A népkönyvtárak szervezése, fentartása és kezelése

IRTA Dr GULYÁS PÁL

MÚZEUMI ÉS KÖNYVTÁRI KÉZIKÖNYVEK

KÖZREBOCSÁTJA
A MÚZEUMOK ÉS KÖNYVTÁRAK ORSZÁGOS TANÁCSA
ÉS ORSZÁGOS FŐFELÜGYELŐSÉGE

IV.

Dr GULYÁS PÁL

A NÉPKÖNYVTÁRAK SZERVEZÉSE, FENTARTÁSA ÉS KEZELÉSE

BUDAPEST
AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSULAT NYOMÁSA
1909.

A NÉPKÖNYVTÁRAK SZERVEZÉSE, FENTARTÁSA ÉS KEZELÉSE

GYAKORLATI KÉZIKÖNYV NÉPKÖNYVTÁRAK ÉS KISEBB KÖZKÖNYVTÁRAK KEZELŐI SZÁMÁRA

A MÚZEUMOK ÉS KÖNYVTÁRAK ORSZ. TANÁCSA MEGBIZÁSÁBÓL

ÍRTA

DR GULYÁS PÁL

M. N. MÚZEUMI SEGÉDŐR, NÉPKÖNYVTÁRI SZAKMEGBIZOTT

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSULAT NYOMÁSA

1909.

Mig tudományos közkönyvtáraink tisztviselői *Ferenczi Zoltán* »A könyvtártan alapvonalai« című munkájában a kor színvonalán álló kézikönyvvel rendelkeznek, mely megtanítja őket mindazokra az elméleti s gyakorlati ismeretekre, a melyekre egy nagyszabású könyvtár kezelésénél s működésénél szükség lehet, addig nép- és kisebb méretű közmívelődési könyvtáraink vezetői mindeddig híjjával voltak egy olyan vezérfonalnak, mely az ő sajátos feladataik szempontjából tárgyalja a könyvtárügyet. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa, hogy e hiányon segítsen, 1908. évi november hó 27-én tartott ülésén kelt határozatával alólírtat bízta meg egy oly kézikönyv megírásával, mely a népkönyvtárak szervezése, fentartása és kezelése legczélszerűbb módozatait ölelje fel egyrészt a hazai tényleges állapotokra való tekintettel, másrészt tekintettel azokra a fejlettebb fokon álló intézményekre, melyek a külföldön e téren a legutóbbi évtizedekben keletkeztek.

Midőn e rám nézve fölötte megtisztelő megbízásnak e kézikönyv megírásával eleget tettem, azon voltam, hogy személyes tapasztalataim mellett, felhasználjam mindazt, a mi e téren a külföldi szakirodalomban már megjelent s számomra hozzáférhető volt.

Különösen a következő könyveknek tartozom sokkal, a mint ez különben a munka belsejében lépten-nyomon előforduló hivatkozásokból is kitünik:

James Duff Brown: Manual of library economy. Revised edition. London, 1907.

U. a. The small library. U. o. 1907.

Arnim Graesel: Handbuch der Bibliothekslehre. Leipzig, 1902.

H. E. Greve: Das Problem der Bücher- und Lesehallen. Leipzig, 1908.

Emil Jaeschke: Volksbibliotheken, ihre Einrichtung und Verwaltung. Leipzig, 1907.

Cornelia Marvin: Small library buildings. Boston, 1908.

John J. Ogle: The free library. London, 1897.

Maurice Pellisson: Les bibliothèques populaires à l'étranger et en France. Paris, 1906.

Mary W. Plummer: Hints to small libraries. 3. edition. Brooklyn N. Y. 1902.

Ed. Reyer: Entwicklung und Organisation der Volksbibliotheken. Leipzig, 1893.

J. Tews: Handbuch für volkstümliche Leseanstalten. Berlin, 1904.

Művem megírásánál folytonosan szemmel kellett tartanom, hogy oly közönségnek írok, mely teljesen laikus e téren. Innen van, hogy oly apró részletekre is kiterjeszkedtem, a melyek tárgyalása a gyakorlatilag képzett könyvtáros előtt talán fölöslegesnek látszik. A kérdés gyakorlati oldalának kiemelése az elméleti rész mellett a könyv czéljában leli magyarázatát. Végül megjegyzem, hogy mivel az Országos Tanács hatáskörébe nemcsak kis falusi könyvtárak, hanem olyan magasabb czélokat szolgáló gyüjtemények is tartoznak, minők pl. az Erzsébet-népakadémia, a Toldy- vagy a Kazinczy-kör, természetszerüen oly kérdésekre is ki kellett terjeszkednem, melyek csakis ily gyüjteményeknél jöhetnek figyelembe.

Mielőtt művemet útnak indítanám kedves kötelességemnek teszek eleget, a midőn mély köszönetet mondok *dr. Wlassics Gyula* v. b. t. t. úr ő Nagyméltóságának, az Országos Tanács elnökének s a hazai népkönyvtári ügy hervadhatatlan érdemű vezérének, a ki lehetővé tette, hogy a párisi, londoni népkönyvtárakat s néhány északnémet hasonló intézményt a helyszínén tanulmányozhassam s *Mihalik József* kir. tan., orsz. felügyelő úrnak, a ki mint az Orsz. Tanács előadója módot nyujtott arra, hogy a népkönyvtárakra vonatkozó irodalom legfontosabb termékei rendelkezésemre álljanak.

Budapesten, 1909. április 25-én.

Dr. Gulyás Pál.

I. FEJEZET.

A népkönyvtári ügy fejlődése és mai állása.

A MODERN KÖZKÖNYVTÁR [1] mai formáiban többszázados lassú fejlődés eredménye. Első csírái a renaissance-kor tudományt kedvelő egyházi s világi fejedelmeinek súlyos anyagi áldozatokkal létesített, többé-kevésbé pompás kézirat-gyüjteményei, melyek egyelőre a fejedelmek udvarában élő s nagy tekintélyre kapott tudósok számára váltak, különös kegykép, hozzáférhetőkké.

A közkönyvtár ügyének e kezdő fokán hazánk az első sorban állott: hiszen Hollós Mátyás királyunk budai könyvtára, a híres »Corvina« — mint Európa-szerte szétszórt roncsai ma is bizonyítják — a leggazdagabb gyüjtemények egyike volt, melynek fényes márvány-csarnokában nemcsak a nagy uralkodó, de a köréje gyült humanisták előkelő csapata is otthonosan érezte magát.

A fejedelmek e nemes szokását a XVI. sz. hajnalán az anyagiakban megerősödő polgárság is utánozni iparkodott s e törekvésében két hatalmas tényező sietett segélyére: a könyvnyomtatás, mely hihetetlenül alászállította a könyvek keres-

[1] E fejezet megírásánál főleg a következő műveket vettem igénybe: Kultur der Gegenwart. I. 1. Die allgemeinen Grundlagen. Berlin u. Leipzig, 1906; M. Pellisson. Les bibliothèques populaires à l'étranger et en France. Paris, 1906.; J. J. Ogle The free libvary. London, 1897.; E. Reyer, Entwicklung u. Organisation der Volksbibliotheken. Leipzig, 1893. P. Gulyás, Les bibliothèques populaires de la Hongrie. Besançon, 1907.

kedelmi értékét s a reformáczió, mely a humanizmus ébresztette kutató szellemet a nép legszélesebb rétegeibe iparkodott beoltani. Sőt Luther sokat emlegetett iratában, melyet »*A keresztény iskolák létesítése és fentartása ügyében Németország összes városainak tanácsuraihoz*« intézett, egyenesen kimondotta a köznép részére állítandó nyilvános könyvtárak szükségességét.

Az udvari s városi könyvtárak nyilvánossága azonban még a XVI. században is rendkívül meg volt szorítva. Csak az elismert tudósok, kiváltságos egyének erősen megrostált kicsiny csapata nyert alkalomadtán bebocsáttatást a nem ritkán még mindig középkori módra lelánczolt kötetek közé — a marburgi könyvtár szabályzata pl. még 1559-ben is előírja, hogy *libri sint alligati catenis* — s csak súlyos föltételek mellett, rendesen tetemes pénzbiztosíték ellenében adattak ki otthoni használatra egyes kötetek. S miként használatuk, javadalmazásuk s gondozásuk sem volt kellőkép szervezve s következetesen keresztülvive.

Egy fokkal ismét előbbre haladt a könyvtárak ügye a XVII. században, melynek folyamán a ma is fennálló tudományos közkönyvtárak közül a római Angelica, a milanói Ambrosiana, az oxfordi Bodleiana s a párisi Mazarine váltak rendszeresebben hozzáférhetőkké. Hogy mily szűk korlátok közt mozogtak még ezek, a maguk idejében valóságos hozsannával fogadott intézkedések is, egy-két adattal jellemezhetjük. A Bodleiana pl. a nyári hónapokban reggel 8-tól 11-ig, és délután 2-től 5-ig volt ugyan naponkint nyitva, de csakis egyetemi fokozatokat nyert egyének részére, a kik eskü alatt fogadták meg, hogy az engedélylyel vissza nem élnek. Házon kívüli használatról persze szó sem lehetett. Valamivel liberálisabb volt a Mazarin-könyvtár, mely minden érdeklődőnek nyitva állott, de csupán hetenkint egyszer: csütörtökön délelőtt 8-tól 11-ig és délután 2-től 5 óráig.

De ha a könyvtárak rendszeres nyitási ideje a XVII. században meg is kezdett már gyökeresedni, cselekvőképességük egy másik fontos feltétele: czéltudatos fejlesztésük, gyarapításuk még sokáig jámbor óhaj marad. Hasztalan mondja ki Leibnitz, a kiváló filozófus, a kit 1690-ben a wolfenbütteli

herczegi könyvtár igazgatójává neveztek ki, hogy a könyvtár éltető eleme a rendszeres gyarapítás, erről az egész XVIII. század folyamán nem vesznek tudomást s habár a könyvtárak száma, a korszak filozófiai irányának megfelelően, egyre emelkedik, rendes költségvetés alapján alig egy-kettő működik közülök.

A XIX. század érdeme, hogy a tudományos közkönyvtár mai tipusát végkép kifejtette. A könyvtár az állami közszükségletek sorába lép, rendes költségvetéssel s szakképzett személyzettel működik, különleges czéljainak megfelelő középületben elhelyezve, egyre fokozódó nyilvánosság mellett.

E tudományos közkönyvtárak azonban, bár ma már — csekély kivétellel — bizonyos korhatárok mellett az állam minden polgárának egyformán rendelkezésre állanak, valójában csakis a lakosság egy kis töredékének, a tudományos pályán működőknek, szükségleteire vannak figyelemmel; a nagy közönséget, mely a könyvtárak útján elsősorban szórakozni, legjobb esetben művelődni akar, ez intézetek még mai formájukban sem képesek kielégíteni.

A puszta önképzést, szórakozást kereső olvasók, a kik sokáig ki voltak rekesztve e közkönyvtárakból, eleinte részben társadalmi úton szervezett olvasókörök, kaszinók, részben teljesen üzleti vállalkozás jellegével biró kölcsönkönyvtárak útján igyekeztek kielégíteni szükségleteiket. Olvasókörök alapítása szórványosan mélyen a XVII. századba nyúlik vissza. Igy pl. Zürichben már 1629-ben megalakította néhány lelkes fiatalember a polgári könyvtárat. Általánosabbá azonban ez intézmények csak a XVIII. század vége felé váltak. Egyes könyvkereskedőknek az a szokása, hogy raktáron lévő ujdonságaikat némi kártérítés ellenében kölcsönadták a közönségségnek, már a XVIII. század dereka óta kimutatható. Igy pl. Rostockban már 1754-ben hirdeti magát egy Bode nevű könyvkötő, mint a kinél az ujdonságok kölcsönkép kaphatók. Königsbergben pedig 1765-ben már egy teljesen fölszerelt kölcsönkönyvtár létesül, mely bizonyos havi vagy évi díj ellenében vált hozzáférhetővé az olvasóközönségnek.

Az e fajta intézmények mellett, melyek még ma is virágzanak, a mult század huszas évei óta egyre nagyobb tért hódí-

tanak az ingyenes, szorosabb értelemben vett népkönyvtárak, melyek fellendülése mindenütt a népoktatással karöltve jár. Csakhogy, míg a népoktatás csakhamar községi, illetve állami feladattá válik, a népkönyvtárak szervezése sokáig, egyes államokban még ma is, kizárólag társadalmi tevékenység. Szervezésüket részben egész országokra vagy országrészekre kiterjeszkedő, nem ritkán felekezeti jellegű kulturális egyesületek, részben helyi közmívelődési vagy közjótékonysági körök s eleinte csak szórványosan, később mind sűrűbben egyes községek, sőt maga az állam is hajtották végre.

Ilyenféle egyesületek a mult század harminczas éveiből a szászországi *Leseverein für bildende Lektüre,* a svéd *Hasznos ismereteket terjesztő egyesület,* s a franczia *Société pour l'émancipation intellectuelle.* Azóta folyton újabb meg újabb hasonló czélú egyesületek keletkeztek, melyek rövidebb-hosszabb ideig, több-kevesebb szerencsével működtek, illetve még ma is működnek. Valamennyiüket felsorolni, működésüket részletesen végigkísérni nem lehet czélunk : inkább csak általános fogalmat óhajtunk adni arról a mozgalomról, mely a népkönyvtári ügyet mai állásához segítette. Ez újabb egyesületek közül mint ma is eredményesen működőket, fölemlítjük a párisi *Société Franklin*-t, mely főleg katonai könyvtárak létesítésével, továbbá a falusi könyvtárak könyvszükségleteinek jutányos közvetítésével foglalkozik ; a városi népkönyvtárak ügyét előmozdító német *Comenius-Gesellschaft*-ot és *Gesellschaft für ethischen Kultur*-t ; a falusi könyvtárak fejlesztésén munkálkodó berlini *Gesellschaft für Verbreitung von Volksbildung*-ot s a Bonnban székelő, 1844 óta mindmáig fennálló katholikus jellegű *Verein vom Hl. Karl Borromäus*-t. Hogy ez egyesületek tisztán társadalmi úton mily eredményeket képesek elérni, azt egy-két adattal jellemezzük. A párisi *Société Franklin* pl. a hetvenes évek elejétől 1898-ig 680.000 kötet eladását közvetítette, közel 1.800.000 frank értékben ; a *Gesellschaft für Verbreitung von Volksbildung* viszont egyetlen évben : 1901-ben, 71.894 kötettel gyarapította 2722 könyvtárát s 383 új könyvtárt létesített 18.888 kötettel ; a *Borromäus-Verein* pedig 2000-nél több népkönyvtár rendszeres fejlesztésével foglalkozik s ötven év alatt csupán bonni ága több mint 1,700.000 márkát fordított e czélra.

Hazánkban az első egyesület, mely az ország egy részében népkönyvtáraknak társadalmi eszközökkel való felállítását programmjába vette, az *Erdélyrészi Magyar Közmívelődési Egyesület* volt, mely még alakulása évében, 1885-ben, Szabó Sámuel főgimnáziumi tanár elnöklete alatt külön népkönyvtári albizottságot küldött ki a kérdés előkészítésére. Ez albizottság, melynek tagjai dr. Hegedüs István, Kozma Ferencz és Sándor József voltak, a következő irányelveket dolgozta ki :

»1. Legyenek népkönyvtárak, melyek nem zárják ki sem az erotikai elemet, sem a komolyabb gondolkozáshoz illő tárgyakat ; annyival inkább, mert az ifjusági könyvtárakat maga a kultuszminisztérium is gondjába vette és ez irányban a szűkös viszonyok mellett is megteszi a lehetőt. Természetesen az érettebb ifjak számára irott némely olvasmány bizonyára lesz az ily könyvtárakban is, melyeknek használatára nézve a lelkész és néptanító urak felügyeletet gyakorolhatnak az ifjabb nemzedék felett.

»2. Az irányra nézve, hazafias, erkölcs- és ízlésnemesítő, ismereteket terjesztő művekből alkotandók össze e könyvtárak. Az EMKE munkaprogrammjában kimondott elvekre tekintettel a bizottság óvakodik a vallásos érzületet netán sértő művektől.

»3. A netalán ajándékba kapott könyvekből csak a fennebbi elveknek megfelelő és föltétlenül érdemes műveket veszi föl a bizottság jegyzékébe.

»4. A könyvek erős, illő kötésben, kész katalógussal, bocsátandók használatba, illetve küldendők meg az illető községbe. Az ifjuságnak szánt művek pedig külső jegy által lesznek megkülönböztetve.«

Miután ez alapelveket az EMKE választmánya is magáévá tette, a bizottság gondosan átnézte a hazai irodalmat s egy mintegy 130 kötetből álló mintajegyzéket állított össze, mely külön-külön csoportosította a szépirodalmi, történeti és gazdasági anyagot.

Az egyesület az első évi népkönyvtári költségekre 1000 frtot, a további évekre pedig 600 frtot irányzott elő. Az első könyvtárak 1888 őszén kerültek szétosztásra : összesen 13

könyvtár, melyek ára 80—100 frt közt ingadozott. 1908 végéig a *Múzeumi és Könyvtári Értesítő*-ben közölt hivatalos kimutatás szerint összesen 219 könyvtárat létesített az egyesület, melyek közül 62 államsegélyből, a többi viszont kizárólag az egyesület társadalmi úton befolyt jövedelméből, illetve a földmivelésügyi kormány támogatásával állíttatott fel.

Az EMKE eredményes munkásságát a kilenczvenes évek végén a *Felvidéki, Délmagyarországi* és *Dunántúli Magyar Közmivelődési Egyesületek* is utánozták a saját működési területükön. Ez egyesületek közül azonban csupán a FMKE volt abban a helyzetben, hogy 20 könyvtárat részben a maga anyagi forrásaiból alapitson, a többi egyesület kizárólag államsegélyből fedezhette népkönyvtári tevékenységének költségeit.

Egy-egy nagy városra szorítkozó helyi egyesületek közül szép eredményeket értek el hazánkban a *budapesti könyvtáregyesület,* melynek II. kerületi népkönyvtára 1907-ben 3627 művet 6855 kötetben tartalmazott s 20.465 kötetes forgalmat ért el ; a kassai *Kazinczy-kör,* mely 1678 kötetes népkönyvtárával 1907-ben 12.073 kötetnyi forgalmat fejtett ki ; a pécsi *ingyenes népkönyvtár-egyesület,* mely 1831 kötetes népkönyvtárával ugyanez évben 10.193 kötetes forgalmat bonyolított le ; a pozsonyi *Toldy-kör,* mely 5061 kötetes könyvtárával 1907-ben 6000 kötetnyi forgalmat mutatott ki s a forgalom szempontjából valamennyit túlszárnyaló temesvár-józsefvárosi *polgári olvasó-egylet,* mely 7088 kötetnyi anyagával 50.388 kötetes forgalmat ért el 1907-ben. Ez egyesületek azonban nagy forgalmuk daczára, igen szűkös anyagi eszközökkel rendelkeznek s állami támogatás nélkül aligha volnának képesek ekkora eredményt kifejteni. Felszerelésük meg elhelyezésük pedig messze mögötte marad a külföldi egyesületi alapon működő könyvtárak mögött, minők pl. a bécsi *Zentralbibliothekverein,* a hamburgi *Patriotische Gesellschaft,* vagy a stockholmi *munkásegyesület* könyvtárai.

A kisebb-nagyobb működési körre szorítkozó egyesületek mellett egyesek magánáldozatkészsége is sokat lendített a népkönyvtárak ügyén. A vezető helyen e téren kétségkívül a skót származású Carnegie András áll, a ki az Egyesült-Államok s az Egyesült Királyság területén létesítendő könyvtárakra

1906-ig 43,269.191 dollárt (216,345.935 kor.) adományozott s azóta is évről-évre több milliót ad erre a czélra.[1] E szédítő nagyságú adomány mellett szinte elvész Newbury két és John Crerar három millió dollárnyi adománya a chicagói, J. Peabody 1,400.000 dolláros adománya a baltimoréi, James Rush másfél milliós adománya a philadelphiai könyvtár számára, hogy a millión alóli, még mindig káprázatos összegeket ne is említsük! A népkönyvtárügy angolországi meczenásai közül John Passmore Edwards-ot említhetjük meg, a ki számos könyvtárt támogat körülbelül 2000 fontra rúgó adománynyal s e mellett a Bethnal Green-i népkönyvtárnak 20.000, a camberwelli kerületi könyvtáraknak 13.500 s a hammersmithi Edwards-könyvtárnak 5000 £-ot adott; továbbá Tate Henriket, a ki világhírű képtárát is nemzetének ajándékozta s a lambethi könyvtárak építési költségeihez 25.000 fonttal járult. E kettőn kívül azonban se szeri se száma azoknak az angol születési vagy pénz-arisztokratáknak, a kik kisebb-nagyobb összegekkel ne járultak volna alkalmilag egy-egy könyvtár fejlesztéséhez. Az európai kontinensen még az angoloknak is messze mögötte marad az egyesek áldozatkészsége; csupán Németország dicsekedhetik a kilenczvenes évek óta néhány bőkezű adakozóval, a kik lehetővé teszik nagyobbszabású népkönyvtárak (Lesehallen) berendezését. Sorukban a nemrég elhúnyt Leo tanár vezet, Berlin városának hagyományozott egy millió márkát érő vagyonával; azután jő az ugyancsak berlini Heimann Hugó 600.000 márkával, a jenai Abbe 150.000 márkával, a görlitzi Müller Ottó 100.000 márkával s a stuttgarti Engelhorn 80.000 márkával, hogy a kisebb, még mindig tetemes (6—40 ezer márka közt ingadozó) adományokat ne is említsük. Ausztriában Ottendorfer 200.000 forintos adománya, melyen egy amerikai rendszerű népkönyvtárt állítottak fel Zwittauban, még mindig magában áll. Hazánkban sajnos még egy ilyen elszigetelt esetre sem hivatkozhatunk. Míg tudományos könyvtáraink közül nem egy, élükön a nemzet legelső gyüjteményével, a Széchényi Orsz. Könyvtárral, magánosok áldozatkészségéből létesült, a népkönyvtári ügy sajnos mindeddig kikerülte adakozó ember-

[1] V. ö. Library Journal, 1906. évf. 123. l.

barátaink figyelmét. Azt hiszem, nem csalódom, ha e sajnálatos tényt nem annyira az áldozatkészség hiányának, mint inkább annak tulajdonítom, hogy a népkönyvtárak társadalmi fontossága nem hatotta át kellőkép a köztudatot. Ez állapoton csakis céltudatos, soha nem szűnő propaganda volna képes segíteni.

Az egyesületek és magánosok társadalmi akciója mellett a népkönyvtári ügy fejlődésének hatalmas tényezője még a községi hatóság és az állam áldozatkészsége.

A közvagyonnak népkönyvtári célokra fordítását legkövetkezetesebben Anglia s az Északamerikai Egyesült-Államok valósították meg azzal, hogy külön népkönyvtári községi adót hoztak be, melynek kivetése nem kötelező ugyan, de azért évről-évre nagyobb tért hódít. A kezdeményező lépések mindkét államban szinte egyidőben történtek.

Az angol parlament William Ewart képviselő lelkes buzditásainak hatása alatt 1850-ben megszavazta a róla nevezett törvényt, mely augusztus 14-én nyert királyi szentesítést. A törvény e formájában kizárólag Angolország területén birt érvénynyel s felhatalmazta a 10.000-nél több lakossal biró községeket, hogy tíz adófizető javaslatára döntsön a felől, vajjon állíttassék-e fel a községben közkönyvtár. Ha az adófizetőknek legalább fele a javaslat mellett foglalt állást, külön könyvtári adó lépett életbe, mely az adóköteles jövedelem minden fontja után egy fél pennyben (öt fillér) volt megállapítva. Az ekként befolyó jövedelem eleinte csupán az építkezési költségek s a fentartással járó folyókiadások fedezésére volt fordítható, mivel a könyvanyagot magánadományokból vélték födözhetni. Minthogy azonban e remény nem vált be, 1855-ben a törvénynek ezt a korlátozását eltörölték. A törvény hatályát 1853-ban Skót- és Irországra is kiterjesztették s azóta is többször módosították. A módosítások főleg két irányban történtek: egyrészt fokozatosan eltörölték a községi lakosság számára vonatkozó korlátozást, másrészt emelték a kivethető adó maximumát. Jelenleg a könyvtári adó általában fontonkint egy pennyre (10 fillérre) van szabva, de a községtanács megkeresésére a törvényhozás az adókulcsot kivételképen 2 pennyre (20 fillérre) is emelheti. Nagyon vagyonos városokban még ma is félpenny az adókulcs: így pl. London Westminster-negye-

dében. Hogy az ekként kivetett adóról fogalmat adjunk, megemlítjük P. F. Aschrott nyomán,[1] hogy a könyvtári adót a fekvőségek jövedelme alapján vetik ki. Pl. 10 £ (240 kor.) házbérjövedelem után 1 pennys adókulcs mellett évenkint 10 pennyt (tehát 1 koronát) kell könyvtári célokra adózni.

Az első ily alapon álló községi szabad közkönyvtár Norwichban létesült, alig két hónappal a törvény életbeléptetése után, de csupán 1857-ben kezdhette el működését, míg a manchesteri népkönyvtár, mely megalakulásának időrendje szerint a negyedik volt, már 1852-ben megnyilt s mindmáig megtartotta vezetőszerepét.

Ugyancsak a negyvenes évek vége felé, 1847-ben indította meg Josiah Quincy, az amerikai Boston városának polgármestere a mozgalmat, hogy közadóból létesíttessék a városi népkönyvtár. E mozgalom hatása alatt Massachusetts állam törvényhozó testülete már 1851-ben az összes területén lévő városoknak megengedte, hogy külön könyvtári adót vessenek ki s példáját csakhamar az Unio kötelékébe tartozó többi állam törvényhozó testülete is követte. Az adó nagysága s kivetésének módozatai az egyes államokon belül igen különbözők. Az adó egyharmad és két és fél cent (körülbelül 2—12 fillér) közt váltakozik az adó alá eső jövedelem minden dollárja után. Néhol az alapítás évében magasabb adó vethető ki, mint a következő esztendőkben, míg másutt a sajátképi könyvtári adón kívül egyéb adójövedelmek (pl. a kutya-adó) is felhasználhatók könyvtári célokra. Az adó kivetésére a községeknek az államok egy részében esetről-esetre kell felhatalmazást kérniök a törvényhozó testülettől; másutt a község saját hatáskörében intézkedhetik, vagy népszavazás, vagy községtanácsi határozat alapján.

Hogy a két állam törvényhozó testületeinek ez intézkedései mily mértékben kedveztek a népkönyvtári ügynek, azt néhány statisztikai adat világítja meg a legjobban. Angliában 1866-ban még csak 19 városi népkönyvtár volt, 1868-ban már 52, 1885-ig ez a szám megötszöröződött (251), s 1905-ben, hogy a legutolsó rendelkezésünkre álló adattal szolgáljunk, számuk

[1] Volksbibliothek u. Volkslesehalle eine kommunale Veranstaltung. Berlin 1896. 17. l.

589-re emelkedett s évi forgalmukat *negyvenmillió kötetre* becsülik. Még szédületesebb az emelkedés Amerikában. 1875-től 1896-ig E. A. Birge szerint [1] 2000 új könyvtár létesült v. is évenkint közel száz; 1896-tól 1900-ig 1350 könyvtár keletkezett, tehát évenkint mintegy 450; 1900-tól 1903-ig pedig 1500 új könyvtár nyilt meg, azaz évenként közel 500!

A községi jövedelem egy részének népkönyvtári czélokra való fordítása az európai szárazföldön is előfordul ugyan, de korántsincs úgy szabályozva mint Angliában vagy Amerikában. A községtanács, ha ugyan nem zárkózik el teljesen a népkönyvtárak intézménye elől, rendszerint csupán esetről-esetre szavaz meg kisebb-nagyobb, inkább alamizsna számba vehető, összegeket a népkönyvtárak létesítésére, fejlesztésére s a kezelők díjazására. Egyik-másik város azonban a legújabb időkben állandó tételt állít be a községi háztartás költségvetésébe. Különösen Németországban tapasztalható haladás e téren. Igy pl. Berlin városának 1907. évi költségvetése könyvtári czélokra 224.693 márkát irányzott elő; látszólag elég tekintélyes összeg, de ha meggondoljuk, hogy 28 népkönyvtár, 12 olvasócsarnok s egy központi könyvtár összes szükségleteinek födözésére szolgál, alig tekinthetjük kielégítőnek. Hamburg városa viszont egyesületi alapon működő népkönyvtárait 1906. óta évi 60.000 márkával segélyezi. Charlottenburg városa pedig, miután a községi népkönyvtár befogadására 160.000 márka költséggel külön épületet emelt, 1898-ban évi 23.000 márkát állított be költségvetésébe, mely azóta folytonosan emelkedik. De ha a nagy városokat nem tekintjük s a kisebb községeket vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy a könyvtárak községi segélyezése a minimumra szorítkozik. Pellisson szerint Szászországban e segély 30—50 márka közt ingadozik, Württembergben pedig éppen 5—6 márkára sülyed, míg a többi német államokban még ennyi segélyről sincs tudomásunk.

Hazánkban még ennél is kevesebb történt a községek részéről. Olyan mérvű áldozatkészséget, a minővel Németország néhány nagy városában találkozunk, egyetlen városunk sem tanusított. Maga a főváros egyáltalán semmit sem áldoz nép-

[1] The Library Journal. 1906. évf. 203—211. l.

könyvtárakra, mert azt csak nem tekinthetjük áldozatnak, hogy egyik másik egyesületi alapon keletkezett népkönyvtárat megtűr középületeiben s néha-néha egy pár száz korona segélyt adományoz. Községi népkönyvtárak felállítására s fentartására még csak nem is gondol. Szomorú tünet, hogy a közelmultban, a mikor a főváros új 200 milliós kölcsön felvételével akart lendíteni szükségletein s a kerületek egymással vetélkedve dolgozták ki a közgyűlés elé terjesztendő szükségletek lajstromát — szó sem esett arról, hogy ideje volna kerületenkint külön községi népkönyvtárakat felállítani, melyek kielégítenék a lakosság szellemi szükségleteit.

Ha már maga a főváros, melynek pedig e mozgalomban elől kellene járnia, ekkora részvétlenséget tanusít, nem lehet csodálnunk, hagy a vidéki városok és községek is csak igen elvétve áldoznak valamit a népkönyvtári ügyre. A Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsa hatáskörébe tartozó népkönyvtárak közül e sorok írásakor mintegy 500 terjesztette be 1908. évi jelentését. Átnézve e jelentéseket, arra a szomorú tapasztalatra jutottunk, hogy 500 könyvtár közül csupán 29, tehát az egésznek alig 6%-a részesül némi községi segélyben. A vezető helyen Hódmezővásárhely városa áll, mely 1250 koronát fordított népkönyvtár jellegű városi könyvtárára ; ezután következik Mezőtúr városa 800 koronával ; Temesvár két könyvtárra 600 koronával ; Kassa és Ujvidék 500—500 koronával ; Huszt 170 koronával ; Tiszafüred 130 koronával ; Beregszász és Beszterczebánya 100—100 koronával ; Felsőőr 80 koronával ; Gencs 75 koronával ; Aranyosmarót, Mohács, Nagykároly, Sopron 50—50 koronával ; Libetbánya 40 koronával ; Hodrusbánya 30—40 koronával ; Gács és Tótpelsőcz 20—20 koronával; Felsőbánya 12 koronával; Érköbölkút, Galgaguta, Kékkő, Nagybélicz és Szelcse 10—10 koronával ; Garamkelecsény 6 s végül Kistapolcsány 5 koronával. Kaposvár állandó segélyt nem irányoz elő, de az apróbb kiadásokat esetről-esetre födözi. Ime a községi háztartások áldozatkészsége az elmult évben összesen 4618 koronát tett : oly csekély összeg, mely alig jöhet számításba.

A hol a népkönytári ügy a magánosok, a társadalmi egyesületek s a községek részéről egyformán mostoha elbánásban részesül, ott e fontos népművelési eszközről szinte kizárólag az

állam tartozik gondoskodni. A népkönyvtáraknak állami segélyezése Európában legelőször Svédországban került szóba, az 1828-iki országgyűlésen, de egyelőre eredmény nélkül. Megvalósítása jóval későbbre tehető s úgy tetszik Szászország érdeme. Itt állítottak be legelőször, 1874-ben, dr. Pfeiffer orsz. képviselő javaslatára egy 15.000 márkás tételt az állami költségvetésbe azzal a czéllal, hogy a népkönyvtárakat segélyezzék. Ez összeg lehetővé tette, hogy eleinte minden egyes szászországi népkönytár 200—300 márka segélyben részesüljön, de idővel, hogy a könyvtárak száma rohamosan növekedett, a nélkül hogy a javadalmi tétel arányosan emelkedett volna — hiszen 1898-ban pl. e czélra csupán 20,000 márkát irányzott elő a költségvetés — kénytelenek voltak az egyes könyvtárakra eső segélyt tetemesen leszállítani — ma csak 25—100 márka közt ingadozik — s jelenleg még e leszállított segélyben is minden egyes könyvtár csupán 2—3 évenként részesül. Svédország állami költségvetésébe népkönyvtárak segélyezésére csupán 1905 óta állított be külön 60.000 svéd koronás tételt. Ez összegből a községi vagy egyesületi népkönyvtárak egyenkint 75 korona évi segélyben részesíthetők, de csak az esetben, ha a folyamodó testületek a maguk részéről ugyanennyi évi járulékot biztosítanak.[1] Franciaországban az állam szintén már hosszabb idő óta segélyezi a népkönyvtárakat, de kizárólag könyvek adományozásával, a melyeket a közoktatásügyi minisztérium a melléje kirendelt tanácsadó testület javaslatára szerez be.

Hazánkban a népkönyvtári ügy állami segélyezése igen fejlett fokon áll s ha a mozgalom mégsem ölt nagyobb arányokat, ez annak a már említett sajnálatos ténynek tulajdonítandó, hogy úgy a társadalom, mint a községek áldozatkészsége csak igen csekély, szinte elenyésző mértékben nyilvánul. A népkönyvtárak állami segélyezését, illetve szervezését a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsa és Főfelügyelősége hajtják végre, melyeket Ő Felsége 1897. decz. hó 10-én kelt legfelsőbb rendeletével léptetett életbe. E szervezetek megteremtése két férfiu nevéhez fűződik : Széll Kálmánéhoz, a ki mint a Dunántúli Közmívelődési Egyesület elnöke megindí-

[1] Blätter für Volksbibliotheken u. Lesehallen. 1907. évf. 109—113. l.

totta a mozgalmat az Országos Múzeum és Könyvtárbizottság létesítésére, mely 1894-ben tartotta meg alakuló közgyűlését s több évi eredményes munkásságával előkészítette az Orsz. Tanács és Főfelügyelőség megalakítását s Wlassics Gyuláéhoz az Országos Tanács jelenlegi elnökééhez, a ki mint az akkori vallás- és közoktatásügyi kormány feje a nagyfontosságú intézmény megalkotását a magyar törvényhozásnál keresztülvitte. Hogy ez intézmények a m. kir. közoktatásügyi kormányaink által dícséretes előzékenységgel rendelkezésükre bocsátott tőkéket a nemzeti kultura javára oly bőségesen kamatoztatták, azt ama férfiaknak köszönhetjük, a kik az Országos Tanács és Országos Főfelügyelőség élén állva az ügyek intézésére döntő befolyással voltak. Az Országos Tanácsnak az Orsz. Múzeumi és Könyvtári Bizottság, majd az ezt 1902-ben felváltó Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetsége választja meg ötévenkint az elnökét. Az első elnök az intézmény megalapítója, Széll Kálmán volt, a kit Ő Felsége bizalma a m. kir. kormány élére szólítván, 1901-ben Berzeviczy Albert váltott fel. Miután az Orsz. Tanács második elnöke 1903-ban a vallás és közoktatásügyi tárczát átvette, helyére a szövetség deczember 6-án tartott ülésén Wlassics Gyulát választotta meg, a ki jelenleg is elnöke az Orsz. Tanácsnak. Hogy Wlassics Gyula mennyire felelt meg a beléje helyezett bizalomnak, azt az alább felsorolandó tények mutatják.

Az elnöknek munkásságában alapítása óta természetes segítőtársa volt a Tanács előadója, a kinek személyében szintén többször állott be változás. Elsőnek, 1895-től [1] 1901-ig Porzsolt Kálmán töltötte be e tisztet, a kinek helyét lemondása után néhai György Aladár, a könyvtárügy e régóta kipróbált, lelkes apostola foglalta el 1906. elején bekövetkezett haláláig. György Aladárt dr. Schönherr Gyula váltotta fel, de csak rövid időre: 1906. deczember havában beállott súlyos betegsége miatt, melynek alig két évvel utóbb áldozatul is esett, ő is megvált állásától. Azóta Mihalik József orsz. felügyelő tölti be ezt az ép oly sok tapintatot, mint körültekintést igénylő tisztet. Mihalik egyúttal az Országos Főfelügyelőség előadója is, mely

[1] 1897-ig mint a Bizottság előadója.

1907 óta új szabályzata értelmében az Országos Tanács határozatait is végrehajtja. Az Országos Főfelügyelőség vezetése kezdettől fogva ugyanazon kezekbe van letéve. Élén Fraknói Vilmos, arbei fölszentelt püspök, orsz. főfelügyelő áll, a kit teendőiben Szalay Imre min. tanácsos helyettes főfelügyelő szokott helyettesíteni. Az ő vezetésük mellett, az ország legelső intézeteinek vezető férfiai sorából kikerült orsz. felügyelők irányítják a vidéki tudományos könyvtárak s múzeumi gyüjtemények ügyét.

Az Orsz. Tanács és Orsz. Főfelügyelőség munkásságának népkönyvtári részét a következőkben vázoljuk.

Fennállása első éveiben az Orsz. Tanács maga közvetlenül nem állított fel népkönyvtárakat, hanem a föntebb említett kulturális egyesületek útján létesített új népkönyvtárakat, illetve a mai létezők gyarapítására fordított kisebb-nagyobb pénzbeli segélyeket. Az első segély 1897/98. évi javadalma terhére 6000 K-t tett, mely az EMKE, FMKE és DKE közt oszlott meg; az 1899 évben két egyesületnek együtt 2000 K-t, 1900-ban öt egyesületnek 4000 K-t, 1901-ben tizenegy egyesületnek és könyvtárnak 19.000 K-t, 1902-ben 17 egyesületnek és könyvtárnak 25.700 K-t, 1903-ban ugyanennyi intézetnek 24.900 K-t, 1904-ben 18-nak 28.000 K-t, 1905-ben 23-nak 32.940 K-t, 1906-ban 32-nek 38.000 K-t, 1907-ben 68-nak 44,250 K-t, 1908-ban 48-nak 44.200 K-t folyósított s az 1909. évben 29 intézetnek 41.300 K. folyósítását irányozta elő. Az Országos Tanács tehát fennállása első tizenkét esztendejében 310.290 koronát fordított népkönyvtárak pénzbeli segélyezésére.

Az Orsz. Tanács második elnökének, Berzeviczy Albertnek az idejébe (1901—1903) esik az a fontos újítás, hogy a Tanács nemcsak pénzadománynyal segélyezte a népkönytárakat, hanem közvetetlenül is létesített ilyen gyüjteményeket. E czélból az Orsz. Tanács 1902. ápr. 5-iki ülésén megállapította a népkönyvtárak részére ajánlható művek jegyzékét s ez általános jegyzék alapján elkészítette a 2000, 1000, 500, 400 és 300 korona értékű minta-népkönyvtárak lajstromát. Az általános jegyzék újabb kiadása 1905-ben látott napvilágot s most van előkészületben a teljesen átdolgozott harmadik kiadás, mely mintegy 2000 kötetet fog magában foglalni, rövid magyarázó jegyzetek

kíséretében. Az Orsz. Tanács továbbá megállapította Ferenczi Zoltán tanácstag tervei alapján a könyvtárak befogadására szolgáló tölgyfaszekrényeket. Ez előmunkálatok után kezdetét vehette az 1901. és 1902. évi költségvetési tételekből e czélra fentartott összeg terhére a könyvtárak elkészítése. Az első kész könyvtárat, megfelelő szekrényben elhelyezve s kezelési nyomtatványokkal felszerelve Berzeviczy elnök 1902. nov. 7-én bemutatta az országházában Wlassics Gyula akkori vallás- és közoktatásügyi miniszternek s a képviselőház közoktatásügyi bizottságának. Az Orsz. Tanács által felállított nép- és vándorkönyvtárak kezelésére vonatkozó szabályzatokat Ferenczi Zoltán és György Aladár munkálatai alapján 1903. okt. 13-iki ülésében állapította meg a Tanács.

Wlassics Gyula elnöklete alatt az Orsz. Tanács népkönyvtári akcziója több tekintetben bővült. 1904-ben indította meg a Tanács vándorkönyvtárainak felállítását, melyek ötféle sorozata különösen a tanyákon elhelyezve tesz jó szolgálatot. A szomszédos tanyákon elhelyezett könyvtárakat 2—3 évenként kicserélik, oly módon, hogy ugyanaz a sorozat csupán 10—15 év multán kerül ismét vissza kiindulási pontjára, a mikor már egy egész új nemzedék használhatja. Ugyancsak Wlassics Gyula nevéhez fűződik a katonai legénységi könyvtárak ügye. Maga az Orsz. Tanács csak keveset tehetett ugyan ebben az irányban, de kezdésére az általa segélyzett közművelődési egyesületek s maga a honvédelmi minisztérium is fölvették programmjukba a legénységi könyvtárak létesítését. Maga a honvédelmi minisztérium 77 legénységi könyvtárat, altiszti olvasókört létesített, melyek egyenként 50—170 korona évi segélyben részesülnek. A közmívelődési egysületek közül főleg az EMKE és a FMKE szereztek e téren érdemeket. Végül Wlassics Gyula idejében kezdte meg az Orsz. Tanács a Horvát-Szlavonországban, illetve a külföldön letelepült magyarságot is hazafias szellemben tartott magyar könyvtáraival fölszerelni, hogy egyrészt szellemi szükségleteik kielégítéséről gondoskodjék, másrészt pedig szorosabbra fűzze a kapcsot, mely idegenbe szakadt véreinket a magyar hazához köti.

Az Orsz. Tanács által évről-évre létesített népkönyvtárak számáról és értékéről a következő kimutatás ad képet:

1901. évi népkönyvtárak (felállítva 1902-ben):

4 db. à 2000 K, 12 db. à 1000 K. Értékük, a szekrények árát is beleértve, 23.200 K.

1902. évi népkönyvtárak:

5 db. à 2000 K, 14 db. à 1000 K. Értékük 27.840 K.

1903. évi népkönyvtárak:

8 db. à 2000 K, 6 db. à 1000 K. Értékük 25.520 K.

1904. évi nép- és vándorkönyvtárak:

6 db. à 2000 K, 16 db. à 1000 K, 40 db. à 500 K. Értékük 55.480 K.

1905. évi nép- és vándorkönyvtárak:

3 db. à 2000 K, 15 db. à 1000 K, 20 db. à 500 K. Értékük 36.360 K.

1906. évi nép- és vándorkönyvtárak:

7 db. à 2000 K, 19 db. à 1000 K, 25 db. à 500 K és 2 db. à 300 K. Értékük 53.430 K.

1907. évi nép- és vándorkönyvtárak:

29 db. à 1000 K, 17 db. à 500 K, 7 db. à 400 K, 12 db. à 300 K. Értékük 51.290 K.

1908. évi nép- és vándorkönyvtárak:

4 db. à 2000 K, 21 db. à 1000 K,[1] 16 db. à 500 K, 15 db. à 400 K és 13 db. à 300 K. Értékük 51.440 K.

1909. évi nép- és vándorkönyvtárak:

3 db à 2000 K, 23 db. à 1000 K,[2] 23 db. à 500 K, 13 db, à 400 K és 13 db. à 300 K. Értékük: 58.810 K.

Összegezve az adatokat kiderül, hogy az Országos Tanács kilencz év alatt 44 db. 2000 K, 148 db. 1000 K, 35 db. 400 és 40 db. 300 K értékű, összesen tehát 267 nép- és 141 db. 500 K értékű vándorkönyvtárat, együttvéve tehát 408 könyvtárat létesített, melyek együttes értéke, a szekrények árát is beleértve, 393.370 koronára rúg. A könyvtárak szállítására a magyar könyvkiadók alkalmi szövetsége vállalkozott, mely a könyveket tartósan kötve, megszámozva s katalogusokkal, kezelési nyomtatványokkal fölszerelve szállítja, még pedig olykép hogy a

[1] Ezekből egy régebbi 1000 kor. könyvtár 2000 koronássá fejlesztésére szolgál.

[2] Ezekből három régebbi 1000 kor. könyvtár 2000 koronássá fejlesztésére szolgál.

tényleg lefizetett bolti ár 10%-a fejében díjtalanul szállít megfelelő számú uj könyvtárat. Az ingyen szállított könyvtárak bolti árát fenti összegből levonva s a szállítási költségeket hozzáadva, az Orsz. Tanács tényleges kiadása a könyvtárakra 365.742·30 K-t tett ki.

A földmívelésügyi minisztérium által nagy számban létesített, gazdasági jellegű népkönyvtárak egy részének szépirodalmi művekkel való kiegészítéséről szintén az Orsz. Tanács gondoskodik. Ez irányú munkásságát 1904-ben kezdte meg, a mely esztendőben 70 könyvtárat részesített egyenként 100 K értékű könyvanyagban ; 1906-ban 85, 1908-ban 50 s 1909-ben 40 könyvtár részesült hasonló értékű kiegészítésben, vagyis 245 könyvtár 24.500 K értékű könyvanyagban 19.700 K költséggel.

A könyvtárkezelők jutalmazására az Orsz. Tanács 1904. óta rendelkezik külön javadalmi tétellel. Az első két évben 1000—1000 korona volt ily czímen előirányozva, azután e tétel fokozatosan emelkedett, úgy hogy 1909-ben már 4000 K fölött rendelkezik a Tanács. 1908. év végéig 143 kezelő részesült 50 K-tól 200 K-ig terjedő jutalomdíjban s e czímen összesen 10.850 K-át fizetett ki.

Összegezve a mondottakat kitünik, hogy az Országos Tanács fennállása 13-ik évéig, az 1909-re előirányzott kiadásokat is beleértve, készpénzsegélyben 310.290 koronát, új könyvtárak létesítésére 365.742·30 koronát, könyvtárak kiegészítésére 19.700 koronát s jutalmakra 19.850 koronát folyósított, együttesen tehát 710.585·30. K-t. Ha ehhez még hozzáveszszük a Tanács központi kiadásait is, bizvást mondhatjuk, hogy az állam az Orsz. Tanács útján, melynek legutóbbi költségvetése 127.200 koronát tesz, 1897-től 1909-ig *több mint háromnegyed milliót* áldozott népkönyvtári czélokra.

Az Orsz. Tanács hatáskörébe az általa létesített 408 könyvtáron kívül még az EMKE-könyvtárak közül 62, a FMKE-könyvtárak közül 115, a DMKE-könyvtárak közül 38 s a DKE-könyvtárak közül 32, végül egyéb egyesületi könyvtárak közül 47 könyvtár, összesen tehát 702 könyvtár tartozik. Ha ehhez hozzáveszszük még az EMKE által társadalmi úton létesített 157, s a FMKE által ugyanígy léte-

sített 20 könyvtárat, továbbá a m. kir. földmívelésügyi minisztérium által 1898. óta létesített gazdasági népkönyvtárakat, melyek száma 1907-ben 1874-re rúgott, de azóta közel harmadfélezerre emelkedett s a *Magyar Minerva* utolsó (1904. évi) folyamában kimutatott 350 községi s egyesületi népkönyvtárat, melyek a Tanács hatáskörébe nem tartoznak, kiderül, hogy Magyarország 16.000 községében jelenleg közel négyezer népkönyvtár működik.

Hazánk községeinek tehát éppen három negyedrészében nincs ingyenes népkönyvtár s a meglévők nagy része is elégtelen, vagy legalább is állandó fejlesztésre szorul. Hogy az ekként mutatkozó óriási szükséglet kielégítésére az állam bármily bőkezű támogatása is merőben elégtelen, azt talán fölösleges bizonyítanunk. Igazi eredményeket csakis akkor fogunk ezen a téren is elérni, ha az állam munkáját a községek, a társadalom s egyesek áldozatkészsége is támogatja. Hogy ez áldozatkészség minél általánosabban s minél nagyobb mértékben nyilvánuljon, kívánatos, hogy mindazok, a kik a népkönyvtárak jelentőségét átérzik, állást foglaljanak az ügy mellett, mentől szélesebb körben terjeszszék eszméjét és szűntelenül izgassanak megvalósítása érdekében.

II. FEJEZET.

A népkönyvtárak feladata és osztályozása.

A NÉPKÖNYVTÁRAK czéljául a különböző szerzők, a kik e kérdéssel behatóbban foglalkoztak, a legkülönbözőbb feladatokat tűzték ki. Egy németalföldi szakember, a ki a népkönyvtárakhoz fűződő problémákról kitünő kézikönyvet bocsátott világgá, dr. H. E. Greve [1] az ide vonatkozó véleményekből bő szemelvényekkel szolgál. Ezek szerint az egyik (Küster) az összes társadalmi bajok panaceáját látja a népkönyvtárakban, mások (Dachelhäuser, Appel) vagy az antiszoczialista propaganda, vagy (Huppert, Baddingh) a vallásos propaganda eszközéül tekintik, míg ismét mások az osztályharcz szítására keresnek benne támasztékot stb.

Valójában azonban ez irányzatok egyikének sincs igaza: mert valamennyi egyoldalúságra vezet. A népkönyvtárnak csupán egy czélja, egyetlen természetes feladata van: jó, minden irányzatosság nélkül összeválogatott könyvanyaggal a nép *minden* rétegét nemesen elszórakoztatni s magasabb művelődésre vezetni.

Éppen ezért a népkönyvtár szoros kapcsolatban áll az iskolával, mely egymagában igazi műveltséget még nem nyujt, hanem azt az alapot készíti elő, melyen a szellemi műveltség épületét mindenki a saját erejéből emeli. »Az iskola — úgymond egy kiváló amerikai szakíró [2] — arra a művészetre tanít, mint kell

[1] Das Problem der Bücher- und Lesehallen. Übersetzt v. A. J. Jungmann. Leipzig. 1908.

[2] W. T. Harris. Idézve J. Tews: Handbuch für Volkstümliche Leseanstalten. Berlin. 1904. 6. l.

a könyveket haszonnal olvasni ; ekként előkészíti az embert, hogy maga vegye kezébe önművelődésének munkáját s ehhez kellenek a nyilvános közkönyvtárak.«

Ezt az igazságot ma már szinte mindenütt elismerik, habár nem is hirdetik oly nyiltan, mint Amerikában. Hiszen alig van népiskola, mely kisebb-nagyobb könyvtárral ne rendelkeznék. Igaz, e könyvtárak nagy része kizárólag ifjusági olvasmányokból áll s használatuk legtöbb helyen csak a tanulókra van korlátozva, de létezésük oka alapjában nem más, mint az imént hangoztatott elv elismerése.

Ha tehát következetesen végiggondoljuk ezt az elvet, be kell látnunk, hogy a népkönyvtáraknak nemcsak megvan a létjogosultságuk, de nélkülözhetetlen eszközei a közmívelődés terjesztésének. Ha már az iskolába járó gyermek arra van utalva, hogy a tanító nevelő munkáját önképzéssel mozditsa elő. mennyivel inkább van erre szükségük a felnőtteknek, a kik már rég lerázták lábukról az iskola porát. Hiszen a népkönyvtár különösen faluhelyen az egyetlen eszköz, mely az önmivelést s nemesebb szórakozást lehetővé teszi. Éppen azért »ne maradjon egyetlen falu, egyetlen tanya, egyetlen távoli udvarház sem könyvtár nélkül. Az olyan falu, melynek nincs könyvtára, úgy fest, mint a falusi udvar kút nélkül. A szellemet felüdítő ital nem kevésbé szükséges, mint a kútnak vize. Az az ember, a ki néha-néha nem ihatik egy kortyot a nép szellemi kútjából, értelmileg és érzelmileg kiszárad.« [1]

A népkönyvtár az iskolai könyvtárral nem pótolható, miután attól még legszerényebb alakjában is különbözik. Az iskolai könyvtár ifjusági könyvek gyüjteménye, melyek a testben s lélekben fejlődő gyerekember jövő jellemének kialakulását akarják elősegiteni, kedvezően befolyásolni ; ismeretterjesztő részében pedig az iskolai tantervhez símul és szinte kizárólag arra szorítkozik, hogy a katedráról hallottakat fölfrissítse és kibővítse. A népkönyvtár ellenben az ifjusági könyvek mellett az érett olvasó kezébe való szépirodalmi könyvek jól megválogatott sorát is tartalmazza s ismeretterjesztő részében sok olyanra is tekintettel van, a mi a gyakorlati élet sajátos

[1] V. ö. Tews i. m. 47. l.

igényeit szolgálja (pl. földmívelés, ipar, kereskedelem, jogi, pénzügyi ismeretek stb.) vagy a lelkeket leginkább foglalkoztató napi kérdéseket (pl. szoczializmus, antimilitarizmus, parlamenti jogok stb.) világítja meg.

»A felállítás sorrendjében — írja Ferenczi Zoltán, a népkönyvtári ügy egyik hazai apostola [1] — mindenesetre első az iskolai könyvtár. Ez, mint a népkönyvtár alapja, kezdője, ennek útját egyengeti és ha a népkönyvtár sohase nem használható fel az iskolai könyvtár czéljaira, emez, ha jó, annyiban fölhasználható népkönyvtárul is, hagy a tanuló által belőle hazavitt könyv fölkeltheti a többi családtag érdeklődését és olvasókedvét is, s ez által megtermi azt a szellemi szükségletet, mely itt abban áll, hogy felébreszti a vágyat az egyesekben. hogy belső életük fejlesztését saját kezükbe vegyék.«

Ekkép körvonalozva a népkönyvtár feladatát, lássuk röviden ennek fajait. Minthogy a népkönyvtárak, az általános műveltséget szolgálván, egyetemes, enciklopédikus jellegüek, az osztályozás alapjául nem a népkönyvtárak könyvanyagának összetétele, hanem teljesítő képessége szolgál.

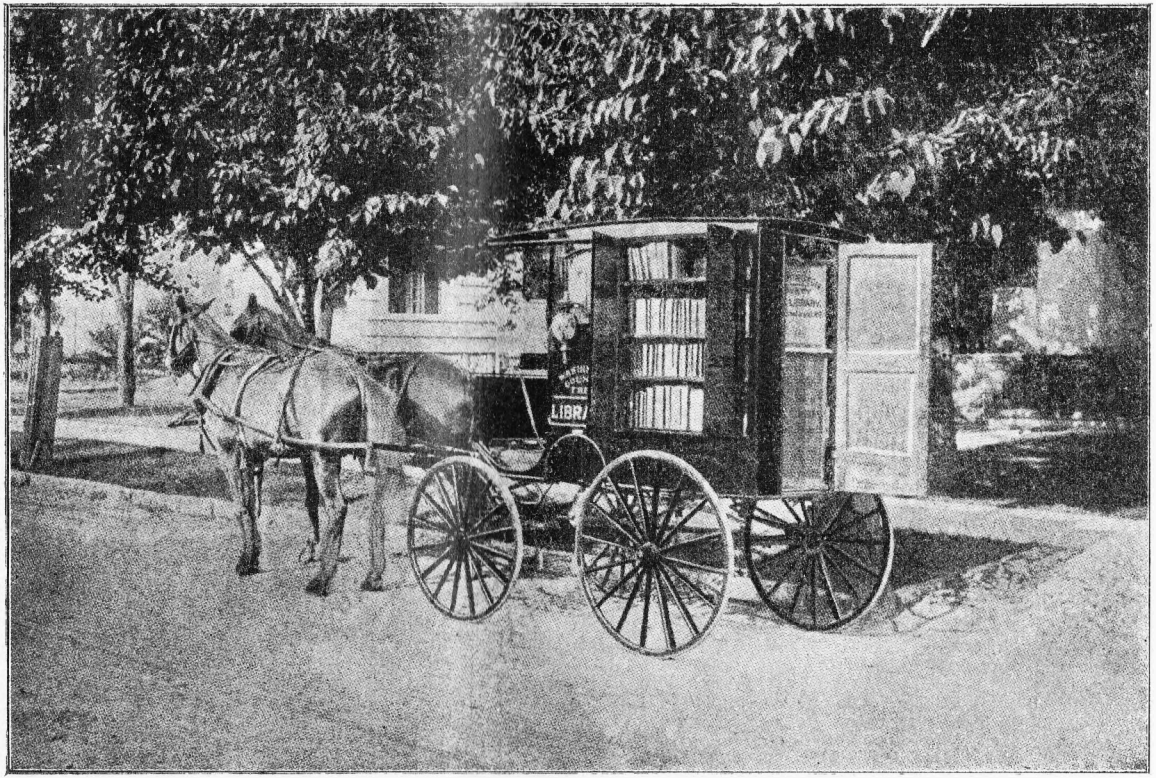
E szempontból a népkönyvtárak két főcsoportját különböztethetjük meg: a *teljes* és a *csonka* népkönyvtárak csoportját.

A teljes népkönyvtár az olvasást úgy a helyszínén, mint a könyvtáron kívül lehetővé teszi s három főrészből ú. m. a könyvraktárból, az olvasótermekből és a kikölcsönző-helyiségből áll. A szerint, hogy a nyilvános használatra szánt helyiségek: olvasóterem és kikölcsönző-osztály egymástól el vannak-e különítve vagy sem, beszélhetünk — a népiskolák mintájára — *osztott* és *osztatlan* népkönyvtárakról. Az osztottságnak szintén több fokozata lehet. Teljesen osztott az a népkönyvtár, melyben legalább három olvasószoba áll rendelkezésre: egy az ifjuságnak s kettő a felnőtteknek; ez utóbbiak egyike a hírlapok és folyóiratok, másika a könyvek olvasására szolgál. Nagyobb városoknak, a hol a kevésbé kedvező lakásviszonyok az otthon-olvasást megnehezítik, ez a teljesen osztott tipus ajánlható.

[1] V. ö. A népkönyvtárak nemei cz. dolgozatát a Múzeumi és Könyvtári Értesítő 1907. évf.-ban. 156. l.

Kisebb városok beérhetik a részlegesen osztott teljes népkönyvtárral is, a hol ez esetben egyetlen *külön* olvasóterem szolgál a helyi használat lebonyolítására; de az osztatlan népkönyvtárak csakis mint a kényszerítő körülmények hatása alatt fennálló ideiglenes intézmények bírnak létjogosultsággal.

Csonka népkönyvtárak azok, melyek csakis a kikölcsönzés lebonyolítására vannak berendezve. Ezek ismét kétfélék lehetnek: *állandóak,* melyek folyton egyazon körben teljesítik népmívelő feladatukat s *nomád-* vagy *vándor*-népkönyvtárak, melyek csak ideig-óráig állanak ugyanazon közönség rendelkezésére s ha már egy helyen kiolvasták őket, más helyre kerülnek. A vándorkönyvtárak üzemkezelése kétféle: vagy központilag, vagy deczentralizáltan cserélik őket. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa pl. a deczentralizált kezelést fogadta el, a mennyiben egy-egy város tanyáira kiküldi öt különféle sorozatból álló könyvtárait, azzal a meghagyással, hogy e sorozatok minden 2—3 évben egymásközt kölcsönösen kicseréltessenek. Ilyen módon ugyanazon sorozat minden 10—15 év multán kerül vissza ugyanarra a helyre, a honnan kiindult. A központi kezelés legjobb példája a porosz *Gesellschaft für Verbreitung von Volksbildung*. Az egyesületnek egy nagy középponti raktára van Berlinben, melynek nyomtatott jegyzékét a falusi körök rendelkezésére bocsátja a végből, hogy községük részére belőle 75, 120, 150 vagy 200 márka értékű könyvanyagot kiválasszanak. A kiválasztott könyveket 6, 10, 12, 15 márka évi díj ellenében az év őszén az illető faluba elküldik s ott hagyják a következő év június hó 1-éig, a mikor visszakerülnek a központba a kötetek, hogy kellőkép kijavítva a jövő őszszel ismét megkezdjék működésüket. Az egyesület abba is beleegyezik, hogy a kiválasztott anyag több évig egy helyen maradjon, de persze ilyenkor a kölcsöndíjat évről-évre meg kell fizetni. Az egyesület amaz eljárása, hogy az érdekelt helyi körökre bízza a könyvanyag összeválogatását, annyiban előnyösebb, mint a kész, tipikus könyvtárak szétküldése, a mennyiben a használóknak olvasmányaik megállapításánál cselekvő szerepet juttat s ez által a könyvtárak hatékonyságát nem kis mértékben fokozza. Az egyesület ilyenformán

1. ábra. Vándorkönyvtárkocsi Washingtonban.

az 1901—1906. években 2480 kis könyvtárat indított útnak 119,087 kötettel. [1]

A szó betüszerinti értelmében vett vándorkönyvtárt azonban Amerikában léptették életbe a legutóbbi években. A kezdés érdeme a washingtoni kerület Hagerstown-ban székelő könyvtárát illeti meg, mely nem érve be azzal, hogy 500 négyzetmérföldre kiterjedő működési körében 66, minden 2—3 hónapban fölcserélődő vándorsorozatot létesített, 1905-ben egy könyvtár-kocsit készíttetett, mely 300 jól megválogatott kötetet tartalmaz. Ez a kocsi a kerület legtávolibb farmjaiba látogat el s a helyi lakosságot jól ismerő, s megbízható kocsis maga bonyolítja le a könyvek kikölcsönzését. A kocsi néhány hét mulva ismét megjelenik — ezúttal új könyvekkel megrakodva — s vezetője kicseréli a lakosság között a könyveket. A kocsit, mely jelenleg a legmodernebb alkotás a vándorkönyvtár-ügy terén, első képünkön bemutatjuk. (29. l.)

A népkönyvtárak osztályozásához egy másik szempontot egymásközti viszonyuk ad. Ennek alapján megkülönböztethetünk önálló s függő helyzetben levő könyvtárakat. Önállóak azok, melyek külön fentartó hatósággal s jövedelmi forrásokkal birnak. Függő helyzetben lévők azok, melyek egy nagyobb önálló könyvtár igazgatása alatt állanak s ennek jóvoltából gyarapodnak. A független és függő könyvtárakat egymáshoz való viszonyuk szempontjától *központi* vagy *anyakönyvtár*aknak s *oldalági* vagy *fiókkönyvtár*aknak nevezhetjük. Fiókkönyvtárakkal biró központi népkönyvtárak létesítése elsősorban a területileg kiterjedt s nagyszámú lakossággal biró városokban van helyén; de hasznos szolgálatot tehet egyes megyei járásokra kiterjeszkedő anyakönyvtárak létesítése is oly módon, hogy a járás székhelyén fennálló központi könyvtár saját anyagából látja el könyvekkel a járáshoz tartozó falusi fiókjait, melyek ennek ellenében a népkönytári czélokra befolyó összegeket az anyaintézethez utalják át. Tegyük fel pl. hogy valamely járási kerületben 10 népkönyvtár fordíthat egyenkint 50 koronát könyvanyaga gyarapítására. Ez évi 10—15 kötet beszerzésére nyujt módot. Ha ellenben a 10 népkönyvtár egy

[1] V. ö. Ferenczi Z. i. h. 161. l.

járási központba fizeti be a gyarapításra szolgáló összegeket, az együttes évi gyarapodás 100—150 kötet, mely a kötelékbe tartozó könyvtárak közt 10—15 kötetes sorozatokra szétosztva köröztetik. Az anyagi eszközök ilyetén egyesítése s ezzel fokozása külön anyakönyvtárak létesítése nélkül, egyszerű szövetkezés alapján is megvalósítható. Ez esetben a szövetségre lépő könyvtárak egymással egyetértőleg, de külön-külön rendelik meg a könyveket, úgy azonban, hogy néhány alapvető s mindenkor szükséges könyvet nem tekintve, más-más műveket szereznek be. E műveket azután egymás közt hosszabb-rövidebb időre kikölcsönzik. Az előny annyira szembeszökő, hogy bővebb indokolásra alig szorul s nem kell jóstehetség annak kijelentéséhez, hogy a járásonként központba álló fiók-népkönyvtáraké, illetve az egymással rendszeres csereviszonyba lépő s e viszonyra való tekintettel gyarapodó könyvtár-szövetkezeteké az igazi jövő.

Végezetül még néhány szót a népkönyvtárak elnevezéséről. Az emberbaráti intézmények a »nép« jelzőt annyira kiforgatták egyetemes, az egész nemzet minden tagját összefoglaló jelentéséből, hogy e fogalommal ma már szinte önkénytelenül az alamizsna, a lealázó jótékonyság képzete társul (gondoljunk csak a népfürdőkre, népkonyhákra stb.) s mélyen sérti az önérzetesebb néprétegeket. Innen az a törekvés, hogy mindenütt, a hol a régi s tényleg némiképen emberbaráti jellegű népkönyvtárak meghonosodtak, a fejlettség magasabb fokán álló közművelődési könyvtárakat új fogalommal igyekeznek megjelölni. Így keletkezett a német *Lese-* és *Bücherhalle,* a holland *lesmusea* elnevezés s a franciáknál a Morel ajánlotta *palais de lecture* kifejezés. Nálunk az elnevezés érzelmi oldalát Ferenczi Zoltán világította meg először s ő is elvetve a népkönyvtári elnevezést, a közkönyvtár kitétel mellett foglal állást. Magam is osztom ezt a nézetet s az ilyen közművelődési könyvtárakat szívesebben nevezném el *könyvesházak*-nak. Minthogy azonban a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa az ilyen intézményeket, megkülönböztetésül a szorosabb tudományos célokat maguk elé tűző könyvtáraktól, hivatalosan népkönyvtáraknak minősíti, e kézikönyvben magam is e már megszokott kitétellel élek, de megjegyzem, hogy ily intézmények létesítésénél helyesebbnek tartom akár a közkönyvtár, akár a jóhangzású könyvesház elnevezést.

III. FEJEZET.

A népkönyvtárak szervezése.

Hogyan alakítsunk népkönyvtárat, oly kérdés, melyre egyetemes értékű feleletet bajosan adhatunk. Az alakítás föltételeit elsősorban a helyi viszonyok határozzák meg, a melyek szinte községenkint változnak. Mégis megkíséreljük, hogy legalább általánosságban képet adjunk a népkönyvtár-alakítás menetéről.

A népkönyvtár-alakítás legelső feltétele, hogy az illető község lakosságában föl legyen költve az olvasás utáni vágy. E vágy felébresztésére, illetve ébrentartására az Északamerikai Egyesült Államok New-York állama két érdekes új állást léptetett életbe a közoktatási kormányzat keretei között. Könyvtárszervezői állások ezek, az egyik 1200, a másik 1500 dollár (hat és nyolczadfélezer korona) évi díjazással. A csakis nők által betöltendő állásokkal járó kötelességek a következők : a könyvtárszervezőknek az a feladatuk, hogy az államot bejárva, új könyvtárak létesítésére buzdítsanak, már-már elaludt népkönyvtári intézményeket új életre kelteni s megerősíteni segítsenek, a vándorkönyvtárakat hirdessék s elhelyezzék s általában a könyvtárak fejlesztését s az olvasási kedvet ösztönözzék a falvak és tanyák lakói között.[1] Nálunk ily életrevaló intézmény híján az olvasás kedvét a község értelmi vezetősége, elsősorban a tanító készítheti elő czéltudatos munkássággal. E tekintetben nagy hasznára lehet az iskola volt növendékeiből

[1] V. ö. Magyar Könyvszemle 1908 : 284.

alakított ifjusági egyesület (1906/7-ben 2221 áll. iskola közül 443 mellett volt ily egyesület), melynek estéin felolvasásokkal, szabad előadásokkal élesztheti föl a felnőttek vágyát az önmívelődés, továbbképzés iránt. Az iskolai könyvtár előkészítő szerepéről már az előbbi fejezetben volt szó.

Olyan nagyobb városokban, melyeknek külön sajtóorganumuk van, a hangulatkeltésnek ez egyik leghathatósabb eszköze. A ki a népkönyvtár ügyét kezébe veszi, lehető sürű időközökben tegyen apró közleményeket a helyi lapokba, a melyek azonban — mint Tews helyesen megjegyzi [1] — ne azt fejtegessék, mint kellene népkönyvtárakat létesíteni, ne is a nagyszabásu külföldi intézményekkel hozakodjanak elő, hanem lehetőleg azokra a szerény igényű, de sikerekben gazdag intézményekre utaljanak, melyek itthon létesültek. A külföldi nagyszabásu intézmények igaz, bámulatot keltenek, de éppen nagy arányaiknál fogva inkább bénító hatással vannak a mi kicsinyes viszonyaink között. Nálunk sokkal többet tehet egy-egy olyan hír, hogy teszem azt, Ujvidék városa 500 korona segélyt szavazott meg az ottani népkönyvtár fejlesztésére, vagy hogy Mezőtúr városa évi néhány száz korona költséggel olyan népkönyvtárat tud fentartani, melynek évi forgalma 15.000 kötetre rúg, mint a hazai vagyoni viszonyokkal, áldozatkészséggel arányban nem álló külföldi példák egész halmaza. Nagy baj azonban, hogy nincs olyan egész olcsó — évi 2—3 koronáért megszerezhető — folyóirat, mely a népkönyvtárak ügyeivel rendszeresen foglalkoznék s éppen az ilyen eseményeket sorolná föl. E hiányon azonban némikép segíthetnénk azzal, hogy a már létező népkönyvtárak vezetői érdekesebb híreiket beküldenék a nagy napilapok szerkesztőinek, a kik kétségkívül közölnék azokat a »vidék« rovatában s legalább ekként nyujtanának anyagot a további izgatáshoz.

Ha ez eszközök eredményre vezetnek s akár a község hivatalos köreiben, akár a társadalom rétegeiben az áldozatkészségre való hajlandóság megnyilatkozik, hozzáláthatunk a tulajdonképeni szervezés munkájához.

[1] I. m. 96—97. l.

Ha a népkönyvtárt, mint községi intézményt akarjuk életbe léptetni, a községi előljáróságot kell megnyerni ügyünknek s rávenni arra, hogy a népkönyvtár létesítésére és fentartására némi összeget állítson évi költségvetésébe. Igényeinket kezdetben szállítsuk le a lehető legkisebb mértékre: majd, ha az intézmény életrevalóságával bebizonyítja, hogy közszükséget pótol, nagyobb áldozatra is rá fogjuk vehetni az illetékes köröket. Ne akarjunk mindjárt külön könyvtári épületet, bőségesen fölszerelt könyvraktárat, illő tiszteletdíjjal javadalmazott személyzetet, hanem érjük be azzal, ha a községháza épületében, vagy valamelyik iskolában szorítanak egyelőre helyet a népkönyvtárnak s az alapbeszerzésekre szükséges pár száz koronán felül költségvetésileg biztosítanak az évi gyarapításra s dologi kiadások fedezésére egy kis összeget. Ne legyünk azon theoretikusok álláspontján, a kik »mindig nagy eszközökre várnak, hogy nagy czéljaikat megvalósíthassák s mivel ez eszközök nem állnak legott rendelkezésükre, hát — semmit sem csinálnak. Ha az első keresztény hitközség addig várt volna megalakulásával, míg »egy méltó gótikus székesegyház« fölépítésére be nem folyik a szükséges pénzalap, még ma is várhatnánk.«[1]

Ha a község annyira szegény, hogy az alapbeszerzések tetemesebb költségeitől visszaretten, vegyük rá legalább arra a községi előljáróságot, hogy az alakítandó népkönyvtár elhelyezését s évenkinti szerény fejlesztését biztosítsa, mert ily feltételek mellett a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa a könyvtár életbeléptetését egyik, a lakosság számához mért nagyságú népkönyvtára átengedésével örömest elősegíti.

A könyvtár átengedése tárgyában a bélyegtelen megkeresések lehetőleg az év utolsó hónapjaiban intézendők az Országos Tanács elnökségéhez, miután az állami javadalomból létesítendő könyvtárak szétosztása felől ez a testület rendszerint az év elején tartani szokott ülésén határoz.

[1] Ed. Reyer: Entwicklung und Organisation der Volksbibliotheken. Leipzig, 1893. 85. l.

A folyamodást pl. a következőkép fogalmazzuk meg:

A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa
Tekintetes Elnökségének.

Budapesten
VIII., Fhg. Sándor-u. 28. sz.

X. község előljárósága a lakosság szellemi szükségleteinek kielégítésére nyilvános népkönyvtár létesítését határozta el. Minthogy községünk nincs abban a helyzetben, hogy a könyvtár alapját nagyobb könyvbeszerzéssel megvesse, oly kéréssel fordulunk a Tekintetes Elnökséghez, hogy ingyenes népkönyvtárai egyikét községünk rendelkezésére bocsátani szíveskedjék. A könyvtár a községháza tanácstermében nyerne elhelyezést, mely egyúttal minden vasárnap a délutáni órákban olvasótermül is fog szolgálni. A könyvtár évi gyarapítására s irodai kiadásainak fedezésére kérelmünk teljesítése esetén évi .... koronát veszünk fel költségvetésünkbe. Kezelését a községi előljáróság ellenőrzése mellett X. Y. tanító díjtalanul [1] vállalta magára.

Hivatalos tisztelettel

Kelet. *Pecsét.* *Aláírások.*

Ha az Országos Tanács a kérelmet teljesíthetőnek tartja s a népkönyvtár adományozását elhatározza, e határozatáról oly felhívással szokta értesíteni a folyamodó testületet, hogy népkönyvtárai két példányban mellékelt kezelési szabályzatát magára nézve kötelezőnek elismerje, mivel a könyvtár adományozása e szabályzat elfogadásától függ. Az Országos Tanács népkönyvtári szabályzatának legfontosabb rendelkezései: az állam által adományozott könyvtár a község összes megbízható lakosainak díjtalanul áll rendelkezésre, fentartásáról és kezeléséről a kérelmező testület gondoskodik, évi forgalmáról szabályszerű jelentést terjeszt az Országos Tanács elé s a Tanácsnak felügyeleti és ellenőrző jogát a könyvtárra

[1] Esetleg a község által részére megajánlott . . . kor. évi tiszteletdíj fejében.

nézve elismeri. Az esetben, ha a könyvtár kezelősége e feltételeket meg nem tartja, a Tanácsnak jogában áll a könyvtárról másképen intézkedni.

A községi előljáróság — illetve városi tanács — által életbe léptetett népkönyvtár ügyeinek vezetésére czélszerű külön népkönyvtári bizottságot alakítani, mely részben a községi előljárókból, részben a községi előljáróságon kívül álló tekintélyesebb polgárokból állítandó össze, úgy hogy a szellemi (pap, jegyző, orvos, tanító) s gyakorlati (kereskedő, iparos, földmíves) foglalkozásuak egyformán képviselve legyenek benne. A könyvtári bizottság elnöki tisztét legczélszerűbb hivatalból kifolyólag a polgármesterrel, illetve főbiróval betölteni, a ki mellé alelnökül a könyvtári bizottság egyik érdemesebb tagja választandó meg. A bizottság előadói s jegyzői tisztét leghelyesebb a könyvtár kezelőjére ruházni.

A bizottság egyes, a könyvtári ügygyel kapcsolatos teendőit külön albizottságok útján is hajthatja végre, melybe esetleg kültagokat is felvehet. Ilyen teendők pl. a könyvtár érdekében kifejtendő rendszeres izgatás, a beszerzendő könyvek jegyzékének megállapítása, segédkezés a kikölcsönzés lebonyolításában a könyvtárkezelőnek stb.

Ha a hivatalos helyi tényezők nem nyerhetők meg a népkönyvtár ügyének, a mozgalom vezetője kizárólag társadalmi úton kénytelen a megvalósításhoz hozzáfogni. Ez esetben legczélszerűbb valamely már létező kulturális helyi egyesület kebeléből kiindulva megkezdeni a mozgalmat, mely esetleg a saját könyvtárát is felajánlja a jó ügy érdekében. Ha ez megtörtént, a mozgalom vezetői a többi helybeli közmívelődési egyesületet is felhívhatják a csatlakozásra. Ha a felhívás eredményes, akkor a különböző körök, egyesületek könyvtárát akár egy külön központi fekvésű helyiségben lehetne egyesíteni, melyet az egyes körök együttesen használhatnak és gyarapítanak s a melynek kezelését felváltva az illető körök könyvtárosai vállalnák magukra, vagy különválasztva is maradhatnak, úgy azonban, hogy minden egyes körben a többi egyesület könyvtári jegyzéke is ki van téve s azok anyaga is rendelkezésére áll az illető kör tagjainak. A gyarapítás tiszte pedig, nehogy ugyanazon mű 4—5 példányban is beszereztessék, egy külön könyv-

beszerző-bizottságra ruháztatnék, melyben minden egyes kör könyvtárosa s még egy kiküldöttje helyet foglal. E bizottság azután megállapítja, hogy melyik kör melyik műveket szerezze be. E szerzemények azután kölcsönösen a szövetkezett körök rendelkezésére bocsáttatnak.

Ha a könyvtári ügy ily szövetkezeti alapon valamely okból meg nem oldható, külön könyvtári egyesület alakítandó. A könyvtári alapbeszerzésekhez szükséges összegeket ez esetben az alapitó tagsági díjakból, egyesek nagyobb pénzbeli adományából s az ügy érdekében rendezendő felolvasások, mulatságok jövedelméből kell előteremteni. Ha oly bőkezü meczenás akad, a ki a könyvtári alapbeszerzések költségeit teljesen magára vállalja, hálából az alapitóról nevezhetjük el a könyvtárat. A további bőkezűbb adakozók neveit pedig a könyvtárhelyiségben kifüggesztett emléktáblán örökítjük meg. Az is jó eszköz, ha a közélet valamely jelesének emlékezetét akarva megörökíteni, a megörökítés már elcsépelt módja: szoborműi felállítása helyett, egy a megörökítendőről elnevezett könyvtár felállítására rendezünk gyüjtést. Szóval sokféle módja van az alaptőke előteremtésének, csak ember kell hozzá, a ki a helyi viszonyok teljes ismeretével s lankadatlan ügybuzgalommal rendelkezik!

Az alakítandó egyesület alapszabályaihoz a következő mintával [1] szolgálunk:

Az x-i népkönyvtár-egyesület alapszabályai:

I. Fejezet. Az egyesület czíme, székhelye, pecsétje és nyelve.

1. §. Az egyesület czíme: X-i népkönyvtár-egyesület. Székhelye X. (Y megye.) Pecsétje: Az X-i népkönyvtár-egyesület. 190[2] Nyelve a magyar.

[1] Megszerkesztésénél lehetőleg a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelősége megbízásából dr. Pósta Béla által szerkesztett mintákat tartottuk szem előtt.

[2] Az alapítás éve.

II. Fejezet. Az egyesület czélja és eszközei.

2. §. Az egyesület czélja az X-i magyar polgárok közmíveltségének s ez úton anyagi jólétének előmozdítása.

3. §. E czélt a következő eszközökkel óhajtja elérni:

a) szépirodalmi és ismeretterjesztő könyvekből álló népkönyvtárat létesít, ezt évről-évre fejleszti s fentartásáról gondoskodik;

b) ismeretterjesztő előadásokat tart;

c) estélyeket és mulatságokat rendez.

4. §. Az egyesület czéljainak megvalósítására a következő anyagi eszközök szolgálnak:

a) a tagsági díjak;

b) esetleges adományok és segélyek;

c) a belépődíj mellett rendezett előadásoknak és

d) estélyeknek vagy mulatságoknak tiszta jövedelmei.

III. Fejezet. Az egyesület tagjai.

5. §. Az egyesület tagja lehet a község mindkét nembeli, 16. életévét betöltött tisztességes állandó lakosa, az 5—10. §§-ban meghatározott feltételek mellett. A fölvételt jelentkezés vagy ajánlás alapján a választmány határozza el.

6. §. Az egyesületnek alapító, rendes, működő és tiszteleti tagjai vannak.

7. §. Alapító tagok azok, a kik az egyesület czéljaira egyszer s mindenkorra legalább 20 koronát [1] fizetnek, miáltal az egyesületnek életfogytiglan tagjaivá lesznek.

8. §. Rendes tagok azok, a kik három évre kötelezik magukat, hogy az egyesület pénztárába tagdíj gyanánt évi egy koronát [2] befizetnek. A tagsági díj az év első negyedében esedékes, szeptember 1-től kezdve pedig postai megbízás útján behajtható. A rendes tagot, ha kilépési szándékát a 3-ik év vége előtt be nem jelenti, úgy kell tekinteni, mint a ki további három évre rendes tagsági kötelezettséget vállalt.

[1] Az összeg nagysága természetesen magasabbra is tehető.

[2] L. az előbbi jegyzetet.

9. §. Működő tagok azok, a kik minden tagsági díj fizetése nélkül kötelezik magukat, hogy legalább három évig az egyesület kötelékében maradnak, ez idő alatt az egyesület könyvtárát szorgalmasan használják s az egyesület által rendezendő ünnepélyeken tőlük telhetőleg közreműködnek.[1]

10. §. Tiszteletbeli tagok azok, a kiket az egyesület irányában kifejtett érdemeikért a közgyűlés ilyenekül megválaszt.

11. §. Az egyesületi év január hó elsején veszi kezdetét.

IV. Fejezet. A tagok jogai és kötelezettségei.

12. §. Az alapító, rendes és tiszteleti tagok az egyesület által nyujtandó minden jogban és előnyben részesülnek, választók és választhatók. A működő tagok az egyesület olvasószobáját a nyitási időben díjtalanul látogathatják s a könyvtárból könyveket házi olvasásra kikölcsönözhetnek, kötetenkint heti 2 fillér olvasási díj lefizetése ellenében.

13. §. Megszűnik tagja lenni az egyesületnek:

a) a ki kilépését, ha rendes vagy működő tag, a kötelező három éves időszak előtt bejelenti;

b) a kit tagjai közül az egyesület kizár;

c) a ki meghal.

14. §. A választmány köteles az egyesületből kizárni azokat:

a) a kiket valamely megbecstelenítő cselekedetért elítéltek, vagy a kik a társadalom erkölcsi felfogásába ütköző tettet követtek el;

b) a kik az egyesületnek akarva kárt okoztak.

15. §. A kizárt tag a közgyűléshez fellebbezhet. Ilyen kérdésben úgy a választmányi ülésen, mint a közgyűlésen mindig titkos szavazás útján a döntéshez a szavazatok kétharmada szükséges.

[1] A működő tagság intézménye arra szolgál, hogy lehetővé tegyük a könyvtár ingyenes használatát is.

V. Fejezet. Az egyesület kormányzása.

16. §. Az egyesület ügyeit intézi:

a) a közgyűlés;

b) a választmány és a tisztikar.

A) A közgyülés.

17. §. Az egyesület minden év első negyedében tart közgyűlést. Rendkívüli közgyűlést az elnök saját elhatározásából is egybehívhat, de 10 tagnak írásbeli kérvényére 30 napon belül köteles egybehívni.

A rendes közgyűlés idejét a választmány határozza meg. Minden közgyűlés meghívóját a tárgysorozattal együtt két héttel előbb kell levélbelileg vagy körözőíven közölni a tagokkal.

A közgyűlések nyilvánosak.

18. §. A közgyűlés határozata érvényes:

a) ha a közgyűlést a 17. §-ban megállapított módon hívták össze;

b) ha legalább is 20 tag van jelen;

c) ha a határozatot általános szótöbbséggel, vagyis az érvényes szavazatok felénél legalább is egygyel több szóval hozták; a kizárási eljárás ügyében hozott határozatok tekintetében a 15. §. határozmányai irányadók.

Ha a közgyűlés a *b)* alatti feltételeknek nem felel meg, ugyanazon tárgysorozattal 14 nap mulva új közgyűlést kell tartani, mely a megjelent tagok számára való tekintet nélkül érvényesen határoz.

19. §. A közgyűlés az egyesület ügyeiben legfelső fokon rendelkezik.

20. §. A rendes közgyűlés tárgyai:

a) a választmány jelentése a lefolyt év eredményéről;

b) a számadások felülvizsgálása, a felmentvény megadása s a következő év költségvetésének megállapítása;

c) a tisztikar és a választmány megalakítása egy évre;

d) a tiszteleti tagok választása;

c) a közgyűlés napja előtt legalább tíz nappal írásban a választmányhoz benyujtott indítványok tárgyalása ;

f) a közgyűlésről szóló jegyzőkönyv két hitelesítőjének kiküldése.

21. §. Az alapszabályokat csak a közgyűlés módosíthatja, valamint az egyesület feloszlását is csak ez mondhatja ki ; e két határozathoz azonban a szavazók kétharmadának hozzájárulása szükséges. A közgyűlésnek erre vonatkozó határozatai csupán a m. kir. belügyminiszter jóváhagyása után foganatosíthatók.

B) A választmány és tisztikar.

22. §. A választmány tagjai :

a) az elnök ;

b) az alelnök ;

c) a titkár, a ki egyúttal könyvtáros is ;

d) a jegyző, a ki egyúttal másodkönyvtáros ;

e) a pénztáros ;

f) az ellenőr ;

g) a háznagy ;

h) hat rendes és két pótválasztmányi tag. A pótválasztmányi tagok szavazati joggal csak az esetben birnak, ha a választmányban megüresedett tagsági helyekre behivatnak.

23. §. A választmány kötelessége :

a) az egyesület ügyeit szabályszerüen vezetni ;

b) gondoskodni, hogy az egyesület czéljai az alapszabályokban megjelölt eszközök által lehetőleg eléressenek ;

c) a beszerzendő könyvek, folyóiratok és hírlapok lajstromát megállapítani ;

d) előkészíteni a közgyűlés tárgyait s az önálló indítványokat, melyek a választmányhoz beadattak, a közgyűlés elé terjeszteni ;

e) megvizsgálni a számadásokat s felügyelni az egyesület vagyonára ;

f) jelentést tenni a rendes közgyűlésnek az egyesület lefolyt évi működéséről és vagyoni állásáról ;

g) előkészíteni az évi költségvetést és azt szintén a közgyűlés elé terjeszteni ;

h) utalványozni a 20 koronát meghaladó kiadási összegeket ;

i) időnkint ismeretterjesztő felolvasásokat, hazafias ünnepélyeket s alkalmi mulatságokat rendezni a tagok, illetve az egyesületen kívül állók közreműködésével ;

j) az ajánlott vagy jelentkező új tagok felvételéről határozni.

24. §. A választmányi üléseket az elnök, akadályoztatása esetén az alelnök hívja össze. A választmányi ülésen az elnök, illetve az alelnök, akadályoztatásuk esetén pedig a korra legidősebb választmányi tag elnököl.

A választmány rendes ülést kéthavonkint egyszer tart. Az elnök szükség esetén többször is hívhat össze választmányi ülést ; öt választmányi tagnak akár szóbeli, akár írásbeli kívánatára pedig, a bejelentés vételétől számított három napon belül köteles választmányi ülést összehívni.

25. §. A választmány határozata érvényes :

a) ha a választmányt a 24. §-ban körülírt szabályos módon hívták össze ;

b) ha a választmányi ülésen, a tisztviselőket is beleértve, legalább hat választmányi tag van jelen ;

c) ha a határozatot az érvényes szavazatok felénél legalább egygyel több szóval hozták ; kizárási eljárás ügyében hozott határozatok tekintetében a 15. §. határozmányai mérvadók. A szavazatok egyenlő megoszlása esetén az elnök szava dönt.

26. §. Az elnök jogai és kötelességei :

a) összehívja és vezeti a köz- és választmányi üléseket, felelős a tárgyalás rendjéért s a határozatok végrehajtásáért ;

b) a választmányi ülés jegyzőkönyvét a választmány hitelesítése után a titkárral együtt aláírja, a közgyűlés jegyzőkönyvét pedig a két kiküldött közgyűlési taggal hitelesítteti ;

c) az egyesület képviselője, de az egyesület nevében kötött szerződések csak akkor érvényesek, ha azok a választmány, illetőleg a közgyűlés beleegyezésével történnek ;

d) csak a választmányi ülés határozatából, saját aláírásával, valamint a titkár ellenjegyzésével utalványozhat ; rendkívüli esetekben 20 korona erejéig a választmány előzetes beleegyezésének kikérése nélkül is utalványozhat, de a választmány beleegyezését utólag erre nézve is kikérni köteles ;

e) felelős az alapszabályok és az ügyrend pontos megtartásáért ; időnkint pénztárvizsgálatot tart ;

f) ellenjegyzi az egyesületnek minden hivatalos kiadványát ;

g) felügyeletet gyakorol az egyesület összes tisztviselői felett ;

h) a szavazatok egyenlő megoszlása esetén szavazata dönt ;

i) képviseli az egyesületet minden külső érintkezésben.

27. §. Az alelnök az elnököt akadályoztatása esetén minden teendőjében helyettesíti. Az előadások, ünnepélyek s mulatságok rendezését a háznagygyal egyetértőleg vezeti.

28. §. A titkár az elnökkel, illetve az ezt helyettesítő alelnökkel az egyesület külső képviseletének részese.

Intézi az egyesület szellemi ügyeit, előadó a köz- és választmányi üléseken, szerkeszti az egyesület írásbeli kiadványait és évi jelentését, őrzi az egyesület pecsétjét és irattárát.

Mint könyvtáros ő kezeli leltár mellett az egyesület könyvtárát, elkészíti s jóváhagyás végett a választmány elé terjeszti a beszerzendő művek jegyzékét, lebonyolítja a könyvkikölcsönzést s ezt szabályszerüen nyilvántartja.

29. §. A jegyző vezeti a köz- és választmányi ülések jegyzőkönyveit, végzi az írásbeli munkálatokat s mint másodkönyvtáros, a könyvtár kezelésénél a titkár segítségére van.

30. §. A pénztáros bejelenti az egyesület kiadásait s elfogadja bevételeit, mindezekről rendes könyvet vezet. Az egyesületi tagok névjegyzékét nyilvántartja, a választmánynak a pénztár állásáról minden két hónapban jelentést tesz ; a közgyűlés elé minden évben a választmánytól megvizsgált számadást terjeszt s a jövő év költségvetésének tervezetét az előző év adatai alapján a választmány rendelkezésére bocsátja.

31. §. Az ellenőr a pénztárnokot anyagi felelősség mellett mindenben ellenőrzi, a bevételeket és kiadásokat ellenjegyzi s az elnök által a választmány kebeléből kiküldött két taggal a pénztárt minden két hónapban, a könyvtárt pedig minden évben egyszer felülvizsgálja s erről jelentést terjeszt a választmány elé.

32. §. A háznagy az egyesület összes ingóságait rendben tartja, azokról — a könyvek és folyóiratok kivételével — leltárt készít, melyet a közgyűlésnek évente egyszer, a választmánynak pedig kívánatára bármikor bemutat. A könyvtárosnak a rend és tisztaság fentartásában segédkezik; ünnepélyek, előadások és mulatságok alkalmával az alelnök útmutatása mellett a rendezői tisztet betölti s a szükséges kellékeket a választmány jóváhagyásával az egyesület költségén beszerzi.

VI. Fejezet. Az egyesület vagyona.

33. §. Az egyesület vagyona áll:
a) az alapító-tagoktól befizetett alaptőkéből;
b) a rendes tagok évdíjaiból;
c) az előadások és mulatságok jövedelméből;
d) esetleges adományokból és segélyekből;
e) a leltározott ingóságokból.

VII. Fejezet. Az egyesület feloszlása.

34. §. Az egyesület feloszlását a közgyűlés, még pedig az egyesület összes tagjai kétharmadának jelenlétében s a jelenlevők három negyedrészének szavazatával mondhatja ki, akkor is csak oly körülmények alapján, a melyek az egyesület további működését lehetetlenné teszik.

35. §. A feloszlást kimondó közgyűlési határozat a m. kir. belügyminiszter jóváhagyása után válik érvényessé.

36. §. Feloszlás esetén az egyesület vagyona X. községre száll oly feltétellel, hogy az e vagyont az egyesület eredeti czélja értelmében köteles felhasználni.

37. §. Ha az egyesület az alapszabályok ellenére működik, vagy működésében a m. kir. kormány a magyar állam vagy a tagok érdekeinek veszélyét látja, akkor a m. kir. kormány az egyesület működését haladék nélkül felfüggeszti és ellene vizsgálatot rendel el, a melynek eredményéhez képest vagy feloszlathatja, vagy az alapszabályok pontosabb betartására különbeni feloszlatás terhe alatt kötelezheti.

38. §. Ezek az alapszabályok a m. kir. belügyminiszter jóváhagyása után lépnek életbe.

* * *

Az alapszabályokat kiegészítő ügyrend a könyvtári anyag feldolgozására s használatára vonatkozó utasításokat írja elő. Összeállításánál jelen kézikönyv VII., VIII. és IX. fejezete szolgál irányadóul.

Az alapítványok s adományok egy része az alapbeszerzések ú. m. a könyvtári törzsanyag s a butorzat költségeinek fedezésére szolgál. A többi tőkésíthető. Az egyesületi vagyon kamatai, a rendes tagság idíjak s egyéb jövedelmek az évi szükségletekre, ú. m. a házbérre, fűtésre-, világításra, irodai kiadásokra s a könyvtár évi gyarapítására, továbbá — ha az egyesület vagyoni viszonyai megengedik — a kezelő díjazására fordítandók.

Egyesületek épp úgy, mint községi vagy hivatali hatóságok, szintén fordulhatnak a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsához akár könyvtáradományozás, akár pénzbeli segély elnyerése végett. Egyesületek azonban állami támogatásban csak abban az esetben részesíthetők, ha ki tudják mutatni, hogy megfelelő helyiségük van s megbízható kezelőről gondoskodnak. Épen azért a folyamodásnak a következő adatokról kell tájékoztatnia: 1. az egyesület alapszabályai; 2. tagok száma; 3. választmány névsora és polgári állása; 4. könyvtáros neve, polgári állása s könyvtárosi minőségben esetleg élvezett javadalmazásának nagysága; 5. az egyesület vagyoni állása s évi költségvetése; 6. az egyesület könyvtárának leltári jegyzéke; 7. az egyesületi helyiségre vonatkozó adatok.

Az egyesületek a kérelem teljesítése esetén ugyanazon kötelezettségeknek tartoznak magukat alávetni, mint a hatóságok s az államtól nyert könyvtárat teljesen díjtalanul tartoznak a község minden megbízható lakosának rendelkezésre bocsátani.

Az esetleges pénzbeli segély felhasználásáról az V. fejezetben lesz szó.

Mint e fejtegetésekből látható, főleg két tényező hathat közre a népkönyvtárak létesítésénél: a községi hatóságok s a társadalmi alapon álló könyvtár-egyesületek. Az állam csupán mint e két tényező támogatója vállalhat szerepet.

Hogy e két számba vehető tényező közül melyik előnyösebb az ügyre nézve, azt mindenkor a helyi viszonyok döntik el. A hol a községek vagyoni helyzete nagyobb áldozatkészség kifejtését megengedi, kétségkívül a községi népkönyvtár életbeléptetése a legelőnyösebb. Kisebb községekben legszebb jövőjük az egyesületi alapon létesült könyvtáraknak van, főleg, ha munkájuk e községi hatóság, vagy az állam anyagi támogatásában részesül.

Az egyesületi könyvtárak egyik legfőbb előnye — mint Tews helyesen megjegyzi [1] — az, hogy sokkal szabadabban kiaknázhatják a személyi és dologi segédeszközöket és segédforrásokat, mint a községi népkönyvtárak. Sokkal szabadabban kérhetnek s fogadhatnak el könyvadományokat, mint a községek s minden lehető módon biztosíthatják maguknak az önkénytes segéderők közreműködését akár a szervezés, akár a kezelés munkájánál.

[1] I. m. 15. l.

IV. FEJEZET.

A népkönyvtári személyzet.

A NÉPKÖNYVTÁRAK KEZELÉSE hazánkban mindmáig még nem külön élethivatás. Kisközségekben, faluhelyen valószínű, hogy sohasem is lesz azzá, de nagyobb városokban remélhetőleg eljön az az idő, mikor a naphosszat nyitva álló könyvtárakban külön szakképzett tisztviselői kar teljesít majd szolgálatot.

Míg ezt az ideális állapotot el nem érjük, meg kell elégednünk azzal, hogy a népkönyvtárak kezelését, akár mint javadalmazott, akár mint tiszteletbeli mellékfoglalkozást, lássák el a község erre hivatott egyénei.

Népkönyvtáraink, népnevelői jellegükhöz híven, legerősebben a népiskolai tanítók közreműködését veszik igénybe, a kik fáradságos tisztüket túlnyomórészben teljesen díjtalanul és, csekély kivétellel, dicséretes buzgalommal töltik be. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa legutóbb (1908.) megjelent évi jelentésében, mely az 1907. évről szól, 282 könyvtárkezelőt sorol fel, a kik foglalkozás szerint a következőképen oszlanak meg: tanító 126 (ebből 9 nő), jegyző 22, ismeretlen foglalkozású 20, közs. hivatalnok 17, lelkész 15, iparos 13, polg. iskolai tanító 11, magánhivatalnok 10 (ebből egy nő), községi bíró és földmíves 7—7, áll. hivatalnok és középiskolai tanár 6—6, altiszt 5, óvónő, egyéb nő, kereskedő és munkás 3—3, magánzó, vármegyei tisztviselő és díjnok 2—2, végül egy-egy ügyvéd, mérnök, orvos, állatorvos, gyógyszerész, postamester, gazdatiszt, középiskolai tanuló és betegápoló.

E kimutatásban leginkább a nők csekély száma — mindössze 16, tehát alig 5·7% — tűnik fel; pedig éppen ezen a téren teljesíthetnének a nők nagy és hasznos szolgálatokat. A férfiakénál nagyobb alkalmazkodó képességük, megnyerőbb modoruk és kisebb fizetési igényeik mintegy predesztinálják őket erre a hivatásra, annyival is inkább, mivel a népkönyvtárak olvasóközönségének legszorgalmasabb része éppen a nők sorából kerül ki. Tews [1] ugyan attól tart, hogy a könyvtár a női kezelés folytán könnyen egyoldaluvá lesz s a nők előtt kedves, könnyebb, sokszor igen csekély értékű szépirodalmi termelés túlságosan előtérbe nyomul; de e veszedelemnek könnyen elejét vehetjük az által, hogy a könyvbeszerzést külön könyvtári bizottságra ruházzuk s *igazán* művelt nőre bízzuk a könyvtár kezelését, a kinek van érzéke a komolyabb olvasmányok iránt.

Akár férfira, akár nőre bízzuk is a népkönyvtár kezelését, azon kell lennünk, hogy a megbízott úgy egyéni hajlamai, mint képzettsége révén meg tudja állni a helyét.

Népkönyvtárak kezelésére csak olyan egyéneknek volna szabad vállalkozniok, a kiknek van érzékük a tudomány és az irodalom iránt, fel tudják fogni a gondjukra bízott intézmény kulturális hivatásának egész fontosságát, ismerik a helyi lakosság legszélesebb körének szellemi szükségleteit s kellemes, megnyerő modort tanusítanak a külső érintkezésben. A könyvtárosnak irodalmi képzettségét, szeretetreméltó egyéniségét a jó üzletember élelmességével kell párosítania. A könyvtári hivatás »üzleti« oldalát a praktikus amerikaiak hangoztatták legelőször. Crunden szerint — a kinek fejtegetéseit a németalföldi Greve is magáévá tette [2] — a könyvtáros annyiban legyen üzletember, hogy kötelességének lássa a könyvtár minden látogatóját egyformán gyorsan, pontosan és előzékenyen kiszolgálni, úgy hogy mindenki, a ki egyszer hozzá betéved, állandó ügyfelévé váljék s hogy senki se távozzék üres kézzel, kielégítetlenül a könyvtárból, mert minden csalódás egy állandó látogató kimaradását idézheti elő.

[1] I. m. 100. l.
[2] V. ö. i. m. 268. l.

E szerencsés lelki hajlamon és az általános irodalmi műveltségen kívül azonban a könyvtárosnak bizonyos elméleti ismeretekre és gyakorlati képzettségre is szüksége van. Éppen ezért a könyvtárosok kiképzésére Angliában és Észak-Amerikában különös gondot fordítanak. Angliában az Egyesült Királyság Könyvtáros Szövetsége rendeztet 1843 óta nyári tanfolyamokat, melyek hallgatói az előadások anyagából ú. m. irodalomtörténetből, gyakorlati bibliografiából, osztályozásból, címtározásból s a könyvtárak szervezésére és kezelésére vonatkozó ismeretekből vizsgálatot tesznek. Amerikában több közkönyvtárral kapcsolatban áll fenn szakiskola — a legrégibbet Dewey alapította 1887-ben — mely rendszerint két évig tartó tanfolyamon képezi ki a könyvtári szakismeretekre a felvételi vizsgálat, vagy középiskolai bizonyítvány alapján felvett hallgatókat. Az európai szárazföldön e tekintetben Németország vezet. Berlinben 1900-ban alapította meg Hottinger dr. könyvtárosnőket képző iskoláját, mely népkönyvtári szolgálatra féléves, tudományos könyvtári szolgálatra pedig kétéves tanfolyamban készít elő. Ugyancsak Berlinben nyilt meg Wolfstieg tanár vezetésével a *Comenius-Gesellschaft* könyvtártani női főiskolája 1903-ban s ma is eredményesen működik. Hollandiában Greve tartotta 1907 telén az első népkönyvtári kurzust Amsterdamban. Nálunk a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelősége fennállása (1897 decz.) óta öt ízben rendezett könyvtárosi tanfolyamot a Magyar Nemzeti Múzeumban. E tanfolyamok azonban kizárólag a tudományos könyvtárak szükségleteire vannak tekintettel. Ferenczi Zoltán több ízben hangoztatott eszméje, hogy a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsa létesítsen állandó népkönyvtári tanfolyamokat, fedezet híjján nem volt keresztülvihető. Felfogásom szerint különben is ily tanfolyam szervezése csupán egy minta-népkönyvtár felállításával s üzembe helyezésével kapcsolatban érhetne el igaz eredményt, miután a tisztán elméleti oktatást az élet gyakorlati tanulságaival kell egyesíteni, hogy valódi sikert arassunk.

Ily körülmények közt hazánkban a könyvtárkezelők szinte kizárólag önképzésre vannak utalva. Ez önképzés lehetővé tételére készült ez a rövid vezérfonal is, a mely azonban a gyakorlati kiképzést természetesen nem pótolhatja. Azok tehát,

a kik népkönyvtárak kezelésére vállalkoznak, jól teszik, ha némi gyakorlatot valamely már működésben lévő, hasonló intézetben igyekeznek elsajátítani. Ekként szerzett ismereteik sok hiábavaló kisérletezéstől, bizonytalan tapogatózástól fogják őket megkímélni az ügy nem csekély előnyére.

A könyvtárkezelő teendőit a következő fejezetek részletezik. Ott, a hol a könyvtár ellátása egyetlen ember munkabírását meghaladja, természetesen segéderőket kell alkalmaznunk. E segéderők rendszerint a helyiségek felügyeletét s a kölcsönzés lebonyolítását vállalják magukra, míg a könyvanyag feldolgozása s fejlesztése — mint szakismereteket igénylő feladat — továbbra is a könyvtárkezelő sajátszerű munkakörét teszi.

A könyvtárkezelők díjazását illetőleg hazánkban még sok a kívánni való. Hogy szolgálataiért a legkisebb tanyai könyvtár kezelője is némi pénzbeli ellenértéket kapjon, valóban méltányos dolog, de jelenlegi viszonyaink között sajnos nem vihető keresztül. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsához 1908-ról beérkezett mintegy 500 könyvtári jelentés szerint csupán 25 könyvtár 29 tisztviselője részesül némi tiszteletdíjban, míg a többi igazán tiszteletre méltó önzetlenséggel, teljesen díjtalanul szolgálja a hazai kultúra ügyét. E tiszteletdíjak nagyságáról a következő összeállítás ad képet. A 29 tisztviselő közül négyen részesültek évi 300 korona tiszteletdíjban (Győr, Mezőtúr, Temesvár két könyvtár), egy évi 240 koronában (Kassa, Kazinczy-kör), öten évi 200 koronában (Győr, Hódmezővásárhely, Nagyvárad három könyvtár), egy évi 120 koronában (Huszt), öten évi 100 koronában (Aranyosmarót, Beregszász, Beszterczebánya, Kassa Kőzmívelődési Egyesület, Tiszafüred), nyolczan évi 50 koronában (Beregszász, Mohács, Muraszombat, Nagykároly, Pécs (3 kezelő), Versecz), ketten évi 30 koronában (Kolozsvár, Tiszafüred), egy-egy pedig évi 25 (Gencs), 24 (Felsőbánya) és 10 (Érköbölkút) koronában. Hogy ez egészségtelen állapoton némileg javítson, az Országos Tanács 1904 óta elsősorban a tiszteletdíjjal nem bíró, érdemes könyvtárkezelők közt 50—200 koronáig terjedő jutalmat oszt ki, de persze csak megfelelő javadalmi tételéhez mért korlátolt számban. Ily czímen az Országos Tanács 1904-ben 8 kezelőnek

850 koronát, 1905-ben 12 kezelőnek 1250 koronát, 1906-ban 13 kezelőnek 1100 koronát, 1907-ben 67 kezelőnek 4650 koronát és 1908-ban 43 kezelőnek 3000 koronát, összesen tehát 143 kezelőnek 10.850 koronát utalványozott ki. E jutalmaknak nincs állandó tiszteletdíj jellegük s ugyanazon egyének csak több évi időközökben részesülhetnek újra jutalomban. Az állandó tiszteletdíj folyósítására különben sem az állam, hanem az egyes könyvtárak fentartó helyi hatósága hivatott.

A tiszteletdíj megállapítása egységes kulcs szerint már méltányossági szempontból sem vihető keresztül. A számítás alapját mindenesetre a heti szolgálati órák mennyiségére kellene tenni, de e mellett még a forgalom nagyságát, a kezelő képzettségi fokát s szolgálati idejét is mérlegelés alá kell venni. Leghelyesebb a kezelő főhivatala után járó törzsfizetésével arányosan megállapítani a tiszteletdíjat. Ezen kulcs szerint a községi alkalmazottak akként is kártalaníthatók, hogy a népkönyvtárnál teljesített szolgálati időt a főhivatal szolgálati idejébe beszámítják.

A hol a könyvtár forgalma olyan nagy, hogy naponként 5—6 órai szolgálatot igényel, legczélszerűbb külön, rendes javadalmazású állásokat életbe léptetni. Ez állások javadalmazása szintén a fentebbi tényezőktől függ. Ha a könyvtárkezelőtől néptanítói oklevelet kívánunk meg, úgy rendes néptanítói fizetés, ha pedig főiskolai végzettséget kívánunk meg — a mi nagy városok nagyobbszabású könyvtárainál mulhatatlan követelmény — úgy a hasonló végzettségű állami vagy községi hivatalnokokkal egyenlő kezdő fizetés állapítandó meg, a szokásos előléptetési fokozatok biztosításával.

A segéderőknek angol mintára, nyugdíjigény biztosítása nélkül, megfelelő heti bér folyósítandó. A bérösszeg nagyságát az órák száma s a közgazdasági viszonyok szabályozzák.

V. FEJEZET.

A népkönyvtárak jövedelmi forrásai és vagyonkezelése.

Az a három dolog, melyet Montecuculi a háború viselésére megkívánt : pénz, pénz és pénz, a világnak ez az egyik főmozgató ereje, a népkönyvtárak zavartalan és sikeres működéséhez is elkerülhetetlenül szükséges. Különösen nagyobb városokban, ha modern értelemben vett közmívelődési könyvtárt akarunk létesíteni, van sok pénzre szükség.

Annak igazolására, hogy mily költségekkel jár egy kellő olvasótermekkel felszerelt, gazdag könyvkészlettel rendelkező és szakavatott vezetés alatt álló népkönyvtár, álljon itt néhány külföldi intézet egy évi kiadásainak lajstroma.

Hamburgban például 1906-ban a három egységes vezetés alatt álló népkönyvtár összes költségei 84,013·61 márkát tettek ; a költségek a következőkép oszlanak meg :

A) *Állomás és központ :*

Házbér	10·—	M.
Vegyes kiadások	4204·88	»
Fűtés	138·50	»
Világítás	1780·93	»
Tisztogatás	732·04	»
Fizetések	14.216·34	»
Pénztári járulékok	156·66	»
Könyvvásárlás	8060·37	»
Könyvkötés	3050·65	»
Összesen	32.350·37	M.

B) *Állomás:*

Házbér	500·— M.
Vegyes kiadások	797·97 »
Fizetések	4158·73 »
Pénztári járulékok	13·80 »
Könyvvásárlás	2984·23 »
Könyvkötés	1770·80 »
Összesen	10.225·53 M.

C) *Állomás:*

Házbér	16·60 M.
Berendezés	244·65 »
Vegyes kiadások	4583·25 »
Fűtés	624·80 »
Világítás	715·54 »
Tisztogatás	500·45 »
Fizetések	10.800·95 »
Pénztári járulékok	153·64 »
Könyvvásárlás	14.013·— »
Könyvkötés	9784·83 »
Összesen	41.437·71 M.
Együtt:	84.013·61 M.

Ezzel szemben áll Hamburg város 800.000 főt meghaladó lakossága, úgy hogy a könyvtári költségek fejenkint körülbelül 10 pfennigre (12 fillér) rúgnak. Az 1906. évi forgalom 1,027.331 kötet házi kikölcsönzésre s 61.924 helybeli olvasóra rúgott.

Hammersmithben (London), melynek lakossága az 1901-iki népszámlálás szerint 112.233 főre rúg, a városi népkönyvtárak 1906—1907. évi kiadásai ekként oszlanak meg:

Épületek fenntartása	114	£	8	s.	8	d.
Butorozás	26	»	14	»	8	»
Világítás	231	»	17	»	9	»
Fűtés és vízdíj	98	»	—	»	11	»
Átvitel:	473	£	02	s.	—	d.

Áthozat:	473	£	02	s.	—	d.
Fizetések	1475	»	3	»	—	»
Könyvvásárlás	205	»	4	»	7	»
Könyvkötés	127	»	3	»	2	»
Hírlapok	283	»	2	»	7	»
Biztosítás	33	»	4	»	3	»
Vegyes kiadások	95	»	19	»	2	»
Kamatok	152	»	11	»	—	»
Törlesztés	297	»	—	»	—	»
Összesen	3140	£	9	s.	9	d.

A könyvtárköltségek tehát fejenkint 6 d-re (60 fillér) rúgnak, vagyis ötször annyira, mint Hamburgban. Az évi kötetforgalom jóval kevesebb: csupán 312.383 kötet (a mibe a hírlap- és folyóirat-olvasótermek forgalma nincs beszámítva).

Egy szerényebb méretű alapítványi könyvtárnak, a 8000 lakosú Zwittau osztrák város angol mintára berendezett könyvtárának, 1904—5. évi kiadásai Greve szerint [1] a következők voltak:

Fizetés	2240·—	K
Irodai kiadások	220·90	»
Kapus	972·—	»
Könyvvásárlás	1300·75	»
Folyóiratok	1064·66	»
Nyomdaköltség	584·60	»
Könyvkötés	509·86	»
Előadások	714·51	»
Fűtés	439·30	»
Világítás	1010·70	»
Épületfenntartás	1243·19	»
Tűzbiztosítás	169·68	»
Vegyes	597·14	»
Tartalékalapra	569·69	»
Pénztári készlet	1011·66	»
Összesen	12.648·64	K

[1] I. m. 302. l.

Vagyis egy-egy lakosra 1·58 K esik. A házi kikölcsönzés ez évben 80.226 kötet volt, az olvasótermet pedig 27.580 esetben vették igénybe.

A lakosság számához mérten legtöbbet áldoz az amerikai Boston városa példátlanul fejlett közkönyvtáraira. Az egy központi, 10 fiók-könyvtárra és 22 kikölcsönző állomásra oszló intézet, melynek személyzete 275 főre rúg, az 1904—1905. évben Greve szerint [1] a következő összegeket emésztette fel:

Fizetések	201.314·58	$
Könyvvásárlás	36.283·72	»
Folyóiratok	6810·84	»
Hírlapok	1658·14	»
Általános kiadások	76.578·09	»
Összesen:	322.645·37	$.

Ezzel szemben a lakosok száma 588.482 volt, vagyis a könyvtári költségek fejenkint közel 60 centet (3 koronát) tettek. A forgalom ez évben 1,418.644 kötetet ért el.

Hazai népkönyvtáraink messze mögötte maradnak e példáknak, még akkor is, ha a viszonylag legjobban javadalmazott intézeteket veszszük figyelembe.

A budapesti könyvtár-egyesület hat fiók-népkönyvtárára, melyek mind a budai oldalon vannak elhelyezve s kizárólag kikölcsönzés lebonyolítására szolgálnak, 1908-ban a következő összegeket fordította:

Tisztogatás és tűzbiztosítás	16·92	K.
Egyéb kiadások	84·36	»
Könyvvásárlás és kötés	1800·—	»
Átmeneti kiadás	309·80	»
Katalógus és kezelési nyomtatványok	296·—	»
Irodai kiadások	20·29	»
Fizetések	740·33	»
Pénztári készlet	402·29	»
Összesen:	3669·99	K.

[1] I. m. 315. l.

E szerény összeggel az egyesület ez évben 26.477 kötetnyi forgalmat bonyolított le.

A kassai *Kazinczy-kör* népkönyvtára például, mely a várostól nyert ingyen-helyiségben működik, az 1908. évben a következő szerény összegeket emésztette föl:

Fizetésre	516·— K.
Könyvvásárlásra	437·70 »
Könyvkötésre	75·70 »
Nyomtatványokra	103·84 »
Irodai kiadásokra	10·40 »
Pénztári maradvány	36·04 »
Összesen:	1179·68 K.

Mivel Kassa városának az 1901. népszámlálás szerint 40.000 lakosa van, egy-egy főre nem egész 3 fillér esik. A kikölcsönzött kötetek száma 1908-ban 9547-et tett.

Végül a Temesvár-józsefvárosi *polgári olvasó-egylet*, mely forgalmát tekintve szinte az első helyen áll összes népkönyvtáraink sorában, 1908-ban a következő kiadási tételeket folyósította:

Házbér	500.— K.
Fűtés, világítás	138.— »
Könyvvásárlás	2224.40 »
Könyvkötés és katalógus	280.90 »
Irodai kiadások	62.44 »
Személyi kiadások	878.76 »
Pénztári maradvány	594.11 »
Összesen:	4678.61 K.

A kikölcsönzött kötetek száma 1908-ban 38.106 volt.

A pozsonyi *Toldy-kör* s a pécsi *ingyenes népkönyvtár-egyesület*, melyektől szintén bekértem az idevágó adatokat, nem méltattak feleletre.

Lássuk már most, mily forrásokból kerülhetnek ki a könyvtárak fentartásához szükséges összegek.

Első helyen áll a *községi javadalom*, a mely, mint e dolgozat első fejezetében említettük, Amerikában s Angliában külön könyvtári adóból folyik be, Európa többi államaiban

pedig a községi háztartás egyéb tételei közt szerepel. A községi javadalom készpénzadományon kívül természetben való szolgáltatásokból is állhat. Igy pl. Kassa városa a Kazinczy-körnek 500 korona segélyen kívül ingyen helyiséget bocsát rendelkezésre, másutt a fűtési költségek, a könyvek javíttatása megy a község számlájára, a nélkül hogy külön javadalmi tétel volna erre a községi háztartásba felvéve (pl. Bicskén), stb.

Mind e módozatok közül csupán a külön könyvtári adó kivetése tekinthető teljesen kielégítőnek. Előnye, hogy a polgárok saját *közvetlen* szükségleteik fedezésére szavazzák meg, nem pedig olyan államháztartási célokra, melyek üdvös befolyását csak közvetve érzik meg, ha ugyan egyáltalán megérzik. »A franczia köztársaságban — írja Eugène Morel, az angol-amerikai közkönyvtárügy egyik lelkes híve [1] — egy carpentrasi polgár arra a kötelességre ébred reggelenkint, hogy hozzájáruljon nem a falubéli rezesbanda, de az Opera, meg olyan szobrok költségeihez, melyekről azt sem tudja, hogy hol s kinek az emlékére fogják felállítani . . . Az angol monarchiában egy litchfieldi alattvaló tíz garast sem áldoz a Covent-Garden operára, de éppen kettőt városi könyvtárra. Ez pedig nagy különbség. S ha elmegy — nap-nap után — könyvtára mellett, nem úgy lép be oda, mint rosszkedvű választó, hogy »megtudja, mit csinálnak az adózók pénzével«, hanem egyszerűen élvezi azt a kényelmet, a miért megfizetett.« A könyvtári adó erkölcsi erejét alig lehet találóbb szavakkal ecsetelni. Lesz-e foganatjuk mértékadó helyeken, bajos megjósolni. Annyi bizonyos, hogy községeink jelenlegi anyagi helyzete, a midőn 75—100 százalékos pótadó szinte mindennapos, egy külön könyvtári adó életbeléptetésének nem igen kedvez. De annyit minden, a kultura fejlesztésével törődő községtől elvárhtaunk, hogy még e nehéz viszonyok között is szorítson egy kis helyet a könyvtári kiadásokra, a közmunkálatok fedezésére szolgáló tételek között.

A másik fontos jövedelmi forrás az *államsegély*. Az államsegélyt a vallás- és közoktatásügyi minisztérium a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa javaslatára utalványozza ki: elnyerésének módozatait l. a III. fejezetben.

[1] Bibliothèques. Paris, 1908—1909. II, 4—5. l.

Az elnyert államsegély felhasználásáról, ennek kézhez vétele után, előzetes jóváhagyás végett részletesen kidolgozott tervezetet kell a Tanács elé terjesztenünk. E tervezet összeállításánál figyelembe kell vennünk, hogy az államsegély csupán új könyvek beszerzésére, könyvek köttetésére és javítására, könyvtári bútorokra s a katalógus kinyomatási költségeire fordítható. Kezelők díjazására, irodai kiadásokra s a helyiség fentartási költségeire (házbér, fűtés, világítás) az államsegély föl nem használható. A könyvek beszerzésénél az Országos Tanács által kiadott hivatalos jegyzék irányadó, a melytől csak kellő indokolás alapján lehet eltérni. A Tanács e jegyzékből az államsegély kiutalványozása alkalmából 2—2 példányt bocsát a segélyezett intézetek rendelkezésére. A tervezethez a jegyzék egyik példányát mellékeljük s aláhúzással megjelöljük benne azokat a műveket, a melyeket az államsegélyből be akarunk szerezni. A hasonlóképen megjelölt másik jegyzéket pedig visszatartjuk, hogy tervezetünk jóváhagyása után, a visszatartott jegyzék alapján a megrendelést foganatosíthassuk. A jegyzék elkészítésének ez a módja egyúttal az Országos Tanácsnak is könnyebbségére szolgál, miután nem kell minden egyes munkára nézve külön megállapítania, vajjon az tényleg föl van-e véve hivatalos katalógusába vagy nem? A beterjesztett jegyzék az Orsz. Tanács irattárában marad s az elszámolás alkalmával annak ellenőrzéséül szolgál, hogy a tervezet minden pontjában tényleg végre lett-e hajtva? Ha bútort akarunk készíttetni, az asztalos költségvetését s a tervrajzot hiteles másolatban csatoljuk a felhasználási tervhez. Ugyancsak költségvetést kell beterjesztenünk az esetben is, ha a katalógus kinyomatását óhajtjuk részben vagy egészben az államsegély terhére eszközöltetni.

A felhasználási tervezet megszerkesztéséhez a következő minta szolgálhat:

»*A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa*
Tekintetes Elnökségének

Budapest.

F. é. június hó 15-én 875. sz. a. kelt leiratából köszönettel vettük tudomásul, hogy a nagyméltóságú vallás- és közoktatás-

ügyi minisztérium a Tekintetes Elnökség javaslatára a vezetésem alatt álló x-i népkönyvtárnak 800 korona államsegélyt engedélyezett. Ez államsegély felhasználási tervezetét jóváhagyás végett a következőkben terjesztem a Tekintetes Elnökség elé :

1. Új könyvek beszerzésére az *a)* a. csatolt jegyzék szerint ..... 400 K.
2. Könyvkötésre ..... 150 »
3. Egy könyvszekrényre a *b)* a. másolatban csatolt költségvetés és rajz szerint ..... 90 »
4. Új könyvtárjegyzék kinyomatási költségei két harmadrészének fedezésére a *c)* a. másolatban csatolt költségvetés szerint.... 160 »

Összesen ..... 800 K

Hivatalos tisztelettel

Kelet. *Pecsét.* *Aláírás.*

Három mellékkel.«

A költségvetés mintája a következő :

»*Másolat.*

Költségvetés.

Alulirott x-i asztalosmester az x—i népkönyvtárnak egy 2 m magas, 1·5 m széles, kétszárnyú ajtóval s hat db. mozgópolczczal ellátott, kulcsra záródó könyvszekrényt barnára páczolt fenyőfából *a)* a. csatolt rajz szerint kilenczven koronáért elkészítek. Az ár helyhez szállítva értendő.

Kelet. *X. Y.*
asztalosmester s. k.

A másolat hiteléül.

Kelet. *Pecsét.* *Könyvtári hatóság aláírása.*«

A tervezet jóváhagyása után azonnal hozzáfogunk a megvalósításhoz s az eszközölt kiadásokról az év végén a felmentvény elnyerése végett szabályszerű elszámolást terjesztünk az Országos Tanács elé. Az elszámolás kellékei : 1. a pénztári könyvnek az államsegélyre vonatkozó tételeiről szóló kivonata ;

2. a fizetéseket igazoló s a II. fokozatnak megfelelően bélyegelt eredeti nyugtatványok ; 3. az államsegélyből beszerzett műveknek leltári számokkal s a vételár tételeivel ellátott jegyzéke. Mivel az utóbb említett jegyzék nyilvántartás végett az Országos Tanács irattárában őriztetik, elkészítéséhez a könyvkereskedő számlája, mely a pénztári okmányok kiegészítő része s mint ilyen visszakerül a könyvtár fentartó hatóságához, föl nem használható.

Az elszámolás mintája a következő :

»*A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa*
Tekintetes Elnökségének

Budapesten.

Hivatkozással f. é. aug. hó 1-én 950. sz. a. kelt leiratára, melyen a Tekintetes Elnökség az x—i népkönyvtár f. é. 800 korona államsegélyéről beterjesztett felhasználási tervezetét jóváhagyta, az államsegélyről elszámolásomat a felmentvény elnyerése végett a következőkben van szerencsém a Tekintetes Elnökség elé terjeszteni :

Bevétel.

1. .... év június 20-án. Az ..... sz. min. rendelet alapján fölvett államsegély.....	800 K.

Kiadás.

1. .... év október 5-én könyvekre az Athenaeum r.-t.-nak Budapesten	400 K.
2. okt. 28-án X. Y. asztalosnak helyben egy könyvszekrényre	90 »
3. nov. 10-én X. Y. könyvkötőnek helyben 100 kötet bekötésére à 80 f.	80 »
4. nov. 22 én ugyanannak 200 kötet kötésének javítására à 35 f.	70 »
5. decz. 10 én X. Y. nyomdásznak az új könyvjegyzék nyomtatási költségei két harmadrészére	160 »
Összesen	800 K.

A kiadási tételek 1—5 számát igazoló eredeti nyugtatványokat, a beszerzett könyvek leltári jegyzékének hiteles másolatát s a kinyomatott könyvjegyzék egy példányát mellékelten csatolva, felkérem a Tekintetes Elnökséget, hogy elszámolásomat jóváhagyólag tudomásul venni méltóztassék.

Hivatalos tisztelettel

Kelet. *Pecsét.* *Aláírás.*

Hét db. mellékletttel, köztük öt eredeti pénztári okmány.«

Ha a felhasználási terv megvalósításánál megtakarítások eszközöltetnek s az elszámolásnál ekként pénztári fölösleg mutatkozik, a maradványról az elszámolással egyidejüleg új felhasználási terv terjesztendő az Országos Tanács elé.

A harmadik jövedelmi forrás, melyre szinte minden könyvtár támaszkodhatik, a könyvek késedelmes visszahozatalakor fizetendő *birságpénzek*. A birságpénzekből még a legkisebb könyvtárak is bevehetnek annyit, a mennyi az apróbb irodai kiadásokra szükséges ; a nagy forgalmú könyvtáraknak pedig egyik legtekintélyesebb jövedelmi forrása. Hamburgban pl. havonkint néhány száz márka folyik be ezen a czímen [1] ; a londoni városi könyvtárak közül a finsbury-i könyvtárak 1907/908-ban e czímen 76 £ 10 s 6 d-t, a hammersmithiek 1906/907-ben 165 £ 15 s és 8 d-t s a westminsteriek ugyanez évben 188 £ 7 s 9 d-t könyveltek el. Nálunk a kicsinyes viszonyoknak megfelelő kis tételek folynak be e czímen. Igy Kassán a *Kazinczy-kör* pénzbirság czímén 1908-ban 34·30 K-t vett be. A pénzbirság kivetésének jogosultságáról s mértékéről e mű IX. fejezetében emlékezünk meg részletesebben. A katalógusok eladásából befolyó jövedelem alig jöhet számba, mivel a katalógusok rendesen önköltségi áron árusíttatnak.

Egyesek áldozatkészsége szintén bő jövedelmi forrásokat nyithat meg a népkönyvtárak előtt. Ez adományok lehetnek egyszer s mindenkorra kiutalt összegek v. i. szorosabb értelemben

[1] A pontos adatok a könyvtár évi jelentéséből sajnos hiányzanak s igy a könyvtárigazgató ez általános szóbeli kijelentésére kell szorítkoznom.

vett *adományok*, illetve hagyományok vagy évről-évre megismétlődő, rendszeres járulékok, u. n. *tagdíjak*. Tagdíjat csupán az egyesületi alapon fentartott népkönyvtárak szedhetnek. De alakulhatnak községi népkönyvtárak mellett is pártoló egyesületek, melyek a községi intézmény fentartásához társadalmi úton is hozzájárulnak. A tagdíjak nagyságát a helyi viszonyok szabják meg. Két módszer van alkalmazásban, az egyik pontosan előírja a tagdíj nagyságát, a másik viszont a tagokra bízza, hogy anyagi helyzetükhöz mérten állapítsák meg az évről-évre fizetendő tagdíj összegét. Ez utóbbi módszert választotta a hamburgi *Patriotische Gesellschaft*, melynek tagjai évi 1—100 márkáig terjedő, önkényt megajánlott tagdíjat fizetnek be a könyvtár czéljaira. Nálunk nagyobbszabású adományok nem igen fordulnak elő, már az olyan adományok is, mint pl. Eigl Nándor 1000 K-ás adománya a budapesti X ker. nép- és iskolakönyvtárnak vagy néhai Pintér Pál 400 koronás hagyatéka a IX. ker. nép- és iskolakönyvtárnak a dicséretes kivételek közé tartoznak.

Végül az ötödik jövedelmi forrás, melyről úgy mellette, mint ellene sok szó esett, a *kölcsöndíj*. A kölcsöndíj az a minimális összeg (2—10 fillér), melyet egyes könyvtárak vezetői minden egyes kikölcsönzött kötet után a használat fejében az olvasóra kivetnek. Az Országos Tanács az általa létesített vagy pénzbelileg segélyezett könyvtáraknál kölcsöndíj kivetését rendszerint nem engedi meg, mivel attól tart, hogy e díjak a szegényebb sorsú olvasókat elriasztják. Részemről nem állanék ily merev álláspontra, annyival is inkább, mivel a népkönyvtárak irányában a községi előljáróságok a legtöbb esetben igen szükmarkuan viselkednek. E tekintetben teljesen osztom a bécsi Zentral-Bibliothek hírneves megalapítójának, Ed. Reyernek a véleményét, a ki a hazai viszonyainknál jóval kedvezőbb németországi állapotok mellett sem tartja mellőzhetőnek a kölcsöndíj kivetését.

»A fennálló viszonyok mellett — úgymond — kénytelenek vagyunk a népkönyvtárakat olvasási fillérekből fentartani mindaddig, míg a nép a művelődés oly fokára nem lép, hogy a könyvtári adót kivívja magának. Akkor majd lehetnek szabad népkönyvtáraink, v. is oly gyüjtemények, melyek az adóképes

elemek által tartatnak fenn úgy a vagyontalanok, mint az egész nép javára és épülésére.«[1] A kölcsöndíj jelentőségére legyen elég egyetlen hazai adatot felhoznunk, mely mindennél ékesebben beszél. A budapesti könyvtár egyesület e czímen 1908-ban 896 koronát vett be, vagyis 1669·99 koronát kitevő saját jövedelmének több mint 50 százalékát!

E jövedelmek s a könyvtár ingó és ingatlan javai teszik együttvéve a könyvtár cselekvő vagyonát, melylyel az évi kiadások és tartozások mint szenvedő vagyon állanak szemben. Az összes vagyon mindkét részéről évről-évre leltárat vezetünk, melynek alapján az év végén a vagyon-mérleget állítjuk össze.

A vagyon-leltár rovatos könyv, melyben tételenkint felsoroljuk aktiváink s passziváink értékét. A könyvkészletről külön leltárat vezetünk, melynek csupán végösszegeit vezetjük be az egyetemes vagyon-leltárba. A nem készpénzvagyon leltározásánál évről-évre a beszerzési, vagy becsárból bizonyos százalék avulást kell levonásba hoznunk. A leltár készítéséhez a következő mintával szolgálunk:

I. Leltár 1908. decz. 31-én.

1. Készpénz-készlet pénztár szerint			586·— K
2. Takarékbetét			12.000·— »
3. Értékpapirok[2]			9980·— »
4. Kamatok (júl.—decz.)			410·— »
5. Épület	40.000 K		
le ½% avulást	200 »		39.800·-- »
6. Berendezés értéke	8000 »		
5% avulás.....	400 »		7600·— »
7. Könyvkészlet értéke ..15.000 »			
10% avulás.....	1500 »		13.500·— »
8. Nyomtatványok értéke			200·— »
9. Tagdíjkövetelés			500·— »
Összes cselekvő vagyon			84.576·— K.

[1] V. ö. Tews, Handbuch für volkstümliche Leseanstalten 135. l.
[2] A napi árfolyam pénzrovata szerint.

II. Szenvedő vagyon.

1. Jelzálogkölcsön ..... 29.000·— K
2. Hitelezők :
   Franklin-társulat Bpest.. 1000 K
   X. Y. könyvkötő helyben 400 »
   Schlick-féle gyár Bpest .. 2000 » 3400·— »
   Összes szenvedő vagyon ..... 32.400·— K

III. Ismétlés.

Cselekvő vagyon ..... 84.576·— K
Szenvedő vagyon ..... 32.400·— »
Tiszta vagyon ..... 52.176·— K

A mérleg a vagyonleltár cselekvő és szenvedő tételeinek egymással szembeállítása, a részletezés elhagyásával :

Vagyonmérleg 1908. decz. 31-én.

Cselekvő vagyon		*Szenvedő vagyon*	
	K f		K f
1. Készpénz	586 —	1. Jelzálogkölcsön	29,000 —
2. Takarékbetét ..	12,000 —	2. Hitelezők	3,400 —
3. Értékpapirok ..	9,980 —	3. Tiszta vagyon	52,176 —
4. Kamat	410 —		
5. Épület	39,800 —		
6. Berendezés	7,600 —		
7. Könyvanyag ..	13,500 —		
8. Nyomtatványok	200 —		
9. Tagdij követelés	500 —		
	84,576 —		84,576 —

2. ábra. Vagyonmérleg mintája.

Az évközi vagyonváltozásokról a pénztárkönyv ad számot, melybe napról-napra az egyes bevételi és kiadási tételeket bevezetjük. Az olyan napról-napra ismétlődő bevételeket, minők pl. a tagdíjak, kölcsöndíjak, birságok, czélszerű külön naplókba vezetni s minden hónap végén egy összegben, de a

naplók tételszámaira való hivatkozással bevezetni a pénztári könyvbe. E külön naplókat, a hivatkozás megkönnyítésére *A) B) C)* stb. betükkel jelölhetjük. A pénztárkönyv formái közül legjobb az oldalszámos forma, melynek minden oldalán két hasáb van, egyik a bevétel (tartozik), másik a kiadás (követel) rovata számára. A pénztárkönyvet annyiszor s oly időközökben zárjuk le, a hányszor s a mikor a pénztár állásáról be kell számolnunk. A zárásnál kiszámítjuk az egyenleget, vagyis azt az összeget, mely a bevételek és kiadások különbözete gyanánt mutatkozik s mint készpénz-készletet beírjuk a kiadások rovatába. Az ekként lezárt könyvet úgy nyitjuk meg ismét, hogy a zárás napján mutatkozó készpénz-készletet bevétel gyanánt a tartozik rovatba vezetjük. A pénztárkönyv bevételi és kiadási tételeit igazoló okmányok, minők az utalványozási rendeletek, ellennyugták, postai vevények, szaldirozott számlák, nyugtatványok stb., mint pénztári okmányok, a pénztárkönyv mellékleteit teszik s a könyv tételszámainak megfelelő számokkal ellátva őriztetnek a pénztárban.

Az év végi zárószámadás nem más, mint a pénztári napló kivonata, mely úgy készül, hogy a bevételi és kiadási tételeket megfelelő czímek alatt egyesítjük s lapszámos elrendezésben (baloldalt a bevételi, jobboldalt a kiadási tételeket) egymás mellé állítjuk. Pl. a kassai *Kazinczy-kör* népkönyvtárának 1908. évi zárszámadása a velem közölt adatok szerint a következő volt :

Bevételek		*Kiadások*	
	K f		K f
1. 1907. évi maradvány	— 38	1. Könyvvásárlásra	437 70
2. Államsegély ..	500 —	2. Kötésre és javításra	75 70
3. Városi segély ..	500 —	3. Katalógus nyomtatására	103 84
4. Adományok ..	75 —	4. Irodai kiadásokra	10 40
5. Katalogusok eladásából	70 —	5. Tiszteletdijakra	516 —
6. Birságokból....	34 30	6. Egyenleg	36 04
	1179 68		1179 68

3. ábra. Zárószámadás mintája.

A számadásokat ellenőrző pénztárvizsgáló bizottság a tételek helyességét a pénztárkönyv s a pénztári okmányok egybevetése alapján állapítja meg s a vizsgálat eredményéről jelentést tesz a könyvtári bizottságnak, illetve az egyesületi választmánynak. A számadások helyességére vonatkozó megjegyzés a pénztárkönyvbe is belekerül a sajátkezű aláírások kíséretében.

VI. FEJEZET.

A népkönyvtári helyiség és berendezése.

A NÉPKÖNYVTÁRAK TELJESITŐ képessége nem kis részben megfelelő elhelyezésüktől s czélszerű berendezésüktől függ. Épen ezért csak természetes, hogy a külföldi népkönyvtári kézikönyvek ezekre a kérdésekre különös gondot fordítanak s a fejezetek egész sorát annak szentelik, hogy a kérdést minden oldalról kellő világításba helyezzék. Habár a mi viszonyaink között a népkönyvtár kezelőjének, sajnos, csak ritkán nyílik alkalma könyvtára elhelyezése s felszerelése tárgyában elhatározó, vagy akár csak irányító befolyást is gyakorolni, mégsem mulaszthatjuk el, legalább főbb vonásokban, kifejteni azokat a követelményeket, melyek megtartása kívánatos.

A) *A népkönyvtár elhelyezése.*

A népkönyvtárak elhelyezését háromféleképen oldhatjuk meg: *a)* valamely egyéb közczélra szolgáló helyiség részleges lefoglalása útján; *b)* külön könyvtári helyiség berendezésével és *c)* külön könyvtári épület emelésével.

A falusi és kisvárosi népkönyvtárak legnagyobb részének, sajnos, nemcsak hogy önálló épülete, de még saját, kizárólagos helyisége sincs. A könyvtárt alkotó néhány száz kötet, zárt szekrényekben elhelyezve, részint a népiskolák tantermeiben, részint a községházak valamelyik irodai helyiségében huzódik meg s csak akkor áll a közönség rendelkezésére, a mikor a helyiség eredeti rendeltetése alól felszabadul: tehát

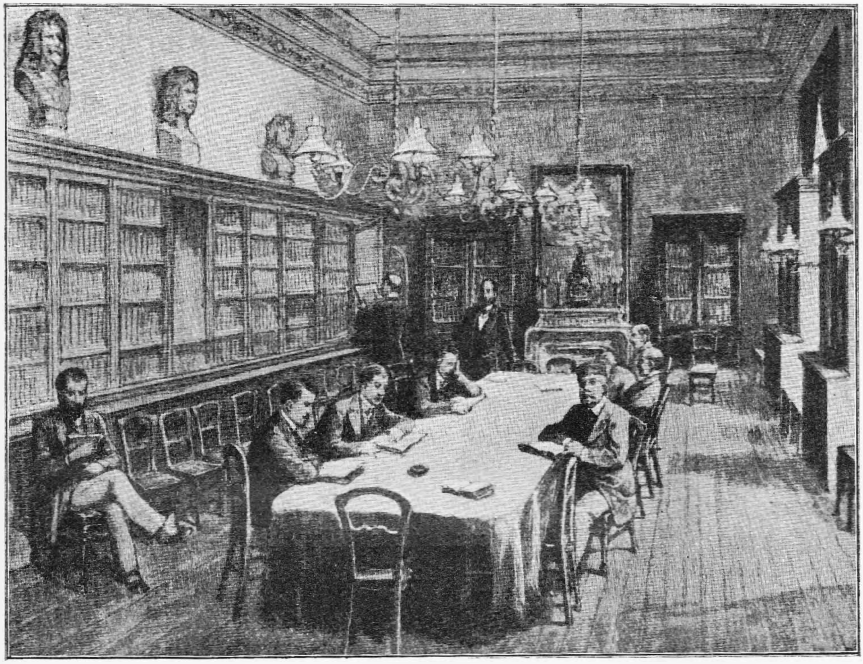
vasár- és ünnepnapokon, s a hétköznapok délutáni vagy esti óráiban. Minthogy a népkönyvtárak tényleges használata éppen ez órákra esik, a kisebb népkönyvtárak ilyetén elhelyezése, bár korántsem mondható ideálisnak, eléggé kielégítő. Főleg a községház tanácsterme alkalmas a népkönyvtár befogadására, egyrészt az épületnek rendesen központi fekvésénél, másrészt ama körülménynél fogva, hogy a tágas és csinos tanácsterem elég kényelmes olvasószoba gyanánt is felhasználható. Párisban a községi népkönyvtárak tetemes része ily módon van elhelyezve s minden fennakadás nélkül teljesíti népmívelő hivatását. Mintául bemutatjuk a II. kerületi községház tanácstermét az esti órákban, a mikor éppen olvasótermül szolgál (4. ábra).

Az iskolai tantermeknek a községi tanácstermekkel szemben az a hátrányuk, hogy csakis a házonkívüli használat lebonyolítására használhatók, mivel a gyermekek méreteihez szabott padok felnőtt olvasók befogadására nem alkalmasak. Középiskolákban rendszerint a díszterem, vagy a tornacsarnok szolgál a népkönyvtár befogadására. Az elhelyezés e módjának szintén az a hátránya, hogy a helyszínén való olvasásra nem nyujt módot. Sokkal czélszerűbb a tanári szoba felhasználása népkönyvtári czélokra, mivel ott az esti órákban 10—12 olvasó kényelmesen elhelyezhető.

Jóval ideálisabban oldható meg a népkönyvtár elhelyezésének kérdése az esetben, ha akár köz-, akár magánépületben kizárólag e czélra lefoglalt, külön helyiségekkel rendelkezhetünk. A Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsa a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterhez 1908. év végén intézett emlékiratában amaz óhajtásának adott kifejezést, hogy a teljesen osztott állami népiskolák befogadására jövőben emelendő épületekkel kapcsolatban külön olvasóterem- és könyvtárhelyiségről történjék gondoskodás. Ha az Orsz. Tanács e javaslata kellő méltánylásra talál, remélhető, hogy a nagyobb községek egy részében néhány éven belül a népkönyvtárak elhelyezésének kérdése kielégítő megoldást fog nyerni. Kívánatos volna azonban, hogy ezt az eszmét a városok és községek saját építkezéseiknél is megvalósítsák s a népkönyvtár-kezelőkre hárul a feladat, hogy a községek előljáróságát az eszmének

megnyerjék. A vallás- és közoktatásügyi minisztérium által kezdeményezett közművelődési házak ügye előreláthatólag szintén alkalmat fog nyújtani arra, hogy nagyobb vidéki városainkban olvasótermek is létesüljenek.

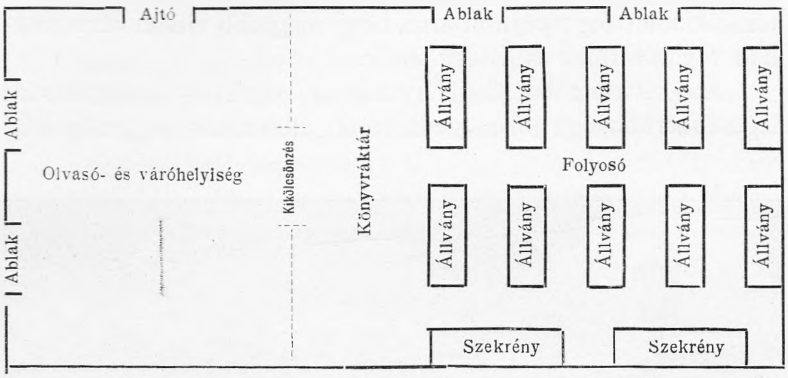
Az olvasószoba és könyvraktár együttes befogadására legczélszerűbb egy jól megvilágított, hosszúkás négyszögalakú

4. ábra. Olvasószoba gyanánt használt közs. tanácsterem Párisban. (II. ker.)

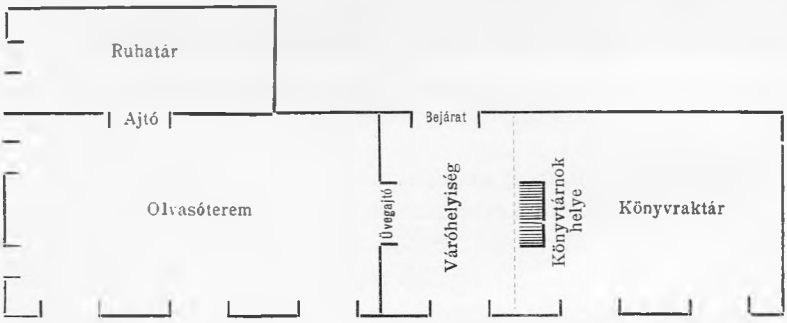
termet választani, mely korláttal és a kezelő asztalával két részre osztandó. Az ekként ketté osztott terem azon részét, a mely bejárattal van ellátva, az olvasók s kikölcsönzők számára tartjuk fenn, míg a másik, nagyobb részben a könyvek befogadására szolgáló állványokat s szekrényeket helyezzük el. Az ilyen berendezésnek az az előnye, hogy egyetlen alkalmazott szemmel tarthatja az olvasókat s egyúttal a kölcsönzést is lebonyolíthatja egy kisegítő segélyével.

A terem vázlati képe — Tews nyomán [1] — a következő :

5. ábra. Egytermes könyvtárhelyiség alaprajzvázlata.

Ha egyetlen, ily nagyobb méretű terem nem állna rendelkezésre, két kisebb szobát rendezhetünk be, melyek egyike a könyvraktár befogadására s a kikölcsönzés lebonyolítására, másika pedig olvasóterem gyanánt szolgálna. Az olvasótermet ez esetben széles, üvegezett ajtó kösse össze a könyvraktárral s a közönséget a raktárhelyiségen át bocsássuk az olvasóba, hogy ekként minden ki- s bejáró egyént szemmel tarthassunk. Az olvasóterem mellett esetleg egy kis ruhatárat is alkalmazhatunk. A helyiségek beosztását a következő — ugyancsak Tews nyomán [2] készített — vázlat mutatja :

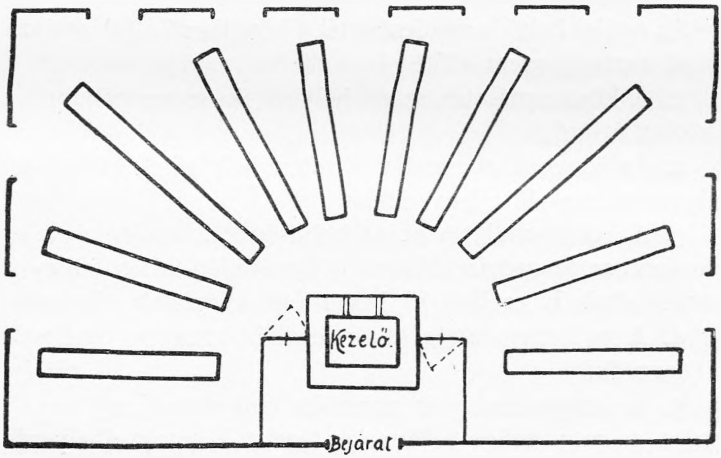

6. ábra. Kéttermes könyvtárhelyiség alaprajzvázlata.

[1] Volkstümliche Leseanstalten. Berlin. 1904. 40. l.
[2] I. m. 39. l.

Ha az olvasóteremről le kell mondanunk, akkor a könyvtári helyiség egyetlen szobából állhat, melynek méreteit a könyvanyag nagyságára s remélhető gyarapodására való tekintettel szabjuk meg.

Ha a kikölcsönzés a nyilt polcz-rendszer (l. a IX. fejezetet) alapján történik, vagyis, ha a közönség maga keresi ki a polczokról a könyveket, az állványokat úgy kell elhelyeznünk, hogy a könyvtáros szemmel tarthassa az egész könyvraktárat. Ez esetben az állványok közti távolság, mely különben 0·80—1 m. közt ingadozik, legalább 2 méterre teendő, hogy a közönség kényelmesen közlekedhessék. Kisebb terjedelmű könyvtáraknál legczélszerűbb a könyvanyagot a falak mentén felállított állványokra rakni; de nagyobb könyvtáraknál a lehetőleg tágas és három oldalról megvilágított terem közepén sugár alakban elhelyezett állványokhoz kell folyamodnunk. Ez utóbbi elrendezés képét — Brown nyomán [1] — a következő vázlat szemlélteti:

7. ábra. Nyilt polcz-rendszerü könyvraktár alaprajzvázlata.

Abban az esetben, ha külön könyvtári épület emelésére nyilnék alkalom, a következő elvek megszívlelését ajánljuk.

A könyvtárépülethez szükséges telket úgy válaszszuk

[1] V. ö. Manual of library economy [2]. London 1907. 92. l.

meg, hogy az, ha nem is kerül a község fő útvonalára, lehetőleg a helység középpontjában legyen. Csöndes mellékutcza sokkal jobban felel meg a könyvtár rendeltetésének, mint a nagyforgalmú, zajos élettel teli főutak. Minden oldalról szabadon álló telek előnyösebb, mint a házak közé ékelt, mivel így egyrészt a világosság és levegő, a könyvtárak e két éltető eleme, sokkal jobban fér épületünkhöz, másrészt pedig a szomszédos házaktól fenyegető tüzi veszedelemtől is inkább meg van védve. Végül kívánatos, hogy nagyobb terület álljon rendelkezésre, mint a mennyit egyelőre be akarunk építtetni, hogy a könyvtár későbbi terjeszkedését hosszú időre biztosítsuk.

Az épület külső kiállításánál nemes egyszerűségre törekedjünk. A fölösleges czifraságot, mely csak a költségeket növeli, bátran elengedhetjük, de azért gondoskodjunk róla, hogy az épület kellemes, lakályos benyomást keltsen s nemes arányaival magára vonja a járókelők figyelmét. A bejáró felett természetesen jól olvasható felírást alkalmazzunk, mely felvilágosítja a közönséget az épület rendeltetéséről.

Az épület belső berendezésénél a következő általános szabályokat tartsuk szem előtt : [1]

1. A közhasználatra szánt helyiségek ne szolgáljanak egymásközt átjáróul.

2. Az összes közhasználatra szánt helyiségek kijárói a személyzet szeme előtt legyenek.

3. A közhasználatra szánt helyiségek lehetőleg úgy legyenek elosztva, hogy őrizetükre ne kelljen külön-külön felügyelőről gondoskodni. E czélból jó bevált az üvegfalak alkalmazása.

4. A nyilvános átjáróknak legalább 120 cm széleseknek kell lenniök.

5. A könyvállványok normális magassága 225 cm, szélessége 1 m.; nehéz foliánsok s kvárt kötetek elhelyezésére, a polczok meghajlásának elkerülése végett jobb az 50 cm széles állványok alkalmazása. Szabadon álló állványok mélysége, ha oktáv kötetek befogadására szolgálnak, 40 cm-re, falmentieké pedig 20 cm-re tehető.

[1] V. ö. J. D. Brown. Manual of library economy [2] London 1907. 87. l.

6. A könyvállványok köze 1 méterre számítandó; nyilt polcz-rendszerű kikölcsönzés mellett az állványok 2 méterre helyezendők egymástól.

7. A folyóiratok olvasótermében egy-egy személyre 1 m²-nyi terület számítandó, az asztalokra s átjáróra eső helyet is beleértve.

9. A kikölcsönzés lebonyolítására szolgáló asztal előtt nagyobb könyvtáraknál 3, kisebbeknél 2 m. széles köztér hagyandó.

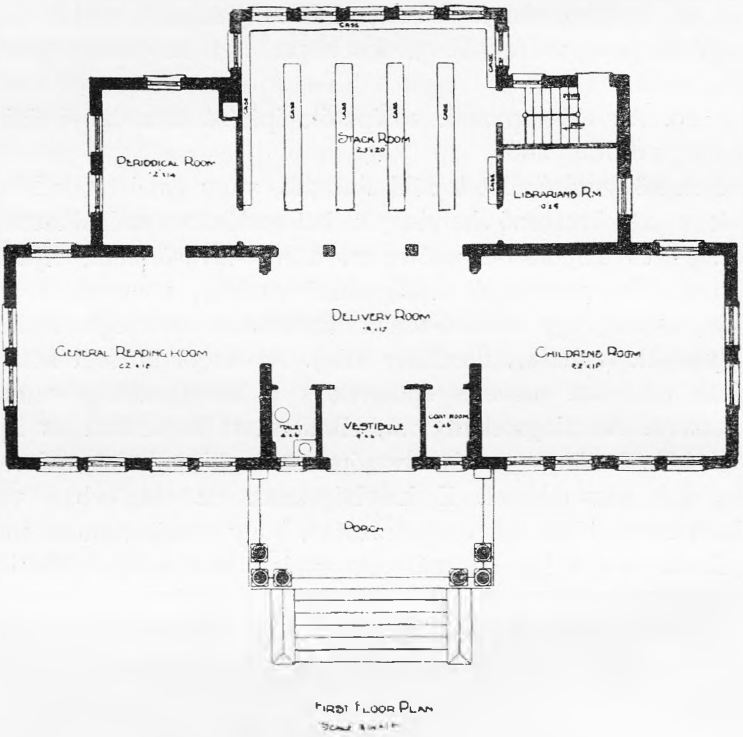
10. Az előcsarnokok s lépcsők építésénél a helyi építőszabályzat irányadó.

A könyvtárépületek földszintesek, vagy emeletesek lehetnek s a következő helyiségek befogadására szolgálhatnak: hírlap- és folyóirat-olvasóterem, könyv-olvasóterem, ifjusági terem, könyvraktár és kikölcsönző-helyiség, könyvtáros szobája, esetleg egy előadó-terem, továbbá a szükséges mellékhelyiségek (ruhatár, illemhely stb.). Az angol községi könyvtárak rendesen emeletes épületek s a következőkép vannak beosztva. Az alagsorban van, elkülönített bejárattal az ifjusági kölcsönkönyvtár és olvasóterem, a kisemberek méreteihez illő felszereléssel. E helyiségeknek az alagsorban való elhelyezése abban leli magyarázatát, hogy csakis tanítás után nyílnak meg s így használatuk amúgy is lámpagyujtás idejére esik.

Földszinten a bejárótól jobbra és balra szokott lenni egy-egy tágas szoba a hírlapok s a folyóiratok olvasására. A vesztibül mélyén van a kikölcsönző asztal, e mögött pedig a könyvraktár, mely szükség esetén az alagsorban és az emeleten is folytatódik.

Az emeleten van a könyvtáros dolgozószobája s a könyvtári bizottság ülésterme, továbbá a könyv-olvasóterem, jobbára jól felszerelt kézikönyvtárral s a több száz ember befogadására szolgáló felolvasó-terem. A felolvasó-termet a könyvtár vezetősége idegen testületeknek is rendelkezésre bocsátja szabad egyetemi vagy egyéb ismeretterjesztő előadások tartására. Néhol felolvasó-terem helyett szerény múzeummal találkozunk, mely metszetekben, akvarellekben mutatja be a község nevezetesebb helyeit, régi képét, egész történetét.

Kisebb méretű épületeknél a helyiségek száma kevesebb. Rendesen elmarad a felolvasó-terem, a háromféle olvasótermet pedig egy közös helyiség helyettesíti, melyben a hírlapok s folyóiratok számára esetleg külön asztalok vannak fentartva.

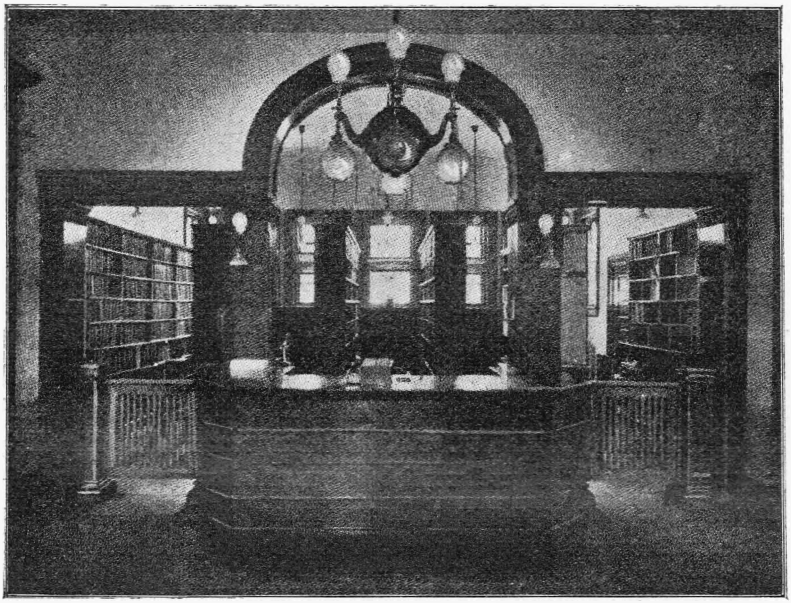

8. ábra. A kerney-i népkönyvtár alaprajza.

Egy kisméretű könyvtárépület igen használható alaprajzát adja 8. ábránk. A vesztibülön át a kikölcsönző-helyiségbe (delivery room) jutunk, melynek mélyén van a könyvraktár (stock room). (9. ábra). A kikölcsönző-helyiségtől jobbra van az ifjusági olvasóterem (children's room) s e mögött a könyvtáros szobája (librarian's room), baloldalt van a felnőttek olvasóterme (general reading room), melyet a folyóirat-olvasóteremmel (periodical room) ajtó köt össze. A kikölcsönző-helyiségből nyiló illemhely és ruhatár egészítik ki a jól tervezett

épületet. Egyetlen fogyatkozása, hogy a folyóirat-olvasóterem kissé szűk, de ezen könnyen segíthetünk, ha az oldalfalat egészen az olvasóterem széléig kitoljuk. Az épület külső képét 10. ábránkon mutatjuk be.[1]

A helyiségek belső méreteit a rendelkezésünkre álló terület és építési költségek, a könyvtár előirányzott évi jövedelme s a forgalom mértéke állapítja meg.

9. ábra. A kerney-i könyvtár kikölcsönző- és raktárhelyisége.

Különösen fontos a könyvtár méreteinek helyes megállapítása. Ehhez támpontul a következő adatok szolgálnak: a könyvtár törzsanyagának kötetszáma, az előrelátható évi szaporulat mértéke s az állványok befogadóképessége. Ha pl. a törzsanyag 5000 kötetet tesz ki s évenkint beszerzésre 1000

[1] E két képet C. Marvin Small library buildings, Boston, 1908. cz. pompás kiadványból vettük, mely 20 kisebb méretű könyvtárépület terveit s berendezését írja le és mutatja be.

koronát fordíthatunk — a mi 4 korona átlagár mellett évi 250 kötet többletet jelent — akkor teljesen eleget teszünk az előrelátható szaporulat igényeinek, ha 15—16 ezer kötetes raktárat építtetünk, mely körülbelül 40 évi szaporulat kényelmes befogadására elegendő s e mellett még arról is gondoskodunk, hogy megfelelő hely álljon rendelkezésünkre a raktárnak még-egyszer ekkorára leendő kibővítéséhez. 16.000 kötet pedig egy 40 m^2 területű, jól megvilágított, 4·60 m magas helyiségben könnyen elfér, ha a raktárat középmagasságban üveg, vasbeton, vagy öntöttvas pallóval két részre osztjuk ; ekként nyolczvan 2·25 m. magas, 1 m. széles és 0·20 m. mély állványt helyezhetünk el benne, melyek mindegyike kétszáz 8-rétű kötetet befogad magába.

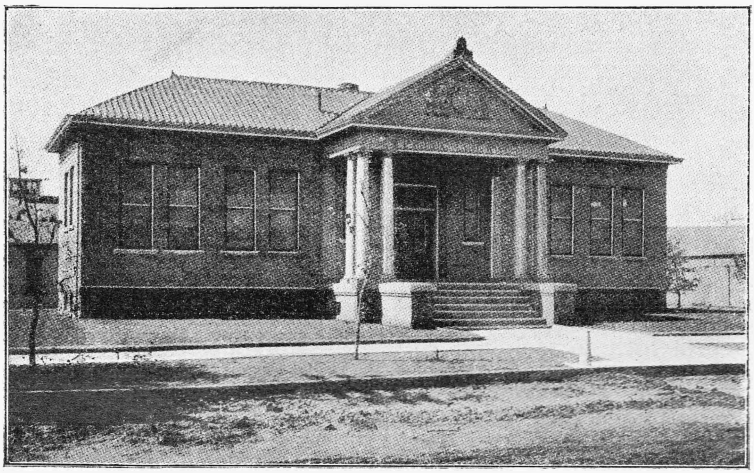
A falakat a raktárban leghelyesebb fehérre, esetleg világos sárgára meszelni, mert a rajtuk visszaverődő fény fokozza a széles oldalablakokon beszűremlő világosságot. A raktár ablakai úgy osztandók el, hogy világosságuk az ablakközökre merőlegesen elhelyezett állványok közé essék s ekkép kellően megvilágítsa a könyvek hátát. A csigalépcsővel egybekötött raktáremeletek mindegyikén tanácsos egy-egy külső erkélyt is alkalmazni, ahová a könyvkészlet leporolása alkalmával a köteteket kivihetjük.[1]

A raktárt a kikölcsönzők számára fentartott, lehetőleg tágas helyiségtől legczélszerűbb egyszerű korláttal és asztallal elválasztani ; igaz ugyan, hogy ekként a könyvtárt jobban kiteszszük az elporosodás veszélyének, de legalább megtartjuk a közvetetlen érintkezést a közönséggel s ha nagyobb torlódás áll be, egyszerre több embert állíthatunk sorompóba. Némely népkönyvtárnál a kikölcsönző-helyiséget a raktártól üvegfal választja el, melynek a vasuti pénztárakéhoz hasonló ablakain át érintkezik a könyvtáros a közönséggel. A válaszfal tisztasági szempontból czélszerűbb ugyan az egyszerű korlátnál, de mint Jaeschke[2] helyesen megjegyzi, nagy hátránya, hogy a könyvtárost elszigeteli a közönségtől s lehetetlenné teszi, hogy egyszerre többen is részt vegyenek a kikölcsönzés lebonyolításában.

[1] V. ö. Jaeschke Volksbibliotheken. Leipzig. 68. l. 1907.
[2] U. o.

Úgy a kikölcsönző-helyiség, mint az olvasótermek lehetőleg két raktár-emelet — tehát körülbelül 4·60 m — magasságban építendők, hogy ekként a közönség számára kellő levegőmennyiséget biztosítsunk, melyet szellőztetők alkalmazásával állandóan felfrissítünk.

E helyiségek természetes világításáról legjobb megfelelő széles oldalablakok útján gondoskodni, mivel a felső világítás alkalmazása nemcsak jóval drágább, de nem is igen felel meg a mi klimatikus viszonyainknak. Mesterséges világítás gyanánt

10. ábra. A kerney-i könyvtár külső képe.

legjobb a villamosság, mely a legtisztább s ha vezetéke kellőkép el van szigetelve, egyúttal a legbiztosabb is. A gázvilágítás alkalmazása szintén igen elterjedt, habár égési termékei káros hatással vannak a könyvek bekötésére. Ha villamvilágítással szereljük fel könyvtárunkat, a raktárban s az irodai s mellékhelyiségekben különböző erősségű körtéket, a kikölcsönzési s olvasótermekben ellenben ívlámpákat alkalmazzunk. Ez utóbbiakat a mennyezettől egy méternyi távolságban helyezzük el s alulról áthatlan ernyőkkel szereljük fel; az ernyők a mennyezetre vetítik a fényt, mely onnan visszaverődve igen kellemes és egyenletes világítással tölti be a termet. A köz-

vetett világítás e módját erős gáz-izzófénynyel (Auer) is elérhetjük. Az olvasóasztalokon elhelyezett állólámpáknak nem vagyok barátja, mivel nagyobb alakú könyvek lapozgatásánál könnyen útban lehetnek. A szabályozható zsinóron a padmalyról lecsüngő egyes körtéket pedig Jaeschkével [1] szemben esztétikai szempontból nem ajánlhatom.

A közhasználatra szánt helyiségek falait egyszínű, világos, de nehezen piszkolódó festékkel — legczélszerűbb a szürke vagy világoszöld — vonassuk be, míg a mennyezetet fehérre meszeltessük. A falakra díszül egyszerű keretekbe foglalt híres festmények, arczképek fényképeit, vagy más egyszínű, esetleg színes hasonmásait aggathatjuk, melyeket időről-időre más képekkel cserélhetünk fel. Hazai s még inkább külföldi műintézetek olcsón megszerezhető, bő anyagot szolgáltatnak erre a czélra.

A padlózatot czélszerű jóminőségű vörösbarna linoleummal boríttatni, mely elfogja a léptek zaját s a mellett könnyen tisztán is tartható.

A helyiségeket tisztasági s tűzbiztonsági szempontból legjobb központi fűtéssel ellátni, de ha erre nem volna mód, kívülről fűthető meidingi kályhák is jól beválnak.

A könyvtárépület eddigiekben ismertetett tipusát raktárrendszerünek említi a szakirodalom. Ezzel szemben áll a karzatos rendszerű építkezés, melynél az olvasók s a könyvraktár befogadására egyetlen, sokszor több emelet magas, rendesen felülről is megvilágított terem szolgál. A könyvek itt magában az olvasóteremben vannak elhelyezve az oldalfalak mentén végighúzódó, több karzattal ellátott állványokon. Ennek a külsőleg igen impozáns megjelenésű rendszernek több komoly hátránya van: a fűtés drága s nem kielégítő, a terjeszkedés nehezen valósítható meg s a mi népkönyvtáraknál elsőrangú szükséglet, a könyvek kihozatala hosszadalmas és nehézkes. Végül az olvasókat is zavarja a könyvek ki- és berakása, bármily elővigyázattal történjék is.[2] A karzatos rendszert éppen ezért nem is ajánljuk, de hogy némi fogalmat nyujtsunk róla,

[1] V. ö. i. h.

[2] V. ö. Graesel Handbuch der Bibliothekslehre. Leipzig, 1902. 66—67. l.

11. ábra. A charlottenburgi városi (nép) könyvtár belseje.

bemutatjuk a charlottenburgi városi könyvtár hatalmas olvasótermét (11. ábra). A könyveket lifteken szállítják le akár az olvasókhoz, akár az olvasóteremmel szomszédos kikölcsönzőhelyiségbe.

B) *A könyvtárak fölszerelése.*

Bármint oldjuk is meg a könyvtár elhelyezésének kérdését, az anyag befogadása s a használat lebonyolítása végett bútorokra van szükségünk, melyek részben azonosak az egyéb irodai célokra szolgáló bútorokkal, részben sajátos feladatainknak megfelelően vannak elkészítve. Az alábbiakban természetesen csupán ez utóbbiakról lesz szó.

A könyvtári célokra használt bútorok legfontosabbika a könyvek befogadására szolgáló nyitott állvány, vagy elzárható szekrény.

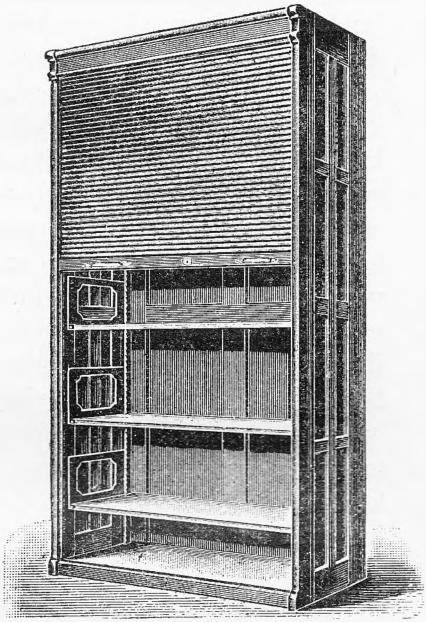
Oly népkönyvtáraknál, melyeknek nincs önálló helyiségük, csakis zárt szekrények alkalmazhatók. E célra igen alkalmasak az Orsz. Tanács által létesített könyvtárak szekrényei, melyek Ferenczi Zoltán, a budapesti egyetemi könyvtár igazgatójának tervei nyomán, tömör tölgyfából készülnek. A csinos külsejű szekrények két részből állanak, egy alsó, 20 cm.-nyire kiugró fedő lappal ellátott részből, melynek belső méretei 108×68 cm s egy felső keskenyebb részből, melynek belső méretei 108×136 cm. Az alsó részbe két, a felsőbe három mozgó polcz illeszthető be, az oldalfalak két szélén egyenlő közökben furt lyukakba illő sárga rézszögek segélyével. Egy-egy ilyen szekrény 1000 korona értékű könyvanyag befogadására szolgál. Az 500 korona és ennél is kevesebb értékű könyvtárak ugyancsak két részből álló, ládához hasonló szekrénykével vannak felszerelve, melynek 66 cm. magas felső részébe egy, 82 cm. magas alsó részébe pedig két mozgó polcz jő.

A czélnak egyszerűbben kiállított s olcsóbb faanyagból pl. fenyőből vagy gőzölt bükkből készült szekrények is megfelelnek; ez utóbb említett fa-anyag a legajánlatosabb, mert legkevésbé van kitéve a fa leggonoszabb ellensége, a szú pusztításának. A polcztartó szögek helyett, melyeknek _| alakú lapokból alakított fején nyugszanak a polczok, általánosabb a faékek alkalmazása, melyek a szekrények oldalfalára erősített foga-

zott léczekbe illenek. A polczok felerősítésének ez a módja azonban több tekintetben hátrányos : így a léczek rendesen kitágulnak s csak nehezen, valósággal erőszakkal mozdíthatók ki a fogak közül, a fogazott lécz mellett álló kötetek ki vannak téve a horzsolásnak s elgörbülésnek stb.

Mozdulatlan, odaerősített polczokkal ellátott szekrények ellenben mellőzendők, mivel a polczokat nem tudjuk a könyvek méreteihez alkalmazni s ekként a helyet sem tudjuk oly gazdaságosan kihasználni, a mint szükséges.

Szárnyas ajtók helyett tolóajtókkal ellátott szekrények is használhatók. Előnyük, hogy az ajtószárnyak nem foglalnak el helyet s nincsenek útban a könyvkiosztásnál. Még czélszerűbb az ajtók helyett gördülő redőnynyel záródó szekrények ; ezeknél a redőnyt, akár csak a boltok kirakatain, használatkor egyszerüen felgördítjük s teljesen kiküszöböljük az útból. Egy ilyen, Lipmann-rendszer szerint fölszerelt, könyvszekrény 12. képünkön látható.

12. ábra. Lipmann-féle redőnyös könyvszekrény.

A zárt szekrényeket igen jól helyettesíthetjük az amerikai összerakható könyvszekrénynyel, melynek az a nagy előnye, hogy a tényleges szükséglethez képest bővíthető az egyes, magukban is önálló részek, u. n. unitok egymás mellé vagy fölé rakásával. Egy-egy ilyen rész mindig egy polczot képvisel. Elárusításukkal a budapesti Kanitz-czég (V., Dorottya-u.) foglalkozik : meghonosodásuknak azonban egy nagy akadálya van, a túlságosan magas beszerzési költségek.

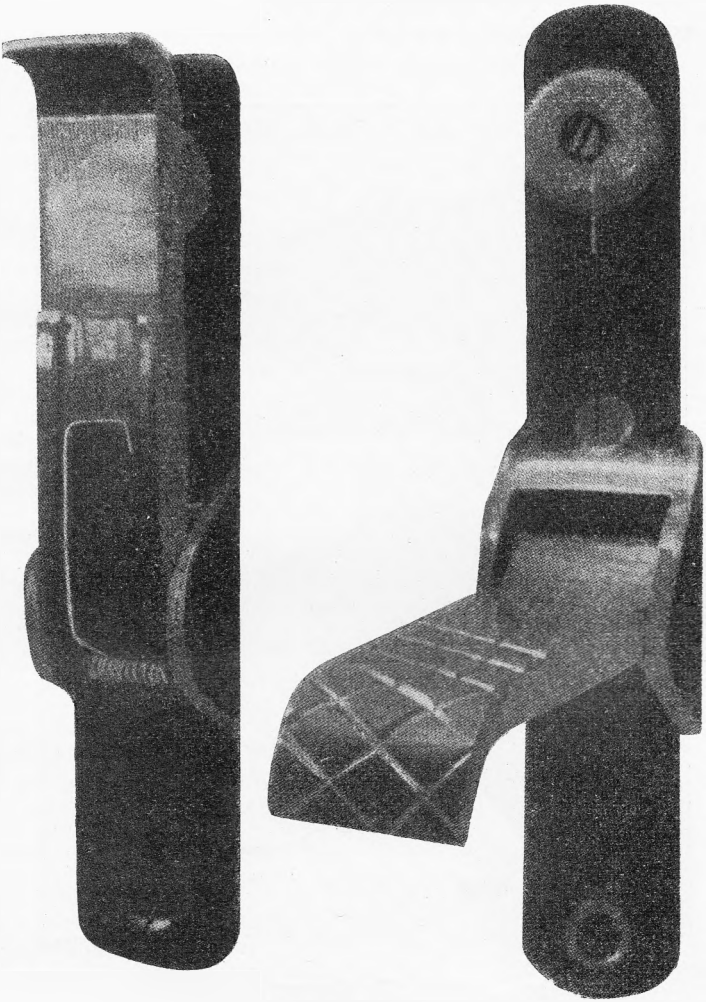
Ha könyvtárunknak külön helyisége van, melynek raktári része el van rekesztve a közhasználatra szánt helyiségektől,

akkor a költséges zárt szekrények helyett nyitott állványokat használhatunk. Az állványok hossza a raktárhelyiségtől függ; hogy azonban polczai meg ne görbüljenek, czélszerű egymástól 1 m-nyi távolságban egy-egy közfalat beiktatni. A könyvtartó polczok 2—2·5 cm vastag, símára gyalult deszkák s egymás fölött akár a már leírt szögek, akár a faékek útján tetszésszerinti közökben beilleszthetők. A falmenti állványok, mint már említettük, 20 cm belső mélységgel készítendők, minthogy a könyveket csupán egy sorban szabad rakni. A mindkét felől hozzáférhető, szabadon álló állványok mélysége kétszer akkora lehet, miután mindkét felől berakhatunk könyveket. Az ilyen kétoldali állványoknál czélszerű a polczokat két 20—20 cm széles deszkából készíttetni, melyek egymástól függetlenül helyezhetők el az állvány mindkét oldalán. Az állvány közepén egyes könyvtárakban drótháló feszítenek ki, hogy az egyik felén elhelyezett könyveknek a másik részbe hullását megakadályozzák. Az állványok magassága, mint már említettük, 2·25 m lehet, mert ily magasság mellett a rendes termetű ember a 2 méternyire helyezett legfelső polczig is elér. Hogy a legfelső polczot kényelmesen elérhessük, némely könyvtárban az állvány alján fellépő vasrudak vannak fölerősítve; ennél megfelelőbb az állvány közfalaira alul fölerősített Cotgreave-féle önműködő hágcsó, melynek az az előnye, hogy felhajlítva nincs a közlekedés útjában s nyitott állapotban elégséges arra, hogy a legfelső polczot kényelmesen elérhessük. 13. képünk zárt és nyitott állapotban mutatja be. Természetesen közönséges zsámolyokat is használhatunk a föllépéshez; hátrányuk, hogy ide-oda kell tologatni őket s mikor nincs rájuk szükség, csak útban vannak.

Nagyobb terjedelmű könyvtáraknál, melyek raktárukat közpadlóval két emeletre kénytelenek osztani, a faállványok helyett öntöttvas állványokat alkalmaznak, melyek egyúttal a közfal tartására is szolgálnak.

Ilyen, mozgórendszerű polczokkal felszerelt vasállványokat egymással rokon, de egy-egy részletben mégis különböző rendszerek szerint úgy Angliában (pl. a Lambert-féle szabadalom), mint Németországban (Lipman- és Wenker-féle szabadalmak) már évtizedek óta előállítanak. Néhány év óta hazánkban

is készülnek vas könyvállványok, a budapesti Schlick-féle öntődében. Ez a minket legközelebbről érintő rendszer dr.

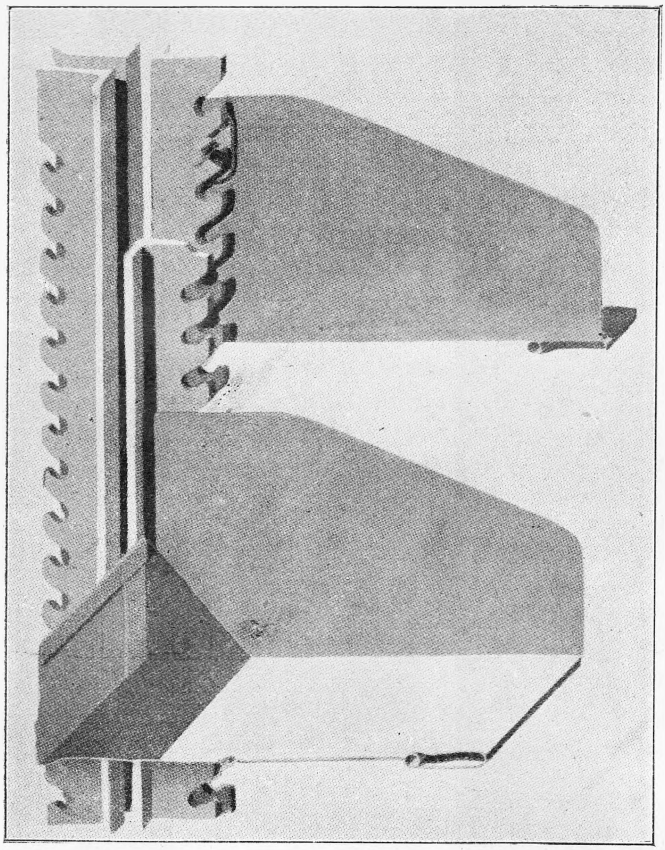

13. ábra. Cotgreave-féle hágcsó zárt és nyitott állapotban.

Erdélyi Pálnak, a kolozsvári egyetemi könyvtár igazgatójának a szabadalma. Leírása a gyár hirdetése nyomán a következő:

»A szétszedhető vasállvány két vagy több egymástól körülbelül 1·0 méternyi távolságban felállított fogazott oszlop-

ból s ezek közt feljebb vagy lejebb helyezhető polczokból áll. Az említett oszlopok mindegyike négy darab összeszegezett fogazott szögvasból készül s alul a padlóhoz, felül pedig a födémtartóhoz van erősítve.

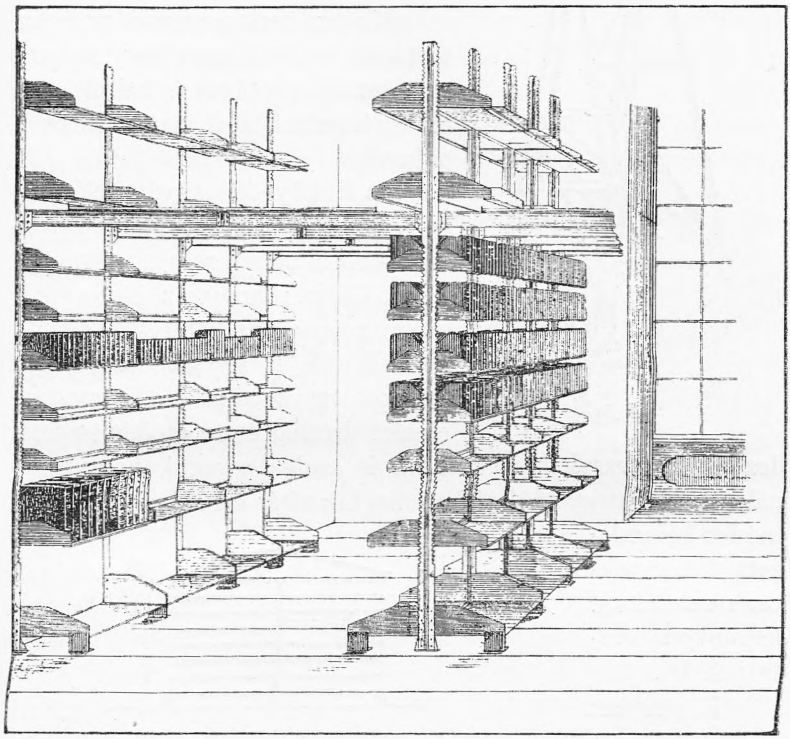

14. ábra. Erdélyi-féle könyvespolcz részlete.

A polczok 2—2 oldallemezből s ezeket összekötő bádoglemezfenékből állanak. Az oldallemezekre fent egy csap van ráerősítve, a mely csap beillik az oszlopok fogazatába. Minden polcz két-két ilyen csap segélyével függ az oszlopokon s önsúlyánál fogva az oszlop sarokvasának rövidebb szárához támaszkodik. Ha

egy polcznak fel- vagy lefelé való áthelyezése szükséges, úgy azt alul kell megfogni s kissé kifelé húzni, miáltal az a fogak közül könnyen kiemelkedik s akkor tetszésszerinti helyre beállítható.

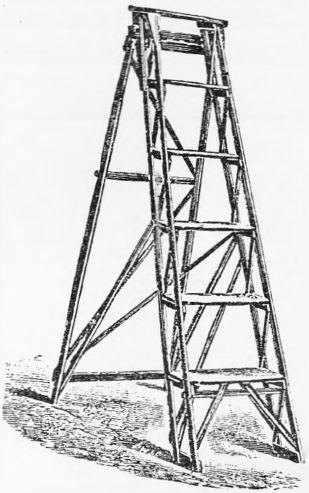
A kis csapok szívós sárgarézből készülnek, a vasoszlopok a rozsdásodás ellen rézzel vagy sárgarézzel galvanizáltatnak,

15. ábra. Erdélyi féle állványokkal berendezett raktár vázlata.

az oldallemezek pedig háromszoros olajfestéssel láttatnak el. A fenék vékony bádoglemez, mely mindkét hosszoldalán lefelé van behengerelve, miáltal merőleges vastagsága körülbelül 1 centiméter. A fenéklemezek hordképessége — csekély súlyuk daczára — ezáltal nagyobb, mint a 3 cm vastag fadeszkáé. E fenéklemezek mindkét végükön az oldallemezek merőlegesen áthajtott részére vannak rátolva s a behengerelt részek által tartva. (14. ábra.)

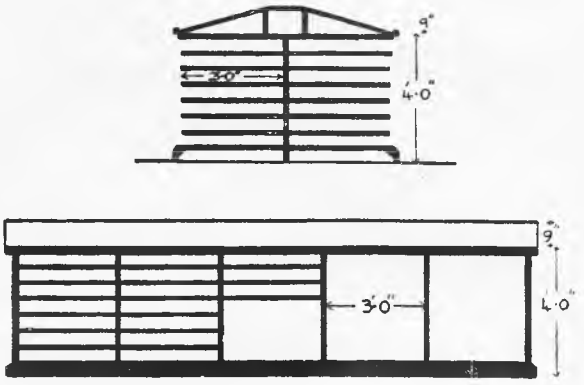
A kvárt és fólió könyvek számára az oldallemezekre egymás mögé helyezett kettős fenéklemezek lesznek rátolva, úgy hogy a hordképesség a vastagság növelése nélkül kétszeres lesz. A fenéklemezek felső lapja síma zománczczal vonatik be.

16. ábra. Könyvtári létra.

Minden oszlop négy-négy polcz tartására szolgál, minthogy ugyanazon oszlopra jobbról és balról, elülről és hátulról is akaszthatók be a polczok.«

Az Erdélyi-féle állvány előnyei, hogy a polcztartó oszlopok a lehető legkisebb felületet nyujtanak a por lerakodására ; hogy az egyes polczok a rajtuk levő kötetekkel együtt kiemelhetők s leporolhatók, hogy oszlopai egyszersmind a könyvtáremelet dróthálós üvegfödémét hordozó keresztvasak befogadására is szolgál s végül, hogy használatával mintegy 16% térbeli megtakarítás érhető el. Egy ilyen módon berendezett könyvraktár részletét 15. képünkön mutatjuk be.

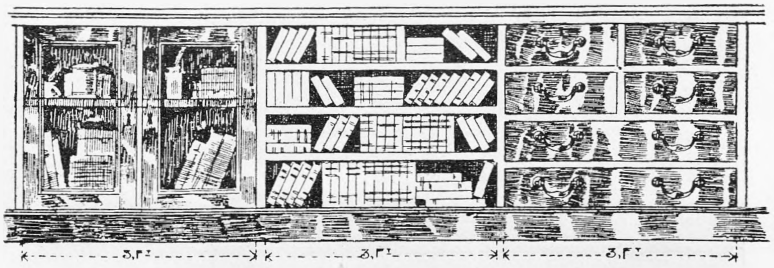
17. ábra. Széles folió kötetek őrzésére szolgáló rekeszes szekrény vázlata.

E rendszer szerint készültek, illetve készülnek eddigelé a következő nagyobb könyvtárak raktárai : Budapesten az egyetem jogi karának a könyvtára (11.000 kötet) ; a műegyetemé (250.000 köt.), a kecskeméti városi könyvtár (18.000 köt.), a pápai ref. főiskolai

könyvtár (19.000 köt.), a békésgyulai gimnáziumi könyvtár (4600 köt.), Szegszárdon a tolnavármegyei múzeum könyvtára (7500 köt.), Szombathelyen a vasvármegyei múzeum könyvtára (23.000 köt.) s a kolozsvári tud. egyetem könyvtára (400.000 kötet).

Ha a könyvtár a normális magasságot meghaladó állványokkal van felszerelve, a legfelső polczokat álló létrák segélyével érhetjük el csupán. Igen használható formát mutatunk be 16. képünkön.

Nagyalakú képes albumokat, vaskos foliánsokat leghelyesebb fektetve elhelyezni, külön e czélra szolgáló rekeszes szek-

18. ábra. Kezelői asztal mellső része.

rényben. Egy négy és fél méter széles, 1 m magas szekrény, melynek vázlatát Brown nyomán 17. képünk mutatja, mintegy másfélszáz ilyen kötet befogadására elégséges.

A kikölcsönző-helyiség felszerelésének rendes kellékei a kiszolgálás lebonyolítására szolgáló asztal s ott, a hol a kikölcsönzés irott kérőlapok vagy térítvények útján történik, a közönség használatára szánt egy vagy több álló íróasztal. Ez utóbbi kiállítása s felszerelése azonos a postahivatalokban, bankokban stb. a közönség részére felállított asztalokkal s mint közismert bútordarab, bővebb leírást nem igényel. Csak annyit jegyzünk meg, hogy az asztal lapját posztó vagy bőr helyett czélszerűbb linoleummal boríttatni.

A kezelői asztalt illetőleg megjegyezzük, hogy annak a tisztviselő felé eső részén nyitott s elzárható polczokat s kisebb-nagyobb fiókokat kell alkalmazni, körülbelül olyanformán, a mint 18. képünkön látható. A polczok arra valók, hogy a

19. ábra. Ifjusági olvasóterem Chelseaben (London.)

visszahozott könyveket addig is, míg be nem oszthatjuk a könyvtárba, legyen hova elhelyeznünk ; a fiókok viszont a térítvények, olvasókönyvek stb. befogadására szolgálnak. A legfelső fiókok egyike fölött az asztal felső lapján nyílást készíttetünk, hogy a büntetéspénzeket vagy olvasási filléreket (l. a IX. fejezetet) az elzárt fiók nyitogatása nélkül bedobhassuk.

20. ábra. Olvasótermi asztal Islingtonban. (London.)

Az akár a könyvraktárban, akár a kikölcsönző-helyiségben felállított czédulaszekrények s indikátorok felszereléséről a VIII. és IX. fejezetben emlékezünk meg.

Az olvasóteremben a kézikönyvtár felállítására nyitott faállványokat, vagy tolható üvegajtókkal ellátott szekrényeket használhatunk, a szerint a mint az olvasók szabadon, vagy csak a személyzet közvetítésével férnek a könyvekhez.

Az asztalok akár hosszukás négyszögalakú, akár kerek lappal készülhetnek. Ez utóbbiak barátságosabb benyomást keltenek, de jóval több helyet foglalnak el. Alkalmazásuk főleg ifjusági olvasótermekben ajánlható (19. ábra). A fel-

nőttek részére szolgáló négyszögletes asztalok hossza 2 méter, szélessége 1 méter, magassága pedig 76—78 cm lehet. Egy-egy ilyen asztalnál hat személy kényelmesen elfér. Négy személyre számított kerek asztalok átmérője 125 cm-ben állapítható meg. Az ifjusági olvasóban elhelyezendő asztalok a felnőttekétől csupán magasságban térnek el. Marvin[1] háromféle magasságban (55, 65 és 70 cm) elkészített asztalokat kíván az ifjuság részére.

21. ábra. Szék kalap- és esernyőtartóval.

A közönséges olvasóasztaloktól az íróasztal csak annyiban tér el, hogy kétoldalt kissé lejtős tetőzettel készül, mint az iskolapad s középütt kellő számú, bemélyített tintatartóval van felszerelve.

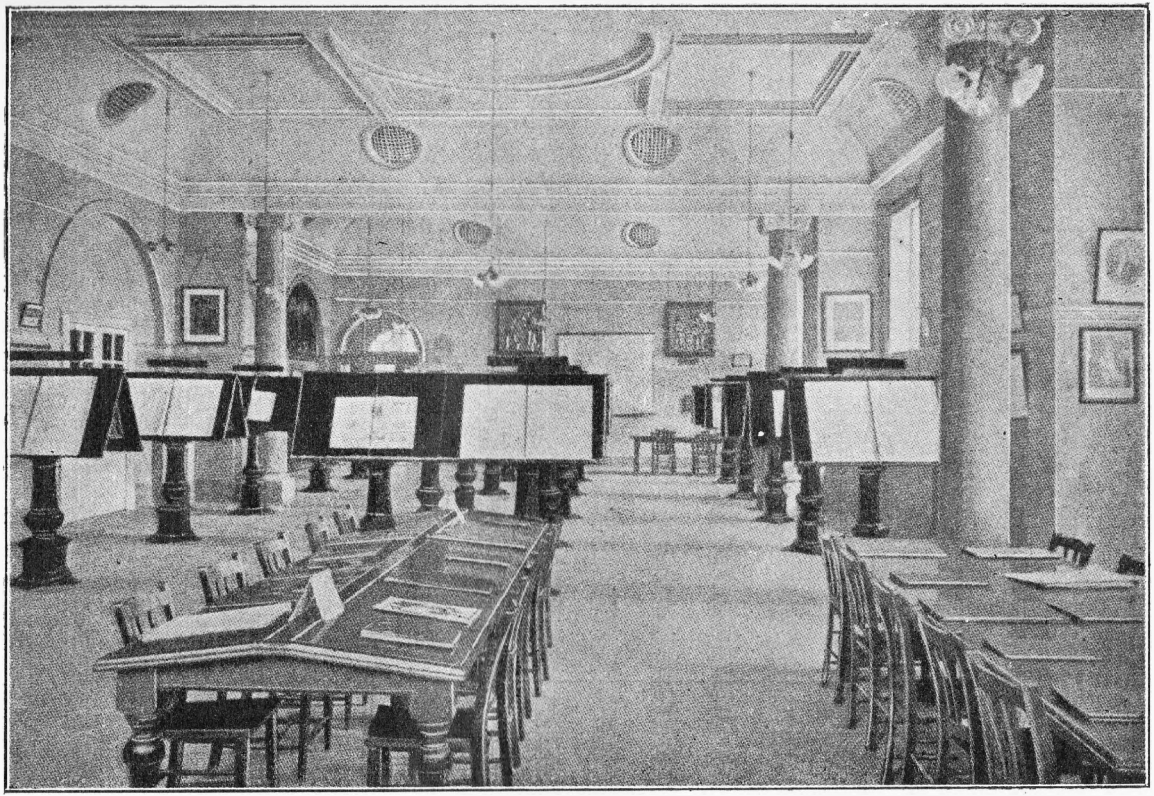
Az összes asztalokat czélszerű linoleummal boríttatni.

Némely angolországi városi könyvtárban az olvasók kb. 1 m széles külön-külön asztaloknál foglalnak helyet. Mintául közöljük az új islingtoni központi könyvtár egyik asztalát (20. ábra).

A székek erős, de a mellett könnyű fából készítendők, lehetőleg fa, esetleg, ha a költség futja, bőr üléssel. Gyermekek számára természetesen a háromféle asztalhoz illő háromféle szék készítendő. Igen praktikus a 21. képünkön bemutatott karosszék, mely esernyő- és kalaptartóval is föl van szerelve.

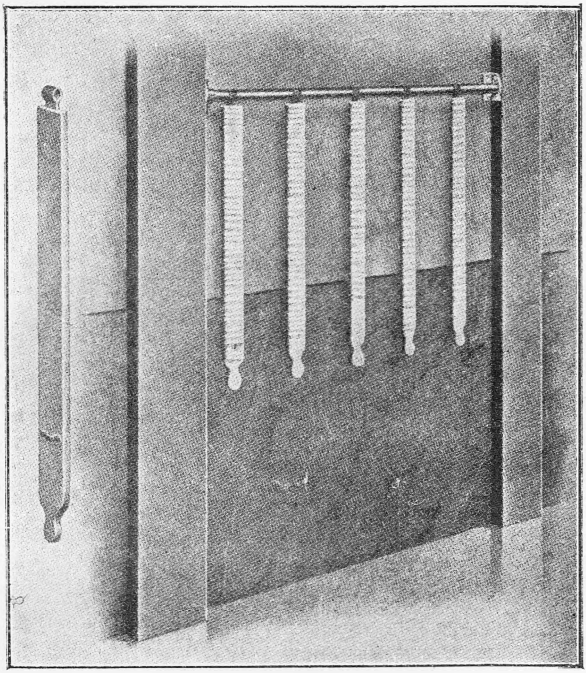
A napilapokat vagy a kávéházakban is látható, nádból készült tartókban fölerősítve helyezzük el az olvasóterem falán alkalmazott egyszerű fogason, melynek minden egyes kampója fölé kiírjuk az odatartozó lap czímét; vagy pedig különálló asztalokra erősítjük őket, kulcsrajáró fémpálcza segélyével. Ily álló asztalok 22. képünkön láthatók, mely a chelseai közkönyvtár olvasótermét mutatja be. Az álló asztalok alkalmazása főleg nagyobb városokban van helyén s az a rendeltetésük, hogy a pusztán ujságolvasó munkanélküliek, a kik

[1] Small library buildings. 18. l.

22. ábra. Hirlap- és folyóirat-olvasóterem Chelseaben (London).

főleg télvíz idején szívesen húzódnak be a fűtött könyvtárakba, ne foglalják el a komolyabb szándékú olvasók elől az ülőhelyeket. E czélt szolgálják újabban az ujságok állást hirdető közleményei befogadására készült keretek, melyek pl. az islingtoni központi könyvtár előcsarnokában a reggeli órákban vannak kifüggesztve (23. ábra).

23. ábra. Keretek ujsághirdetések befogadására.

A képes folyóiratokat, komolyabb szemléket bőrháttal s fémsarkkal ellátott erős vászontáblákba erősítve teszszük ki, akár külön e czélra fentartott asztalokra (l. ugyancsak az előbb említett 22. képet), akár pedig a fal mentén elhelyezett folyóirat-állványokra, melyek egyik igen jól bevállt tipusát a 24. ábra mutatja. A folyóiratok ez állványokon czímlapjukkal kifelé, kissé dőlt irányban helyeztetnek el. Annak, hogy a polczok nem vízszintes, hanem ferde irányban haladnak, az az előnye,

hogy címük könnyen leolvasható, de az is, hogy a nagyobb alakú folyóiratok is egész keskeny állványokon foglalhatnak helyet s ekként tért is takarítunk meg.

Az összes bútorok tetszésszerinti színű s minőségű faanyagból készíttethetők. A fölösleges faragást lehetőleg kerüljük, mert csak a tisztántartást nehezíti meg. Természetesen arra kell törekednünk, hogy a bútorzat egységes benyomást tegyen s színe

24. ábra. Folyóirat-állvány.

a falak színével összhangban álljon. Világosszürke falakhoz pl. igen jól illik zöldra páczolt fenyőfabutor (pl. berlini 12. közs. olvasóterem), míg zöld falakhoz bordóra páczolt, vagy sötétbarna butorokat vegyünk. Az egyéni ízlés s gyakorlati érzék kifejtésére épen a felszerelési eszközök megválasztásánál nyílik a legtöbb alkalom.

VII. FEJEZET.

A könyvanyag beszerzése és kiselejtezése.

A NÉPKÖNYVTÁR kulturális hivatását csak úgy képes kellőkép betölteni, ha alapállományát kellő kritikával s helyes tapintattal állítjuk össze, s ha időről-időre újabb szerzeményekkel céltudatosan kiegészítjük. A gyarapítás a könyvtár ép oly elengedhetetlen létszükséglete, mint az élőszervezetnek a táplálkozás: ez visz új vért, ez önt új életet a már-már elernyedő tagokba. S hogy a képnél megmaradjunk, miként az élő szervezetnél megkívántatik, hogy a már kihasznált táplálék ismét eltávolíttassék, úgy a könyvtár életképességének is az egyik feltétele, hogy elavult anyaga időről-időre kiselejteztessék.

A következőkben tehát elsősorban a beszerzendő könyvanyag megválogatásának elveit, azután a beszerzés foganatosításánál kínálkozó módokat s végül a kiselejtezésnél követendő szempontokat fejtegetjük.

A) *A könyvanyag megválogatása.*

A könyvanyag megválogatása a könyvtáros legkedvesebb, de egyúttal legnehezebb feladata. A legkedvesebb, mert hiszen ez úton fokozhatjuk leginkább könyvtárunk népszerűségét, kulturális jelentőségét s a legnehezebb, mert a korlátolt, szinte elenyésző anyagi eszközökkel az irodalmi produkczió óriási méretei kerülnek szembe.

A czivilizált világ évi nyomtatványtermelését Otlet és Lafontaine, a nemzetközi bibliográfiai intézet vezetői, ténybeli

adatokból kiindulva, igen valószínű következtetéssel 150.000 kötetben állapították meg.[1]

De ha lemondunk is az egész világ terméséről, s csupán hazánkat tekintjük, még mindig oly tekintélyes számmal állunk szemben, a mely első pillanatra a legtöbb vállalkozási kedvvel birókat is meghökkenti. A Magyar Nemzeti Múzeumba évről-évre beérkező nyomdai kötelespéldányok évi 10—15 ezer kötetet tesznek ki, a mely jelentős számból kétségkívül igen sok esik a hivatalos jellegű kiadványok, az egyszerű lenyomatok és a tankönyvek csoportjára; de ha mindezt kirostáljuk is, még mindig igen sok oly mű marad, a mely a beszerzésnél külön mérlegelés, meggondolás tárgya lehet.

Az ekként közelebbi megbirálásra váró anyag két főcsoportba osztható: a szépirodalmi s a tudományos művek csoportjára.

A legfőbb gondot a szépirodalmi művek megválogatása okozza.

Sokáig megoszlott a szakkörök véleménye a tekintetben, vajjon a szépirodalmi, tehát pusztán szórakoztató művek egyáltalán helyet foglalhatnak-e a népkönyvtárakban? Voltak, különösen Angliában s Amerikában, a hol a népkönyvtárak túlnyomó részét adóból tartják fenn,[2] olyanok, a kik egyenesen tiltakoztak az ellen, hogy a közvagyon a csakis szórakoztató olvasmányok beszerzésére is elfecséreltessék s tényleg ma is megvan e könyvtárakban a hajlandóság, hogy állományuk túlnyomó részét az egyes tudományszakokból állítsák össze. Igy 1890-ben 25 angol könyvtárban a szépprózа a könyvkészletnek 37·5%-át tette ki, egy amerikai szakember pedig az elbeszélő irodalom helyes arányát 20 százalékra szabja. Németországban, a hol a régi egyetemi s egyéb közkönyvtárak a közönség tudományos szükségletét amúgy is bőven kielégítik, kedvezőbb a népkönyvtárak szépirodalmi részének az aránya. Igy pl. Hamburgban (1905), a városi népkönyvtárakban a szépirodalom az összes művek 56·9 százalékát, az esseni Krupp-féle könyvtárban pedig (1904) 41·5 százalékát

[1] V. ö. Magyar Könyvszemle. 1908. évf. 386—387. l.

[2] V. ö. e mű I. fejezetét.

teszi, a mihez még 4·3, illetve 8·9%-ra menő ifjusági irodalom járult.[1]

Mi ez utóbbi megosztást tartjuk helyesebbnek s teljesen osztjuk Tews nézetét, a ki a következő talpraesett indokolással fogja pártját a népkönyvtárak szépirodalmi részének:

»A népkönyvtár része a népmívelés intézményének. A mívelődés azonban nem azonos a tanítással. Ez okból nem helyezhetjük minden körülmény közt első helyre a tanító iratokat s nem itélhetjük meg ezek jelentősége alapján a könyvtár értékét. A népkönyvtárakat úgy kell kiállítanunk s kezelnünk, hogy mindenki szívesen keresse fel, ha ki akarja elégíteni szellemi szükségleteit ... Nem kevés könyvtárat eleinte kizárólag oktató művekből állítottak össze, míg végre rájöttek, hogy a lakosság igen kis töredéke használja őket.

»Ha beleképzeljük magunkat az olvasók helyzetébe s meggondoljuk, hogy a könyvnek a legtöbb olvasónál az a hivatása, hogy *a nehéz napi munka után megédesítse s felvidítsa a pihenőt*, ki kell jelentenünk, hogy a tanítás egymagában nem elégséges, hogy ellenkezőleg csak szórványosan léphet fel azzal szemben, a mi a képzeletet, a kedélyt, a szivet foglalkoztatja, a mint ezt a szórakoztató irodalom teszi. Vannak emberek, a kik ismeretterjesztő műveket ritkán vesznek kezükbe, de a szórakoztató irodalomból mégis kiveszik a maguk szerény részét.

»Költői műveink — teszi hozzá — az *erkölcsi akaraterő* erős tápláló gyökerei. A szépirodalom, továbbá a közönséges értelemben vett oktatás és felvilágosítás közvetítője is lehet. A »Tell«-ből [2] az olvasó s a néző, Svájczról s a svájcziak életéről élénkebb képet kap, mint egy még oly kiváló leírásból. *Freytag* »Tartozik és követel« cz. regénye leczkét ad oly kereskedői ismeretekből, a melyeket egyetlen kereskedő sem nélkülözhet.«[3]

A mi már most a szépirodalmi anyag megválogatását illeti, kétféle felfogás áll egymással szemben: az egyik irodalmilag alantasabb termékek felvételét is szükségesnek tartja, az átlagos olvasókra való tekintettel, a másik viszont kizáró-

[1] V. ö. Greve i. m. 28—30. l.

[2] Schiller drámája.

[3] Tews Volkstümliche Leseanstalten. Berlin, 1904. — 9. l.

lag irodalmilag értékes szépirodalmi alkotások beszerzését engedi meg. Mindkét nézetnek természetesen számos árnyalata van, attól az erkölcsi és eszthétikai nihilizmushoz közelálló szabadelvűségtől kezdve, melyet a legtömörebben az amerikai Cutter fejezett ki, mondván : minden könyv jó, a melyet sokan keresnek, egész addig az exclusiv felfogásig, mely csak a regényirodalom remekműveit akarja a népkönyvtárakba beengedni s a napi termeléstől mindaddig eltekint, míg véglegesnek látszó, megállapodott ítéletekre nem támaszkodhatik.

Van továbbá olyan közvetítő álláspont is, mely elismeri ugyan, hogy a népkönyvtáraknak csupán irodalmilag értékes alkotásokat volna szabad terjeszteni, de a közönséget csakis fokozatosan akarja rászoktatni a selejtesről a jobbra, s a jobbról a legjobbra. E felfogásnak E. Reyer egyik legtekintélyesebb szószólója. Nézete így papiroson elég tetszetős, de a valóságban aligha válik be. A ki egyszer rászokott Beniczkyné vagy Marlitt olvasására, azt Kemény vagy Keller élvezésére csak úgy nevelhetjük sikerrel, ha számára Beniczkynét vagy Marlittot teljesen hozzáférhetetlenné teszszük.

Éppen ezért a mi részünkről ahhoz a felfogáshoz csatlakozunk, melynek Schultze Ernő, a kiváló német szakember a következő megszívlelésre méltó fejtegetésekben adott kifejezést :

Szerinte [1] minden népkönyvtár-kezelőnek arra kell törekednie, hogy a vezetése alatt álló intézmény ne csak ingyenessége által különbözzék a kölcsönkönyvtáraktól, hanem az által is, hogy *minden népréteg valódi művelődését* mozdítsa elő. Éppen ezért különös súly helyezendő az olyan könyvekre, melyeket mindenkinek rang- és vagyonkülönbség nélkül ismernie kell. A mennyire kerülendő a mondvacsinált népies irány s politikai czélzatosság, épp annyira mellőzendő a stilisztikai, jellemzésbeli s erkölcsi szempontból gyönge művek felvétele, a melyekre pedig az ujság- és kolportázsregények olvasása útján megrontott közönség elsősorban áhítozik. Ha azonban a Marlitt-féle férczelmények ki vannak küszöbölve, a közönség csakhamar rákap a jobb s legjobb írókra : a remekírókra.

[1] V. ö. Blätter für Volksbibliotheken u. Lesehallen. 1902. évf. 37—42. l.

E felfogást tükrözik különben azok az alapelvek is, melyeket a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa most készülő új mintakatalógusa szépirodalmi részének összeállításánál felállított. E szerint az Orsz. Tanács a szépirodalmi műveknél :

»*a)* A lehető legjobbat, ú. n. remekműveket veszi figyelembe vagy azokat, a melyek ezekhez közel állanak s elsősorban a hazaiakat.

»*b)* Nem tesz ugyan különbséget az olvasók közt, de figyelembe veszi a közérthetőséget, az olvasók képzettségi fokát ; mert lehet valamely mű kellő, sőt nagy irodalmi becsű, a nélkül hogy a népneveléshez valami köze volna. Kirekeszti a rossz magyarságú műveket, ha egyébként megfelelnének is.

»*c)* A mulattató könyvek közt is figyelembe veszi, hogy ezeknek is alapjában a nevelés, oktatás, a lelki fejlesztés eszközeinek kell lenniök.

»*e)* Kizárja a tájnyelven írt, vagy oly műveket, a melyek a magyar nép, vagy hazánk bármely más népének bármily jellemző, de alsóbbrendű jellemvonásait rajzolják és sértő czélzattal nevetségessé teszik.«[1]

Mielőtt a szépirodalom kérdésének végleg búcsút mondanánk, a probléma egy sok körültekintést és tapintatot igénylő részét kell közelebbről megvizsgálnunk.

Mi történjék azokkal az irodalmilag értékes, nem egyszer határozottan remekművekkel, melyek a szerelem fizikai részét tolják előtérbe? Balzac Betti nénije, vagy Flaubert Bovarynéja kétségkívül remekművek s egyáltalán nem erkölcstelen irányzatuak, de a nemi érintkezést oly leplezetlen őszinteséggel tárgyalják, hogy filiszterkedés nélkül kimondhatjuk, hogy az ilyen művek gyönge ítélőképességgel biró olvasóknak — s a népkönyvtári közönség zöme ezekből áll — ki nem adhatók.

Mételyező hatásuk kikerülésének legradikálisabb módja az, hogy az efajta művek beszerzésétől, bármennyire méltányoljuk is irodalmi jelentőségüket, egyszerüen tartózkodjunk. Igen ám, de akadhatnak esetek, a mikor az ilyen művek

[1] A népkönyvtári czímjegyzék irányelvei. Bpest, 1908. 8—9. l. Megjegyzendő, hogy a szépirodalomra vonatkozó elvek közt még egy *d)* és *f)* pont is van. Ezek azonban a Tanács által alkotandó könyvtári tipusokra vonatkoznak s ezen fejtegetéseink körébe nem tartoznak.

részei egy nagyobb gyüjteménynek (az előbb említett két mű pl. a klasszikus regénytár tartozéka), a mely csak teljes egészében kerül könyvpiaczra. Ilyenkor akarva, nem akarva belekerülnek e művek könyvtárunk állományába, hacsak saját anyagi veszteségünkre meg nem csonkítjuk a sorozatot. Ebben az esetben czélszerű a közhasználatra szánt jegyzékekből kihagyni az aggodalomra okot adható köteteket s használatukat szűkebb körre korlátozni. Jól bevált némely amerikai könyvtárnak az az eljárása is, hogy az ilyen műveket csupán külön indokolt szóbeli megkeresésre adja ki a főkönyvtáros, miután a tapasztalás megmutatta, hogy a legtöbb ember bizonyos szégyenérzettel küzködik, a mikor a tiltott gyümölcs után nyul. A nyilt polczrendszernél pedig [1] az efajta művek egyszerűen az elzárt anyag, ú. n. remoták közé helyezendők, hogy hivatatlan kezekbe ne tévedjenek.

Bármikép járjunk is el ily esetekben, a főelv mindig az legyen, hogy kerüljük a feltünést, mely a kiváncsiság éltető kovásza.

Miként a szépirodalmi rész megrostálása, úgy a könyvtár tudományos részének összeválogatása is nem kis gondot és körültekintést igényel. Mélyebb tudományos előkészültséget, különleges szakismereteket feltételező elméleti munkák, részletkérdéseket megvilágító, elvont értekezések nem igen jöhetnek szóba. Rendszerint az ismeretterjesztő, népszerüsítő összefoglalásokra, közérthető nyelven, gyakorlati czélzattal irt kézikönyvekre kell szorítkoznunk. Az eszményt azok a könyvek közelítik meg, melyekben a tudományos megbízhatóság, érdekes, lebilincselő előadással s közérthető, világos nyelvezettel párosul. Nem hallgathatjuk el, hogy az ilyen ideális alkotások meglehetősen ritkán teremnek az ismeretterjesztő irodalom mezején s bizony igen gyakran le kell szállítanunk igényeinket, hacsak a tudományok egyik-másik területét egészen mellőzni nem akarjuk. Egy fogyatkozás azonban minden körülmények közt döntő fontosságú: a szűkkeblű irányzatosság. Az oly mű, melyben ily irányzatosság nyilatkozik meg, akármiféle párt vagy felfogás érdekében, okvetlenül

[1] V. ö. e mű IX. fejezetét.

mellőzendő még akkor is, ha egyetlen képviselője, szószólója a tudomány valamelyik ágának.

»A legnehezebb — mondja Tews[1] — azon szakokból megválogatni a megfelelő műveket, a melyekben a közélet tanító buzgalma leginkább kifejlődött: a *vallás, hitfelekezet, politika, nemzetgazdaság* szakjaiban.

»A népkönyvtárakat a legfontosabb tudományszakoktól fosztanók meg, ha a vallást, politikát, társadalmi és gazdasági kérdéseket tárgyaló iratokat kiküszöbölnők, vagy csupán egyik vagy másik irányzatot akarnók szóhoz juttatni. Akár keveset, akár sokat vegyenek is fel azon területekről könyvtáraink — rendesen kevés lesz a legégetőbb szükségletek kielégítésére — mindig meg kell őrizniök elfogulatlanságukat és tárgyilagosságukat.

»*A gazdasági életet* tárgyaló irodalomból gyakorlati szempontból azok az iratok bírnak kiváló fontossággal, melyek a *magángazdaság* területére vonatkoznak.

»A gazdasági irodalomhoz természetszerüen csatlakozik az *egészségügyi irodalom*. Ily fajta jó könyvek útján sokat tehetünk a testápolás kérdésére vonatkozó helyes ismeretek terjesztése körül, főleg akkor, ha a szöveget képek élénkítik és támogatják.

»Különös jelentőségű az *ipari*, illetve falusi könyvtáraknál a földmívelésügyi irodalom. Igen sok esetben azonban egészen parlagon marad, persze abból az okból, hogy a továbbképző vagy szakiskolákban előzetesen vagy párhuzamosan tartott előadások, felolvasások s felolvasás-sorozatok rendszerint hiányoznak. A hol a szóbeli oktatás előkészít a könyvre, a szakiratokat szívesen és gyakran olvassák.

»Az általános ismeretterjesztő irodalomból jó útleírások s hadi történetek a legkedvesebbek.«

Tews nem emlékszik meg a természeti jelenségeket ismertető irodalomról. Holott népszerű állat- és növénytani, fizikai, sőt chemiai munkák, iratok is ép oly élvezettel, mint haszonnal forgathatók s ha kellő formába vannak öltöztetve, könnyen népszerüségre is jutnak.

[1] I. m. 10—11. l.

Az ismeretterjesztő művek megválogatásáról mondottakat a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsa előbb említett alapelveinek idevonatkozó részével egészítjük ki.[1]

»Az ismeretterjesztő csoportra nézve főszempontok:

»*a)* A választék lehetőségére tekintettel, a könyvjegyzék mindazokat a különös foglalkozási ágakat figyelembe veszi, melyek hazánk egyes vidékeire jellemzők és nemzetgazdasági szempontból fontosabbak.

»*b)* Az ismeretterjesztő művek közül, tekintet nélkül a belső becsre, kirekeszti a szorosan szakszerű műveket és tankönyveket.

»*c)* Különös tekintettel van a képes hazai történelmi, az életrajzi, a képes útleírási és természetrajzi művekre, mint a melyek legjobb bevezetők az ismeretterjesztő olvasmányok megkedveltetésére.

»*d)* Noha az erkölcsnemesítő és hazafias olvasmányok egybeállítása a főczélja, mégis a könyvjegyzék csak nagy válogatással veszi be az ú. n. czélzatos vagy túlzó hazafisággal kérkedő műveket; mert a jó könyv úgyis mindig erkölcsösen hat, a jó magyar könyv úgyis hazafias; a különösen jellegzetes épületes olvasmányok, tapasztalat szerint, többnyire nem vonzanak.

»*c)* Nagy óvatossággal jár el az ú. n. szűkebb hazát ismertető művekkel szemben, mert ezek hibás tartalommal és képek nélkül inkább elidegenítenek; de annál nagyobb figyelemmel van az egyes helyek jól megírt történelmével, vagy kiváló egyéneivel foglalkozó művekre.

»*f)* Valamely szakból, ha kiváló munka nincs, szükségből bevesz középszerűbbet is; de megbízhatatlant, vagy már meghaladottat nem, inkább semminőt; azonban a hiányt jelzi s röviden indokolja.«

Az ily módon megvizsgált anyagból természetesen csupán egy — anyagi eszközeinkhez mért — többé-kevésbbé szerény töredéket áll módunkban azonnal beszerezni. A fenmaradó részt azután a következőkép csoportosíthatjuk:

1. oly művek, a melyek antikváriusi úton beszerezhetők;

[1] I. h. 9. l.

2. olyanok, melyek csakis mélyen leszállított áron szerzendők meg ;

3. olyanok, a melyek csakis ajándékkép fogadhatók el, de a melyekért pénzt nem adunk. Végül

4. olyanok, a melyek semmiféle módon sem fogadhatók be könyvtárunkba. [1]

Az egyes csoportokat természetesen folyton nyilvántartjuk.

Az irodalom kritikai átvizsgálásának s a csoportosítás megejtésének végrehajtása éppen nem könnyű feladat.

Amerikában több helyt igen jól bevált módszer a következő. A könyvtáros a kereskedők által megtekintésre beküldött könyveket 15—20 bizalmi embere közt szétosztja, a kik a műveket elolvassák s rövid véleményt adnak róluk. E módszert kiegészíthetjük, Tripp szerint, [2] a következő másodlagos eszközökkel : a szerző eddigi reputációja, a kiadó eddigi kiadványainak listája s a kritikai folyóiratok véleménye.

A mi viszonyaink közt inkább a másodlagos eszközök jöhetnek figyelembe, minthogy a könyvek zöme fűzött, felvágatlan példányokban kerül a piaczra s így átolvasásuk csakis megvásárlásuk *után* volna lehetséges.

De még e másodlagos eszközök közül is a legfontosabb, a megbízható folyóiratok kritikai rovatának figyelembe vétele, a legtöbb népkönyvtárnak nem áll rendelkezésére. A szerző, kiadó eddigi hírneve pedig éppen nem szolgál föltétlen biztosítékul : hiszen ők is csak emberek s mint ilyenek ki vannak téve a botlás, megtántorodás, tévedés veszélyeinek.

E nehézségek tudatában egyes szakemberek vagy testületek a fent vázolt elvek szerint minta-könyvjegyzékeket kezdtek összeállítani, melyek irányítóul szolgálhatnak az irodalom óczeánján.

A legnagyobbszabású ily jegyzék az *Amerikai Könyvtár-Szövetség (American Library Assocation)* jegyzéke 1904-ből mely nem kevesebb, mint 8000 kötetet tartalmaz s felvilágosító, magyarázó jegyzetekkel is el van látva.

[1] V. ö. J. E. Lord : Some notes on the principles of bookbuying for libraries. The Library Journal. 1907. évf. 3. s köv. l.

[2] Library Journal. 1908. évf. 350. l.

Az európai hasonló kísérletek messze mögötte maradnak az amerikai mintának úgy kivitel, mint terjedelem dolgában. Francziaországban a népkönyvtárak istápolására 1862-ben alakult *Franklin-egyesület (Société Franklin)* ad ki mintakönyvjegyzékeket. A legutolsó 1906-ból való s szakok szerint csoportosítva 1696 művet tartalmaz. A puszta czímfelsorolásra szorítkozó jegyzéket az egyesület negyedéves értesítőjében (Bulletin) megjelenő irodalmi szemle egészíti ki, mely az időközben napvilágot látott művek kritikai ismertetését tartalmazza. A népkönyvtárak részére ajánlható irodalom ismertetésére szolgálnak még a Páris város tanácsa által kiadott hivatalos listák s a *Bulletin des Bibliothèques Populaires* cz. folyóirat, mely 1906-ban indult meg a legkiválóbb tudományos szakemberek közreműködésével. — Németországban a berlini *Gesellschaft für Verbreitung von Volksbildung* adott ki egy minta-könyvjegyzéket, mely 1903-ig hat kiadást ért, de azóta, sajnos, többé nem jelent meg. A nagyobb német népkönyvtárak vezetői 1904. évi stuttgarti ülésükön elhatározták ugyan egy hasonló vállalat megindítását, s a munkálatok foganatosítására szűkebb bizottságot küldtek ki, melynek Schultze Ernő dr., a hamburgi *Deutscher Dichter Gedächtnis-Stiftung* titkára, áll az élén, de tervük keresztülviteléhez mindeddig hiányzottak az anyagi eszközök. [1] Addig is, míg a terv valóra válhat, a németek egyetlen, bár megbizható kalauza a Bube Vilmos készítette jegyzék, mely a falusi könyvtárakra való tekintettel állítja össze az alkalmas művek rövid kritikai jegyzetekkel kísért lajstromát. A munka eddigelé 7 kiadást ért s mintegy 800 kötetre terjed. Az ujdonságokról a *Blätter für Volksbibliotheken und Lesehallen* gazdag kritikai rovata nyujt kellő tájékoztatást. A legújabb mozzanat e téren a berlini *Verein zur Verbreitung guter volkstümlicher Schriften* által 1907. novemberében kiírt pályázat oly mintajegyzék összeállítására, a mely egy300, 500 s 1000 márka értékű könyvtárat tartalmazzon. A pályadíjak tetemes összege (1000, 500 és 300 M.) mutatja azt a nagy jelentőséget, melyet az egyesület e pályázatnak tulajdonít. Az első díjat Bube Vilmos, a másodikat Blum Miksa dresden-plaueni

[1] V. ö. Jaeschke: Volksbibliotheken. 60—61. l.

népkönyvtár kezelő s a harmadikat Balke Ferencz tanító nyerte el.

Hazánkban vajmi kevés történt eddigelé e téren. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa 1902-ben adott ki ugyan »*Népkönyvtárak és kisebb könyvtárak számára általában ajánlható művek jegyzéke*« czímen egy könyvlajstromot, mely 1905-ben második javított kiadásban is megjelent (javított lenyomata 1908-ból való), de ez úgy a könyvanyag megválasztása, mint elrendezés tekintetében több tekintetben kifogásolható. Éppen azért az Országos Tanács egy egészen új, 2000 kötetre tervezett katalógus kiadását határozta el, melynek előkészítésére külön bizottságot küldött ki Ferenczi Zoltán tanácstag, a népkönyvtári ügy egyik lelkes apostola elnöklésével. A bizottság, melynek tagjai dr. Bartóky József, Berczik Árpád és Sebestyén Gyula tanácstagok, továbbá dr. Thótt Rezső, a népiskolai könyvtárak intéző bizottságának titkára s jelen sorok írója, elsősorban megállapította azokat az alapelveket, a melyek szerint a jegyzék készítendő, majd ez alapelveknek az Országos Tanács részéről történt jóváhagyása után, magát több külső taggal kiegészítvén, hozzáfogott a kiadóktól beérkezett anyag kritikai feldolgozására s egyúttal megkereste a kiváló szakembereket s főbb kulturális egyesületeket, hogy a jegyzékbe fölveendő művekre nézve tegyék meg javaslataikat. Az ekként egybegyűlendő anyag, egy szakonkint csoportosított, rövid jegyzetekkel s kimerítő név- és tárgymutatóval ellátott jegyzékben fog kiadatni. A szerkesztéssel az Országos Tanács e sorok íróját, mint a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének népkönyvtári szakmegbizottját bízta meg. A jegyzék megjelenése 1910. elejére remélhető. Addig is, míg a kritikai összeállítás elkészül, az Országos Tanács 1905-ben összeállított jegyzékét tartja érvényben, a mely az Országos Tanács útján nyert államsegélyből eszközölt beszerzéseknél kizárólag vehető figyelembe. A beszerzéseknél a jegyzéktől való eltéréshez a Tanács csak előzetesen benyujtott, kellőkép megokolt előterjesztésre ad felhatalmazást. Ifjusági könyvek beszerzésénél a Népiskolai Ifjusági Könyvtárakat Intéző Bizottság jegyzékei szolgálhatnak irányadókul.

A könyvtári anyag megválogatásánál az egyes tudományszakok arányát legjobban az *Amerikai Könyvtár-Szövetség*

oldotta meg Chicagoban kiállított 5000 kötetes mintakönyvtáránál.

Ez összeállítás szerint 5000 kötetből:

Általános mű	100
Bölcsészet	100
Hittudomány	300
Társadalomtudomány	300
Nyelvtudomány	50
Exakt tudomány	400
Mesterségek	300
Szépművészet	200
Irodalom	600
Életrajz	500
Történelem	650
Útleirás	500
Regény (fiction)	1000

Megjegyzendő, hogy az irodalmi szak tetemes részét költemények s színdarabok teszik, nem pedig irodalomtörténeti tanulmányok. [1]

A könyvek megválasztásával kapcsolatban néhány szóval meg kell emlékeznünk a hangjegyekről is, miután hova-tova mind általánosabbá válik azon felfogás, hogy *teljes* népkönyvtár hangjegygyüjtemény nélkül el sem képzelhető. Az amerikai s angol szabad könyvtárak szinte kivétel nélkül fel vannak szerelve hangjegyekkel; a párisi községi népkönyvtárak egy részében szintén találkozunk vele; Németországban pedig a legutóbbi években mind sűrűbben előfordul, hogy egy-egy népkönyvtár zenei osztálylyal is kiegészül, sőt tisztán zenei népkönyvtárak is keletkeztek; így 1905-ben Münchenben s 1909-ben Berlinben, ez utóbbi helyen a *Berliner Tonkünstlerverein* égisze alatt. Hogy az ingyenes hangjegygyüjtemények mily fontos kulturális feladatot vannak hivatva teljesíteni, azt alig szükséges bővebben indokolni, de hogy igaz közszükséget is pótolnak, azt a már működésben levő ilynemű gyűjtemények nagy sikere igazolja. Párisban, jóllehet a népkönyvtárak hangjegygyüjteményei igen fogyatékosak, már 1894-ben több mint 80.000

[1] V. ö. E. Morel. Bibliothèques. II. 401 l.

zeneművet kölcsönöztek ki; a Frankfurt a. M.-i hangjegykönyvtárat pedig működése első fél esztendejében 1804 esetben vették igénybe. Nálunk is igen helyén való volna, legalább a fővárosban s néhány zenekedveléséről ismert, műveltebb vidéki góczponton ily zenekönyvtárakat felállítani, sőt egy-egy kisebb dalgyüjteménynyel az olyan falusi népkönyvtárakat is czélszerű volna kiegészíteni, a melyek mellett daloskör létesült.

A zeneművek megválasztásánál a vokális zeneművek mellett főleg azon hangszerek volnának figyelembe veendők, melyek nagyobb elterjedésnek örvendenek, tehát elsősorban a zongora, hegedű, czimbalom és czitera. A műfajok közül az iskolai darabok, operai kivonatok és átiratok, egy-két hangszerre írt hangversenydarabok s a kamarazene gyöngyei jöhetnek leginkább szóba, míg a teljes zenekari partiturák csak a nagyobb igényű könyvtáraknál vannak helyén. A zeneileg épp úgy, mint szövegük tekintetében értéktelen s ízléstelen kuplék, divatos, de tartalmatlan operettek ellenben okvetlenül mellőzendők. A zeneművek megválogatásánál a laikus könyvtárosnak valamely megbízható zenepedagógiai munkából kell kiindulnia, a mely egyúttal a nehézségi fokozatokra is figyelemmel van.

B) *A könyvanyag beszerzése.*

A fenti szempontok szerint megválogatott könyvanyag beszerzésének három módja van ú. m.: az adomány (ajándék), a vásárlás és a csere. A következőkben e módozatok mindegyikét veszszük sorra.

a) *A könyvadomány.* Hazai népkönyvtáraink túlnyomó részének alapját könyvadományokkal vetik meg. Ha valamely községben az olvasás kedve fölébred s a könyvtáralapítás gondolata megérlelődik, a mozgalom élére állók legelső teendője az, hogy az alkotandó gyüjteményt ajándékkönyvekből állítsák össze. E czélból vagy a népkönyvtárakat létesítő testületeket keresik meg, vagy pedig a társadalom egyes tagjaihoz fordulnak. A nagy kultur-egyesületek, minők az EMKE, FMKE, DMKE és DKE, továbbá a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa, mely ez egyesületek tevékenységét segélyezi s maga is évenkint 60—70 könyvtárat állít fel az ország egész területén, a mennyiben a hozzájuk intézett megkereséseknek eleget tehet-

nek, jól megválogatott kisebb-nagyobb könyvtárakat bocsátanak a folyamodók rendelkezésére. E könyvgyűjtemények minden egyes darabját czéltudatosan, lelkiismeretes bírálat alapján válogatták össze s éppen ezért bátran és haszonnal adhatók át a forgalomnak.

Egészen másként áll a dolog az egyesektől szórványosan beérkező könyvadományokkal. A legtöbb ember, a midőn az alakuló, vagy már fennálló népkönyvtárak kérelmének eleget tesz, — tisztelet a kivételnek — egyszerüen megragadja az alkalmat, hogy megszabaduljon könyvtárszekrényének rá nézve értéktelen fölöslegétől, vagy attól a lomtól, a mely az idők folyamán patriárkális háztartásában könyvtár czímén összeverődött. Egy pár ócska folyóiratkötet, napi kérdéseket tárgyaló röpirat, elavult kézikönyv, szakembereknek szóló tudós értekezés, no meg a naptárak, évkönyvek, kérész életű »szépirodalmi« művek tarka sorozata kerül így a könyvtár polczaira s a helyett, hogy fokozná cselekvőképességét, holt anyaggá lesz, mely csak útjában áll a forgalomnak s életképesebb művek elől foglalja el a helyet.

Ily tapasztalatok nyomán önkénytelenül előáll az a kérkérdés, vajjon helyes-e könyvek adományozására a nagyközönséget felszólítani, s nem volna-e jobb a gyarapítás e módjáról végkép lemondani?

Ideális viszonyok mellett, vagyis az esetben, ha a könyvtár gyarapítására bőséges pénzforrások állnak rendelkezésünkre, az ilyen radikális eljárás tényleg a leghelyesebb. Ha azonban a könyvvásárlásra fordítható összeg oly csekély, hogy a forgalom támasztotta szükséglettel éppen nem áll arányban, s a mi népkönyvtárainknál kivétel nélkül ez az eset forog fenn, az elutasítás merev álláspontjára nem helyezkedhetünk, hanem mint oly gyakran az életben, itt is meg kell alkudnunk a viszonyokkal.

Fogadjuk tehát el a könyvadományokat, de tartsuk fenn magunknak a jogot, hogy az ekként beérkező könyveket szigorú bírálat alá vehessük s könyörtelenül kiselejtezzük mindazt, a mi könyvtárunk czéljával, feladatával nem egyezik.

A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa által létesített vagy segélyezett könyvtáraknál e testület föntebb említett hivatalos jegyzéke szolgál irányadóul.

Könyvtárunkra nézve bármily értékkel birjon is a könyvadomány, illő, hogy azt hivatalos formában megköszönjük. Legczélszerűbb nyomtatott szövegű levelező-lapokat használni erre a czélra ; szerény viszonyok közt természetesen a kézírásos levél vagy levelező-lap is megteszi. Szövege a következő lehet :

.....

.....úrnak

.....

Az alább felsorolt könyvadományért, melylyel ..... népkönyvtárunk állományát gyarapítani szíves volt, fogadja hálás köszönetünket.

Kelt.....190.....n.

Kiváló tisztelettel

.....

Könyvtáros.

Rendkívül jelentékeny s becses adományoknál természetesen nem elégszünk meg a köszönetnyilvánítás ez általános formájával, hanem díszesebb alakban adunk elismerésünknek kifejezést. Az adományról kinyomatott évi jelentésünkben is megemlékezünk s ha egyesületi alapon van szervezve a könyvtár, a választmány elé viszszük az ügyet s jegyzőkönyvi köszönetet szavaztatunk meg az adományozónak.

Az adomány útján befolyt könyvkészletből csak azokat a darabokat iktatjuk be a könyvjegyzékbe, a melyek fölvételre alkalmasak, míg az alkalmatlan darabokat kiselejtezzük s esetleg antikváriusi úton értékesítjük a könyvtár javára. Az esetben, ha az adományozó külön kiköti, hogy az általa átengedett gyüjtemény a maga egészében besorozandó a könyvtár anyagába, e kikötést tiszteletben kell tartanunk, de jogunkban áll az adományt vissza is utasítani. A visszautasításhoz azonban csak a legvégső esetben folyamodjunk, mert az emberek érzékenysége éppen ezen a ponton igen könnyen sebezhető s egy meggondolatlan visszautasítás sokszor egész társadalmi osztályok nehezteléséť vonhatja maga után.

b) *A könyvvásárlás.* A könyvek pénzen való beszerzése a következő módon történik. A könyvtár vezetője a fentebb vázolt szempontok szerint s a rendelkezésre álló segédeszközök

igénybevétele mellett összeállítja a beszerzendő művek lajstromát s azt vagy közvetetlenül vagy fölöttes hatósága jóváhagyása után küldi el a szállítással megbízott könyvkereskedőnek. Ily fölöttes hatóság lehet községi könyvtáraknál a községi előljáróság (városi tanács), egyesületi könyvtáraknál pedig az egyesület választmánya, mely igen sok helyt külön könyvtári bizottságot küld ki kebeléből. A könyvtári bizottság czélszerű összeállításáról már fentebb [1] megemlékeztünk.

A jóváhagyás elnyerése után a beszerzésre kijelölt könyveket először a rendelési naplóba vezetjük ; ez egy negyedrétalakú rovatos füzet vagy kötet, mely a következő adatok befogadására szolgál :

Sorszám	Szerző	Mű czíme	Ár		Könyvkereskedő	Rendelés kelte	Beérkezés kelte
			K	f			
1 cm.*	4 cm.	5 cm.	1 cm.	1/2 cm.	4 cm.	1 1/2 cm.	1 1/2 cm.

* Eredeti méretek.

24. ábra. Rendelési napló.

A rendelési naplót olyan intézeteknél, melyek évente alig 40—50 kötetet vásárolnak, egyfolytában vezetjük ; évi több száz kötet megrendelésénél azonban czélszerű a naplót betük szerint felosztani (a lapok szélére helyezett betűmutató segélyével) s a szerző nevének kezdőbetüje szerint bevezetni a rendeléseket. Még tömegesebb megrendeléseknél napló helyett mozgó-czédulákra írjuk az egyes könyvrendelések adatait, melyek szoros betürendben tarthatók. A napló a rendelések nyilvántartására, ellenőrzésére s a késedelmeskedő könyvkereskedők megintésére nyujt módot.

Az ekként naplózott könyvczímek azután külön rendelőíveken megküldetnek a szállításukkal megbízott könyvkereskedőczégnek.

[1] L. a népkönyvtárak szervezéséről szóló fejezetet.

A rendelő ív megszövegezésére a következő minta ajánlható :

X—i népkönyvtár.

T. .....

Felkérem a T. céget, hogy az alább felsorolt műveket készpénz fizetés (utánvét) mellett, (illetve : folyószámlára) a szokásos könyvárusi engedménynyel a vezetésem alatt álló könyvtárnak mielőbb megküldeni szíveskedjék.

Kiváló tisztelettel

Kelt.....

.....

könyvtáros.

Szerző	Czím	Év	Kiadó	Ár	Jegyzet

Az évszám főleg ismeretterjesztő könyveknél fontos, a kiadó neve pedig oly munkáknál, melyek több czégnél is megjelentek (pl. Petőfi költeményei). A jegyzetben azt tüntetjük fel, hogy fűzve, vagy kötve kívánjuk-e a példányokat.

A könyvárusi engedmény régebben új könyveknél 10% volt, azonban 1908-tól kezdve a magyar könyvkereskedők egyesülete német és osztrák mintára kizárás terhe alatt az engedményt 5 százalékra szállította le. Az Athenaeum r.-t. Budapesten, mely a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsa által felállított könyvtárak szállítását a kiadók alkalmi szövetsége nevében eszközli, az Orsz. Tanács hivatalos jegyzékében felsorolt műveket minden árengedmény nélkül, de tartós egész vászonkötésbe kötve szállítja. Minthogy a hivatalos jegyzék árai jórészt fűzött könyvekre vonatkoznak, e föltétel tetemes előnyöket nyujt főleg oly kisebb helyekkel szemben, a hol megbízható könyvkötő nem áll rendelkezésre.

A könyvárusi engedmény szűkkeblű korlátozása folytán a legtöbb népkönyvtár kénytelen szükségletei nagy részét antikváriusi úton fedezni. Vannak ugyan szakemberek, a kik

egészségügyi szempontból a másodkézből származó könyvek beszerzését kárhoztatják, de ezek nem számolnak azzal a körülménynyel, hogy irodalmi termelésünk java részét egészen új alkalmi példányokban is beszerezhetjük ez üzletágra berendezett fővárosi antikváriusoknál. Mivel ily alkalmi példányok 25—50 százalékos ármérséklés mellett kaphatók, kis javadalmú könyvtáraknak a beszerzés e módját nem győzzük eléggé ajánlani. Ilyen esetben természetesen külön ki kell kötnünk a megrendelés alkalmával, hogy csakis teljesen ép és tiszta példányok fogadtatnak el. Vannak antikváriusok, a kik tényleges árengedmény helyett a megrendelés összegével arányos értékű könyvsorozatot kínálnak ; az ily feltételekbe soha se menjünk bele, miután rendesen hangzatos című, rikító kiállítású lomot, vagy irodalmi, esetleg erkölcsi szempontból meg nem felelő termékeket varrnak a tapasztalatlan rendelő nyakába. Tudományos könyveknél — melyek hamar elavulnak — mindig a legújabb kiadást kell beszereznünk s ha ez antikváriusi úton nem lehetséges, inkább vegyük meg újonnan, semmint elavult kiadásban.

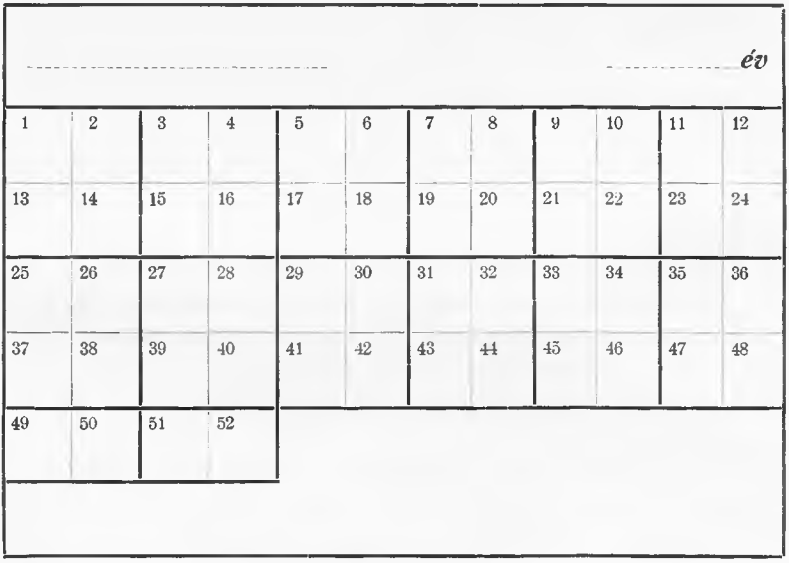
Az új könyveket esetleg a helybeli könyvkereskedőczégtől szerezhetjük be, az alkalmi példányokat ellenben legjobb valamely fővárosi czégnél megrendelni, mivel ezekkel árak s választék tekintetében a vidéki antikváriusok jobbára nem versenyezhetnek. Ily fővárosi czégek : Kún S., Rozsnyai Károly, Szilágyi, Kunos és társa, Vas József stb.

Tetemesebb értékű könyvrendelésnél czélszerű az anyagot több czég közt megosztani, illetőleg az egész anyag kedvezményes áru szállítására több árajánlatot bekérni. Ez utóbbi esetben mindig a legkedvezőbb föltételek mellett szállító czégnek adandó az elsőség. Az árajánlatok beküldését záros határidőhöz kötjük.

Ha valamely könyvkereskedőczéggel állandó üzleti összeköttetésbe léptünk, rendes szokás, hogy a szállító czég a könyvpiacz minket érdeklő ujdonságait megtekintésre időről-időre beküldi. E küldeményt gondosan átvizsgáljuk, a beváló köteteket az esetleges fölöttes hatóság jóváhagyása után visszatartjuk s a rendelési naplóba vezetjük. Választásunkról egyúttal a czéget is értesítjük s felhívjuk, hogy a visszamaradt anyag elszállításáról gondoskodjék. Ha a czég nem helybeli, a minta-

küldemények portóköltsége a beküldő czéget terheli s annak csupán a megtartott művekre eső része vehető a számlába.

Napi- és hetilapok, folyóiratok vagy az illető vállalat kiadóhivatalánál, vagy a rendes könyvkereskedés útján rendelhetők meg. Ez utóbbi a számadások könnyebb lebonyolítása szempontjából ajánlható. A hírlapokat nem kebelezzük a könyvtár anyagaába, hanem miután az olvasóteremben egy újabb száma megérkeztéig kint hagytuk, a kávéházak s kaszinók mintájára albérletben eladjuk. A befolyó összeg a vételár egy részének törlesztésére szolgál. Az értékesebb lapokat s folyóiratokat ellenben összegyüjtjük s ha az évfolyam teljes, beköttetjük s a könyvtár állományába sorozzuk. A hetilapok s folyóiratok nyilvántartására a brüsszeli nemzetközi bibliográfiai intézetben használatos mozgó lapok szolgálhatnak, melyek annyi rekeszre oszlanak, a hány szám egy évben megjelenik (25. ábra).

(12·5×7·5 cm. nagyság.)

25. ábra. Hetilapot nyilvántartó könyvtári czédula.

Minden egyes rekeszbe az illető szám beérkezésének kelte kerül s ha valamelyik kimarad, legott feltűnik s megsürgethető.

c) *A könyvcsere.* Míg a könyvadomány s könyvvásárlás útján állandó többlettel gyarapszik a könyvtár anyaga, a könyvcsere ideiglenes gyarapodást jelent. A legtöbb falusi vagy kisvárosi könyvtár sokkal rosszabb anyagi helyzetben van, semhogy módjában állana évről-évre rendszeresen gyarapodni, fejlődni vagy ha költségvetése módot is nyujt arra, hogy minden évben fordítson egy bizonyos összeget a könyvkészlet fölfrissítésére, ez az összeg rendszerint oly csekély, hogy az új könyvek iránti kereslettel nem áll arányban. Ily esetben hasznos szolgálatot tehet a könyvcsere.

A könyvcsere abban áll, hogy több szomszédos falu könyvtára egymás közt, vagy valamely tehetősebb városi intézettel állandó összeköttetésbe lép s anyagának azt a részét, melyet törzsközönsége már kiolvasott, vagy a melylyel szemben az érdeklődés már megcsappant, kölcsönkép átengedi a vele összeköttetésben álló szomszédos könyvtárnak oly művek ellenében, a melyek viszont az ő anyagából hiányzanak.

Ez az életre való eszme, mely a külföldön igen bevált s a melyből a vándorkönyvtár intézménye is kifejlődött, különösen akkor valósítható meg sikerrel, ha a csereviszonyba lépett könyvtárak új beszerzéseiknél egyetértőleg járnak el s mindegyik más-más könyvsorozatot rendel meg, a melyek azután sorra járják a csereviszonyban álló intézeteket s végül abban a könyvtárban pihennek meg, a melynek költségére beszereztettek.

Ez eszmét a közel jövőben a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsa is meg akarja valósítani s egyelőre tízféle 30 kötetes könyvsorozatot tervez, melyek köröztetését megyénkint egy-egy helyi közmívelődési egyesületre, vagy tekintélyesebb könyvtárra fogja bízni.

A cserébe küldött könyvekről az elfogadó könyvtár elismervényt tartozik kiállítani, melynek segélyével az átengedő könyvtár nyilvántartja a kint lévő köteteket. Az átengedés időtartama legkevesebb három hó, de nagyobb sorozatoknál féléves, esetleg egész éves határidőre van szükség, hogy a sorozat kellőkép kihasználtassék.

Ha a kölcsönzés kölcsönös (ez a sajátképeni csereviszony), a könyvek átengedéseért semminemű illetéket nem számítunk

föl, de ha egyoldalú, vagyis ha az egyik (pl. a tekintélyesebb városi könyvtár) csupán az átengedő, a másik (pl. a kisfalusi, vagy tanyai könyvtár) az elfogadó szerepére van utalva, akkor a könyvek használatáért, a szállítási költségeken kívül, némi kis díjat, pl. a könyvek bolti árának 5 százalékát, vethetünk ki. A használati díj nagyságát természetesen a használat időtartamával arányosan kell megállapítani, mert nem volna méltányos félévi használatért ugyanannyit kikötni, mint egész évért. A díjak ez esetben az időtartam hosszabbodásával arányosan mérsékelhetők. Pl. három havi használatért a bolti ár 2%-át, féléviért az ár 3%-át s egész évért 5%-át vethetjük ki.

A kölcsönvevő könyvtár a használati díjat leghelyesebben a könyvbeszerzésre szolgáló tételből vonja el, ha pedig erre nincs módja, az olvasóktól befolyó késedelmi díjakból, esetleg olvasási fillérekből kell előteremtenie. Az Országos Tanács létesítendő vándorsorozataiért természetesen használati díj nem fog járni.

A csere legczélszerűbben az ősz beálltával pl. szeptember vagy október havában indítható meg, míg a visszaküldés a nyári időszak beálltával, tehát május végén, vagy június elején foganatosítható.

A cserére alkalmas könyvek jegyzékét czélszerű előzetesen beküldeni a csereviszonyban álló könyvtárak kezelőinek, hogy szabadon válogathassák ki belőle a nekik megfelelő anyagot. Ha ugyanazt a könyvet több könyvtár kívánja, a kérelem teljesítésénél a jelentkezés sorrendje dönt.

C) *A könyvanyag kiselejtezése.*

Bármily körültekintő gonddal járjunk is el a népkönyvtárak anyagának megválogatásánál, nem kerülhetjük ki, hogy szerzeményeink egy része idővel el ne avuljon s használatlan lomként ne foglalja el életképesebb munkák elől a mindig szűken rendelkezésünkre álló helyet. E kellemetlenségnek csakis a meglevő könyvkészlet időnkinti kiselejtezése útján vehetjük elejét. Mindazáltal a kiselejtezésről nem sok szó esett eddig a szakirodalomban. Mintha íróinkat a kérdés bolygatásá-

tól visszatartaná az a babonás tisztelet, melyre a jó könyvtárost a hagyomány a könyvekkel szemben kötelezi s mely könyvtáraink szabadabb, életteljesebb fejlődésére ólomsúlyként nehezedik.

Pedig, ha jobban szemügyre veszszük a dolgot, látjuk, hogy a könyvselejtezést lényegében a tudományos és múzeumi célokat szolgáló nagy közkönyvtárak az olvasótermükben elhelyezett könyvanyagra nézve már régóta megvalósítják. Minden tudományos közkönyvtárban meghonosult szokás, hogy az olvasóterem könyvanyagát időközönként gondos revizió alá vegyék s az elavult, vagy csak ritkán használt műveket ujakkal, életképesebbekkel cseréljék föl.

A különbség csak az, hogy míg az olvasóteremből kivont könyveket a tudományos közkönyvtárak konzerváló jellegének megfelelően visszaosztják a repozitóriumokban (mily jellemző kifejezés !) elhelyezett törzsanyag közé, addig a népkönyvtáraknak a használhatatlan könyvanyagtól végkép meg kell válniok, ha a helyszükének Damokles kardjaként fenyegető veszélyétől egyszersmindenkorra meg akarnak szabadulni.

Ámde ez a különbség főbenjáró, mert sok tekintetben eltérő szempontok figyelembe vételét teszi szükségessé. A midőn arról van szó, hogy a fölösleges tehertől, mint a léghajós homokkal telt zsákjaitól, egyszer s mindenkorra szabaduljunk, sok olyan mellékkörülményt is figyelembe kell vennünk, melyet akkor, a midőn a használatlan anyag elraktározása vár megvalósításra, bízvást mellőzhetünk. A következőkben a kiselejtezésnek e mellékkörülmények figyelembe vételével készült szabályait adjuk egy kiváló angol szakmunka nyomán : [1]

a) *Természettudományok.* Minden általános munka, mely nem korszakalkotó, hanem beigazolt tények puszta összefoglalása, megjelenésétől számított húsz év mulva kiselejtezhető. Ne selejtezzünk ki azonban semmi olyan munkát, ha mindjárt régi is, a mely újabb művel nem pótolható. Bármely tudományos tankönyvet, húsz éves korában kíselejtezhetünk. Szépen illusztrált állat- és növénytani kézikönyvek nagy elővigyázattal selejtezendők ki.

1 J. D. Brown, Manual of library economy. 2. kiad. London, 1907. 160—162. l.

b) *Mesterségek.* Ugyanazon elvek alkalmazandók, mint az *a)* osztálynál, megjegyezvén, hogy a szabadalmi leírások, háziiparra vonatkozó s művészien illusztrált művek azonban visszatartandók.

c) *Szépművészetek.* Emez osztály termékei a legnagyobb óvatossággal selejtezendők ; metszetgyűjtemények, szépen illusztrált művek egyáltalán nem.

d) *Bölcsészet és hittudomány.* Filozófiai művek, kivált bölcseleti rendszerek, egyáltalán ki nem selejtezendők. Történeti s magyarázó kézikönyvek ellenben legott kiselejtezhetők, mihelyt újabb művekkel pótolhatók. Régi theológiai művek, szentírás magyarázatok, hitvitázó iratok és szentbeszédek bátran kiselejtezhetők hacsak nem helyi (vagy irodalomtörténeti) érdekűek.

e) *Társadalomtudomány.* Ez az osztály gyakori felülvizsgálást igényel, főleg a nemzetgazdaságtan, államtudomány, jogtudomány és neveléstan ágaiban. A napi kérdésekről szóló iratok történeti összefoglalásokkal helyettesíthetők. Elméletükben állandóan változó tárgyak, minő a nemzetgazdaságtan, továbbá az állam- és jogtudomány mindig a lehető legmodernebb színvonalon tarttassanak, míg történeti fejlődésük a legújabb históriai művek útján foglalandó össze.

f) Nyelvészet és irodalomtörténet. Régi nyelvtanok, közönséges iskolai szótárak minden veszély nélkül kiselejtezhetők. Irodalomtörténeti, könyvészeti és könyvtártani művek, mint segédeszközök, mindenkorra megtartandók.

g) *Szépprózai művek.* Irodalomtörténetben szereplő regényírók sohasem selejtezendők ki. Kisebb regényírók azonban, a kiknek neve nem fordul elő az irodalomtörténetben, gyorsan kiselejtezendők, hogy ha műveiket egy-két év óta már senkisem keresi.

h) *Költészet és színművek.* Gyüjteményes művek csak akkor selejtezendők ki, ha határozottan elavultak. Egynapos életű költők és színműírók azonban, mihelyt nem olvastatnak, bátran kiselejtezhetők, föltéve, hogy az irodalomtörténetben nem játszanak szerepet.

i) *Történelem és földrajz.* Oly történeti művek, melyek puszta összefoglalások s nem eredeti forrásművek, viszonylagos biztonsággal kiselejtezhetők, de az illusztrációk ügye itt is

jelentékeny súlylyal esik a latba. Útleírások, ha tudományos eredmény nem fűződik hozzájuk, tíz-tíz évenkint selejtezhetők ki, szintúgy az úti kalandok, ha nem helyi érdekűek. De itt ismét meg kell fontolni az illusztrált művek kiselejtezését. Földrajzi kutatásban úttörő művek visszatartandók. Oly históriai művek, melyek irodalmilag klasszikusok, megőrzendők akkor is, ha már pontosabb modern művek meg is döntötték eredményüket.

k) *Életrajzok.* Életrajzi gyüjtemények sohasem selejtezendők ki. Egyes fiktiv életrajzok azonban 40—50 éves korukban bátran és szaporán kitehetők.

l) *Vegyes.* Régi enciklopédiákat óvatosan, hírlapokat s czímjegyzékeket annál szabadabban selejtezhetünk ki. A lokális érdekűek ellenben itt is megtartandók. Különösen óvatosaknak kell lennünk a vegyes tartalmú folyóiratok megőrzésénél. Régi folyóiratok hosszú sorozatai a legtöbb esetben határozottan nyügére vannak a könyvtáraknak.

A kiselejtezendő művek jegyzékét, szerzőik szerint, tanácsos a helyi lapokban közzétenni s a könyvtár helyiségében is kifüggeszteni. Az olvasóközönség ily módon tudomást szerezhet szándékunkról s adandó esetekben tiltakozhatik is ellene. Ha tiltakozását kellőleg megokolja, a könyvtáros helyt adhat kérelmének s visszatarthatja az illető művet. Oly könyvtárakban, a hol a kezelő a könyvbeszerzést nem a saját felelősségére, hanem valamely fölöttes hatóság jóváhagyásával eszközli, a kiselejtezés is csupán e hatóság (pl. az Országos Tanács) ellenőrzése mellett történhetik.

A végleg kiselejtezett művek ezután megfelelő szövegű felülbélyegzéssel, vagy kéziratos megjegyzéssel látandók el s így bocsátandók a megvásárolni szándékozók rendelkezésére.

Ez eljárással nemcsak a helyiség szűkének örökké fenyegető rémétől menthetjük meg népkönyvtárainkat, hanem e gyüjtemények állandó frisseségét is biztosítjuk s lehetővé teszszük, hogy könyvtáraink, mint a költő mondja, valóban

> . . . a költők és bölcsek műveit,
> S mit a tapasztalás arany
> Bányáiból kifejtett az idő

tartalmazzák s csakis ezt tartalmazzák.

VIII. FEJEZET,

A könyvanyag feldolgozása.

Mig az előző fejezetben a könyvanyag megválogatásának s beszerzésének módjait ismertettük, az alábbi fejtegetésekben a könyvtárba kerülő művek szakszerű feldolgozását írjuk le. A könyveknek attól a pillanattól, hogy a könyvtárba jutottak, egész addig a perczig, a melyben a közönségnek használatra átadhatók, hosszú és tekervényes utat kell megtenniök, melynek egyes állomásai a következők :

A) *A könyvkészlet leltározása.*

Mindenekelőtt arról kell gondoskodnunk, hogy könyvtárunk bármely darabjának származásáról, beszerzése idejéről, áráról, illetve értékéről s esetleges állapotáról bármikor számot tudjunk adni. Ez adatok befogadására szolgál az alapleltár, melybe a könyvtár keletkezésekor rendelkezésre álló könyvkészletet : a könyvtár alap- vagy törzsanyagát írják össze. Ezt az alapleltárt kiegészíti — esetleg vele egy testet alkot — a növedéknapló, mely az időről-időre vétel vagy ajándék útján a könyvtárt gyarapító újabb könyvkészlet leltározására szolgál. A növedéknaplót úgy kell vezetnünk, hogy az mindig a könyvkészlet *jelen* állapotát tüntesse fel.

Az alapleltár s növedéknapló rendesen ívrét nagyságú, rovatolt kötet, mely — csekély ingadozással — jobbára a következő adatok befogadására szolgál : 1. a mű leltári száma ; 2. beszerzés kelte ; 3. a mű czíme ; 4. a kötetek száma ; 5. a beszerzés módja

és forrása ; 6. a bolti ár ; 7. a beszerzési ár ; 8. megjegyzések. Mintája a következő lehet :

Leltári szám	Kelet	Mű címe	Kötet-szám	Beszerzés módja	Bolti ár		Beszerzési ár		Megjegyzés
					K	f	K	f	

26. ábra. Alapleltár és növedéknapló mintája.

Az egyes rovatokra vonatkozó megjegyzéseinket a következőkben foglaljuk össze :

A leltári számot vagy évről-évre elölről kezdjük, vagy pedig a könyvtár alapításától egyfolytában vezetjük egytől a végtelenig ; a könyvekre az első esetben a leltári szám mellé az évszámot is rá kell vezetnünk, ilyen formán : 55/909, a mi annyit tesz, hogy az 1909. évi gyarapodás 55. tétele.

A kelet rovatába a könyv beérkezésének évét, hónapját és napját jegyezzük ; az évet természetesen csak az az évi első tételnél kell kitenni.

A következő rovat az illető mű rövid címének a befogadására szolgál. A rövid czím adatai a következők : Szerző neve, a mű rövidített címe ; a megjelenés helye és éve ; a mű alakja ; tehát pl.

Alexander B. Művészet, Bpest 908. 8⁰.

Rövidség okáért a megjelenés helyét abban az esetben, ha az Budapest, egyáltalán nem teszszük ki.

A következő rovatba a mű köteteinek számát írjuk.

A beszerzés módjának fentartott rovatban mindenekelőtt azt jelezzük, hogy az illető tétel vétel vagy ajándék útján került-e a gyüjteménybe. Ezt legegyszerűbb egy-egy betüvel (pl. *v.* a. m. vétel ; *a.* a. m. ajándék) jelölni. Azután kiteszszük, hogy kitől szereztük be az illető művet (czég vagy adományozó neve). Végül az államsegélyből, vagy egyéb külső segélyből beszerzett köteteknél, melyek külön kimutatása megkívántatik, a pénzforrást is megjelöljük.

A következő két rovat nem szorul magyarázatra ; a beszerzési ár rovata ajándékoknál kitöltetlenül marad ; vételeknél az egyes tételeket a számlák kifizetésekor színes tintával aláhúzzuk : ekként arra nézve is felvilágosítást nyerünk naplónkból, hogy mely tételek vannak már végleg kiegyenlítve.

A megjegyzés rovatát akkor veszszük igénybe, ha az illető tétel alatt felsorolt művel valami változás állott be ; itt tüntetjük fel, ha a mű megrongálódott, elveszett, kiselejteztetett stb.

Némely intézetben még egy nyolczadik rovata is van a naplónak, mely a művek könyvtári jegyét (melyről alább lesz szó) tünteti föl.

Vannak könyvtárak, a hol a vásárlásokról s ajándékokról külön-külön naplót vezetnek ; ennek csak ott van értelme, a hol az új anyag oly tetemes, hogy torlódás elkerülése végett fel kell osztani a munkát. Azonban, ha a naplószám egyúttal a könyvek helyrajzi száma is, elkerülhetetlen, hogy a könyvtár egyes önálló részeiről külön-külön növedéknaplót ne vezessünk.

Ebben leli magyarázatát némely külföldi könyvtár (pl. a brüsszeli kir. könyvtár) ama gyakorlata is, hogy a folytatásos művekről, gyüjteményes vállalatokról s folyóiratokról külön, ideiglenes naplót vezetnek, a honnan az illető műveket csak végleges befejezésük, illetve folyóiratoknál megszünésük után írják át a végleges naplóba. Ily módon ugyanis elkerülhetjük, hogy egy és ugyanazon mű vagy folyóirat egyes kötetei más-más szám alatt, következőleg egymástól szétszórtan állíttassanak fel. Az ilyen ideiglenes napló egy-egy folyószámozású lapját tartjuk fenn a folytatásos művek mindegyikének, melynek rovataiba érkezésük sorrendjében bevezetjük az egyes köteteket, míg czímét a lap élére teszszük (27. ábra).

sz..... .....*czím*

Beszerzés kelte	Kötet-szám	Beszerzés módja	Bolti ár		Beszerzési ár		Megjegyzés
			K	f	K	f	

27. ábra. Ideiglenes napló folytatásos művek számára.

Talán mondanunk sem kell, hogy több növedéknapló alkalmazása esetén, a könyvekre a leltári szám mellé a növedéknapló megjelölésére szolgáló jelzetet is rávezetjük. Pl. I. 55. a. m. az ideiglenes növedéknapló 55. tételszáma.

A kiselejtezett könyvekről könnyebb áttekinthetőség okáért czélszerű szintén időrendi naplót vezetni. Ennek beosztását 28. ábránk adja.

Kiselejtezés kelte	Leltári szám	Czím	Kötetszám	Jelzet	Megjegyzés

28. ábra. Időrendi napló kiselejtezett művekről.

Ha a könyvek a növedéknaplóba már bevezettettek, a naplószámot a könyvtár bélyegzője kíséretében a czímlapra vezetjük. Esztétikai szempontból legczélszerűbb e följegyzéseket a czímlap rendesen üres hátoldalára vezetni. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa által adományozott kis népkönyvtárak fölszerelésében nedves (gummi) bélyegző van, mely a következő alakú és szövegű :

A Muzeumok és Könyvtárak
ORSZÁGOS TANÁCSA által
adományozott
Rétfalui népkönyvtár
..... szám.

29. ábra. A Tanácsi könyvtárak bélyegzője.

Brown [1] a négyszögletes bélyegző helyett méltán ajánlja a köriratos, pecsétalakú bélyegzőt, miután ennek alkalmazásá-

[1] Manual of library economy. [2] London, 1907. 179. l.

nál nem kell a pontos beállításra ügyelni s ezzel is jelentékeny időt takarítunk meg. A ruggyanta-bélyegző hátránya, hogy csakis anilinfestékekkel nedvesíthető; e festékek pedig könnyen és szinte nyomtalanul eltávolíthatók a papirosról. Sokkal állandóbb a nyomdafesték, de ennek viszont az a hátránya, hogy hamar megszikkad s hogy alkalmazásához fémből készült bélyegző szükséges, a mi ismét jelentékeny költségtöbbletet jelent. Brown a festék nélküli domború bélyegző híve, de úgy látszik, elfelejti, hogy alkalmazásánál könnyen megsérthetjük a papiros felületét.

30. ábra. Exlibris.

A hol többféle növedéknapló van, mindegyikhez másmás szövegű bélyegzőt használunk, melynek különbségét a külső forma s az alkalmazott festék színének változtatásával fokozhatjuk.

Vannak könyvtárak, melyek bélyegző helyett az elülső kötéstábla belső felületére ragasztott, sokszor czímeres, vagy jelképes rajzzal diszített lapot, ú. n. *ex librist* használnak a könyvek tulajdonjoga megjelölésére (30. ábra). — Graesel [1] joggal kárhoztatja az ex libris használatát, mivel az könnyen leválasztható a kötésről s vele a könyvek tulajdonjoga épen nincs kellőkép megrögzítve.

De nem tanácsos az ex libris alkalmazása már azért sem, mivel népkönyvtáraknál a kötéstábla belső oldalát sokkal czélszerűbben felhasználhatjuk, akár a röviden összefoglalt könyvtárhasználati szabályok, akár a kivitel lejáratát feltüntető feljegyzések befogadására szolgáló ürlap, akár végül általános olvasási szabályok felerősítésére.

[1] Bibliothekslehre [2] 1902. 197—198. l.

Az olvasási szabályok ügyes formája a következő, mely a hamburgi népkönyvtárakban használatos:

Hogyan olvassunk?

Hét tanács az olvasók részére.

1. *Csakis akkor olvass,* ha ezzel nem mulasztod el kötelességedet. *Ne olvass sokáig,* mert kifárasztod szellemedet, figyelmetlenül olvasol s nem érted könyved finomságát.

2. *Csak jó könyveket olvass,* mert az olvasásra rendelkezésedre álló idő drága; rossz könyvek rontják az ízlést s nem válnak hasznodra, míg jó könyvek olvasása útján tartós hasznod lesz.

3. *Ne olvass olyasmit, a mi korodnak vagy értelmednek meg nem felel;* nem minden gyomor veszi be a nehéz táplálékot. Inkább azon légy, hogy apránként szokj hozzá a nehezebben érthető könyvekhez.

4. *Oly könyveket, melyek különösen fölemeltek, olvass el mindig kétszer;* értéküket így mindig világosabban megismered s az ismétléskor élvezeted is nagyobb lesz.

5. *Ne olvass folyton regényeket,* elbeszéléseket és novellákat, hanem verseket is; *mindenekelőtt igyekezz klasszikusainkat megismerni.* Továbbá *olvass ismeretterjesztő műveket is* — az emberi nem története s a természet élete minden emberre nézve az ismeretek nélkülözhetetlen alapja. Sok olyan, a mi gyermekkorodban nem érdekelt, most a legnagyobb jelentőséggel bír számodra.

6. *Mindig figyelmesen és lassan olvass* — csak így hozod napfényre a könyvekben rejlő aranyat. Azután ismételd át gondolatban az olvasottat és elmélkedj rajta; különben úgy járs, mintha soh' se olvastad volna azt a könyvet.

7. *A könyveket tartsd tisztán* és rendben. *Ne nyálazd meg lapozásnál az ujjad:* a mi céltalan rossz szokás. Különösen *ne add a könyveket oly betegek kezébe, a kik ragályos betegségben* (skarlát, vörheny, torokgyík stb.) *szenvednek* vagy abból lábadoznak; ezzel könnyen a kór terjesztőjévé szegődhetsz.

E kis kitérő után, melyet az ex libris alkalmazásának kérdése idézett elő, ismét visszatérve a könyvek bélyegzéséhez, fölemlítjük a legtöbb közkönyvtárban dívó ama szokást, hogy a könyvek utolsó lapján, az önálló mellékleteken s ezen kívül még a könyv belsejében is bizonyos meghatározott oldalon — a franczia egyetemi könyvtárakban ez az oldal mindig a 79-ik [1] —

[1] Vékonyabb köteteknél természetesen a középső bélyegzés elmarad.

alkalmazzák a könyvtár bélyegét. Magától értetődik, hogy e lapközi bélyegzéshez kisebb bélyegző szükséges. Hogy a helyes méretről fogalmat adjunk, bemutatjuk a M. N. Múzeum könyvbélyegét. (31. ábra.) A könyvek e lapközi lebélyegzésének már nemcsak az a czélja, hogy a könyv tulajdonjogát feltüntesse, hanem az is, hogy eltulajdonításukat, helyesebben jogtalan értékesítésüket megnehezítse.

31. ábra. Könyvbélyegző.

B) *A könyvkészlet czímtározása.*

A könyvtár részére elkönyvelt anyagról a közvetett tájékozást a czímjegyzék : katalógus adja meg, melynek elkészítésénél bizonyos bibliográfiai — könyvészeti — szabályokra kell ügyelnünk. A czímfölvétel e szabályai a könyvekről felveendő adatok mennyiségére és sorrendjére vonatkoznak. A helyes és használható könyvtári czímjegyzékeknek, a könyvtári jelzeten kívül, melyről alább lesz szó, minden egyes műről a következő adatokat kell tartalmazniok :

1. A szerző nevét vagy ennek híján a rendszót.
2. A mű rövid czímét.
3. A kiadás (nyomtatás) helyét.
4. A kiadó (könyvnyomtató) nevét.
5. A megjelenés évét.
6. A rétnagyságot (alakot).
7. A kötetek és lapok számát.
8. Mellékletek és illusztrácziók számát.
9. Kiadás, lenyomat megjelölését.
10. Kötés minőségét.

Az egyes adatokra vonatkozó részletes szabályokat a következőkben adjuk :

1. *A szerző neve vagy a rendszó.* Minden egyes mű katalógizálásánál a szerző neve, illetve álneve, vagy ha a mű névtelenül látott napvilágot, az ú. n. rendszó kerül a czímleírás élére.

A szerző nevére vonatkozólag az általános gyakorlat beéri azzal, hogy a vezetéknevet s a keresztnevet vagy neveket veszi fel a czímjegyzékbe. Vannak könyvtárak, a hol ez utób-

biakat nem írják egészen ki, hanem a leggyakrabban előforduló nevekre nézve bizonyos, jegyzékbe foglalt rövidítéseket állapítanak meg (pl. F. a. m. Ferencz, Fr. a. m. Frigyes. Ls. a. m. Lajos, L. a. m. László stb.) s melyek következetes betartása kötelező. Részünkről helyesebbnek tartjuk, ha a szerző keresztnevét rövidítés nélkül beveszik, sőt ha közelebbi meg jelölésére szolgáló egyéb, a címlapról megállapítható jelzők közül is a legfontosabbat kiteszik a katalógusban. Ezzel elkerüljük a hasonnemű szerzők összezavarását és sok esetben már némi útmutatást adunk arra is, hogy az illető mű mekkora tudományos készültséggel, vagy miféle irányzatnak készült.

A szerzői nevet illetőleg ismeretes, hogy míg a magyar neveknél a vezetéknév áll első helyen, s a keresztnév másodikon, addig a modern európai népeknél éppen meg van fordítva a sorrend. Katalógizálás alkalmával persze az idegen neveknél is a vezetéknevet kell első helyre állítanunk. A nemesi előnevet, valamint a külföldieknél ezt jelző viszonyszókat (német *von,* francia *de)* elmellőzzük, illetve a név mögé rejtjük. Pl. Bismarck, Otto von, Musset, Alfréd de stb. Névelővel kezdődő külföldi nevek felvételénél megoszlik a gyakorlat. Ha a névelő alanyesetben áll, úgy germán neveknél mellőzendő pl. de Vries, *Vries* alatt vétetik fel ; ellenben román neveknél helyén marad pl. *La* Fontaine ; prepozicziós névelők azonban mindkét nyelvcsaládhoz tartozó neveknél elől maradnak : pl. *Ten* Brink, *Van der* Velde. A kettős vezeték nevek közül mindig az első adja a rendszót, akár önállóan, akár kötőjellel, kötőszóval, vagy viszonyszóval összefűzve szerepelnek a címlapon : pl. *Birch*-Pfeiffer, *Lopes* Ferreira, *Lope* de Vega, stb. Kivétel e szabály alól az angolok (németalföldiek, skandinávok) kettős neve, melynél az első inkább keresztnév jellegű s nem állandó jelzője a családnak. Igy pl. A. Conan Doyle tulajdonképeni vezetékneve *Doyle* és nem Conan, Makepeace Thackeray neve *Thackeray* s nem Makepeace stb.

Olyan személyeknél, a kik irodalmi működésük tartama alatt többször változtatták nevüket, vagy a legutóbb használt, vagy a legismertebb nevet veszszük rendszónak, utalással a többi név alól. A névváltozásnak több oka lehet ; a leggyakoribbak : magyarosítás (pl. Bloch Mór>Ballagi Mór), czím-

öröklés vagy adományozás (pl. Bulwer>Lytton lord) s nőknél a férjezés (pl. Katona Klementin>Ábrányiné).

A modern európai nevek mellett népkönyvtárainknál még szórványosan néhány ókori s középkori név is előfordulhat. Az ókoriak közül főleg a rómaiak okozhatnak gondot, a kik 2—3 nevet is viselnek ; ezek közül mindig az általában használtat állítjuk első helyre, tehát Quintus Horatius Flaccusnál *Horatiust,* Marcus Tullius Cicerónál *Cicerót.* A különböző nemzeteknél dívó torzalakokat pedig mindig az eredeti formával helyettesítjük, pl. Horáczius, Horaz, Horace, Orazio helyett mindig Horatiust írunk. A görög neveket legczélszerűbb latinos formában felvenni pl. *Aeschylus.* Középkori szerzőknél a keresztnevet állítjuk első helyre, a nevük mellett használt állandó jelzőre pedig, mely az újkori vezetéknév előfutára, csak utalunk. Igy pl. az Isteni színjátékot *Dante* alatt veszszük fel, de Alighieri alól is utalunk reá.[1]

A tényleges szerzői névtől megkülönböztetendő az írói álnév, melylyel szemben az egyes közkönyvtárak igen különböző álláspontot tanusítanak. Minden nemzet irodalmában vannak esetek, midőn egy-egy író nem családi, hanem valamely fölvett név alatt írta műveit s vált közismertté. Igy Szathmáry József Szigligeti Ede, Radákovics József Vas Gereben, Márton Ferencz pedig Abonyi Lajos néven aratták írói babéraikat. Némelyek felfogása szerint a katalógusba ez írókat családi nevükön kellene fölvenni, s utalással fölvilágosítani a tájékozatlan többséget, hogy Abonyi vagy Vas Gereben regényeit Márton Ferencz, illetve Radákovics György alatt keresse. Mások viszont — s a gyakorlati élet ezeknek ad igazat — azt vitatják, hogy az írói néven veendők fel az ily szerzők művei s az utalás családi nevük alól történjék. Mi is ez utóbbi felfogáshoz csatlakozunk, mert teljesen átérezzük azok bosszuságát, a kik az első szempont szerint készített katalógust használva, *Petőfi*-től—*Petrovits*-hoz, *Voltaire*-től—*Arouet*-hoz utaltatnak, ha valamely munkájukra kiváncsiak.

[1] A keleti nevekre s a XV—XVIII. században divatos ellatinosított név-alakokra, melyek népkönyvtárakban alig fordulnak elő, nem terjeszkedünk ki.

Az esetben ellenben, ha az álnév használata nem volt állandó s csak valamely külső kényszer szorította szerzőt ideiglenes alkalmazására, az álnéven írt műveket a szerző neve alatt veszszük fel s a már jobbára feledésbe merült álnév alól beérjük az utalással. Igy pl. Jósikának az elnyomatás éveiben *Eszter szerzője* jelzéssel közzétett regényeit *Jósika* alatt kell felvennünk. Ugyanez áll az olyan álnevekre is, melyeket szerző életében következetesen használt ugyan, de a köztudatban mégis a szerző neve diadalmaskodott az álnéven. Pl. Dickens álneve: *Boz,* mely szinte teljesen feledésbe merült.

Oly könyveknél, melyek szerzője csupán neve kezdőbetüit tette ki, e betük alatt veszszük fel a címet; még pedig magyaroknál az első, idegen nyelvüeknél az utolsó betü alatt, mert valószínüleg e betük képviselik a vezetéknevet.

Ha valamely munkának két vagy több szerzője van, mindig az alatt veszszük fel a címjegyzékbe, mely a címlapon első helyen áll, míg a többi nevet a második sorba állítjuk s mindenik alól utalunk az első sorban álló névre. Ha a címlapon a szerző a fordító mellett, vagy átdolgozó neve is szerepel, ezek alól is utalás történik a szerzőre.

Adoma, mese- és közmondás-gyüjtemények, vagy egyéb hasonló kiadványok a szerkesztő neve alatt vétetnek fel.

Név nélkül megjelent művek s folyóiratok szerző híján rendszó (péczeszó) alatt veendők fel. A rendszó megválasztását az egyes könyvtárak katalogizálásáról kidolgozott szabályzatok igen különbözőképen oldják meg. Megállapitásánál három főirányt különböztetünk meg; nevezetesen: 1. a czímben alanyesetben előforduló legelső főnév a rendszó; 2. a czímben előforduló legjellegzetesebb főnév a rendszó; 3. a czím kezdőszava a rendszó, a határozott, vagy határozatlan névelő kivételével. Tehát egy ilyen czímű kiadvány: A gazdasági törvények jegyzetszélű kiadása, az első esetben *kiadása,* a másodikban *törvények,* a harmadikban *gazdasági* rendszó alatt volna felveendő. Részünkről a harmadik szabálynak adjuk az elsőséget, már csak azért is, mivel az első két szabály következetesen nem vihető keresztül: hiszen igen sok czímben vagy egyáltalán nincs főnév, vagy ha van is, nem áll alanyesetben.

Az eddigiekben csupán önálló művek felvételéről beszéltünk ; egy pár szóval megemlítjük még a gyüjteményes vállalatokat is, melyek egyes kötetei különálló, sokszor más-más ismeretszakba tartozó művek. Ilyen vállalatok pl., hogy csak a népkönyvtáraknál leginkább előforduló két gyüjteményt említsem : az Olcsó Könyvtár és a Magyar Könyvtár. A kérdés az, vajjon e vállalatok egyes köteteit külön-külön vegyük-e fel, vagy pedig a gyüjtő czím alatt. Mindkét eljárásnak vannak hívei. Czélszerűségi szempontból helyesebbnek véljük, ha az egyes kötetek önálló kiadványokként vétetnek fel s *Olcsó Könyvtár,* illetve *Magyar Könyvtár* czímszók alól egyszerüen utalunk, hogy a meglévő köteteket lásd a szerzők neve alatt. Ez eljárás gyakorlati haszna : 1. a katalogizálásnál tetemes munkát takarítunk meg ; 2. elkerüljük a könyvkészlet tologatásának kellemetlenségét, mely az együttesen felvett gyüjtemények együttes elhelyezésével jár.

2. *A mű rövid czíme.* A szerző neve, vagy a kivetett rendszó után lemásoljuk a mű czímét, még pedig mindig a *belső* czímlap alapján. Rövidítésnek természetesen csakis hosszú, a részletekre menő könyvczímeknél van helye. A rövidítésnek értelmesnek, a lényeget magába foglalónak s nyelvtanilag helyesnek kell lennie. A kihagyásokat három ponttal jelöljük. A rövidítés mibenlétéről jó fogalmat ad a következő példa :

Eredeti, teljes czím :

Váradi Endre :

Telekkönyvi ismeretek tára, mely a telekkönyvi ismereteket a legapróbb részletekig, a tkvs minden §-ára vonatkozó beadványokat, alakját és tartalmát, az okiratok kellékeit, a beadványok elintézését, azoknak a tjkönyvbe (betétbe) való mikénti bejegyzését, a hiányos okiratoknak mimódoni pótlását, a vázrajzok készítését, a több tjkönyvben (betétben) felvett jószágtestek egységesítését stb. foglalja magában. Kir. törvényszéki és járásbirósági bírák, albirák, jegyzők, joggyakornokok, telekkönyvezetők, tkvi tisztviselők, városi és községi jegyzők, ügyvédek, pénzintézetek, tkvi vizsgára készülők és magánfelek számára.

Rövidített czím :

Váradi Endre :

Telekkönyvi ismeretek tára, mely a telekkönyvi ismereteket a legapróbb részletekig . . . foglalja magában . . . Birák . . . és magánfelek számára.

A helyes rövidítésre, melynek főkelléke, hogy a czímből a lényegest a lényegtelentől különválasztva jegyezzük fel, csakis a gyakorlat taníthat meg bennünk.

Olyan több kötetes műveknél, melyek általános főczíme mellett az egyes kötetek tartalmát közelebbről megjelölő alczímek is vannak, ez alczímeket is felsoroljuk. Pl. :

Arany János összes munkái. 1. köt. Kisebb költemények. 2. k. Toldi trilogia. 3. és 4. k. Elbeszélő költemények stb.

Sőt, ha ily alczímek hiányoznak, czélszerű zárjelbe téve röviden megjelölni az egyes kötetek tartalmát. Pl. :

Vörösmarty Mihály összes munkái. 1. k. (Kisebb költemények.) 2. (Elbeszélő költemények.) 3—5 k. (Drámai költemények.) stb.

3. *A kiadás (nyomtatás) helye.* Vannak könyvtárak, a hol csak a kiadás, vannak ismét olyanok, a hol csupán a nyomtatás helyét teszik ki a katalogusban. Ez utóbbi eljárás a kevésbé helyes, mert félreértésekre adhat okot, minthogy a legtöbb ember a mű kiadási és nem nyomtatási helyét jegyzi meg magának. Legczélszerűbb az oxfordi Bodleiana eljárása, a hol a kiadás helye mellett ( ) zárjel közt a nyomtatás helyét is kiteszik. Ha a nyomtatás helye a kiadáséval összeesik, úgy a zárjeles adat elmarad. Sok könyvtárban az is szokásban van, hogy az illető ország fővárosát, melyhez a könyvtár tartozik, mint kiadási vagy nyomtatási helyet egyszerüen elmellőzik. Ezt a sok idő- és munkamegtakarítással járó szokást Budapestre nézve mi is igen ajánljuk népkönyvtárainknak. Ha a nyomtatványon a megjelenés helye nincs kitéve, de biztosan tudjuk, hogy mely városban adatott ki, a hely nevét [ ] zárjel közé teszszük ; ha ellenben a kiadás helyét megállapítani nem sikerül, ezt *h. n.* (a. m. hely nélkül) betűkkel jelezzük.

4. *A kiadó (nyomtató) neve.* A kiadó vagy nyomtató — esetleg mindkettő — nevét lehetőleg rövid formában teszszük ki,

pl. Athenaeum és nem Athenaeum irodalmi és nyomdai r.-t. Angermayer K. és nem Angermayer Károly stb.

5. *A megjelenés éve.* Az évszám a nyomtatványok czímlapján hol római, hol arab számmal van kifejezve; a katalogizálásnál mindig arab számokat használunk s rövidség okáért az ezret jelölő számot elmellőzzük, pl. 908. a. m. 1908. Ha az évszám nem a czímlapon, hanem a czímlap hátoldalán, a mű végén, vagy az előszó végén van kitéve, leírásunkba ( ) zárjel közt veszszük fel. Ha az év pontosan meg nem állapítható a nyomtatványból, *é. n.* (a. m. év nélkül) jelölést használunk.

6. *A rétnagyság.* E kifejezésen a könyv méreteit értjük, mely méreteket az ívek összehajtásának, rételésének módja határozza meg. A legnagyobb, csupán térképészeti, vagy más táblás műveknél előforduló rétnagyság az in-plano, mely teljesen kiterített ívet jelent; ivrétű (in-folio : 2^0) az a könyv, melynek ívei egyszer hajtattak be s ívenkint 2 levelet, 4 lapot tartalmaznak; ha az ívrét hajtogatását megismételjük, keletkezik a negyedrét (4^0), 8 lappal, ennek újabb hajtogatásával a nyolczadrét (8^0) 16 lappal és így tovább. Szokásos megjelölések még tizenkettedrét, 24 lappal, tizenhatodrét 32 lappal, harminczkettedrét 64 lappal stb. Az olyan alakú könyveket, melyek szélessége nagyobb mint magassága, haránt-alakuaknak nevezzük. Tehát haránt 4-rét, haránt 8-rét stb; jelük : $^{o}4$, $^{o}8$.

Az itt ismertetett formátum-megjelöléseknek, könnyű belátni, csak akkor van igazi méretmeghatározó értékük, ha a papiros-ívek nagysága körülbelül állandó. Ez így is volt az elmult századokban mindaddig, míg kézzel merítették a papirost. A mióta azonban gépekkel gyártják a papirost, az ívek nagysága nincs határokhoz kötve s napról-napra tapasztaljuk, hogy a 10 cm magas meg a 30 cm magas könyvek ívei egyaránt 8 levélből állanak, úgy hogy azok elnevezése a fentebb elmondottak értelmében nyolczadrét volna.

Minthogy azonban a könyvtárak a polczok kellő kihasználása érdekében a könyveket magasság szerint csoportosítva állítják fel, a régi elnevezéseket újabban a könyvek magasságának megjelölésére foglalták le, tekintet nélkül az ívek rételési

módjára. Igy pl. a porosz állami könyvtárakban 8-rét minden 25 cm-nél nem magasabb kötet ; 4-rét minden 24—35 cm magas, 2-rét minden 35—45 cm magas s nagy ívrét minden 45 cm-nél is magasabb kötet. A Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsa az általa adományozott könyvtárakban újabban külön jelöléssel két csoportra osztja a könyveket, a szerint a mint magasságuk 25 cm-en alul vagy felül van, nagyobb népkönyvtáraknál czélszerű még egy 3-ik méretet is életbe léptetni a 20 cm-en aluli könyvek részére.

7. *Kötetek és lapok száma.* Több kötetes művek köteteinek összegét arab számmal, az egyes kötetek külön felsorolásánál pedig sorszámukat római számmal jelöljük. A lapszámok összegét mindig oly számnemben teszszük ki, a milyen a könyvben szerepel, tehát római s arab számnemben vegyest. A számozatlan lapok összegét [ ] közé tett arab számmal fejezzük ki. Ugyanazon kötet különböző lapszámait vesszővel választjuk el egymástól, vagy az összeadás jelével kötjük össze pl. [4], XV, 328 vagy [4]+XV+328 ; a több kötetes műveknél pedig az egyik kötet lapszámait kifejező számsort a másikétól pontosvesszővel választjuk el. A porosz könyvtári utasítások szerint abban az esetben, amidőn egy köteten belül háromszornál többször szakad meg a lapok számozása, a lapszámot nem kell kitenni, hanem getr. Pag. (a. m. getrennte Paginierung) rövidítéssel jelzik. Ez eljárás követésre méltó ; a váltakozó lapszámozás jelölésére magyar könyvtárakban *v. l.* betük szolgálhatnak.

8. *Mellékletek és szövegképek száma.* A lapszám után számokban kiteszszük a kötetben esetleg előforduló műmellékletek, táblák, térképek mennyiségét is, *m.* (a. m. melléklet) betü kíséretében. A szövegképek számát csak ismeretterjesztő műveknél tegyük ki ; az illusztrált szépirodalmi műveknél ellenben a körülmény egyszerű megemlítésével is beérhetjük. Ilyenkor *ill.* rövidítést használunk.

9. *Kiadás, lenyomat megjelölése.* Különösen ismeretterjesztő műveknél fontos. A kiadás számát arabs jegyekkel fejezzük ki, annak rövidített megjelölésével, vajjon változatlan, javított, bővített vagy átdolgozott kiadásról van-e szó. A változatlan, de újabb lenyomatot, ha a czímlapról kitűnik szintén kiteszszük leírásunkban.

10. *Kötés minősége.* Végül röviden megjelöljük a könyv bekötésének minőségét is. Népkönyvtárakban rendesen háromféle kötés fordul elő, úgy mint félvászon, egészvászon és félbőrkötés. A szokásos rövidítések: *fvk.* a. m. félvászonkötés; *evk.* a. m. egészvászonkötés; *fbk.* a. m. félbőrkötés.

A tulajdonképeni czímfölvételtől az utalások abban különböznek, hogy jóval egyszerűbbek és rövidebbek. Ezeknél elégséges, ha a rövid czímet, a megjelenés helyét (Budapest kivételével) és évét s a kiadás számát tüntetjük föl, utalással a főczimfölvételre. Utalást adunk a társszerzőkről, fordítókról, átdolgozókról, s végül folyóiratoknál a szerkesztőkről és a jelentősebb közlemények (pl. regények) szerzőiről. Ez utóbbi utalás fontossága még nem ment át kellőkép a köztudatba, noha gyakorlati jelentősége éppen nem megvetendő. Gondoljuk csak meg, mennyi jó eredeti s fordított regény jelent meg a *Vasárnapi Ujság* vagy az *Új Idők* eddigi évfolyamaiban. E regények könyvkiadásai igen gyakran kézben vannak, a mikor egy másik olvasó keresi őket. Ilyenkor jó szolgálatot tesz az utalás: a keresletet kielégíthetjük a folyóirat megfelelő kötetével s ekként forgalomba hozzuk könyvtárunk oly anyagát, mely talán máskülönben használatlanul porosodnék polczainkon.

Az adott szabályokat a következő példa teszi szemléletessé:

Főczimfölvétel:

Beöthy Zsolt
Badics Ferencz.

A magyar irodalom története. Athenaeum. 1906—7. 8-r. 2 köt. I. A legrégibb időktől Kisfaludy Károly föllépteig. [1820.] VIII., 923. l. 62 m., ill.; II. Kisfaludy K. föllépteitől a kiegyezésig [1820—67.] 706. l. 38 m. ill. 3. jav. és bőv. kiad. fbk.

Utalás:

Badics Ferencz.
A magyar irodalom története. 1906—7. 3. kiad.
V. ö. *Beöthy* Zsolt.

A zeneművek czímtározása lényegileg megegyezik a nyomtatványok feldolgozásával, de néhány oly adatra is kiterjeszkedik, melyek feltüntetését a hangjegyek sajátos természete

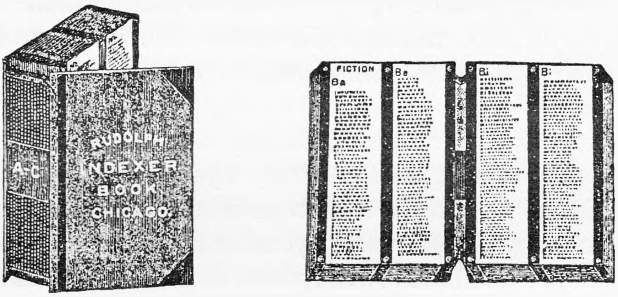
megkívánja. Igy megjelölendő a zeneművek válfaja (vokális vagy instrumentális), műfaja (pl. kamarazene, opera, egyházi zene, átirat, iskolai darab stb.) és opus száma ; ez adatokat kiegészítik az énekesműveknél a szólamokra és kísérő hangszerre, az instrumentális daraboknál pedig a hangszerek nemére és számára vonatkozó adatok. A könyvtári főlap természetesen mindig a zeneköltőt illeti meg, a szövegírót, vagy az eredeti kompozicziót átíróját, illetve átdolgozóját pedig az utalólapok. Ha azonban pl. az átiratban az átíró munkája a fontosabbik, úgy a főlap élére az ő neve kerül. Ellenben operai szövegkönyvek még akkor is a zeneszerző neve alatt veendők fel, ha a partitura nincs a szöveg mellett. Igy pl. Verdi Trubadur-jának szövegkönyve *Verdi* alatt, utalással *Camarano* alól. Sőt ilyen esetekben czélszerű az opera czíme, ezúttal tehát *Trubadur* alól is utalni *Verdi*-re.

Az ekként ismertetett szabályok alapján fölvett könyvczímeket kézírással, gépírással vagy nyomtatás útján állíthatjuk elő. Mivel a czímfölvételhez rendesen keményebb papirost használunk, a gépírásos vagy nyomtatott czímeket nem vezethetjük közvetetlenül a kartonlapokra, hanem vékonyabb papiroson készíttetjük el s úgy ragasztjuk föl a czímtárban.

Az ekként fölvett czímeket akár összefüggő könyvbe, akár mozgó lapokra vezethetjük.

A könyvbe írt czímtár legfőbb hibája, hogy a czímszók csupán általános betürendben tarthatók. Egy vagy több vaskos kötetből áll, melynek bizonyos számú lapjait egy-egy kezdőbetü számára lefoglaljuk s a betük feltalálását a lapszélen alkalmazott betümutatóval (index) tesszük lehetővé. Csupán igen kicsiny, lassan fejlődő könyvtáraknál jöhet szóba, melynek törzsanyagáról szoros betürendben írjuk a kötetbe az egyes kezdőbetük alatt a czímeket s a néhány kötetre rúgó gyarapodást a megfelelő betü végén írjuk hozzá, érkezésük rendjében. Hogy a szoros betürend ilyetén megbontását elkerüljék, a kötet-katalógushoz ragaszkodó könyvtárak egy része a törzsanyag fölvételekor az egyes czímfölvételek közt a későbbi betoldások számára bizonyos üres tért hagynak ; de hogy ez az elővigyázat a gyakorlatban mily keveset ér, azt alig szükséges bővebben igazolni. A már ismeretes szerzők termékenysége,

valamint a keletkezendő új szerzők névszerinti megoszlása annyira előreláthatatlan, hogy a valószínűségek kiszámításának legnagyobb mestere is tehetetlennek bizonyul ezzel szemben. Petőfi, Gyulai Pál, Jókai szinte egyidőben léptek fel s ugyan hol az a könyvtáros-augur, a ki a mult század negyvenes évei elején előre jól ki tudta volna mérni katalógusában mindegyiküknek azt a helyet, melyet műveik elfoglalnak. Az első, bár alig lépte át a férfikor küszöbét, mennyiségileg szinte ugyanannyit alkotott, mint a második, a kit csak az imént vesztettünk el, míg a harmadik tüneményes munkássága a világ-

32. ábra. Rudolph-féle könyvmutató.

irodalom legtermékenyebb jeleseinek írói tevékenységével vetekszik !

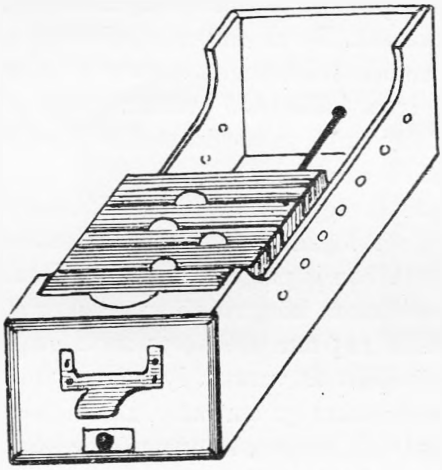
A könyvalakú címjegyzék javított formája a Rudolph-féle mutató (32. ábra.) E mutató erős kartonlapokból áll, melyek széleire fémpántok vannak fölerősítve oly módon, hogy a pántok alá keskeny kartonczédulák tolhatók, a melyek a címeket mutatják. Ily módon a címeket tényleg mindig szoros betürendben tarthatjuk, de nagy hátránya, hogy egy-egy új adat besorozásánál sokszor a lapok egész sorát kell megbolygatnunk. Ez a babramunka alig éri fel a könyvalakú címjegyzék egyetlen előnyét : hogy egy szempillantással a címek egész sorát áttekinthetjük, a mi állítólag a keresett mű könnyebb feltalálását segíti elő.

A könyvbe írt címtárral szemben csak későn lépett föl, de használhatósága miatt rohamosan terjedt el a mozgó lapokra írt jegyzék, az ú. n. czédulakatalógus.

A czédulakatalógus mozgó lapokból áll, melyek mindegyike egy-egy teljes czím vagy utalás fölvételére szorítkozik ; az ekként elkészült fő- és utalólapokat azután szoros betürendbe sorozhatjuk s megfelelő tartókban helyezzük el. Az újabb szaporulat czímanyagának besorozása minden nehézség nélkül történhetik : a róluk készített új czéduláknak a mozgó lapok közé iktatásával. Eleinte a mozgóczédulákat egyszerű, vászonnal borított könyvalakú tokokban helyezték el s lehetőleg elzárták a nagyközönség elől, mivel a legkisebb vigyázatlanság elég volt ahhoz, hogy a teljesen szabadon elhelyezett lapok közt zavar, keveredés keletkezzék. De az emberi találékonyság csakhamar módját ejtette annak, mint segítsen ezen a bajon. A czédulák megrögzítését igen különböző utakon érték el, melyek valamennyiét itt felsorolnunk szinte lehetetlen. Csupán néhány főbb módszer leírására szorítkozunk.

A legelterjedtebb rendszerek egyike az, a melyet a brüsszeli nemzetközi bibliográfiai intézet fogadott el s a mely számos amerikai s európai közkönyvtárban is polgárjogot nyert. Budapesten a kereskedelmi és iparkamara könyvtárában találkozunk vele. E rendszernél a czédulák 125 mm széles, 75 mm. magas kartonlapok, melyek alul középütt át vannak lyuggatva (mintáját l. a 112. lapon). Befogadásukra 32 cm mély, 14 cm széles és 9 cm magas ládikák szolgálnak, melyek mindegyikébe körülbelül 1000 czédula fér (33. ábra). A fiók elülső falához egy háromszögű fadúcz van odaerősítve, míg egy másik ily dúcz a fiók belsejében tetszésszerinti ponton odaerősíthető két rugó segélyével. E dúczok arra valók, hogy a közibük ékelt czédulák előre s hátra felé lapozását s ekként kényelmes olvasását lehetővé tegyék a nélkül, hogy ki kellene őket emelni a fiókból. A czédulák kiemelése különben is lehetetlen, mivel az alsó peremükön lévő perforáczión egy mozgó fémpálczát vezetnek keresztül, melyet a fiók elején lévő dúczba helyezett egyszerű mechanizmus segélyével úgy megrögzítenek, hogy az avatatlan közönség a pálczát nem tudja helyéből kimozdítani. A ládika külső falán felirattartóval ellátott sárgarézfogantyú van. A tartóban tetszés szerint változtathatjuk a ládika tartalmát jelölő feliratos kartonlapot. Hogy az egy-egy ládikában elhelyezett czédulák közt könnyebben tájékozódhassunk, a fehér czédulák közé

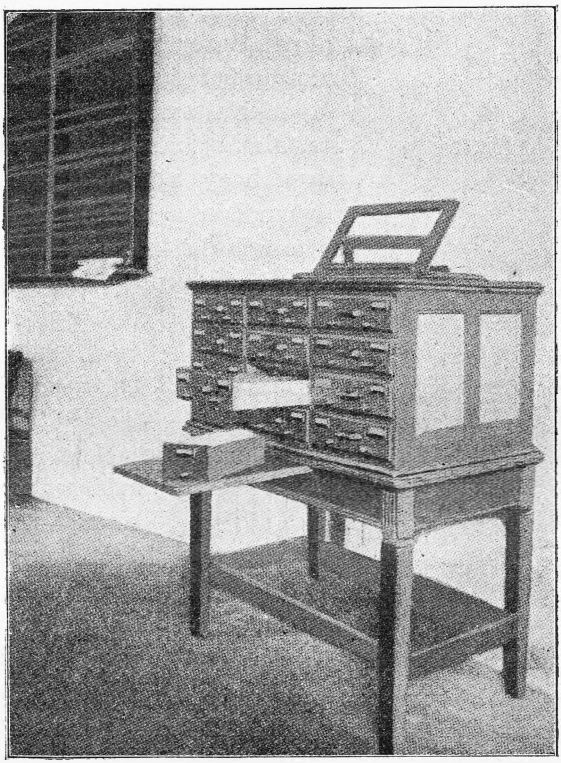
piros szinű mutatólapokat osztunk, pl. minden kezdőbetü élére egyet, melynek kiálló fülén az illető kezdőbetüt vagy vezérszót kiteszszük. A ládikák megfelelő nagyságú rekeszekre osztott tartókba illenek, melyeket egyetlen zárral elcsukhatunk. Vannak 2, 4, 9, 16, 24, 36 és 62 fiók befogadására készült tartók is. E tartók mindegyike, a 62 fiókos kivételével, asztalokon nyerhet elhelyezést, a minek az az előnye, hogy az összes fiókokat kényelmesen elérhetjük (34. ábra). Az intézet úgy a czédulaanyagot, mint a tartókat gyárilag állíttatja elő s a következő árakon szállítja: Fehér czédulákat ezrenkint, erősebb minőségben 3·50 frankért, gyöngébb minőségben 2·55 frankért, füles mutatólapokat százanként 0·90 frankért, az abc egy-egy betüjével ellátott 27 ily lapot 0.50 frankért, egy kétfiókos, zárral ellátott tartót 27 frankért, négyfiókosat 45 frankért, 9 fiókosat 95 frankért stb. szállít, a mely árakhoz persze még a csomagolás, szállítás és vámolás költségei járulnak. A budapesti kereskedelmi és iparkamara czédulatartó bútorait a budapesti Lingel asztalosczég készítette.

33. ábra. Czédulatartó fiók.

Egy másik, főleg Francziaországban kedvelt czédularendszer a Bonnange-féle. Ennek czédulái egy gyöngébb felső s egy erősebb, vászonnal borított alsó részből, leffentyűből állanak, mely utóbbi oldalt némileg kinyúlik s középütt, alul, félköralakú kivágással bír. A leffentyűn ide-oda hajlítható czédulák már most oly szerkezetű ládákban helyeztetnek el, melyeknek oldalfalai ki vannak hornyolva akként, hogy a leffentyű kiálló részei épen e kivájt részekbe illenek. Az ekként beillesztett czédulák alsó részét végnélküli csavaron mozgó faducz segélyével összepréseljük a nélkül, hogy a szorosan egymás

mellé tapadó leffentyűkön kiemelkedő czédulák mozgékonyságát ezzel bármikép is befolyásolnók. A csavar forgatása kulcs segélyével történik, mely a könyvtáros őrizetében van. A czédulák kivétele ilykép másnak, mint a kulcs birtokosának teljes lehetetlenség : legfeljebb a felső rész téphető le, de ezt legott elárulja a visszamaradt leffentyű.

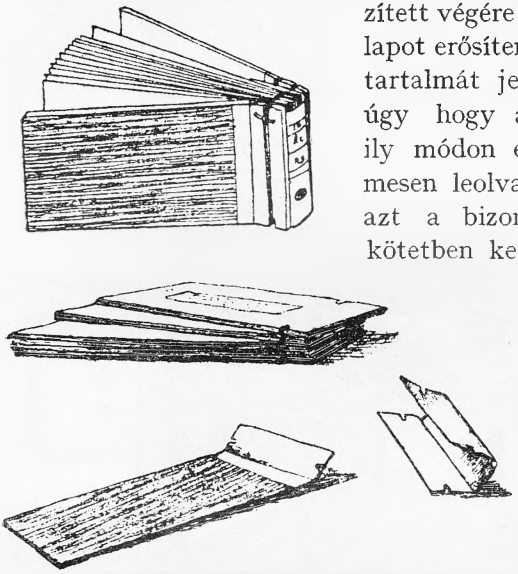

34. ábra. Czédulatartó szekrény.

Lényegileg megegyezik a Bonnange-féle rendszerrel a Staderini-féle ; a különbség abban áll, hogy a préseléshez használt hátsó fadúcz nem csavaron, hanem a láda fenekére erősített fogazott fémsínen mozog.

A mozgó czédulák egyesítésének egy másik módja az, a mikor a lapokat nem, mint eddigi példáinkban láttuk, fiókok-

ban, hanem könyvalakban egyesítik ; ennek is számos változata van. Egyik legkezdetlegesebb formája a leydeni egyetemi könyvtárban van alkalmazásban. A hosszúkás négyszögalakú, baloldalt alul s felül egyforma távolságban bevágott kartonlapok itt két-háromszázával két erősebb kéregpapirból készült védőlap közé helyeztetnek és zsineggel szorosan átköttetnek ; a védőlapnak a bevágás felé eső része hártyából készül s csuklóba jár olyformán, hogy a két tábla a könyv kötéséhez hasonlóan mozgatható ; a czédulák megrögzített végére még egy külső borítéklapot erősítenek, a melyre a kötet tartalmát jelölő kezdőbetük jőnek, úgy hogy a katalógus köteteinek ily módon előálló hátáról kényelmesen leolvashatjuk, hogy ezt vagy azt a bizonyos munkát melyik kötetben keressük. (35. ábra.)

35. ábra. Leideni katalogus.

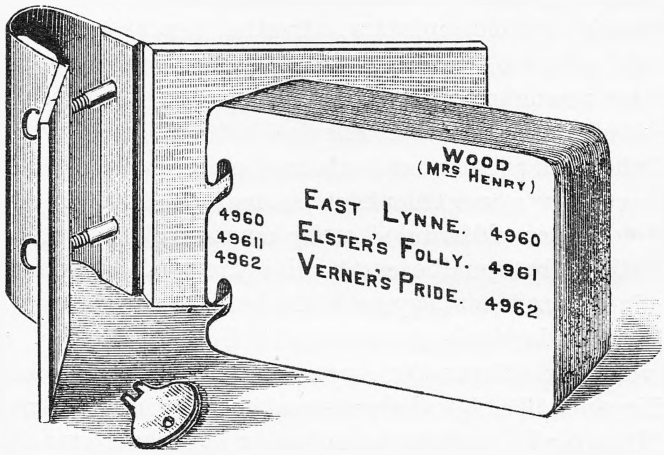
E primitiv rendszer egyik tökéletesítése a brit »alkalmazkodó katalógustartó«, melyet Brown szerint [1] 1892-ben találtak fel. A tartó harántalakú, bőrháttal biró, csuklóra járó tábla, melynek a csukló mögötti részén két csavar van alkalmazva. A beleillő lapok hátsó szélén két peczekformájú kivágás van, melynél fogva a csavarokra akaszthatók. A csavart kulcscsal oly szorosra zárhatjuk, hogy a rájuk helyezett lapok összeálló tömböt alkotnak (36. ábra.). Újabban e tokok két csavar helyett egyetlen, középütt alkalmazott csavarral is készülnek, mely szintén kulcsra jár.

Egy másik, talán még tökéletesebb változata a Lipmann-féle szabadalmazott czédulatartó, mely a 37. ábránkon látható

[1] Library economy. 263. l.

módon önműködően záródik, de csak kulcs segélyével nyitható fel.

Mind e gyári úton előállított tartók hátrészén a felírás

36. ábra. Kulcsra járó angol katalogustartó.

befogadására keret van alkalmazva, melyben szükség szerint kicserélhetjük a katalógus növekedésével együtt változó vezérszavakat.

C) *A könyvtárkatalógus fajai.*

Az ekként címtározott könyvek czédulaanyagának egyesítése adja a könyvtári katalógust. A könyvtári katalógus két főfaját különböztethetjük meg; ezek a betürendes és a tárgyi katalógus.

1. *A betürendes katalógus*, mint neve is mutatja a könyvczímeket szoros betürendben csoportosítja. A betürendet a szerző neve, névtelen műveknél a rendszó határozza meg. Szoros betürenden azt értjük,

37. ábra. Lipmann-rendszerü czédulatartó elzárása.

hogy a nevek vagy rendszavak abban a sorrendben követik egymást, a melyben az illető szó betüi az abczé-ben állanak. Ha a rendszó több szóból áll (pl. neveknél), a sorrend megállapítására e szók betürendje is befolyik. Ujabb szótáríróink, külföldi mintára, divatba hozták az a és á, e és é, o és ö, u és ü közti megkülönböztetés mellőzését; mi részünkről a magánhangzók közti különbség figyelembe vételét csupán az a és á, e és é betüpárokra nézve véljük elmellőzhetőnek az i és í, o és ó stb. analógiájára az o és ö, u és ü-re nézve azonban a megkülönböztetés fentartását ajánljuk. Az idegen nevekben előforduló kettős hangzók pl. ae, oe, ue,oeu, eu, oi stb. a betürendbe osztásnál oly elbánásban részesítendők, mintha azok mindegyike külön betünek számítana. Tehát pl. a Goe(the) kezdetű czímszók nem a Gö-kezdőszótagú nevek közé volnának fölveendők, hanem a God- és Gof-kezdetüek közé. Ugyanez áll a régies helyesírással írt magyar vezetéknevekre is (pl. Thewrewk); czélszerű azonban az ilyeneknél a mai helyesírásnak megfelelő alakról (ez esetben tehát Török-ről) utalást készíteni, mert éppen a népkönyvtárak olvasóinak zöme, az ilyen régies alakú neveket csak kiejtés szerint ismeri s hasztalanul keresné a könyvjegyzékben.

Ha egy és ugyanazon szerzőtől több mű szerepel könyvtárunkban, a róluk készített czímleírásokat a következő sorrendbe rakjuk: 1. Összes művek. 2. Válogatott művek. 3. Szemelvények. 4. Egyes művek, czímük betürendjében. Az egyes csoportokon belül a kiadások időrendje az irányadó; év nélküli kiadások mindig megelőzik az évszámmal ellátottakat. Egy- és ugyanazon műnek egyidejű kiadásai a kiadás (nyomtatás) helyének betürendjében soroztatnak egymás mellé; egy időben s egy helyen, de különböző kiadóknál megjelent azonos czímű nyomtatvány szűkebb sorrendjét viszont a kiadó nevének betürendje állapítja meg. Teljesen azonos, ú. n. többes példányokat, tekintet nélkül a példányok számára, csupán egy czímfölvételben részesítjük, de a czím mellé kiteszszük a példányok számát s ha az egyes példányoknak más-más könyvtári jegyük van — a miről alább, a könyvkészlet fölállításával kapcsolatban lesz szó — ezt is kiteszszük.

A betürendes katalógus, mely minden könyvtárnak elengedhetetlen kelléke, az esetben, ha valamely előre meghatározott könyv kikeresésénél veszszük igénybe, tényleg a legjobb s leggyorsabb felvilágosítással szolgál. De hogy használhassuk, mulhatatlanul tudnunk kell a szerző nevét, illetve névtelen műveknél a pontos czímet. Ámde a legtöbb olvasó, különösen népkönyvtáraknál, csak igen általánosságban tudja, ha egyáltalában tisztában van vele, hogy mit is akar tulajdonképen olvasni. A szerző neve, hacsak valamely közismert szépíróról nincs szó, a legtöbb esetben egyáltalán nem, vagy a felismerhetetlenségig eltorzított formában él emlékezetében s így tanácstalanul áll a könyvtár betürendes katalógusával szemben. Még jó, ha ilyen esetben a könyvtárkezelő segítségére tud jönni s képes őt rávezetni arra, a mit tulajdonképen keresett. Különben pusztán betürendes katalógus mellett az olvasó kielégítetlenül távozik a könyvtárból s lehet, örökre elmegy a kedve az olvasástól. Már pedig ezt minden áron meg kell akadályozni.

Igen ám, de ahhoz, hogy a kezelő olvasóit akkor is útba tudja igazítani, ha a betürendes katalógus csütörtököt mond, jó emlékezőtehetséggel kell bírnia s kitünően kell ismernie könyvtára anyagát: oly két föltétel, melynek sajnos nem minden kezelő tud megfelelni. Hiszen gyakran megesik, hogy már a kisebb, öt-hatszáz kötetes könyvtár kezelője sem tudja eligazítani megszorult ügyfeleit, a nagyobb, több ezer kötetes könyvtárak kezelőiről nem is szólva.

Egyik vidéki népkönyvtárunkban voltam tanuja egy ilyen jelenetnek, melyet tanulság okáért röviden fölemlítek. Elég mozgalmas kikölcsönzési óra volt, a mikor egy idősebb iparosember azzal az óhajtással lépett a kezelőhöz, adná ki neki azt a munkát, mely a franczia forradalomról szól: a munka — úgymond — megvan a könyvtárban, kezében is volt egyszer, de a szerző nevére már nem emlékszik. A kezelő sehogy sem tudott segíteni a baján. A kérdéses munkára nem emlékezett s miután az olvasót nem akarta üres kézzel szélnek ereszteni, markába nyomta a Ribáry-féle világtörténelem első kötetét. S így a jó ember, a ki a szabadság deliriumában tobzódó franczia forradalom véres jeleneteiről álmodott, cserébe a fáraók zsar-

noksága alatt görnyedő piramisépítők világába kapott vezetőt. Pedig jól emlékezett a jámbor : a kérdéses kötet — Várnai S. műve a franczia forradalomról — csakugyan megvolt a népkönyvtárban.

Az efféle bajokon gyökeresen csak úgy segíthetünk, ha a betürendes katalógus mellett tárgyak szerint csoportosított czímtárat is készítünk s bocsátunk a közönség rendelkezésére.

2. *A tárgyi katalógus*-nak két főváltozata van : az egyik a szakrendszeres a másik a szótáralakú czímjegyzék.

A *szakrendszeres* — szisztematikus — katalógus a könyvtári anyagot tartalmára való tekintettel osztja fel megfelelő csoportokra, mely csoportok egy-egy tágabb vagy szűkebb értelemben vett tudományszakot képviselnek. A tudományszakok száma elsősorban a könyvtár terjedelmétől függ. Több ezer kötetes könyvtár szakrendszerének természetszerüleg részletesebbnek kell lennie, mint a néhány száz kötettel birónak. Ilyenkor a főszakokat kisebb alszakokra bontjuk fel, a melyeken belül jobban megoszlik a könyvtár anyaga s növekszik az áttekinthetőség lehetősége. Ha pl. könyvtárunkban 10—15 vallástudományi mű van, teljesen elegendő egyetlen theológiai szak felállítása, sőt a rokon tudományszakokkal — bölcsészet, neveléstan — való egyesítése is megengedhető. Hiszen a kutató egy pár pillanat alatt áttekintheti ezt a néhány számot, a theológia bármely része iránt érdeklődjék is. Ellenben, ha a vallástudományi művek száma több százra is fölmegy, czélszerű a theológiai főszakon belül több alszakot s az alszakok népesebbjeiben ismét más-más alosztályokat felállítani. Teszem azt ilyenformán : 1. Természetes vallás. 2. Kinyilatkoztatott vallás. 3. Szentírás és szentírásmagyarázat. 4. Ájtatossági könyvek. 5. Szertartástan. 6. Egyházkormányzat. 7. Egyházjog. 8. Egyháztörténet. *a)* egyetemes, *b)* hazai, *c)* külföldi, *d)* rendi stb.

Az ekként végrehajtott anyagcsoportosítás adja a szakrendszert. A szakrendszerek beláthatatlan tömege két nagy csoportba sorolható ú. m. a bölcseleti s a gyakorlati jellegű rendszerek csoportjába. [1]

[1] A főbb szakrendszerek tüzetesebb ismertetését l. szerzőnek a Magyar Könyvszemle 1908. és 1909. évi folyamában közzétett Bibliográfiai rendszerek cz. értekezésében.

A bölcseleti rendszerek az anyagot bizonyos oksági kapcsolat szemmeltartásával osztják be s az egyes tudományszakok közt benső összefüggést keresnek. Az egyik (pl. a XVII. században élt Bacon of Verulam) lélektani alapon osztja fel a tudományokat a három fő lelki tehetség : az emlékező-, gondolkodó- s képzelőtehetség szerint ; ekként három főosztályt nyer, a történet, a bölcselet s a költészet csoportját, melyek mindegyikén belül tárgykörök szerint több osztályt s ezeken belül több alosztályt különböztet meg. A másik (pl. a XIX. században élt Comte Ágoston) a tudományok felosztásánál egymásból való kialakulásuk sorrendjét veszi irányadóul ; míg egy harmadiknál a tudományok bizonyos logikai sorrendjére szorítkozik a filozófiai elem stb.

Könyvtártani szempontból a filozófiai jellegű rendszereknél nagyobb jelentőségük van a gyakorlati rendszereknek, melyek a tudományszakok felállításánál tisztán czélszerűségi szempontok szerint járnak el. Az egyes szakokat betükkel, számokkal, vagy a kettő kombinációjával szokták jelölni. A betüjelölés rendesen mnemotechnikai jelentéssel bir, azaz úgy választják meg a szakot jelző betüt, vagy betücsoportot, hogy az az illető szak elnevezését könnyen eszünkbe juttassa. A franczióknál Lebas, az amerikaiaknál Schwartz J., a németeknél Jaeschke Emil voltak ily rendszerek megalkotói s szószólói. Miután e mnemotechnikai rendszerek mindegyike szoros kapcsolatban áll az illető nemzet nyelvével, a mi népkönyvtárainkban egyiknek sem lehet helye. Ismertetésük helyett tehát jobb szolgálatot vélünk teljesíteni, ha magunk állítunk fel egy ily rendszert, melynek szakjai olykép vannak megválasztva, hogy elnevezésük kezdőbetüje az abczé más-más betüjével essék össze :

1. *A)* Általános és vegyes tartalmú iratok, könyvek stb.
2. *B)* Bölcsészet, neveléstan, hittudomány.
3. *C)* Chemia és fizika.
4. *D)* Díszítő- és képzőművészet.
5. *E)* Építészet és műszaki tudomány.
6. *F)* Földrajz, népisme, útleírás.
7. *G)* Gazdaság- és háztartástan.
8. *H)* Hazai történelem.

9. *I)* Ipar és kereskedelem.
10. *J)* Jogtudomány, törvények.
11. *K)* Költészet.
12. *L)* Levelezés és életrajzok.
13. *M)* Mese és ifjusági irodalom.
14. *N)* Nyelvészet, irodalomtörténet, esztétika.
15. *O)* Orvostan és gyógyászat.
16. *P)* Politika és társadalomtudomány.
17. *R)* Regények és elbeszélések.
18. *S)* Színműirodalom.
19. *T)* Természetrajz és mathematika.
20. *U)* Ügyességek, játék, sport.
21. *V)* Világtörténelem s külföldi történet.
22. *Z)* Zeneművek.

A tisztán számjelzéssel dolgozó szakrendszerek közül a legnagyob hírre a Dewey-féle ú. n. *tizedes rendszer* vergődött, mely az amerikai könyvtárak túlnyomó többségében el van fogadva, de Európában kevés követőre talált. Lényege abban áll, hogy a 0—9 számjegyek felhasználásával az egész könyvanyag tíz főcsoportra oszlik ú. m. :

0. Általános művek.
1. Bölcsészet.
2. Vallástan.
3. Társadalomtudomány.
4. Nyelvészet.
5. Exakt tudományok.
6. Alkalmazott tudományok.
7. Művészet.
8. Irodalom.
9. Történelem és földleírás.

E tíz főszak mindegyike persze a 0—9 számjegyek hozzáadásával újabb tíz-tíz osztályra szakad, melyek mindegyikét hasonló eljárással megint 10—10 alosztályra bonthatunk és így tovább egész a végtelenségig. Első pillanatra főleg a laikust könnyen megvesztegeti e rendszer látszólagos egyszerűsége ; ha azonban tekintetbe veszszük, hogy miként a főcsoportokra lefoglalt egyes számjegyeknek, úgy minden, az előbb leírt módon nyert több számjegyű kitételnek is megvan a maga

meghatározott jelentése, melytől eltérni tilos — miután e rendszer hívei főleg azért kardoskodnak az érdekében, hogy a közkönyvtárak szakkatalógusai *egyöntetüen* készüljenek — be kell látnunk, hogy az alkalmazása végtelenül nehézkes. Hazai könyvtárainkban pl. a történelmi szakban okvetlenül legfontosabb alosztály a hazai rész, hogy azonban ezt a tizedes rendszer szerint külön csoportosíthassuk, ötjegyű számot kell alkalmaznunk, míg a sokkal kényelmesebb három vagy négyjegyű alosztályok egész légióját, melyek ránk nézve jelentőséggel nem birnak, kénytelenek vagyunk üresen hagyni.

A betü- és számjelölés kombinációjának legfontosabb képviselője ugyancsak amerikai termék : a Cutter-féle *terjeszkedő rendszer*. E rendszernél a számok csakis a helyi tárgyak, pl. országok, városok stb. megjelölésére szolgálnak, míg a nem helyi tárgyak jelzése betükkel történik. Igy pl. a 45. számjegy Anglia részére van lefoglalva s bármely betüjegy mellé téve, azt jelenti, hogy az az illető szaknak Angliára vonatkozó része, tehát *F)* 45. Anglia története, *G)* 45. Anglia földrajza stb.

A főszakok száma 26 s *A)—Z)*-ig terjedőleg egy-egy nagy betüvel jelöltetnek. Egy másik betü hozzáilleszkedésével ezek ismét 676 s egy harmadik betüvel ez utóbbiak 17.576 alosztályra osztatnak, úgy hogy három betü alkalmazásánál az összes szakok száma 18.278-at tesz ki, vagyis 18-szor annyit, mint a mennyit a deczimális rendszernél három számjegy alkalmazásával elérhetünk.

A főszakcsoportok : *A)* Általános művek. *B)—D)* Spirituális tudományok. *E)—G)* Történelmi tudományok. *H)—K)* Társadalmi tudományok. *L)—P)* Természettudományok. *Q)—Z)* Művészetek (a hova angol fölfogás szerint a mesterségek is besoroltatnak.)

Az első alosztályozás mibenlétét a következő esettel példázzuk :

Z) Könyvművészetek (a könyvek készítése és használata). *Za)—Zk)* Előállítás. *Za)* Szerzőség. *Zb)* Retorika. *Zd)* Irás. *Zh)* Nyomtatás. *Zk)* Könyvkötés. *Zl)* Szétosztás (kiadás és elárúsítás). *Zp)* Elraktározás és használat (könyvtárak). *Zs)* Leírás. *Zu)* Bibliográfia. *Zx)* Olvasmányok megválasztása.

Zy) Irodalomtörténet. *Zz)* Nemzeti bibliográfia. *Zz)* 45. Angol bibliográfia stb.

A Cutter-féle rendszernek kétségkívül megvan az az előnye, hogy rugalmasabb a tizedes rendszernél, de azokat az aggodalmakat, melyeket a Dewey-féle rendszer ébreszt, neki sem sikerült teljesen eloszlatni.

Egyéb rendszerek közül mint népkönyvtáraink számára különösen alkalmas szakfelosztást ajánlhatjuk azt, melyet a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsa előkészületben lévő jegyzetes könyvjegyzéke részére, a charlottenburgi népkönyvtár pompás jegyzéke nyomán állíttatott össze. E rendszer a szépirodalmi anyagot teljesen különválasztja a tudományos irodalométól s műfajokon belül az írók nemzetisége szerint csoportosítja, élén a magyarral. Az ismeretterjesztő anyag fő- és alosztályai a következők :

I. *Általános, vegyes művek és folyóiratok.*

1. Általános jellegű gyüjtemények és lexikonok. 2. Vegyes iratok. 3. Könyvészet, könyvtártan és könyvkereskedelem. 4. Vegyes tartalmú folyóiratok.

II. *Életrajz, emlékirat, levelezés.*

1. Gyüjtemények. 2. Egyes személyiségek.

III. *Történelem és művelődéstörténet.*

1. Világtörténet. 2. Ókori történelem és régészet. 3. Középkor. 4. Újkor és legújabb kor. 5. Egyes külföldi népek és államok. 6. Magyar történelem általában. 7. Magyar történelem egyes korszakai. 8. Általános művelődéstörténet. 9. Külföldi művelődéstörténet. 10 Hazai művelődéstörténet. 11. Mithologia és monda. 12. Történelmi segédtudományok. 13. Hadtudomány.

IV. *Művészet és zene.*

1. Képzőművészeti tárgyak hasonmás-gyüjteménye. 2. Általános műtörténet. 4. Külföldi műtörténet. 5. Iparművé-

szet. 6. Zenetudomány története. 7. Zeneelmélet. 8. Szövegkönyvek.

V. *Irodalomtörténet, nyelvtudomány, költészettan, szónoklattan.*

1. Egyetemes irodalomtörténet. 2. Színház. 3. Magyar irodalomtörténet. 4. Esztétika és költészettan. 5. Általános nyelvtudomány. 6. Magyar nyelvtudomány. 7. Gyorsírás.

VI. *Neveléstan, bölcsészet, hittudomány.*

1. Általános neveléstan. 2. Különös neveléstan. 3. Pályaválasztás. 4. Bölcsészettörténet. 5. A bölcsészet egyes rendszerei és részei. 6. Egyháztörténet.

VIII. *Föld- és népisme, útleírás.*

1. Általános művek. 2. Világkörüli útleírások és fölfedezések. 3. Egyes világrészek. 4. Európai országok. 5. Magyarország.

VIII. *Természettudomány, orvostan, egészségtan.*

1. Természettudomány általában. 2. Fejlődéstan. 3. Embertan, boncztan és élettan. 4. Állattan. 5. Növénytan. 6. Ásvány- és földtan. 7. Természettan. 8. Időjóslás. 9. Vegytan. 10. Csillagászat. 11. Mathematika és mechanika. 12. Általános egészségtan. 13. Egyes betegségek. Gyermekápolás. Alkoholizmus. 14. Játék és sport.

IX. *Jog- és államtudomány, törvények.*

1. Államtudomány. 2. Politika és alkotmánytan. 3. Államjog. 4. Jogtudomány. 5. Törvények.

X. Nemzetgazdaság, társadalomtudomány.

1. Nemzetgazdaságtan és statisztika. 2. Társadalomtudomány. Munkás- és nőkérdés.

XI. *Technika, kézművesség, kereskedelem.*

1. Általános művek. Építészeti és mérnöki tudomány. 2. Ipari vegytan és mechanika. 3. Fényképészet. 4. Elektrotechnika. 5. Kézműipar. 6. Kereskedelem és közlekedés. 7. Mezőgazdaság, kertészet, állattenyésztés, erdészet.

Összesen tehát tizenegy fő- és hetvenhárom alosztály.

Miután a leggondosabb szakrendszerfelállításnál is elkerülhetetlen, hogy egyik-másik mű két, sőt három szakba is beleilljék, félreértések elkerülése végett a szakrendszerű tárgyi katalógus készítésénél szükséges, hogy az ily művekre több szak alól is utaljunk.

A szakrendszerek felállításánál, mint eddigi példáinkból is láttuk, főleg az ismeretterjesztő művekre voltak figyelemmel. A szépirodalmi művekkel ellenben keveset törődtek. A legtöbb rendszeralkotó beéri azzal, hogy a szépirodalmat a három főműfaj szerint betürendben csoportosítsa: némely helyt ehhez még az is járul, hogy az írókat nemzetiségük szerint különválasztják. E különválasztásnak azonban némi hátránya is van: igen sok ember, a ki szereti pl. Kielland műveit nincs tisztában azzal, hogy milyen nemzetiségű ez a költő s eszébe sem jut őt a norvégek közt keresni.

Sokkal czélszerűbb a csoportosítás azon módja, melyet Lamberg [1] a düsseldorfi népkönyvtár német szépirodalmi osztályánál alkalmazott. Összesen 13 főosztályt különböztet meg a német szépirodalomban, melyek mindegyikét az illető osztály nevének megfelelő betüvel jelöl.

Ez osztályok: 1. régibb költők, 2. klasszikusok, 3. detektiv és bűnügyi regények, 4. prot. jellegű szépirodalom, 5. kath. jellegű szépirodalom, 6. történeti regények, 7. humoros regények, 8. regények fiatal leányok számára, 9. népéletből vett regények, 10. nyelvjárásban írt irodalom, 11. verses és drámai művek, 12. vallásos szépirodalmi művek felekezeti irányzatosság nélkül, 13. vegyes. Egy további betüjel hozzáadásával még a következő különbségekre is kiterjed az osztályozás: 1. jó családi regények, 2 egyszerű népiratok, 3. könnyű, kevésbbé értékes

[1] Bl. f. Volksbibl. u. Lesehallen. 1908. évf. 106—107. l.

olvasmányok egyszerű olvasók részére, 4. értelmesebb olvasónak szóló ártalmatlan könyvek, 5. nehezebb kor-, erkölcs- és irányregények, a nemi kérdés erősebb hangoztatása nélkül, 6. a nemi kérdést tárgyaló regények, melyek a nyomtatott katalógusba nem vétetnek fel s csak különös óvatossággal kölcsönözhetők ki, 7. összkiadások, 8. és 9. két oly kategória, melybe az előző csoportok egyikébe sem illő, vagy még kellőkép ki nem tapasztalt irányú s hatású könyvek soroltatnak.

Ezen osztályozás előnye, hogy számol azzal a tapasztalati ténynyel, miszerint az olvasók nem annyira egyes szerzőkhöz, mint inkább bizonyos irányú pl. humoros, vagy történeti elbeszélésekhez ragaszkodnak s csak azért szorítkoznak egyik vagy másik szerző műveire, mert azok tárgykörét, illetve hangulatát már ismerik. Követése nagyobb szépirodalmi könyvtáraknál ajánlható.

A szakrendszerű tárgyi katalógussal szemben áll a *szótár*-katalógus, melynek klasszikus földje Amerika és Anglia, a honnan egyre jobban terjed a kontinensen s legalább a népkönyvtárakból előreláthatólag ki fogja idővel szorítani a szisztematikus katalógust. A szótárkatalógus nem osztja nagyobb s ezeken belül kisebb tudományszakokra a könyvtári anyagot, hanem minden könyvet a tartalmát legtömörebben kifejező rendszó, esetleg rendszavak alatt sorozza betürendbe. A rendszavak megválasztása annyira fontos, hogy az eszme egyik leglelkesebb szószólója, Hallier, egyöntetű kidolgozásukat külön szakbizottságra kívánja ruházni, melynek megállapodásait az összes ily rendszerű katalógusok készítői betartanák. Előnye a szakrendszerű katalógussal szemben alig szorul bővebb indokolásra. Hogy a szakrendszerű katalógusban egy bizonyos tárgyra vonatkozó irodalmat megtalálhassunk, pontosan ismernünk kell annak egész dispozicióját, az osztályok sorrendjét, tartalmi határait stb. S még így is megeshetik, hogy az egy és ugyanazon tárgyra vonatkozó irodalmat 3—4 felől kell összekeresnünk. Ezzel szemben a szótárkatalógusban csak a megfelelő rendszót kell betürendjében fölkeresnünk s legott megállapíthatjuk, hogy az illető kérdésre vonatkozó irodalomból mi van meg könyvtárunkban.

A szakrendszerű katalógus hívei — úgymond Hallier[1] — rendesen két argumentummal állanak elő. Az egyik az, hogy csakis a szisztematikus katalógus teszi lehetővé az olvasónak, hogy valamely tudományszakon rendszeresen kimüveljék magukat. Ámde a tapasztalás azt mutatja, hogy az olvasóknak csupán igen jelentéktelen töredéke jár el ily rendszeresen az önmüvelés munkájában s e szerencsés kivételeket az egyes tudományokról írt kézikönyvek irodalmi áttekintése sokkal jobban útba igazítja, mint a szakczímtár. A másik sokat hangoztatott bizonyíték az, hogy íme ez vagy az a szisztéma mennyire bevált a gyakorlatban ; holott az igazság az, hogy több évi használat útján a közönség a legképtelenebb szakrendszerbe is beleszokik s szövevényeiben tényleg kezdi kiismerni magát, de a mikor első ízben van dolga vele, alig képes boldogulni.

A szótárkatalóguson ellenben az ilyen hosszadalmas és fárasztó begyakorlás nélkül is csakhamar eligazodik az egyes tudományos kérdések szakbeli összetartozását nem ismerő, egyszerűbb olvasó is. Egy kellék azonban föltétlen megkívántatik hozzá : hogy az olvasó szabatosan ki tudja fejezni valamely általánosabb fogalommal azt az ismeretanyagot, melyről bővebb felvilágosítást akar szerezni. Az olvasóközönséget, tehát a szótárkatalógus használatára is rá kell nevelni s meg kell vele értetni, hogy pl. a tyúk- vagy a pulykatenyésztésről szóló könyveket ne ezen egészen speciális czímszavak alatt keresse, hanem az összefoglaló fogalom, jelen esetben pl. *baromfitenyésztés* alatt.

A tárgykatalógus egy harmadik faja a szisztematikus és szótárrendszer kombinálása, szintén elég gyakran előfordul. Az ilyen vegyes rendszerű katalógizálásnál a szakosztályozás a tudományok 8—10 főágára szorítkozik s az egyes szakokon belül az egyes művek a megfelelő rendszavak alatt vannak felsorolva.

* * *

Az eddigiekben csupán a kéziratos katalógusról beszéltünk, melynek elengedhetetlen kiegészítő része, különösen a nép-

[1] Bl. f. Volksbibl. u. Lesehallen. IV. évf. 41. s köv. l.

könyvtáraknál, a kinyomtatott, vagy másként sokszorosított katalógus. A nyomtatott jegyzék természetesen akár betürendes, akár szakrendszerű, akár szótárformájú lehet. Ha csak betürendes, úgy tárgymutatót, ha csak szakrendszerű, úgy név- és tárgymutatót kell hozzácsatolnunk. A szótárformájú katalógusnál legczélszerűbb a rendszók s a szerzők neve alatt fölvett czímeket egységes betürendben adni.

Külalakra nézve a nyomtatott katalógussal szemben a következő jogos igényeket soroljuk fel. A katalógust erős, de vékony papirosra, zsebben hordozható, keskeny 8-rét formában s lehetőleg kötve hozzuk forgalomba. A szerző nevét s a czímszót nagyobb s vastagabb betükkel nyomassuk, s a könyvek könyvtári jegyét is akként helyezzük el, hogy legott felhívja a használó figyelmét. Legczélszerűbb a könyvek jelzetét a czímektől balra eső lapszélen feltünőbb betükkel kitenni.

Sok vitára adott alkalmat az a kérdés is, hogy a szépirodalmi rész a nyomtatott katalógusban különválasztassék-e az ismeretterjesztő anyagtól s a két részt teljesen külön füzetekben, vagy egy kötetben egyesítve hozzuk-e forgalomba. A könnyebb áttekinthetőség kedvéért czélszerű a szépirodalmi s az ismeretterjesztő anyagot egymástól elkülönítve leközölni, de mégis egy kötetben, miután több reményünk lehet arra, hogy az egyesített katalógus forgatása közben a jobbára szépirodalommal élő olvasóban egy-egy könyvczím fölébreszti a komolyabb olvasmány iránti vágyat is. Ha azonban a könyvtár anyaga oly terjedelmes, hogy az egyesített katalógus méreteinél fogva nem vihető keresztül, czélszerű a hamburgi könyvtárak eljárását utánozni, a hol a szépirodalmi részről szóló jegyzék végéhez az ismeretterjesztő művek legfontosabbjairól kivonatos lajstromot csatoltak.

A nyomtatott katalógus árát lehetőleg alacsonyra szabjuk, vagyis csupán annyit kérjünk egy-egy példányért, a mennyi a nyomtatási költségekből reá esik. Kiváltkép szorgalmas, szegénysorsú olvasóknak a könyvtár félévi használata után a jegyzékből ingyenpéldányt engedhetünk át; ezt az eljárást követik a párisi népkönyvtárak s ott igen jól bevált. A könyvtár gyarapodásáról időről-időre pótjegyzékeket bocsáthatunk ki, de erősen szaporodó könyvtáraknál az áttekinthetőség megkívánja,

hogy legalább is ötévenkint az egész jegyzéket újra kinyomassuk.

Amerikában s Angliában számos könyvtár a nyomtatott katalógusban fölvett címeket felvilágosító jegyzetekkel is ellátja. A jegyzetek készítésének szabályait Savage [1] kodifikálta; tanulságos fejtegetéseit a következőkben foglaljuk össze.

Az egyes könyvekről szóló jegyzetek szerinte a következő pontokra terjedhetnek ki: 1. a szerzőre, annak kilétét, állását, képesítését mutatva be; 2. a mű tárgyának, elméletének rövid ismertetésére; 3. a tárgyalás módjának, irányzatának megjelölésére; 4. az illető műnek a könyvtárban meglévő más hasonló irányú műhöz való viszonya kimutatására; 5. az illető kiadás specziális sajátságaira.

Hogy e szempontok főleg ismeretterjesztő műveknél menynyire fontosak lehetnek, a következő néhány példa mutatja.

Ifj. Szinnyei József s Velics Antal mindketten foglalkoznak nyelvhasonlítással, de ha műveik mellé kiteszszük, hogy az első e tudományszak nyilv. rendes tanára a budapesti egyetemen, a második pedig követségi attaché Kínában s mint ilyen puszta műkedvelő e téren, körülbelül tisztában vagyunk műveik értékével.

A tárgyi jegyzet alkalmazása főleg akkor van helyén, ha a mű czíme annyira homályos, hogy nem ad erről világos képet.

A tárgyalás módjáról szóló jegyzet különösen népkönyvtáraknál fontos. Az olvasóra nézve a legtöbb esetben éppen nem közömbös, hogy az illető munka népszerüen vagy szigoruan tudományos modorban van-e írva, történeti vagy elméleti irányú avagy éppen heveshangú vitairat.

A kiadói jegyzetnek szintén megvan a maga fontossága. Brehm állatvilágának magyar kiadásánál pl. meg kell jegyeznünk, hogy ez a hazai fauna különös szemmeltartásával készült, mert sokak előtt éppen ez a tulajdonsága döntő fontosságú lehet.

A szépirodalmi művek jegyzetekkel való ellátása kevésbé általánosan hangoztatott szükséglet. Nem egy angol népkönyvtár katalógusában az idetartozó művek minden megjegyzés

[1] Manual of descriptif annotation for library catalogues. London, 1906.

nélkül vannak felvéve, holott a tudományos munkákról bő jegyzetek készültek. Savage a művek e csoportjánál is részletesebb jegyzetet követel, de nézetünk szerint messze túl lő a czélon. A szerző életéről szóló jegyzet még csak helyén van, főleg ha művei exotikus irányuak (pl. Kipling), a mikor jó ha tudjuk, hogy a szerző nem csupán képzeletére támaszkodik; de hogy a mű egyes alakjait is jellemezzük, ez már túllép a katalógus határain. Sokkal helyesebb, ha egész röviden rámutatunk arra a körre, melybe az illető mű tárgya tartozik. Igy pl. br. Eötvös József A falu jegyzője cz. művénél teljesen elegendő ez a megjegyzés: »a megyei élet rajza a XIX. sz. első feléből«. vagy Bulwer, Pompéi utolsó napjai cz. művénél: a Vezuv kitörése 79-ben Kr. e. [1]

Zeneműveknél a magyarázó jegyzet a nehézségi fokra, továbbá a darab tempójára, taktusára s hangnemére vonatkozó felvilágosításokra s daloknál a szöveg kezdő sorának idézésére szorítkozik, miután tapasztalás szerint a dalokat igen sokan nem czímük, hanem kezdő soruk után ismerik és keresik.

D) *A könyvanyag fölállítása.*

A könyvanyag czímtározása után felállításához kell látnunk. E műveletnél is a czélszerűségi szempontok az irányadók. Ily czélszerűségi szempontok: a rendelkezésre álló állványok (szekrények) minél gazdaságosabb kihasználása, a könyvanyag könnyen áttekinthető felállítása s végül az a törekvés, hogy az újabb szaporulat lehetőleg úgy legyen beosztható, hogy a már felállított anyagot minél kevésbé kelljen megbolygatni. Az ideális rendszer az volna, mely e három szempont mindegyikét meg tudná valósítani, a gyakorlat azonban kénytelen beérni azzal, hogy egyik vagy másik szempont feláldozásával hajtsa végre a könyvek felállítását.

A fölállítás minden rendszerénél egyformán gyakorlatban van a könyvek nagyság (alak) szerinti csoportosítása. Ez eljárás a helymegtakarítást szolgálja, miután könnyű belátni, hogy ha pl. 30—35 oly könyvünk van, melyek magassága tetemesen

[1] Ez utóbbi példa a Stepney-i közkönyvtár katalógusából való.

meghaladja a könyvtár többi köteteinek méreteit, helyesebb ezeket elkülönítve semmint a többi anyag közé ékelve fölállítani, mert ekként a polczok egymásközti távolságát tetemesen redukálhatjuk s egy adott magasságban több polczot helyezhetünk egymás fölé. Rendszerint három könyvalakot szoktunk megkülönböztetni, a mint arról már a czímfölvételről szóló szakaszban megemlékeztünk. Az Országos Tanács által létesített könyvtáraknál eleinte az alak megkülönböztetését elmellőzték, a mióta azonban rájöttek, hogy ezzel az elhelyezésükre szolgáló szekrények befogadóképessége csökkent, e sorok írójának ajánlatára újabban kétféle alaknagyságot különböztetnek meg s e két alakon belül külön-külön állítják fel a könyveket.

Az ekként alakilag szétválasztott könyvanyagból a legalsó polczokra jőnek a legmagasabb kötetek, ezek fölött foglalnak helyett a középméretüek, míg a többi polczokat a legkisebb méretű kötetek foglalják el.

Az egyes méreteken belül a könyvek a polczokon balról jobbfelé haladva helyeztetnek el egymás mellé. A kiindulási pont a kisméretű könyveknél vagy a legfelső polcz s innen haladunk lefelé, vagy a részükre fentartott legalsó polcz s innen haladunk fölfelé. Ha a könyvanyag befogadására több szekrény vagy állvány szolgál, az első szekrényben megkezdett irány a továbbiaknál is betartandó. A könyvek szerpentinszerű berakása, a midőn pl. az első állvány legalsó polczán balról jobbfelé indulnuk ki, a második polczon jobbról balfelé haladunk s ily váltakozó irányban fölérve az állvány utolsó polczához, a második állványnál felül kezdjük a berakást s haladunk lefelé váltogató irányban, mint czélszerűtlen komplikáczió követésre nem ajánlható.

A könyvek egymásutánját, a megállapított méreteken belül a beérkezés, a szerzők s a könyvtári szakok rendje határozhatja meg.

Franczia országban s Belgiumban úgy a nagy állami közkönyvtárak, mint a népkönyvtárak túlnyomó része a könyveket a beérkezés rendjében állítja fel. E rendszer főelőnye, hogy a könyvek helyhez vannak kötve s átrakásuk, megbolygatásuk — a mi a többi rendszernél elkerülhetetlen — itt szóba sem kerül. Másik előnye e rendszernek az, hogy a művek elhelye-

zéséről nem kell külön helyszini naplót vezetnünk s a leltári szám egyúttal a könyv helyét megjelölő ú. n. könyvtári jelzetül is szolgál. Azok a kötetek, melyek méreteikkel kiválnak átlagos társaik közül, külön polczokra helyeztetnek s a rendes helyükön kartonlap áll, megfelelő utalással. (Pl. a 218. számot l. a 4-r. között.) Azon, hogy egy és ugyanazon munkának, gyüjteménynek vagy folyóiratnak különböző időközökben beérkező kötetei ne kerüljenek más-más szám alá, az ideiglenes naplóval segíthetünk, melyről e fejezet első szakaszában már megemlékeztünk. Az ideiglenesen elnaplózott anyagot elkülönítve állítjuk fel s csak akkor sorozzuk be a könyvtár törzsanyagába, mikor az illető vállalat teljessé vált vagy megszünt.

E rendszernek egyetlen hátránya abban áll, hogy a könyveket csupán a jelzet alapján lehet megtalálni, miután elhelyezésük teljesen önkényes. Ez a hátrány azonban csakis oly nagy, tudományos közkönyvtáraknál érezhető, a melyek sem nyomtatott, sem kéziratos jegyzéket nem bocsáthatnak a közönség rendelkezésére s a melyekben azt, hogy a találomra fölírt kötetek megvannak-e a könyvtárban vagy sem, mindig a könyvtár személyzetének kell megállapítania. Népkönyvtáraknál ellenben, melyek közhasználatra bocsátható katalógusok nélkül el sem képzelhetők, ez az egyszerű felállítási rendszer igen jól beválik.

Csupán a népkönyvtárak azon fajánál kell a másik két felállítási mód valamelyikét követnünk, melyeknél a közönség szabadon hozzáfér a könyvespolczokhoz (l. a következő fejezetet), miután a »nyilt polcz-rendszer«-nek éppen az a főczélja, hogy az olvasóknak egy-egy szak vagy szerző összes meglévő köteteit hozzáférhetővé tegyék s ekként alkalmat adjanak nekik, hogy az ízlésüknek, műveltségüknek leginkább megfelelő művet válaszszák ki a sok közül. Ily áttekinthetőség pedig csakis betürendes vagy szisztematikus fölállítás mellett érhető el.

Mindazonáltal arra is tudunk példát, hogy nyilt polcz-rendszer mellett is alkalmazzák a könyvek folytatólagos felállítását. Ilyenkor a tájékozódás megkönnyítése végett az egy-egy szakba tartozó könyveket más és más színű kötésekkel látják el. Igy a párisi XIII. kerületi szabad népkönyvtárban a regények gránátpiros, a történeti művek zöld, a természettudományok barna, a

földrajziak vörös stb. színű kötésekben pompáznak. A ki már most pl. történeti munkát akar kikölcsönözni, csak a zöld kötésű darabokra fordítja a figyelmét. Megjegyzendő azonban, hogy a kötések színe nem variálható valami nagyon, mivel néhány igen élénk s egy pár sötét szín kivételével, a többi szín gyorsan megfakul s a megkülönböztetés érzékeltetésére nem alkalmas.

A betürendes fölállításnál mindhárom formátumon belül a szerzők (vagy a czímszók) ábczé-jének sorrendjében rakjuk a polczokra a könyveket. Mivel itt a már besorolt könyvek közé az újabb szaporulat beékelendő, a könyvek tologatása elkerülhetetlen. E fáradságos munkát legalább egy időre akként kerülhetjük ki, hogy a könyvtár alapfelállításánál a polczokat csak kétharmadukig rakjuk meg, vagy az állványok legfelső polczát üresen hagyjuk. Ilykép a beékeléshez szükséges helyről legalább ideig-óráig gondoskodva van

A betürendes fölállításnál a könyv a leltári szám mellett külön helyrajzi számot : jelzetet is kap, mely a helyrajzi naplóban tartható nyilván. A helyrajzi napló ívrétalakú kötet, melynek lapjai megfelelő rekeszekre osztandók. Minden egyes rekeszbe egy-egy könyv rövid czímét s helyrajzi számát vezetjük be, abban a sorrendben, a melyben a felállítás történik. E naplót esetleg a czédula-katalógus mintájára, mozgó lapokra is vezethetjük.

A betürendes fölállítás jelzésének leggyakoribb alakja az ugró számrendszer.

A beékelésekre való tekintettel u. i. az egymás után betürendben következő művek számát, a közibük sorozandó kötetek előrelátható mennyiségét szem előtt tartva, akként állapítjuk meg, hogy az egyik könyvre lefoglalt szám s az utána következő könyv száma közt több számot átugrunk. A jelzet helyes megállapítása itt épp azokba a nehézségekbe ütközik, a melyeket a könyvalakú betürendes katalógusnál már fölsoroltunk. Jókai és Jósika között pl. a 40-es években a legelőrelátóbb könyvtáros is aligha ugrott volna át 50 számnál többet s íme az idők folyamán ez az ötven szám sem lett volna elégséges Jókai munkáinak a befogadására. A számsort ilyenkor, hogy a szükségletet födözhessük, betükkel, betücsoportokkal s alszámokkal kell megtoldanunk. Igy jönnek létre az

efféle furcsa és bonyolult jelzetek: $126\frac{a1}{28}$, melyek a betürendes felállításnál lépten-nyomon előfordulnak.

Ehhez járul még a könyv rétnagyságával járó komplikáczió, mert világos, hogy a három vagy ennél is több formátumot, melyet a felállításnál figyelembe veszünk, a jelzeten is ki kell tüntetnünk. Az ugró számrendszernél rendesen az aritmetikai számsor egyes részeit foglaljuk le a különböző rétnagyságok számára. Pl. az 1 és 200 közé eső számokat ívrétű, a 201 és 600 közé eséket a negyedrétű s a 601-en felülieket a nyolczadrétű könyvek számára foglaljuk le. A rétnagyság megjelölésének egy másik módja abban áll, hogy a könyvek alakját számmal jelöljük pl.: 1. a. m. ívrét, 2. negyedrét, 3. nyolczadrét stb. s e számot a könyv jelzetét kifejező számjegyhez ragasztjuk. Ez esetben pl. a könyvek berakásánál a jelzet utolsó számjegye mindig az alakot s nem a sorszámot jelöli. Pl. 101 nem annyit tesz, hogy az illető mű a sorrend 101. darabja, hanem a foliánsok közt a tizedik. Az alak megjelölésének jól bevált módja az is, a mely az Országos Tanács által készen adományozott könyvtáraknál van újabban alkalmazásban. E könyvtárakban a 25 cm.-nél nem magasabb művek jelzete puszta számsor, míg a 25 cmt meghaladó méretű kötetek a szám elé egy *a* betücskét kapnak. A hol többféle alakot különböztetünk meg, e rendszer szerint minden egyes alakra más-más betüt foglalunk le.

Hogy a zavartalan beékelést az emberi lehetőség határain belül biztosítsák, Amerikában és Angliában többen dolgoztak ki külön szerző-jelzet táblázatokat: így pl. Anderson, Brown, Daniels s a kit legelsőnek illett volna említenünk, Cutter. Ez utóbbinak számos amerikai könyvtárban elterjedt szerzőjelzet táblázatát a következőkben ismertetjük.

Cutter táblázatában a jelzet betük és számok összetétele, melyet szigoruan megállapított alapelvek szabályoznak. Mássalhangzóra kezdődő nevek (az S betü kivételével) a kezdőbetüből s egy megfelelő számból álló jelzetet lapnak, míg a magánhangzón, vagy S-en kezdődő nevek jelzetében az illető név első két betüje előzi meg a számot. Vegyük pl. a B. betüt. Cutter táblázatában Ba 11, Bac 12, Baco 13, Bad 14, Bail 15, Beim 16, By 99. Ha tehát egy könyvet be kell osztanunk, meg-

nézzük a táblázaton, hogy a szerző neve melyik csoportba tartozik s a szerint állapítjuk meg a jelzetét. Hogy a B. betünél maradjunk, Cutter táblázatában a *Ball.* kezdetű nevek jele B. 21. a *Ban* kezdetüeké ellenben B. 22. Már most mindaz, a mi Ball és Ban kezdet közé esik a B. 21. és B. 22. jelzet közé helyezendő egy harmadik, illetve 4-ik szám igénybevételével. Pl. Balla volna B. 21. Ballagi Aladár B. 2122. Ballagi Géza B. 2123, Baltazár B. 216. Bán B. 22. Bánó B. 224. Bánóczi B. 2243. stb. Csak arra kell ügyelnünk a 3. illetve 4. szám igénybevételénél, hogy a rendelkezésünkre álló 1—9 számjegyeket akként oszszuk el, hogy mindig maradjon elég helyünk a közbeiktatásra. Az 1-et czélszerű igénybe nem venni, mert pl. 22 és 221 közé semmi sem jöhet, miután a zérus (0) ki van küszöbölve félreértések elkerülése végett. — A rétnagyságot Cutter a következő betükkel jelöli: O minden könyv 25 cm magasságig, Q 25—30, F 31 cm magasságig. Jelük a számsor elé tett: „+ és ||. Ha egy- és ugyanazon írótól több mű van könyvtárunkban, a szerző egy betüből és számból álló jele még a mű czímének kezdőbetüjével is bővül. Az eredeti műtől a fordítást akként különböztetjük meg, hogy hozzáadunk még egy betüt, mely a fordítás nyelvét jelzi, pl. F. = French (franczia), E. = English (angol) stb. Ha ugyanazon művet többen fordították le egy- és ugyanazon nyelvre, a fordító nevének kezdőbetüjét is kiteszszük, úgy hogy pl. Goethe Faustjának magyar fordítása Dóczytól a következő igen bonyolult jelölést kapná:

• G55FMd., a hol • = 8-rét, G55 = Goethe, F. = Faust, M = magyar és d = Dóczy.

Ehhez jöhet még a példányszámot jelölő arab szám: 1., 2., 3. stb. a. m. első, második, harmadik stb. példány. Y, a mi annyit tesz, hogy magyarázó jegyzetekkel ellátott kiadás stb. Mint látjuk, e rendszer annyira bonyolult, hogy alkalmazását igaz szívvel nem ajánlhatjuk.

Lényegesen megkönnyül a betürendes felállítás az esetben, ha a szoros betürendtől eltekintünk s beérjük azzal, hogy ugyanazon betüre kezdődő szerzők művei egymás mellé kerüljenek. A jelzet ez esetben az abczé egy-egy betüjéből s a hozzácsatolt folytatólagos számból áll. E jelzésmódnak főleg ott van jogosult-

sága, a hol a betürendes felállítás a szisztematikus felállítással párosul. A tárgyilag elkülönítve felállított könyvanyagban u. i. a szerzők annyira megoszlanak, hogy áttekinthetőségüket a szoros betürend mellőzése alig befolyásolja.

A könyvanyag felállításának harmadik válfaja a szakok szerinti v. i. szisztematikus felállítás. Csakis több ezer kötetes könyvtáraknál bir létjogosultsággal, főleg az esetben, ha a kikölcsönzést a már említett nyilt polcz-rendszer alapján bonyolítjuk le. Előnye, hogy áttekintést nyujt arról, mi van meg könyvtárunkban egy-egy tudományszakból, vagy tudománycsoportból. Ilyenkor a könyvtári jelzet két elemből áll: az illető szak s a könyvnek a szakon belül elfoglalt helyének jegyéből. A szak jegye betükből, számokból, vagy e kettő keverékéből állhat. Mindenesetre úgy választandó meg, hogy a szakon belüli helyrajzi jegytől élesen megkülönböztethessük. A szakjelzést az állványokra helyezett mutatótáblákon is ki kell tüntetnünk, hogy könnyen eligazodhassunk a könyvraktárban. Hogy a szakjelzést elkerüljék, némely könyvtárban az egyes szakokra az arithmetikai számsor meghatározott részét foglalják le. Pl. 1—200. Theologia, 201—300. Bölcsészet, 501—1500. Történelem és így tovább. Ez az eljárás csak a Cotgreave-rendszerű indikátornál indokolt. (L. a következő fejezetet.)

A szisztematikus felállításnál vagy az összes szakosztályokat figyelembe veszik, vagy csakis a főosztályok anyagát különítik el egymástól. Az ekként elkülönített anyag a három vagy több rétnagyságon belül ismét kétfélekép állítható fel, ú. m. az érkezés sorrendjében, vagy betürendben. A szakon belüli felállítás szabályai a fentebb kifejtett elvekkel azonosak.

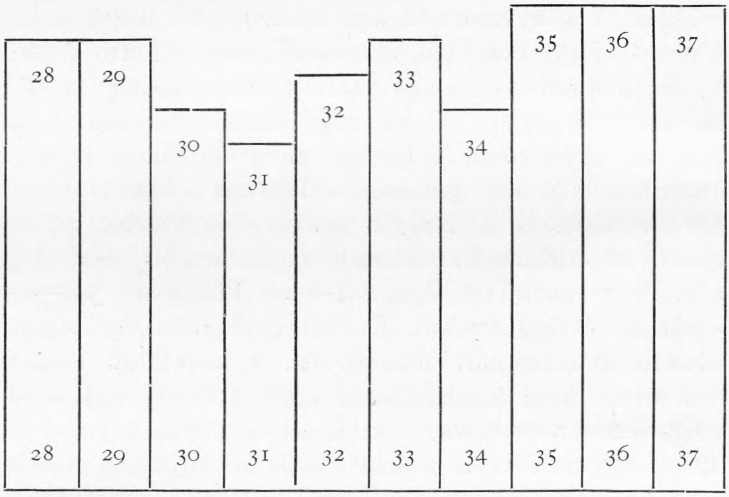
A szisztematikus felállításnál minden egyes szakról külön helyrajzi naplót vezetünk akár kötet, akár czédula formában.

Az ismertetett rendszerek bármelyikét fogadjuk is el könyvtárunkban, a könyvek helyét, mint láttuk, bizonyos jelzettel fejezzük ki. E jelzetet minden egyes könyvbe is bevezetjük. Legczélszerűbb írónnal följegyezni a czímlap hátoldalára; továbbá, hogy kívülről is látható legyen, a kötés hátán is föltüntetjük.

A jelzet czélszerű feltüntetése a könyv kötéstábláján gyakorlati szempontból fontos. Először is megkönnyíti a könyvek

kikeresését, azután a használt kötetek visszaállításánál — ú. n. beosztásánál — is kalauzul szolgál. A könyvtári jelzetet vagy a könyvkötő nyomja fel a kötés hátára aranyozott vagy színes betükkel, vagy pedig téntával írjuk fel, hátukon megenyvezett, bélyeghez hasonló papirszeletkékre ú. n. paizskákra, melyeket a könyvtári személyzet ragaszt a kötetek hátára.

A jelzetet külsőleg kétféleképp alkalmazhatjuk: vagy a hát alsó, vagy pedig a felső végén. Az alábbi vázlaton (38. ábra) mindkét módot bemutatjuk.

38. ábra. A jelzet külső alkalmazása.

Esztetikai szempontból kétségkívül az a tetszetősebb, ha a jelzet a kötés hátának alsó végére kerül, de gyakorlati szempontból nem igen válik be. Tudvalevőleg olvasás közben a legtöbb ember kezében tartja a könyvet s ez az eljárás épen a kötés hátának alsó részét viseli meg. A rányomott jelzet lekopik, a ráragasztott paizska pedig hamar elpiszkolódik s minduntalan újjal pótlandó. Czélszerűségi szempontból tehát ajánlatosabb a hát felső végére alkalmazni a könyvtári jegyet, mert ott kevésbé van kitéve a lekopás, elrongyolódás veszedelmének.

A könyvpaizskát arra is fölhasználhatjuk, hogy a visszaosztásnál előforduló tévedéseket lehetőleg kiküszöböljük, vagy legalább is könnyen felismerhetővé tegyük. A legnagyobb elővigyázat s óvatosság mellett is előfordulhat, hogy valamely kötetet nem eredeti helyére állítunk vissza s akkor ez a könyv addig, míg a véletlen, vagy az egész anyag átvizsgálása folytán elő nem került, kimarad a forgalomból. Ez eshetőséget részben elkerülhetjük az által, ha a paizskákat minden egyes szak — vagy a hol a folytatólagos felállítás van alkalmazásban — egy-egy számsor részére más-más színű papirból, illetve más-más alakban (pl. kör, négyzet, oblongum, csillag, félhold stb. alakban) készíttetjük. A színbeli vagy alaki különbség oly szembeötlő, hogy az eltévedt kötetek már e könyvsorok felületes áttekintésekor is élesen kiválnak az idegen csoportból.

A helytelen beosztást még jobban megakadályozhatjuk azzal, ha a paizska színbeli különbségét az elhelyezés különbségével párosítjuk. Egy-egy normális könyvállvány 8 polczból áll. E polczok mindegyikére nézve megállapíthatjuk, hogy milyen színű paizskával ellátott könyvet helyezünk bele s állványonkint váltogatjuk e nyolczféle szín sorrendjét. Tegyük fel, hogy az első állványon az egyes polczokra lefoglalt színek ekként következnek (alulról felfelé, vagy felülről lefelé számítva a polczokat): 1. fehér, 2. kék, 3. sárga, 4. zöld, 5. barna, 6. piros, 7. szürke, 8. gránát. A második állványon a sorrend megváltozik: 1. kék, 2. sárga . . . 8. fehér és így tovább. A könyv hátát viszont öt mezőre osztjuk, melyek a paizska felfogadására szolgálnak. Mindegyik mező egy-egy állványt képvisel, ilyenformán: a hát alulról számított első mezejébe kerül az első állványra helyezendő könyvek paizskája, a másodikba a második állványra helyezendőké és így tovább. Föltéve tehát, hogy valamely könyv hátán a második mezőben kék paizska van, ez a kötet csakis a második állvány első polczára állítható, de ha véletlenül az első állvány második, illetve a harmadik állvány nyolczadik polczára osztjuk be, a tévedés legott szemünkbe ötlik, mivel a paizska elhelyezése elüt a társaiétól. Ha öt állványnál nagyobb terjedelmű a könyvraktár, akkor egy harmadik elemmel is kombinálhatjuk a jelzetet, a paizska alakjával. Ekként a könyvek helytelen beosztását a minimumra

csökkenthetjük. Az itt leírt rendszert Brown[1] egyik fejtegetésére alapítottuk, némi módosítással.

E) *A könyvanyag bekötetése.*

Az ekként feldolgozott könyvanyag ama része, mely már bekötve került a könyvtárba, legott átadható a forgalomnak, a fűzött állapotban lévő könyveket ellenben előbb be is kell köttetnünk. Apróbb füzeteket költségkímélés végett tartalmuk s alakjuk szerint csoportosítva együvé is köttethetünk, habár az ekként előálló ú. n. kolligátumoknak komoly hátránya, hogy az egyesített füzeteket egyszerre csupán egy olvasó használhatja, jóllehet nincs valamennyiükre szüksége. Ugyanez áll a hangjegyekre, melyeket épen ezért egyes zenekönyvtárakban (pl. a frankfurtiban) nem köttetnek be, hanem vékony kéregpapirtáblákba fűznek. A különböző ének- vagy hangszerszólamokat természetesen nem szabad együvé köttetnünk, mert ezáltal kivitelre hasznavehetetlenné válnak, hanem egy-egy darab szólamait külön-külön kartonáltatjuk s egy erősebb papirból készült borítékban vagy tokban egyesítjük.

Minthogy a kiadói kötések sem anyagra, sem kiállításra nem tartják szem előtt azokat a követelményeket, melyek a jó könyvtári kötés kellékei, lehetőleg tartózkodjunk a kötött könyvek beszerzésétől. Kisvárosi s falusi népkönyvtárak vezetői azonban, mivel ily kisebb helyeken könyvkötő vagy egyáltalában nem működik, vagy pedig csak igen kezdetleges, kontár munkát végez, jól teszik, ha kötve szerzik be a könyvanyagot, csupán az igen világos vásznak s a drótfűzés alkalmazását küszöböljék ki. Az Athenaeum r.-t., mely az Országos Tanács kész könyvtárait szállítja, a Tanács hivatalos jegyzékébe felvett könyveket bolti áruk fejében tartós vászonkötésben szállítja a népkönyvtáraknak. De az antikvárius czégek is vállalkoznak a könyvek bekötött állapotban való szállítására. E többékevésbé gyári úton előállított kötések azonban nem sokban különböznek a kiadói kötésektől s távolról sem közelítik meg tartósság dolgában a kézi erővel dolgozó könyvkötő munkáját.

[1] Manual of library economy [2] London, 1907. 205—8. l.

Ha ily közvetítő eszközhöz nem kell folyamodnunk s magunk gondoskodhatunk könyveink beköttetéséről, a következőkép járunk el.

A beköttendő könyveket az úgynevezett kötési naplóba vezetjük, melynek rovatai a következő adatokra terjednek ki: kelet; folyószám; szerző neve és a mű rövid címe; jelzet; alak; kötetek és ívek száma; kötés minősége és ára.

Ez utóbbi a kötés anyagától, a könyv alakjától s az ívek számától függ. A legtöbb könyvkötő azonban az ívek számát kihagyja a számításból s bizonyos egységárak mellett köti be az ugyanazon rétnagyságú köteteket. Az árakra, tekintve a használt anyag értékének s a munkabéreknek ingadozásait, egyetemes érvényű szabályokat nem adhatunk.

Az ekként lajstromozott könyveket jegyzék mellett átadjuk a könyvkötőnek, a ki naplónkban aláírásával elismeri, hogy a felsorolt köteteket bekötésre átvette. A kötések szállítására tanácsos záros határidőt kikötni. Miután a könyvek jó bekötése huzamosabb időt vesz igénybe, a határidő ehhez mérten állapítandó meg. Nem túlságosan elhalmazott könyvkötő egy-egy szállítmány bekötését hat héten belül akadálytalanul elvégezheti.

A könyvkötő, bármily egyszerű fajtájú kötéseket csináltassunk is vele, folytonos ellenőrzést igényel, mert a könnyebb megélhetés vágya különben hamar felületességre csábítja. Ez ellenőrzéshez azonban — mint Maire[1] írja — nem elég az, hogy néhány banális és közönséges követelmény betartására ügyeljünk, melyek teljesítése daczára néha igen súlyos mulasztások terhelik a könyvkötő lelkiismeretét: hanem tudásunknak azokra a technikai részletekre is ki kell terjeszkednie, melyek elsietése rendszerint csak később boszszulja meg magát.

Hogy az ellenőrzést ily irányban is lehetővé tegyük, a következőkben foglaljuk össze röviden a könyvkötés technikai menetét.[2]

A könyvkötő mindenekelőtt átnézi a könyvet, nehogy hiányozzék belőle valami s a különálló mellékleteket erős

[1] Revue des bibliothèques III. évf. 480. l.

[2] V. ö. szerzőnek: A könyvkötés technikája cz. művét. Budapest, 1904.

papir- vagy vászonleffentyűkre aggatva a megfelelő helyre beilleszti. Az ilykép kollaczionált könyvet legalább 12 órára besajtolják. Préselés után következik egy, a könyv későbbi alakjára és tartósságára döntő befolyású művelet : a sulykolás. Ez egy erre a czélra szolgáló fakalapácscsal, vagy újabban hengerelő géppel történik s az a czélja, hogy az íveket összeálló tömbbé egyesítse. Sulykolás után a könyv ismét pihen egy ideig a sajtóban, a mit a további eljárás folyamán czélszerű többször is megismételni.

Ez előmunkálatok után a munkás a könyv első és utolsó ívét őrlappal látja el, melynek az a hivatása, hogy egyrészt a könyvtestet a fedőtáblákkal szorosabban egyesítse, másrészt a könyv első és utolsó oldalát a gyors piszkolódástól megóvja. Az őrlapot papirosból, tartósabb kötéseknél vászonból készült csatló segélyével fűzik a könyv első és utolsó ívéhez. Őrlap (előzék) gyanánt legalkalmasabb a könyvtári kötéseknél egyszínű, világossárga vagy szürke szatén-papirost alkalmaztatni.

Ezután következik a könyv tartósságára nézve döntő fontosságú művelet : a fűzés. Az e czélra szolgáló készülék a fűzőállvány, melyen mozgatható csavarok segélyével feszítik ki a könyv alakjának megfelelő számban és közökben a fűzőzsinegeket vagy szalagokat. Kisebb alakú könyveknél (egészen 25 cm magasságig) három, nagyobbaknál négy, még nagyobb, súlyos és sokat forgatott köteteknél 6—8 zsinegre van szükség. Maga a fűzés kétfélekép történhetik : kiálló bordákra, vagy a hátba fűrészelt rovátkákba ágyazva. Manapság túlnyomóan ez utóbbi módot alkalmazzák, mivel ennél egyszerre több egyforma nagyságú kötetet is megfűzhetnek. A beágyazott fűzésű kötéseknél arra kell ügyelnünk, hogy az egyes ívek végig legyenek fűzve s ne pedig váltogató módszerrel készüljenek. A váltogató fűzés abban áll, hogy *egy* czérnahosszal *két* ívet fűznek egybe, felváltva hol az egyik, hol a másik ívbe vezetvén be a fonalat. Ismertető jele, hogy az ívek belsejében látható czérna nem terjed minden megszakítás nélkül végig, hanem a középen eltűnik, hogy ismét a másik ívben bukkanjon elő.

Gyári kötéseknél a fűzést gépekkel végzik s legalább nálunk nem czérnát, hanem vékony nikkelezett drótot hasz-

nálnak hozzá. A fűzés ezen módja olcsó ugyan, de rendkívül sok hátránynyal jár. A drót megrozsdásodik, hamar kirepeszti a papirost, az összekötésükre szolgáló organtin pedig annyira törékeny, hogy a kötet némi használat után szertemállik.

Fűzés után a könyvet körülmetszik, akár kézigyalu, akár metszőgép segélyével. Szigoruan hagyjuk meg, hogy a lap széleiből lehetőleg keveset messenek le, miután a körülmetszést a könyv újrakötésénél is meg kell ismételni s a túlságosan keskeny margó kellemetlen benyomást tesz az olvasóra.

Ezután a könyv hátának kerekítése és a partozás következik : mindkét művelet a kötés csinosságára s könnyű járására van döntő befolyással.

A körülmetszett könyvet, bár eleinte elég tetszetős, nem tanácsos azon fehéren hagyni, mert a lapszél gyorsan piszkolódik. Legczélszerűbb a márványmetszés, melyet tragant alapon szétfolyatott festékanyaggal állítanak elő.

Az oromszegő fölerősítése következik ezután. Igy nevezik azt a kis, sávozott szalagot, mely a könyv hátán alul s felül látható. Ma már csupán a kötés tetszetősségét fokozza, de szerkezeti jelentősége nincs ; éppen ezért bátran el is maradhat.

Az ekként elkészített könyvre már most ráerősítik a fedelet, mely két, régente fából, jelenleg kéregpapirosból készült, a könyv alakjánál valamivel nagyobbra szabott táblából áll. Csakis szürke kéregpapiros alkalmazását engedjük meg ; a sárgaszínű, melyet papir-, fa- és szalmahulladékból állítanak elő, gyönge és törékeny. A táblák ráerősítése háromfélekép történhetik. Vagy keresztülfűzik a könyv testét összetartó zsinegeket a táblákon e czélra készített lyukakon s ellapasztva a külső felülethez csirizelik ; vagy az ellapasztott zsineget egyszerüen a tábla külső felületére ragasztják, vagy pedig a tábla belső felületére erősítik. Ez utóbbi, az ú. n. beakasztott kötés, a leggyakoribb, bár a legkevésbé tartós.

Táblázás után a könyvek ismét sajtóba kerülnek néhány órára, mialatt a munkás a táblák borítóanyagát készíti elő. A borítéknak a hátra jövő részét vékony kartonlappal be szokták bélelni, hogy a hát, mely a könyv kinyitásakor elválik, megtartsa eredeti alakját. Félvászon- s félbőrkötéseknél előbb a hátat és sarkokat borító vászon-, vagy bőrrészeket rakják

fel s azután a táblákat egyszínű, márványozott vagy más díszesebb papirossal bevonják.

A könyv tartósságának egyik legfőbb kelléke a borítóanyagtól függvén, erről tüzetesebben kell megemlékeznünk.

Sokat használt szórakoztató művekhez legczélszerűbb sötétszínű *A* minőségű dermatoidot — mosható vászonanyagot — venni, melyet Paul Meissner lipcsei, Walter & Mackh hamburgi és Wilh. Leo's Nachfolger stuttgarti czégek állítanak elő. Ára méterenkint 102—105 cm szélesség mellett 78—84 pfennig, a mihez még a portó- és vámköltség járul. A dermatoid jóval tartósabb, mint a közönséges kalikó-vászon: zsiradék nem fogja, nedves szivacscsal lemosható, nehezen karczolódik és kopik. Németországban a legtöbb népkönyvtárban ezt használják s kitünően bevált. Legczélszerűbb egész-dermatoid- kötéseket készíttetni, úgy tartóssági, mint tisztasági okokból.

Nagyobb alakú s terjedelmű, értékesebb tudományos könyvekhez *O* jegyű dermatoid, vagy más hasonló tulajdonsággal biró, nehezebb szövésű vászonanyag pl. 13. jegyű granitol, vagy *R* jegyű glorid használható. Minthogy ezek métere tetemesen drágább (2—3 márka), takarékossági szempontból tanácsosabb, ha csak a könyvek hátát és sarkait borítjuk be vele, míg a födelek borításához könnyebb minőségű dermatoidot vehetünk.

Frankfurt a. O.-ban megfigyelték, hogy míg a kiadói kötés alig 40, addig a dermatoid-kötés 62 kikölcsönzést bír el. Nagyobb alakú folyóiratokat ellenben igen gyakran már 25-szöri használat után át kell köttetni.[1]

A bőr használata lehetőleg kerülendő: túlságosan drága s a mellett könnyen megtévesztik vele a hozzá nem értőt. Vagy hasított bőröket használnak, melyek gyors kopásnak indúlnak, vagy pedig rosszul cserzett, maró festékkel színezett anyagot adnak, mely gyorsan szétmálik.

Ha a könyvek hátára a czímet s jelzetet rányomatjuk, kössük ki, hogy könnyen olvasható, egyszerű betüket alkalmazzanak. A nyomás vagy arany füsttel, vagy újabban színes

[1] Blätter für Volksbibliotheken u. Lesehallen. 1909. évf. 18. l.

festékkel történhetik. Sötétkék dermatoidon igen jól fest a fehér nyomás. Legjobb az Oeser-féle lapokban előállított *B* jegyű fehér festék, melyből száz 10·5 × 49 cm nagyságú lap a fentebb említett hamburgi vagy stuttgarti czégnél hatodfél márkába kerül. E festék nemcsak gépi, hanem kézi nyomásra is használható.

Miután alkalmazását a kisebb vidéki könyvkötők aligha ismerik, tájékozásul ismertetjük a hamburgi népkönyvtárak könyvkötőmesterének, Eggertnek leírását.[1] Azt a felületet, melyre a felírást rá akarjuk nyomni, fixativval megalapozzuk (egyéb alapozó eszközök nem váltak be). Az alap teljes megszáradása után, a mihez 15 percz szükséges, a felnyomandó iratsorral egyenlően hosszú, de valamivel szélesebb sávot metszünk le az aranyozó párnára helyezett festéklapból s azt az aranyozó késsel felrakjuk a kellő helyre, azután rányomjuk a megfelelően felmelegített betüsort. Egy percz multán kemény ecsettel eltávolítjuk a rojtos széleket, azután lágy gyapjukendővel is megtöröljük. Víz, izzadtság, dörgölés elleni ellenálló képességét azzal fokozhatjuk, hogy előbb fixativval még egyszer bedörgöljük, s azután zaponnal bevonjuk. A zapont J. Pert & Comp. berlini czég állítja elő s literje 4·50 márkába kerül.

Ha a bekötött könyvek beérkeznek a könyvtárba, előbb darabonkint gondosan átvizsgáljuk, a hibásakat visszavetjük s csak a teljesen kifogástalanul bekötött műveket rakjuk be a polczokra.

F) *A könyvtári revizió.*

A könyvtári anyag feldolgozásával kapcsolatban emlékezünk meg arról a fontos teendőről, melyet könyvtári reviziónak szokás nevezni.

Minden közhasználatra szánt könyvtárban, a legpontosabb kezelés s legszigorúbb rendszabályok daczára is előfordulnak veszteségek. E mellett a könyvek visszaállításánál, emberi gyarlóságunkból kifolyólag, elég gyakori a tévedés. A revizió

[1] V. ö. Blätter für Volksbibliotheken u. Lesehallen. IV. évf. 128—129. l.

arra szolgál, hogy a könyvtár állományáról tiszta képet nyerjünk, a hiányokat pontosan megállapíthassuk s a tévesen beosztott könyveket megtaláljuk.

Ily reviziót minden évben legalább egyszer kell tartani, abban az időben, a mikor a könyvtár el van zárva a közönség elől. A revizióhoz rendszerint bekérik az összes künnlévő könyveket. Erre azonban csak akkor van szükség, ha a revizió czélja nem csupán a könyvek számbavétele, de egyúttal állapotának megvizsgálása is.

A reviziót a könyvraktár kitakarítása, a könyvek leporolása előzze meg, miután ily beosztás mellett a takarítással előidézett zavarokat is helyrehozhatjuk a revizióval kapcsolatban.

A revizió abban áll, hogy a helyrajzi napló alapján darabról-darabra végigmegyünk az egész könyvtáron s a naplóban minden egyes meglévő tételt színes írónnal megjelölünk. A mely tétel jeltelenül marad, az hiányzik a könyvtár anyagából. E hiány egy része a munka további folyamán még előkerülhet, miért is a hiányok számbavételét a revizió befejezése utánra halasztjuk.

Az észlelt hiányokról vagy külön veszteségnaplót vezetünk, vagy pedig a leltári napló megjegyzési rovatába írjuk be a megfelelő tételnél azt az időpontot, a mikor a hiányt megállapítottuk. A külön veszteség-napló mintáját 39. ábránk mutatja.

Folyószám	Czím	Jelzet	Az elvesztés kelte	A megtalálás kelte	A pótlás kelte	Jegyzet

39. ábra. Veszteségnapló mintája.

A hiányzó művek közül azokat, melyek birására súlyt helyezünk, újra beszerezzük, azokat pedig, melyek amúgy is elavultak vagy feleslegesek, véglegesen kivezetjük és czímüket a katalógusból is kiküszöböljük. A közömbös darabokat ellenben czélszerű továbbra is nyilvántartani, mert nincs kizárva,

hogy valamely véletlen folyamán, esetleg évek mulva, ismét előkerülnek.

A revizióval kapcsolatban oldhatjuk meg a könyvanyag kiselejtezésének kérdését is, azon szempontok szerint, melyeket az előző fejezet *C)* pontjában kifejtettünk. Végül ekkor válogatjuk ki a javításra, átköttetésre szoruló darabokat is.

A rendes évi revizión kívül rendkívüli reviziót tartunk az esetben, ha megválunk a könyvtártól s más kezekre kerül az intézet vezetése. A reviziót ilyenkor a lelépő s az új könyvtáros együttesen végzik s eljárásuk eredményéről jegyzőkönyvet vesznek fel.

E jegyzőkönyv hiteles másolatát az állami felügyelet alá tartozó népkönyvtárak tudomásul vételre a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa elé terjesztik.

IX. FEJEZET.

A könyvtár használata.

A NÉPKÖNYVTÁR LEGFŐBB létoka, működésének súlypontja, a nyilvános használat. A könyvtár helyiségével, berendezésével, könyvkészletével, sőt kezelőjével szemben felállított követelményeinket is nagyrészt a közhasználatra, a forgalomra való tekintetek determinálták. Minél szélesebb körben, minél könnyebb s egyszerűbb módon terjeszteni a népkönyvtárakban felhalmozott szellemi tőkét : ez kell hogy legyen minden e névre méltó intézet legfőbb törekvése.

Ámde a fentebb említett követelmények a tökéletes és kiterjedt forgalomnak csupán elkerülhetetlen előfeltételei, megvalósításához a forgalom technikájának a gyakorlatból leszűrt szabályai is megkívántatnak. A következőkben e szabályoknak adjuk foglalatát.

A könyvtár használata kétféle, ú. m. helybeli és házonkívüli. A helyszíni használat lebonyolítására szolgálnak az olvasótermek, a házonkívüli használat elintézésére pedig a kikölcsönzőhelyiségek.

A) *Az olvasóterem.*

A népkönyvtárügy kezdőfokán az olvasóterem, a mely pedig a tudományos közkönyvtáraknak rég elismert, nélkülözhetetlen tartozéka, nem igen került szóba. Sőt akadtak egyesek, a kik berendezését erkölcsi szempontból egyenesen kárhoztatták. A háziasság, otthonülés egyik ellenségét látták bennük, nem gondolva meg, hogy azok a néprétegek, melyekre

a népkönyvtár felállításánál elsősorban számítottak, jobbára oly vigasztalan, rideg otthonnal birnak, melynek vonzóereje még a bűzös csapszékek varázsával sem tud megküzdeni. Ily viszonyok között egészséges, barátságos, jól fölszerelt olvasótermek felállítása valóságos áldás, mely nemcsak a közmívelődést mozdítja elő, hanem sikeres ellenszerül szolgál az annyira elharapódzott alkoholizmus rombolásai ellen.

Míg az angol és amerikai népkönyvtárak tekintélyes része külön-külön ifjusági, ujság-, folyóirat- és könyvolvasó-termek felett rendelkezik, melyek mindegyike a maga sajátos czéljának megfelelően van berendezve s külön szabályok szerint működik, nálunk, a hol e mozgalom, mondhatnók, gyermekkorát éli, az is ritkaság, ha a népkönyvtár egyáltalán bir olyan helyiséggel, mely rendes időközökben a helyben olvasók részére nyitva áll.

Az ily czélra végkép vagy legalább időközönkint lefoglalt helyiség belső berendezéséről a VI. fejezetben szóltunk, itt a forgalom szabályozásáról, lebonyolításáról és nyilvántartásáról fogunk megemlékezni.

Az olvasóterem használata külön szabályzatban állapítandó meg, mely úgy künn a bejárónál, mint a terem belsejében lehetőleg szembeötlő helyen kifüggesztendő.

Az olvasótermi szabályzat igen sokféle lehet, megalkotásánál az áttekinthetőség s a lehető legnagyobb szabadelvüség az irányadó.

A szabályzat mindenekelőtt az olvasóterem nyitvatartásáról intézkedik. A nyitvatartás idejének megállapítása a helyi viszonyoktól függ : az ideális állapot az, a mikor reggeltől estig szakadatlanul nyitva tartható az olvasóterem, tehát reggeli 8 vagy 9 órától esti 9 vagy 10 óráig. Ott, a hol erre költség nem áll rendelkezésre, beérhetjük az esti nyitási órákkal is pl. 6-tól 9-ig, mivel a városi lakosság tetemes része ez időben rendelkezik szabad idővel. Falun, a hol a lakosság korán fekszik, a délutáni órákra s vasárnap délelőttre tehetjük a nyitvatartás idejét ; ifjusági könyvtáraknál pedig úgy választjuk meg, hogy az iskolai kötelezettségekkel (tanítás, istentisztelet stb.) ne kerüljön összeütközésbe. Mindennapos nyitás helyett, a hol többre nem telik, heti két-háromszori nyitással is beérhetjük. Csak arra ügyeljünk, hogy az egyszer kitűzött időt évről-évre

betartsuk s ekként alkalmat adjunk arra, hogy intézkedésünk köztudattá váljék.

A szabályzat második pontja a látogatók alsó korhatárát állapítja meg. Ez is igen különböző az egyes könyvtáraknál. A legáltalánosabban elfogadott alsó korhatár a betöltött tizenhatodik év, bár újabban, azon felfogás következményekép, mely a népkönyvtárt a népiskola egész életre kiterjedő folytatásának tekinti, gyakori a 14-ik életévben megállapított korhatár is. Fiatalabb, még iskolába járó olvasóknak igen czélszerű külön ifjusági olvasószoba berendezése, a mint ez főként Angliában s az Egyesült-Államokban divatos.

A korhatár szigorú ellenőrzése különben a modern népkönyvtár olvasószobájában nem igen áll módunkban, mivel az minden formaság nélkül áll nyitva a járókelők befogadására. Külön látogatójegyek kibocsátása, a mint ez a tudományos közkönyvtárak túlnyomó részénél még ma is divatban van, nemcsak fölösleges, hanem *okvetlenül mellőzendő.*

A szabályzat harmadik része az olvasók viselkedését szabályozza, elsősorban csöndet, illedelmes viselkedést s dohányzási tilalmat írva elő. A viselkedési szabályokat a szabályzat keretein kívül a falakra többfelé kifüggesztett külön táblákon is eszébe juttatjuk a közönségnek, ilyenformán :

Csendet kérünk!

Tilos a köpés! **Tilos a dohányzás!**

Az illő viselkedést azzal is elősegíthetjük, ha a két nembeli olvasóknak külön asztalokat jelölünk ki, vagy a közös asztalok mellett egyet külön a nők részére tartunk fönn. Ez asztal rendeltetését közepére fölállított lap hirdetheti :

Kizárólag nők számára!

fölírással. Igy van ez pl. Londonban a Clerkenwell public libraryben s ott igen jól bevált.

Az olvasótermi szabályzat negyedik pontja végül a helyi használat módozatait körvonalozza. E tekintetben is nagy a változatosság. Abban a népkönyvtárak szinte kivétel nélkül megegyeznek, hogy a helyszínén szépirodalmi művek, elsősorban regények, olvasását nem engedik meg. A könyvtár ismeretterjesztő anyagának használatára nézve már jobban megoszlik a gyakorlat.

Sok helyen csakis az olvasószobában elhelyezett kézikönyvtár s a terjedelmes alakjuknál, drága műlapjaiknál fogva házi használatra ki nem kölcsönözhető albumszerű díszmunkák használhatók a helyszínén.

A kézikönyvtár megválogatásában azon kell lennünk, hogy néhány szótári munka mellett a főbb tudományszakokról népszerű modorban készült összefoglaló művek foglaljanak benne helyet. A Pallas-féle nagy lexikon, a Beöthy-féle Képes irodalom- és műtörténet, a Heinrich szerkesztette Egyetemes irodalomtörténet, a Franklin-társulat kiadásában megjelent műlapgyüjtemények, a Brehm-féle Állatok világa, a Műveltség könyvtárának kötetei, a Milléniumi magyar történelem, a a Marczali szerkesztette Világtörténet, az Iparművészet könyve, György Aladár : Föld és népei cz. műve, (jobb híjján) a Nagy magyar atlasz, valamelyik magyarázatos törvénytár, a Magyar kereskedők könyve s a Stampfel-féle tudományos zsebkönyvtár s más hasonló vállalatok teljes, illetve válogatott sorozata, íme azok a kiadványok, melyek egy *igen szerény méretű* kézikönyvtár összeállításánál figyelembe jöhetnek. Néhány napilap, a főbb pártállások szerint összeválogatva, de a szenzációt hajhászó, felekezeti vagy osztálygyülölségre szító lapok föltétlen mellőzésével s egy pár általános irányú hetilap és folyóirat, továbbá a helyi vagy országos lak- és czimjegyzékek katonai és tiszticzimtárak, helységnévtárak, vasuti menetrendek legujabb példánya egészítené ki az olvasóterem anyagát. Ez állandó olvasótermi anyag mellé tartalmasabb könyvtárakban az elraktározott készletből is kiválogathatjuk időről-időre egy-egy, a napi események által fölszínre vetett s általánosabb érdeklődésre igényt tartó kérdés irodalmát s külön polczon

helyezzük el az aktuális anyagot, megfelelő hirdető táblán jelezve azt pl. :

A repülés problemája.

Sziczilia és a földrengés.

Bosznia és a keleti kérdés.

A könyvek, hirlapszámok befogadására alkalmas bútorokról már előzetesen megemlékeztünk, elhelyezésükről legyen elég annyit mondanunk, hogy a szakok szerinti felállítás csupán néhány száz kötetnél van helyén, míg egy 50—60 kötetes kézikönyvtár betürendes elhelyezés mellett sokkal könnyebben áttekinthető s az olvasótermi könyvek katalógusát is fölöslegessé teszi.

Vannak viszont olyan népkönyvtárak, a hol a kikölcsönzésre szánt, elraktározott könyvkészlet anyaga is használható az olvasóteremben

Itt vetjük fel azt a kérdést, vajjon tinta használata megengedhető-e az olvasóteremben. A Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsa a népkönyvtárak kezeléséről kiadott szabályzata 8. szakaszában határozottan tagadó állást foglal el és kimondja, hogy az olvasóteremben jegyzeteket csupán irónnal szabad tenni. A külföldi népkönyvtárak túlnyomó része e tekintetben jóval liberálisabb s vagy egyáltalában megengedi a tinta használatát, vagy pedig külön asztalt jelöl ki, a hol — kellő ellenőrzés mellett — szabad a tinta használata. Az esetben, ha a tinta használatát általában megengedjük, tanácsos legalább a drága díszművek részére külön asztalt fentartani, melynél a tinta használata tilos. Ily esetben a tilalom alá eső könyvek elkülönítve állítandók fel, megfelelő feliratú táblával :

A külön asztal mellett használhatók!

Az olvasótermi kézikönyvtárhoz több helyt minden alakiság nélkül hozzáférhet az olvasó s maga veszi ki, illetve helyezi

vissza a köteteket, másutt ismét csakis a kivétel szabad, míg a visszahelyezés — tévedések elkerülése végett — határozottan tilos. Mindkét esetben czélszerű, megfelelő feliratokkal figyelmeztetni a közönséget ; pl. ilyenformán :

A használt könyvek visszahelyezését kérjük!

illetve :

A könyvek visszahelyezése tilos!

vagy :

A használt könyvek az asztalon hagyandók!

Viszont vannak népkönyvtárak (pl. a párisi községi népkönyvtárak), a hol az olvasóterem könyvkészlete is csak a teremben felügyelő közeg közvetítésével vehető igénybe. A belső raktárak használatánál ez a közvetítés szinte elkerülhetetlen. Ilyenkor persze az olvasószoba állandó felügyeletéhez két egyén jelenléte szükséges.

A hol csak közvetítéssel férhet az olvasóterem látogatója a könyvanyaghoz, mulhatatlanul szükséges az igénybe vehető könyvek katalógusa mellett kellő számú kérőlapot is kitenni közhasználatra. A kérőlapok megfelelően rovatolt 9×6 cm méretű blanketták, a következő adatok befogadására : 1. szerző neve ; 2. a mű czíme ; 3. jelzet ; 4. olvasó neve ; s a hol a helyek számozva vannak 5. a helyszám feltüntetése. (40. ábra).

A kérőlapok egyúttal a napi forgalom statisztikai kimutatására is felhasználhatók.

Oly könyvtárakban, a hol az olvasó kizárólag a kézikönyvtár használatára van utalva s anyagához önmaga hozzáférhet, a statisztika természetesen a megjelentek számban tartására szorítkozik. Az összeszámolás legegyszerűbb módja abban áll, hogy a felügyelő, kinek ily esetben emelkedettebb helye a bejárás közelében van fölállítva, az elébe helyezett íven annyiszor von irónjával egy-egy vonást, a hányszor valaki átlépi a terem küszöbét. Ha a nőkről külön kimutatás készül, a jegyeket »férfiak«, »nők«

felírású külön ívekre rovogatja. Sok helyt az is szokásban van, hogy óráról órára elkülönítve vezetnek kimutatást. Ez eljárásnak az a gyakorlati haszna, hogy a legforgalmasabb időszak megállapítására vezet s útmutatásul szolgál a nyitvatartási idő esetleges megváltoztatásánál.

A nyilvántartás egy másik módja abban áll, hogy a bejárat közelében kis asztalra naplót helyezünk, melybe minden belépő olvasó aláírja a nevét. Ez a szokás áll fenn pl. Londonban a Guildhallban elhelyezett népkönyvtárnál. Nehézkessége miatt nem ajánlható.

KÉRŐLAP.

(x . . . i népkönyvtár olvasóterme.)

Szerző : .....

Czím : .....

Jelzet : .....

Olvasó neve : .....

.....*ülőhelyszám.*

40. ábra. Kérőlap mintája.

Számlálógép alkalmazása kerülendő, nemcsak azért, mert tetemes költséggel jár, hanem azért is, mivel zakatolásával kellemetlen zajt okoz.

B) *A kikölcsönzés.*

A külső használat, vagyis a könyvkikölcsönzés népkönyvtáraink legfontosabb, sőt túlnyomó részüknek — olvasóterem híjján — egyetlen feladata.

Miként az olvasóterem használatát, ezt is külön szabályzat határozza meg.

A szabályzat első pontja itt is a kikölcsönzés lebonyolításának idejét szabja meg. Az ideális állapot a könyvtár ezen

ágánál is az, ha a kikölcsönzés reggeltől estig van működésben. Kezdetleges viszonyaink mellett azonban ez a berendezés — legalább ma még — legföljebb jámbor óhaj. Igényeinket a minimumra leszállítva, a legrövidebb kölcsönzési időt városi könyvtáraknál napi egy órában állapítjuk meg, mely a munkásokra való tekintettel az est idejére (legczélszerűbben 6—7 vagy 7—8 óráig) teendő. Falusi s tanyai könyvtáraknál heti egy-két óra is elég, legczélszerűbben vasárnapon délelőtt az istentisztelet utáni órákban, vagy kora délután (11—12, 2—3.). Ez utóbbi helyeken azonban a könyvtárkezelő, a ki a lakosság túlnyomó részével személyes ismeretségben áll és sokkal közvetetlenebbül érintkezik, ne röstelje a határozott időn kívül is megnyitni szerény könyvtára ajtaját, ha akad jelentkező, különösen, ha az a falu végéről, vagy valamely távoli majorságról állít be hozzá. Sőt az ilyen váratlan látogatókra való tekintettel helyesen teszi, ha háznépe valamelyik megbízható tagját (nejét vagy serdültebb gyermekeit) is bevezeti a kikölcsönzés apró titkaiba, hogy a jelentkező a kezelő távolléte vagy egyéb elfoglaltsága esetén se legyen kénytelen üres kézzel eltávozni. Erre az Orsz. Tanács idézett szabályzarának 5. szakasza a kezelőt kifejezetten is fölhatalmazza. [1]

A hivatalos kikölcsönző-órák ideje a könyvtár befogadására szolgáló épület ajtaján kifüggesztendő s időről-időre a helyi lapokban is közzéteendő.

A második fontos intézkedés a kölcsönvevők alsó korhatárának és személyazonosságának megállapítására vonatkozik.

Az Orsz. Tanács szabályzata megkívánja, hogy az általa adományozott könyvtár az illető község vagy kerület összes lakosainak díjtalanul rendelkezésére bocsáttassék (1. szakasz), de följogosítja a könyvtárkezelőt, hogy, saját belátása szerint, 16 évesnél ifjabb olvasókat a könyvtár használatától eltilthasson. Oly helyeken, a hol az iskolákkal kapcsolatban

[1] Egyes könyvtárkezelők azon eljárása, hogy havonta csupán egyszer, pl. az első vasárnap délelőttjén tart könyvkiadási órát, még az esetben is elítélendő, ha a szabott határidőn kívül is bármely elfogadható órában kiszolgálja a jelentkezőket, mert mindig számolnunk kell az olyan tartózkodó jellemekkel is, a kik nem szívesen foglalják le a kezelő szabad idejét.

megfelelő ifjusági könyvtárak állanak fenn — s ez az új népiskolai törvény értelmében a közel jövőben általánossá lesz — a 16 éves korhatár akadály nélkül fölvehető. Ott azonban, a hol ily ifjusági könyvtárak még nincsenek, vagy anyaguk a nagy kereslet lebonyolítására nem elegendő, a népkönyvtárak könyvkészletének ifjusági olvasmányokból összeállított része a 16 éven aluliaknak is kiadható.

A mi a jelentkező olvasók személyazonosságát illeti, ennek igazolására csakis oly városi könyvtáraknál van szükség, melyeknek nagy az olvasóközönségük. Kisvárosi, vagy falusi könyvtáraknál, melyek szükségkép kisszámú közönségét a kezelő akár személyesen, akár látásból ismeri, az igazolás fölösleges.

Ott, a hol az igazolás szüksége fenforog, a jelentkezők valamely hatósági okmánynyal pl. bejelentőlappal vagy adókönyvvel igazolják kilétüket. A bemutatott okmányok hitelességének ellenőrzésére igen bevált módszer a következő. A fölvételre jelentkezőkkel a saját címükre levelezőlapot állíttatunk ki, melynek nyomtatott szövege arról értesíti címzettet, hogy a levelezőlap bemutatása mellett az olvasók lajstromába fölvétetik. Az ekként kiállított lapot a könyvtáros aláírásával s bélyegzőjével ellátva a címzett költségére elküldjük a postán. A lap kézbesítése biztosíték arra, hogy a jelentkező a helyes címet mondta be. Szövegezésének mintájául szolgálhat a budapesti könyvtár-egyesületnek 41. ábránkon bemutatott levelezőlapja.

Vannak esetek, a mikor a személyazonosság igazolása egymagában kellő biztosítéknak el nem fogadható. Ez az eset áll fenn az állandó évi lakással nem biró üzleti, gyári és családi alkalmazottaknál. Ezektől a munkaadó által aláírt jótálló vagy ajánló nyilatkozatot kell bekívánnunk, mely a könyvtár irattárában megőrzendő.

A jótálló-rendszer főleg Angliában van kifejlődve, a hol ily nyilatkozat kiállítására minden a választási lajstromba fölvett helybeli lakos jogosult. Szövegezésének jellemzésére szolgáljon a finsbury-i (London egyik városrésze) könyvtárban megkívánt jótállási nyilatkozat, mely magyar fordításban így szól: »Én alulirott, mint a finsbury-i választókerület állandó lakosa, e szabályzat 7. szakasza értelmében kinyilatkoztatom,

hogy folyamodót olyan egyénnek tartom, a kinek könyvek használatra bátran kikölcsönözhetők ; és egyúttal arra is vállalkozom, hogy megtérítem, illetve megfizetem mindazon a Finsbury-i Nyilvános Közkönyvtár Bizottsága tulajdonát képező könyveket, melyeket említett kikölcsönző elveszít vagy bármi módon megrongál. Szintúgy vállalkozom arra is, hogy a büntetéspénzeket s a könyvek visszaszerzéséből háramló egyéb költségeket

BUDAPESTI KÖNYVTÁR-EGYESÜLET.

Budapest, postabélyeg kelte.

Van szerencsénk értesiteni, hogy a **Budapesti Könyvtár-Egyesület II. ker. fióknépkönyvtárának** olvasói közé belépését tudomásul vettük és eme könyvtárunkat a jelen értesités **felmutatása mellett** használatba veheti.

Mint olvasó egyuttal jogositva van mindama belépőjegyek **kedvezményes áron élvezetére,** melyeket tagjaink számára kieszközlünk és a melyek a könyvtár hirdető tábláján közzététetnek.

A könyvtár és a kedvezmények igénybe vétele alkalmával a könyvtárhasználati dijnyugta mindenkor felmutatandó.

A budapesti könyvtár-egyesület
II. ker., fiók-népkönyvtára.

41. ábra. Fölvételről szóló értesítés mintája.

megfizetem.« Következik a névaláírás, a lakczím s a kelet megjelölése.

Az ajánlott egyénre vonatkozó adatok a lap másik oldalán olvashatók, a fölvételt kérő nyilatkozat kapcsán.

Németország egyes nagy városaiban jótállás helyett, mely a kikölcsönzött könyvekért az anyagi felelősséget a jótállóra hárítja, egyszerű ajánlattal is beérik. 42. ábránkon a Berlinben használatos nyilatkozatot közöljük magyar fordításban.

Ily ajánlati lap kitöltésére jogosultak a hivatalos pecséttel bíró hivatalnokok, a házigazdák bérlőik irányában s a könyvtáros előtt személyesen ismert megbízható egyének.

Az angol könyvtárakban ahhoz, hogy az iskolaköteles ifjuság is igénybe vehesse a könyvtár megfelelő osztályát, rendesen a szülők jótálló nyilatkozata szükséges. Minthogy azonban a szülők gyakran visszariadnak a nyilatkozatban foglalt kötelezettségek elől, újabban több helyt beérik a tanító egyszerű ajánlásával. Mintául álljon itt a whitechapeli (London) könyvtárban használt utalvány magyar fordításban (43. ábra.).

Ajánlati lap

a .....i városi népkönyvtár használatára.

Név, állás, lakás).....

.....

megbízható egyénnek ismerem. Ajánlom, hogy nevezettnek a népkönyvtár használata megengedtessék.

Berlin, 190.....n.

(Az ajánló neve, állása és lakása.)

42. ábra. A berlini városi népkönyvtárak ajánlati lapja.

Az ilyen ajánlati lap alapján kiállított olvasó-jegy addig marad érvényben, a míg az ajánlott az iskolát el nem hagyja. Kívánatra azonban a jegy bármikor bevonható. Az ajánló e tettével magát semmiféle kártérítésre nem kötelezi, de segítségére van a könyvtár vezetőségének a kiadott könyvek behajtásánál.

Olyanoktól, a kik jótálló vagy ajánló egyénre nem tudnak szert tenni, igen czélszerű némi pénzbeli biztosítékot kívánni A biztosíték összegét pl. az islingtoni közkönyvtár (London) 5 shillingben (6 korona) állapította meg. Lefizetéséről nyugtát állítunk ki vagy pedig az igazoló-jegyen ismerjük el. A hol a biztosítékot behozzák, czélszerű az ily föltétel mellett kikölcsönzők igazolványát a rendes, biztosíték nélküli kikölcsönzésre jogosító igazolványétól elütő színben készíttetni. A biztosíték az olvasójegy visszaszolgáltatása alkalmával fizetendő vissza.

Az igazolt olvasókról külön lajstromot vezetünk, mely az egyes jelentkezőket folyószámmal látja el s nevét, állását,

valamint közelebbi lakczímét tartalmazza. Czélszerű a lajstromban külön rovatot nyitni az aláírások befogadására, azzal a rovat élén álló megjegyzéssel, hogy a jelentkező aláírásával a könyvtári szabályokat magára nézve kötelezőknek ismeri el.

STEPNEY FŐVÁROSI KERÜLET.

WHITECHAPELI KÖNYVTÁR.

77, HIGH STREET E.

Szám.....

Kelt 190.....*n.*

Gyermek neve .....

.....

Czíme .....

.....

Osztály .....

STEPNEY FŐVÁROSI KERÜLETI KÖZKÖNYVTÁRAK.

CAWTHORNE A., KERÜLETI (VAGY FŐ-) KÖNYVTÁROS. (HIVATAL) 77, HIGH STREET, WHITECHAPEL, E.

WHITECHAPELI KÖNYVTÁR.

..... *iskola.*

Ajánlom.....

.....*-t, mint alkalmas egyént, a kinek házi olvasmányul kikölcsönözhetők az ifjúsági osztály könyvei.*

Aláírás.....

Állás.....

Kelt 190.....*n.*

Jegy száma..... *Kiadta*.....

Eredeti nagyság : 207 × 100 mm.

43. ábra. A whitechapeli (London) könyvtár ajánlati lapja tanulók részére.

A lajstrom legczélszerűbben 40 × 26 cm méretekkel készülhet, a mely esetben a folyószám s kelet rovataira 1½—1½ cm, a névére 8½, a foglalkozáséra 3, a lakáséra 4, az aláíráséra 5½ cm jut. Egy-egy lapra, ha a harántvonalak 17 mm-nyire vannak egymástól, 19 név fér el (44. ábra).

1909. év.

Szám	Kelet	Kikölcsönző neve	Foglalkozása	Lakása	A könyvtár szabályzatának rendelkezéseit magamra nézve kötelezőknek ismerem el
1	*I/2*	*Forgó Péter*	*Asztalos m.*	*Szigony-u. 1*	*Forgó Péter s. k.*

44. ábra. Olvasók lajstroma.

Az olvasók lajstromáról betürendes mutató vezetendő. mely legczélszerűbben külön dobozban őrzött mozgó czédulákból áll. A czédula-mutató előnye, hogy mindig szoros betürendben tartható s az esetleges visszaélések (pl. két jegy váltása, kitiltott egyének újra fölvétele stb.) könnyen ellenőrizhetők.

Minden a lajstromba bevezetett jelentkező olvasó-jegyet kap, melynek száma a lajstrom számával azonos. A jegy érvényessége igen különböző lehet. A legszokásosabb az a rendelkezés, mely az olvasó-jegynek évenkénti megújítását írja elő. Az év néhol a kiállítás napjától, másutt a naptári év kezdetétől, ismét másutt az iskolai év kezdetétől számítódik. A legegyszerűbb s oly könyvtáraknál, a melyek egész éven át nyitva vannak, a legmegfelelőbb is, naptári évenként megújítani a jegyeket. A kiállítás napjától számított évjegyeknek viszont az az előnyük, hogy a tömeges megújítás okozta torlódás, mely az előbbi rendszer természetes folyománya, elmarad. Ez esetben természetesen az olvasó igazoló-jegyére a lejárat napját is rá kell vezetnünk.

Ha az olvasó-jegyet évenkint megújítjuk, czélszerű minden év kezdetén elölről kezdeni a sorszámozást, mivel a végtelen számsor nemcsak a nagy számjegyek alkalmazása által válik nehézkessé, hanem a használati statisztikát is meghamisítja.

Az olvasó-jegy alakja s kiállítása igen különböző lehet. Sok helyt, mint látni fogjuk, az olvasó-jegyet egyúttal a kikölcsönzés nyilvántartásához is felhasználják, másutt viszont jegy helyett kis füzetkét — ú. n. olvasókönyvet — állítanak ki, mely szintén az olvasó igazolására s a kikölcsönzés nyilvántartására szolgál. Az esetben, ha a jegy csupán a személyazonosság igazolására szolgál, a lehető legkisebb formátumot válaszszuk. A színes kartonból készült olvasó-jegy a kibocsátó könyvtár czímén kívül a lajstrom számát, az olvasó nevét és állását s a jegy érvényességének idejét, illetve a kibocsátás vagy a lejárat napját s a kiállító aláírását tünteti föl. Czélszerű az olvasójegyre figyelmeztetésül kinyomatni, hogy az olvasó-jegy gondosan megőrzendő, mivel az esetleges visszaélésekért az eredeti tulajdonos felelős. Alkalmas mintául a 45—46. ábrákon látható séma szolgálhat.

Megjegyzendő, hogy az olvasó-jegy a kikölcsönzés tartama alatt a könyvtárban visszatartandó s szám- vagy a név betürendjében kezelendő. Őrzésükre a jegyek méreteihez illő, vászonnal borított dobozok szolgálhatnak.

Előlap:

.....I NÉPKÖNYVTÁR.

.....*sz.* ***olvasójegy***

.....

.....*részére.*

Kiadatott 190.....-n.

Fordíts! .....*könyvtáros.*

Hátlap:

Figyelmeztetés!

Ez olvasójegy másra át nem ruházható és gondosan megőrzendő. A jegy alapján kiszolgáltatott könyvekért, **még bebizonyított visszaélés esetén is,** a jegy eredeti tulajdonosa anyagilag felelős.

45—46. ábra. Olvasójegy elő- és hátlapja.

Oly könyvtáraknál, melyek olvasóiktól bizonyos tagdíjat szednek az igazolvány egyúttal a tagdíjfizetések nyugtatására is felhasználható.

Az olvasójegy kiállításáért legczélszerűbb semmiféle díjat sem szedni, vagy pedig az illetéket a legkisebb összegben (pl. tíz fillérben) állapítani meg. Egyes könyvtárakban az eredeti olvasójegy díjtalan, elvesztése esetén azonban a pótlására

szolgáló másolat 20—30 fillérbe kerül. Hogy az olvasójegyért fizetendő illeték mennyire hátrányára van a könyvtár fejlődésének, azt az elberfeldi könyvtár esete bizonyítja. E könyvtárban az illetéket pénzügyi okokból 1903-ban az addigi 10 pfennigről 30-ra emelték ; de ez emelés folytán akkora visszafejlődés volt tapasztalható a forgalom nagyságában és minőségében, hogy az év végén ismét a régi rendet állították vissza.

A kölcsönzési szabályzat egy másik pontja a kivehető művek, illetve kötetek számát s a használat időtartamát állapítja meg.

Az Orsz. Tanács népkönyvtárainak szabályzata e tekintetben a kezelőnek szabad kezet enged, de megjegyzi, hogy rendszerint egy mű adható ki egyszerre s legföljebb négy heti időre.

Tanyai könyvtáraknál, a hol a közlekedés a távolabb fekvő majorságok s a könyvtár székhelye közt — különösen télvíz idején — meglehetősen körülményes, egyszerre több kötetet is adhatunk ki a távolabb lakó népesebb családoknak s hacsak rendkívül népszerű és keresett könyvekről nincs szó (a milyen pl. Benedek Elek Magyar mese- és mondavilágja), a visszahozatal határnapját is kitolhatjuk pl. hat hétre vagy két hónapra.

Városi s nagyobb forgalmú falusi könyvtáraknál a nyugateurópai minta követése ajánlatos, mely, csekély kivétellel, csupán egy-egy kötet kivitelét engedi meg s a határidőt két, esetleg három hétre teszi. Némelyik könyvtárban kétféle határidő van érvényben, egy hosszabb, pl. 3 hét az ismeretterjesztő s egy rövidebb pl. 2 hét a szépirodalmi művekre nézve. A hol egyes folyóiratszámok is kikölcsönöztetnek, ezekre nézve egészen rövid, 4-től 8 napig terjedő határidő állapítandó meg.

Németország egyes városaiban, hogy a tudományos könyvek használatát is megkedveltessék, meghonosították az angol-amerikai kettős igazolvány-rendszert, még pedig igen szép eredménynyel. Követését mi is ajánlhatjuk.

A kettős igazolvány rendszere lényegileg abban áll, hogy minden felnőtt olvasó rendes olvasójegyén kívül, ha kívánja, még egy második jegyet is válthat, mely színre vagy alakra amattól feltűnően különbözik. Hamburgban a pferdemarkti

könyvcsarnokban pl. a rendes olvasójegy férfiak részére kék, nők részére lazaczszínű ; ellenben az ismeretterjesztő mű kivételére jogosító igazolvány színe sárga. Míg az első jegy ellenében a könyvtár kikölcsönözhető anyagának bármely osztályát vehetjük igénybe, addig a második olvasójegy *kizárólag ismeretterjesztő könyv* kivételére jogosít.

A szabályzatban megállapított kölcsönzési időtartam pontos betartására a hanyagságra hajló közönséget csakis pénzbirságokkal s egyéb fegyelmi eszközökkel lehet rászorítani.

A pénzbirságot részint nap- részint hétszámra állapítják meg, némely helyen pedig a kétféle rendszer keveréke van alkalmazásban olyanformán, hogy a határidőn túl az első hét egész tartamára kivetett összeg a nyolczadik naptól kezdve minden további napért felszámíttatik olykép, hogy pl. az első hétért 10 fillér, azon túl pedig minden napért 10—10 fillér birság fizetendő. Van olyan rendszer is, mely a határidőn túl az első hétre kiszabott birságot a második hétre megkettőzteti (pl. Berlin, Heimann-könyvtár). A birságdíjak a legtöbb helyen minden késedelmeskedőtől behajtatnak, tekintet nélkül arra, hogy az olvasó részesült-e intésben vagy sem ; másutt ismét a büntetéspénz kirovása csak az esetben van megengedve, ha a késedelmező megintése már tényleg megtörtént. Igy van ez pl. Hamburgban a kohlhőfeni könyvtárban, a hol az első megintésért 10 pfennig, a másodikért pedig 20 pfennig birság fizetendő.

Az első, kékszínű intőlap beosztását és szövegét (magyar fordításban) a 47. ábra adja.

Ha ez az első intés nem használ, három nap multán narancsszínű levelezőlappal keresik föl a késedelmeskedőt (l. a 48. ábrát).

Ha e második felszólításnak sincs foganatja, a kikölcsönzés napjától számított egy hó mulva a könyv elveszettnek tekintetik, annak visszavételére a könyvtár nem kötelezhető s bolti árát teljes összegében behajthatja.

Sokkal kurtábban bánnak el a késedelmezőkkel a berlini községi népkönyvtárak. A határidő leteltével a késedelmezőktől a köteteket küldöncz útján hajtják be, minden előzetes felszólítás, intés nélkül. A küldöncznek egy-egy útjáért 25 pfennig

(30 fillér) fizetendő. Ha a kikölcsönző vonakodik a díjat lefizetni, vagy a könyv átadását megtagadja, a könyvtár használatától eltiltatik s a könyvek bírói úton hajtatnak be rajta.

A

Első intő.

Az ön által aláírt könyvtári szabályzat 15. §-a értelmében, felhívom, hogy a könyvtárból kikölcsönzött könyvet két napon belül visszahozza. — Ez intőért 10 pfennig illeték fizetendő.

NYILVÁNOS KÖNYVCSARNOK.
HAZAFIAS EGYESÜLET.
HAMBURG.

AZ A ÁLLOMÁS
KÖNYVKIADÓ OSZTÁLYA.
KOHLHÖFEN 21.

47. ábra. Első intő késedelmes olvasók részére Hamburgban.

Újabban ez a drákói felfogás — egyelőre csak Angliában és Észak-Amerikában s ott is elég szórványosan — kezd tért

NYILVÁNOS KÖNYVCSARNOK. A. — KOHLHÖFEN 21.

Második intő.

Olvasó sz.....

Az ön által aláírt könyvtári szabályzat 15. §-a alapján ismételten **sürgösen** fölkérjük, hogy a kikölcsönzött könyvet **további következmények elkerülése miatt azonnal** visszaszolgáltassa. — Ezen intőért 20 pfennig illeték jár.

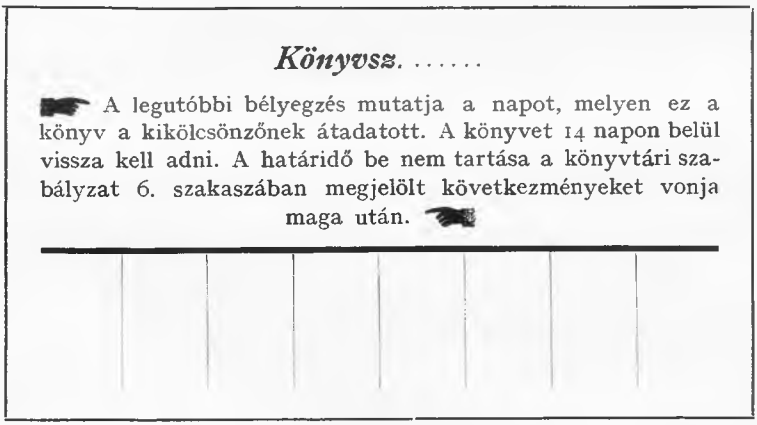
A kezelőség.

48. ábra. Második intő késedelmes olvasók részére Hamburgban.

veszíteni. Brown például többször idézett művében azon nézetének ad kifejezést, hogy a birságpénz föltétlen szükségessége csakis a használók elenyésző töredékével szemben állhat meg s

felfogását a manchesteri könyvtár tapasztalatával indokolja, a hol a birságpénz eltörlése daczára példásan működik a kikölcsönző-osztály. Elveit a gyakorlatba is átvitte s a vezetése alatt álló islingtoni (London) új közkönyvtár szabályzatában a birságpénzekről nem történik említés. A jövő majd megmutatja, hogy e túlzott szabadelvüségnek megvan-e a létjogosultsága: mi a birság eltörlését csakis rendkívül fegyelmezett, kötelességtudó közönséggel szemben ajánlhatjuk, akkor is csak az esetben, ha a könyvtár ezen sokszor igen tekintélyes jövedelmi forrásra nincs ráutalva. A mi kis népkönyvtáraink azonban, melyek semminemű javadalmazással nem birnak, a birságokból befolyó szerény jövedelemre okvetlenül rászorulnak, miután az irodai kiadások s apróbb javítások fedezésére csakis ez ad módot.

Hogy a határidő lejártát az olvasó emlékezetében tartsák, külföldi nagy népkönyvtáraknál a kötetek első táblájának belső felületére írással rájegyzik, illetve nedves bélyegzővel rányomják a kiadás keltét. Sok könyvtárban a tábla belsejére e czélból külön rovatolt papirlapot ragasztanak, melynek élén rendszerint rövid figyelmeztetés áll a kikölcsönzés határidejének tartamára s a határidő elmulasztásának következményeire

Könyvsz. .....

A legutóbbi bélyegzés mutatja a napot, melyen ez a könyv a kikölcsönzőnek átadatott. A könyvet 14 napon belül vissza kell adni. A határidő be nem tartása a könyvtári szabályzat 6. szakaszában megjelölt következményeket vonja maga után.

49. ábra. Határidő-ürlap mintája.

vonatkozólag. A 49. ábrán bemutatott mintát, melynek eredeti méretei 155 × 104 mm-re rúgnak, a Heimann-könyvtárban használt lap nyomán szerkesztettük meg.

Oly könyvtáraknál, melyek hetenkint csupán egyszer tartanak kikölcsönzést, az ilyen emlékeztető fölösleges, mivel az olvasó könnyen emlékezetében tarthatja a kivitel napját.

Két vagy három hét egy-egy kötet elolvasására általában bőven elégséges, minthogy azonban van sok olvasó, a ki igen lassan olvas, vagy naponként csak kevés időt szentelhet olvasásra, méltányos, hogy a határidő meghosszabbításáról is gondoskodjunk. A könyvtárak egy része ezt csupán ismeretterjesztő művekre nézve engedi meg, míg mások minden korlátozás nélkül kimondják, hogy az első határidő leteltével a visszaadás

Határidőmegujítás.

Felkérem a t. könyvtárkezelőséget, hogy a nálam lévő .....címü könyv 190.....-n lejáró határidejét két héttel meghosszabbitani szíveskedjék.

Kelt.....

Név .....

Olvasójegy száma.....

50. ábra. Ürlapminta határidőmegujításra.

határnapja az olvasó *külön kérésére* ugyanily időre megújítható. A megújítást azonban rendszerint attól teszik függővé, vajjon időközben a mű nem vétetett-e más oldalról előjegyzésbe.

A megújítás rendszerint élőszóval történik, azonban nagy városokban s oly helyeken, a hol a közlekedés nem éppen könnyű, az írásbeli megújítás is megengedhető. A megújítás írásbeli lebonyolítására közönséges levelezőlapok, vagy nyomatott szöveggel ellátott, levelezőlap formájú ürlapok szolgálhatnak (50. ábra).

Az ürlapok mérsékelt díjért árusíthatók.

A kint lévő könyvek előjegyzése kis forgalmú könyvtáraknál élőszóval is lebonyolítható s minden aggály nélkül szépirodalmi művekre is kiterjeszthető.

Nagy könyvtáraknál az előjegyzés csakis írásban történhetik s a személyzet túlságos igénybevételét elkerülendő, csakis ismeretterjesztő művekre nézve szokott fennállani. Lebonyolításának igen praktikus módját láttuk Hamburgban. Az előjegyzés megtételére itt nyomtatott levelezőlap szolgál, melyben a könyvtár vezetősége értesíti az olvasót, hogy az általa előjegyzésbe vett könyv rendelkezésére áll s meghatározott időn belül elvihető. A lapot az előjegyző maga címezi meg magának s ő tölti ki a kívánt könyv címének s jelzetének fentartott rovatot is. A kezelő már most az ekként kitöltött

Előjegyzési lap.

(Jelzet).....

(Czím) .....czímű mű,

melyet 190.....-n könyvtárunkban előjegyzett, rendelkezésére áll s (hónap, nap)ig elvihető. —

A jelzett határnapon túl az előjegyzés hatályát veszti.

X. Postabélyeg kelte.

Könyvtárkezelőség.

51. ábra. Űrlapminta előjegyzésre.

lapokat nyilvántartja s mihelyt a kívánt könyv beérkezik, a megfelelő előjegyzési lapot postára adja. A postaköltség a lap árával együtt természetesen az előjegyzőt terheli. Ha többen ugyanazon könyvre jegyeznek elő, az értesítések az előjegyzések keltének sorrendjében küldetnek szét.

Szövegezésére az 51. ábrán látható mintát ajánljuk.

Az előjegyzések nyilvántartásának legegyszerűbb módja abban áll, hogy minden ilyen lapot az illető kötet helyére teszünk s a mikor a könyvet visszahelyezzük a polczra, az előjegyzést megjelöljük pl. egy beléhelyezett színes papirsávval, melyre az előjegyzési lap elküldésének keltét följegyezzük. Az előjegyzések nyilvántartását esetleg a kikölcsönzések nyilvántartásával is kapcsolatba hozhatjuk.

A kikölcsönzés nyilvántartása, melynek jóságától a könyvtár teljesítőképessége — a kezelő rátermettsége, gyakorlottsága s a könyvanyag czélszerű felállítása mellett — elsősorban függ, igen sokféle lehet. Nagy, mondhatni főbenjáró fontosságát tekintve, csak természetes, hogy a nyilvántartás módozatai a szakembereket mindenha kiváltkép foglalkoztatták s hogy ma már a rendszerek szinte beláthatatlan tömege ejti zavarba az érdeklődőt. E tömegből a következő fejtegetések során csupán a legfőbb tipusokat mutatjuk be, gondosan ügyelve arra, hogy az ismertetendő módszerek mindegyike lehetőleg megfeleljen annak a három alapkövetelménynek, melyet Jaeschke a nyilvántartás rendszereitől okvetlenül megkíván: a gyorsaság, megbízhatóság és áttekinthetőség elveinek.

Lényegileg négyféle nyilvántartó-rendszert különböztethetünk meg ú. m. a napló-, a térítvény-, a lap- és az indikátor-rendszert, melyekhez ötödiknek a négy csoport egymásközti kombinálásának változatos lehetőségei járulnak s keverékrendszer czímen foglalhatók össze.

a) *A napló-rendszer.* A kikölcsönzés nyilvántartásának legkezdetlegesebb s legősibb módja abban áll, ha a jelentkezés sorrendjében jegyzéket — naplót — vezetünk a használatra elvitt könyvekről. Egészen kis olvasókörre szorítkozó falusi és tanyai könyvtáraknál ez a módszer ma is igen jól beválik. Erre való tekintettel az Orsz. Tanács összes kész könyvtárait, melyek jobbára ily helyekre küldetnek szét, vaskos (800 l.) kikölcsönzési naplóval látta el, mely 33×21 cm lapméretekben készül, oldalankint 27 bejegyzésre nyujt módot s kis forgalom mellett évek hosszú sorára elegendő. Rovatbeosztását az 52. ábra mutatja.

Az egyes rovatok elnevezése önmagát magyarázza. A »megjegyzés« rovat különös esetekben fenforgó észrevételekhez szükséges. Ide írjuk be pl. azt, ha a könyv a rendes határidőn túlterjedő terminusra, vagy pénzbeli biztosíték ellenében adatik ki, itt könyveljük el a birságpénzeket, a könyv megrongálása vagy elveszte miatt behajtott összegeket stb. A visszahozatal megjelölésére nincs megfelelő rovat: ez úgy történik, hogy a könyv visszaadásakor az illető bejegyzést színes irónnal keresztülhúzzuk. Ha a könyvet törlésekkel nem akarjuk elcsúfítani,

a megjegyzések rovatát a visszahozatal bejegyzésére is fölhasználhatjuk.

Oly kis könyvtáraknál, melyeknek nem nagy, de annál szorgalmasabb olvasóközönségük van, a naplórendszer egy másik formája ajánlható, melyet Dewey [1] nyomán a következőkben ismertetünk. E rendszer lényege abban áll, hogy a naplónak egy-egy folyószámmal ellátott oldalát tartjuk fenn egy-egy olvasónak, rávezetve a lap élére az olvasó nevét, polgári állását s ha szükséges, közelebbi lakczímét is. A vonalozott lap többi részét ½—1 cm közt váltakozó közökben merőleges vonalak

Nap	Kikölcsönző	Könyvtári szám	Szerző neve	Észrevételek (meghosszabbítás, bírságok, sürgetések stb.)

52. ábra. Az Orsz. Tanács könyvtárainak kikölcsönzési naplója.

osztják fel kellő számú rovatokra, még pedig annyiszor ismétlődve egymás mellett, a hányszor a lap szélessége megengedi. A rovatok száma a könyvtár rendszerétől függ. Dewey, a ki a tizedes szakrendszerre van tekintettel, öt rovatot kíván meg, melyek közül az első a szakjelzés, a második a könyvjelzés, a harmadik a kötetszám, a negyedik a kivitel s az ötödik a visszahozatal keltének befogadására szolgál. Az oly könyvtárakban, a hol a könyveknek szakjelzése nincs négy rovat, az Orsz. Tanács által adományozott könyvtáraknál pedig, a hol minden egyes kötet külön folyószámmal van ellátva s így a kötetszám megjelölésére

[1] The Library Journal III. évf. 252—255. l.

szolgáló rovat fölösleges, csupán három rovat szükséges. A rovatok szélességét Dewey a szakjelzésnél 1½—2 cm-re, a könyvjelzésnél 1—1½ cm-re, a kötetszámnál ½—1 cm-re, a kivitel és visszaadás bejegyzésénél pedig 1—1 cm-re teszi. Az esetleg fölmerülő birságpénz kimutatásáról Dewey nem gondoskodik külön rovatról, hanem a visszahozatal számára fentartott rubrikában szorít neki helyet. A napló méreteit Dewey 30×20 cm.-ben állapítja meg. E méretek mellett egy-egy lap ötven egymástól ½ cm-re eső vízszintes sorral, ötös beosztás mellett három hasábra osztható, úgy hogy egy-egy olvasó törzslapja 150 kikölcsönzést tesz lehetővé s így több évre is elegendő. Az áttekinthetőség fokozása végett az első három rovatot vörös, a másik kettőt pedig kék hajszálvonallal, az egyes hasábokat pedig kettős kék hajszálvonallal választhatjuk el. A dátumok bevezetésénél az évet és hónapot mindig az illető évben, illetve hónapban először szereplő tételnél teszszük ki, oly esetben pedig, ha egyszerre több munkát is kikölcsönzünk ugyanazon olvasónak, a második, esetleg harmadik műnél a keletet macskakörmökkel („) jelezzük. Ha a nyilvántartáshoz csupán három rovatra van szükségünk, úgy egy lap befogadóképessége 250-re emelkedik a fenti méretek mellett.

Az efajta naplóvezetésre az Orsz. Tanács által adományozott naplót is felhasználhatjuk oly módon, hogy a kelet befogadására szánt rovatot a könyvjelzés, a kikölcsönző nevének befogadására szólót a kivitel dátuma s a könyvczím feltüntetésére szolgálót a visszaadás napja bejegyzésére foglaljuk le, míg az utolsó rovatot meghagyjuk eredeti rendeltetésének.

Hogy az olvasó törzskönyvi lapját gyorsan feltalálhassuk, külön mutatót készítünk, esetleg egy nyolczadrét alakú füzet felhasználásával, melynek minden egyes lapját más-más betüvel kezdődő nevek részére foglalunk le. Előreláthatólag erős betük számára (p¹. K. S. V.) két lapot tarthatunk fenn.

A napló-rendszer e két fajtája közül mindegyiknek megvan a maga előnye és hátránya is. Az első fajta mellett az szól, hogy a késedelmezők nyilvántartását s az évi kötetforgalom gyors megállapítását teszi lehetővé. Viszont az olvasók tényleges számáról nem ad közvetetlen felvilágosítást, arról pedig, hogy az egyes olvasók mily mértékben s irányban veszik igénybe a

könyvtár anyagát, egyáltalán nem nyujt áttekintést. A második viszont a lejárati idő s a kötetforgalom közvetlen megállapítására nem nyujt módot, ellenben az olvasók számát, olvasásuk mértékét és irányát állandóan nyilvántartja. Ez utóbbira különösen akkor van szükség, ha az olvasó nem maga jő a könyvekért, hanem valamely megbízottját (cselédjét, gyerekét) küldi el értük. Az olvasó ilyenkor igen gyakran a könyvtárosra bízza a kiadandó mű megválasztását, legföljebb ha egész általánosság-

E nyugtatvány a kikölcsönzőnek a könyv beszolgáltatásakor visszaadatik.

Ezennel elismerem, hogy a következő könyvet: (Jelzet)..... (Czím) .....
a mai napon a városi népkönyvtárból kölcsönvettem s kötelezem magam, hogy azt két héten belül hiány nélkül visszaszármaztatom.

Berlin, 190.....

Név és állás: .....
Lakás: .....
Az olvasójegy száma: .....

53. ábra. Berlini térítvény. Mérete: 17½ × 7 cm.

ban jelzi az olvasmány faját (pl. regényt, verseskönyvet, útleírást stb. kéretve). A könyvtáros, előtte az olvasó törzslapjával, mely eddigi olvasmányairól beszámol, ilykép elkerülheti azt, hogy ugyanazt a művet kétszer is elküldje egyazon olvasónak, a mi az időrendben vezetett napló mellett szinte elkerülhetetlen.

b) *A térítvény-rendszer.* A nyilvántartásnak ez a faja lényegileg abban áll, hogy az olvasó minden egyes kivett műről külön elismervényt állit ki, melyet térítvénynek nevezünk. Van egyszerű és kettős térítvény-rendszer. Ez utóbbihoz perforált ürlapok használtatnak, melyek kettéválaszthatók. A kettős rendszernek az egyszerűvel szemben az az előnye, hogy az

Folyó szám : ▬▬▬

.....

..... *úrhölgy*
..... *úr*

a »Muzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsa« irsai népkönyvtárából kölcsönvett .....

.....

könyvtári számmal ellátott művet sértetlen állapotban visszaadta.

Kelt.....190..év.....hó..

.....
könyvtárnok.

Folyó szám : ▬▬▬

A visszaadás határideje :

190.. év.....hó....

»A MUZEUMOK ÉS KÖNYVTÁRAK ORSZ. TANÁCSA«
irsai népkönyvtárából kölcsönvettem a következő művet :

A szerző neve : ....

A mű czíme : .....

Hány darab ? .....

Könyvtári szám : .....

Kötelezem magamat, hogy e művet a fent kitett határidőre sértetlen állapotban visszaadom, ellenkező esetben annak értékét azonnal és készpénzben megtérítem.

Kelt.....190..év.....hó....

Aláírás : .....

Lakás : ..... *Foglalkozás :* .....

54. ábra. Az Orsz. Tanács térítvénye. Méret: 21×15 cm.

elismervényeket két adat szerint tarthatjuk nyilván; egyik felét a kikölcsönző neve, a másik felét pedig a kikölcsönzés napja, illetve a kölcsönvett művek címe (szerzője) szerint. Egy másik előnye az egyszerű fölött az, hogy a könyv visszaadásakor csupán az egyik térítvényt adjuk vissza, a másikat az évi statisztika céljaira visszatarthatjuk. Az egyszerű térítvényeknél ellenben a statisztikáról külön följegyzések útján kell gondoskodnunk. A berlini községi népkönyvtárakban az egyszerű térítvény-rendszer van meghonosítva. A térítvények keskeny, hosszúkás papirlapok ($17\frac{1}{2} \times 7$ cm méretekben) az 53. ábrán látható beosztással és szöveggel.

A kettős térítvény mintájául az Orsz. Tanács által adományozott népkönyvtárak felszereléséhez tartozó térítvényt iktatjuk ide (54. ábra), mely sorszámmal is el van látva, a mi a forgalom megállapítását könnyíti meg.

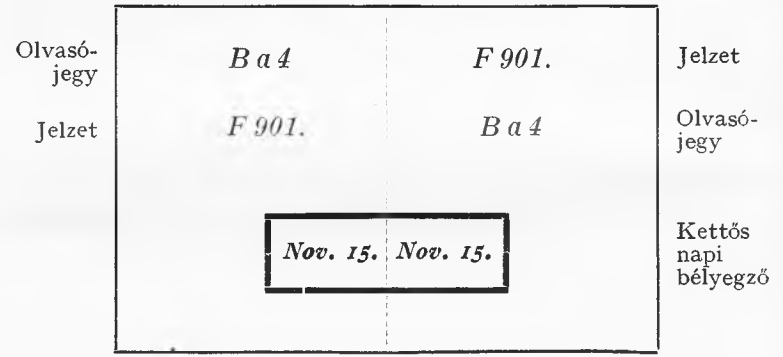
A térítvény-rendszert követő könyvtárakban a szükséges ürlapokat rendszerint bizonyos illeték lefizetése mellett bocsátják a közönség rendelkezésére. Igy pl. a berlini népkönyvtárak térítvényeiknek tuczatját 5 pfennigért árusítják; a charlottenburgi népkönyvtár ugyanekkora összegért 20 térítvénynyel szolgál. Az Országos Tanács a könyvtárai fölszereléséhez tartozó térítvények árusítását nem engedi meg s ha elfogynak, indokolt esetekben új küldeménynyel pótolja.

A térítvény-rendszer legnagyobb hibája nehézkességében rejlik. Az ürlapok sokféle rovatát természetesen maguknak az olvasóknak kell kitölteniök; ez oly fokú írásbeli készséget kíván meg az olvasótól, mely a népkönyvtárak törzsközönsége túlnyomó részénél nincs meg. E mellett a térítvények kitöltése forgalmasabb napokon könnyen torlódást idézhet elő, mivel a legtöbb könyvkikölcsönző-helyiségben csak igen korlátolt számban állanak a szükséges eszközök (asztal, toll, tinta) rendelkezésre.

Hogy e bajokat némikép orvosolja, a könyvtárkezelő sok vidéki könyvtárunknál csupán a térítvények aláírását bízza olvasóira, a többi rovatot maga tölti ki, persze nem ritkán felületesen vagy hiányosan. Sokszor tapasztaltuk, hogy a könyvczím helyett csakis a jelzete van fölírva a térítvényre, az olvasó aláírása mellől pedig a foglalkozás megjelölése hiány-

zik, úgy hogy a helyi viszonyokat nem ösmerő előtt a könyvtár közönségének társadalmi megoszlása örök rejtély marad.

A térítvény-rendszer egy jóval egyszerűbb változata van alkalmazásban az esseni városi népkönyvtárban s oly jól bevált, hogy nagyobb forgalmú könyvtárak részére bátran ajánlható. A térítvény egy, a közepén perforált (átlyuggatott) téglányalakú papirlap, melynek bal szárnya felső sarkába az olvasójegy számát s alája a könyv jelzetét, jobb szárnya felső sarkába pedig ugyanezen adatokat, de fordított sorrendben jegyezzük, alól pedig a napi dátum kettős bélyegzőjével látjuk el olykép, hogy

55. ábra. Az esseni térítvény.

a lap megfelezésekor mindkét szárny feltüntesse a kivétel napját (55. ábra).

Záróra után a lapokat szétfejtik s a balszárnyat az olvasójegy száma, jobbfelét a jelzet szerint csoportosítják; s ez utóbbiakat a dátum szerint rendezik. Az összes följegyzéseket természetesen a kezelőszemélyzet végzi.

c) *A laprendszer.* Valamennyi rendszer közt ez felel meg leginkább a föntebb felállított követelményeknek. Eredetileg a naplórendszer második fajából fejlődött a következő úton.

Mint láttuk, a naplóban egyesített törzslapoknak az a hátrányuk, hogy az olvasókról külön mutató készítendő. Ezt az által kerülték el, hogy a törzslapokat szabadon mozgó cédulákból állították elő, melyek mindig betürendben voltak tarthatók. (Ily alakban előfordul a budapesti könyvtár-egyesület népkönyvtáraiban; mintáját l. az 56. ábrán.) A törzslapok

Budapesti Könyvtár-Egyesület.....kerületi fiók-népkönyvtára.

Név: .....

Foglalkozás: .....

Lakás: .....

Tagminőség: .....

Az előfizetés érvényes:

190....év..... *Nyugta szám*.....
190....év..... » » .....
190....év..... » » .....
190....év..... » » .....

Kikölcsönzés ideje	A mű könyvtári száma	Visszahozatal ideje	Kikölcsönzés ideje	A mű könyvtári száma	Visszahozatal ideje
Összesen használta a könyvtárt			esetben	művet	kötetet

56. ábra. A budapesti könyvtár-egyesület törzslapja az olvasók részére. (Mérete: 18×22 cm.)

másik hátránya az, hogy nem ad áttekintést arról, hogy a künnlévő köteteket melyik olvasó használja. Ezen már most úgy segítettek, hogy az olvasó mozgó lapját, mikor egy-egy könyvet kikölcsönöztek reá, kiemelték a betürendből s a kölcsönvett könyv helyére állították. Igy ha valaki időközben ugyanazt a könyvet kereste, rögtön meg tudták mondani, hogy hol van s mikor jár le szabályszerű határideje. E módosítások közben a törzslapok alakja s anyaga is szükségkép megváltozott. Az alak kisebb lett, anyaga pedig erősebb. A rendszer ezen állásában ma is igen jól beválik kisebb könyvtáraknál, de persze csak abban az esetben, ha egyszerre csupán egy könyv kölcsönözhető ki. Minthogy azonban — mint föntebb láttuk — Angliában s Amerikában, a laprendszer klasszikus földjén, egyszerre két könyv kikölcsönzése is meg van engedve e hiányon is segíteni kellett. A megoldás valódi Columbus tojása volt : az egyes könyvekről is készítettek törzslapokat, melyeken az olvasó száma helyén a könyv jelzete, neve helyén a könyv címe áll, rovatai pedig az olvasó törzslapszáma s a kivitel és visszaadás keltének befogadására szolgálnak. E lapok, az olvasók lapjaihoz hasonlóan, de ezektől elkülönítve, a czédulakatalógus mintájára külön dobozban állottak, jobbára a szerzők betürendjében, s ha valamely könyv elhagyta a könyvtárat, törzslapjára rávezették az olvasó számát s a kikölcsönzés napját, visszaérkeztekor pedig a visszahozatal idejét. Egy pillantás a kikért könyv törzslapjára tájékoztat arról, vajjon a könyv bent van-e a könyvtárban vagy sem s ha nincs, hogy mikor szabadul fel, kinél van kikölcsönözve stb.

A forgalom folytonos emelkedése mellett azonban, a mivel a könyvtár anyagának gyarapodása is szükségkép lépést tartott, még a nyilvántartásnak ez a módszere sem látszott elégségesnek. Egyelőre úgy segítettek a dolgon, hogy a könyvek törzslapjai közül azokat, melyek az illető mű kint létét mutatták, kiemelték az egyetemes betürendből s külön tokokban állították fel. Ezzel elérték azt, hogy a könyvtárkezelőnek, ha valamely könyvet visszahoztak, nem kellett egy tízezrekre menő czédulatömegben keresgélni, hanem a kint lévő könyvek lapjainak különválasztott, jóval kisebb csoportjához fordult. Egyúttal fölöslegessé vált a visszahozatalt megjelölő rovat, minthogy

a kötet beszolgáltatásával annak lapja is helyet változtat s visszakerül a bent lévő könyvek lapjaihoz. Azonban a könyvek kivétele és visszaállítása alkalmával még mindig a nagy czédulatömeghez kellett fordulni. Egy utolsó intézkedés ezen a hiányon is segített. A könyvtáblák belső oldalára vászonból vagy erős papirosból készült kis tarisznyát erősítettek föl, melybe az illető könyv törzslapja van beledugva. Ha valaki már most ezt a könyvet kikölcsönzi, a könyv törzslapját kiveszik a tarisznyából, ráírják az olvasó-jegy számát, a kivétel napját s megfelelő módon gondoskodnak nyilvántartásáról.

Képzelhető, hogy az ekként kifejlődött lap-rendszer gyakorlati alkalmazása mennyi fajta változatot idézett elő a helyi viszonyok hatása alatt.

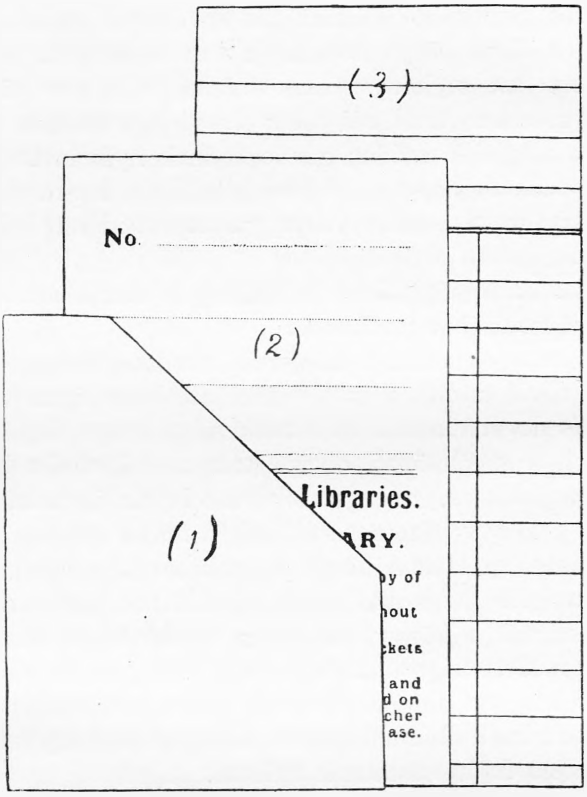
A változatosság főként a törzslapok alakjában s elrendezésük módozataiban nyilvánul.

A törzslapok közül a könyveké rendesen csupán a könyv jelzetét, rövid czímét, s az olvasóké az olvasó igazolványának számát és nevét tüntetik fel; ezenkívül a könyv lapján három rovat van a kikölcsönző olvasó száma, a kivitel s behozatal kelte befogadására, szintugy az olvasó lapján is, csakhogy ezek elsejébe a könyv jelzete kerül, míg a másik kettő a dátumok befogadására szolgál. A könyv visszahozatala napjának befogadására szolgáló harmadik rovat, mint láttuk, elmaradhat, még pedig nemcsak a könyv, hanem az olvasó lapján is, miután e rendszer mellett szigorú szabály, hogy addig senki sem kaphat ki újabb könyvet, míg a nála lévőt vissza nem hozta s az esetleges késedelmek a büntetéspénzek följegyzéséhez úgyis szükséges külön napló útján tartatnak nyilván.

Vannak azonban olyan népkönyvtárak is (pl. Plauenben), a hol a könyv törzslapján a jelzet s rövid czím mellett a mű tartalmát s állapotát jellemző följegyzések is helyet foglalnak. Az efféle följegyzések alkalmazása különösen ott van helyén, a hol a nagy forgalom lebonyolítására kellő képzettséggel nem biró segéderőket is fölhasználunk, a kik éppen e jelek útján tájékozódnak arról, hogy az illető könyv miféle olvasó kezébe való.

A törzslapok elrendezésénél a következő főbb változatok jöhetnek szóba:

I. Úgy az olvasó, mint a kivett mű törzslapja a könyvtárban marad s vagy külön-külön tokokban kezeltetik vagy együttesen. A külön kezelés előnye, hogy úgy a kint lévő könyvek, mint a kikölcsönzők nyilvántarthatók. Ilyenkor a köny-

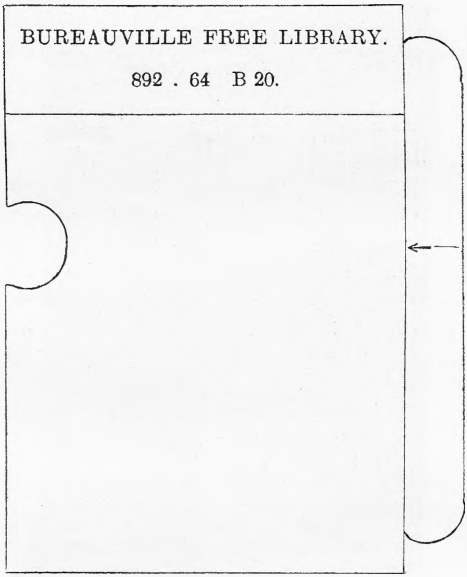

57. ábra. Tarsoly (1), az olvasó (2) és a könyv (3) beléhelyezett törzslapjaival.

vek törzslapjai jelzésük rendjében, a kikölcsönzők törzslapjai pedig időrendben tartatnak.

Az együttes kezelésnél a könyv táblájához erősített táskákhoz hasonló tarsolyt használunk, a melybe mindkét lapot bele dugjuk s vagy az olvasók, vagy a könyvek, vagy pedig a kelet szerint rendezzük el. A táskát a bele helyezett két törzslappal 57. ábránk mutatja. Előnye, hogy a könyv visszahozatalakor

egy helyt kell keresnünk a törzslapokat s hogy az írásbeli följegyzések számát tetemesen redukáljuk. Külön kezelésnél u. i. a két lap mindegyikére rávezetjük a keletet s egymásra kölcsönösen ráírjuk a törzslap számát. Itt a törzslapok számának fölírását fölöslegessé teszi együttes kezelésük s a kivitel napját is csupán az egyik törzslapra, még pedig a könyvére jegyezzük reá. E dátumföljegyzések egyúttal az egyes könyvek használati statisztikáját is mutatják. Hátránya, hogy a nyilvántartás csupán egyoldalú.

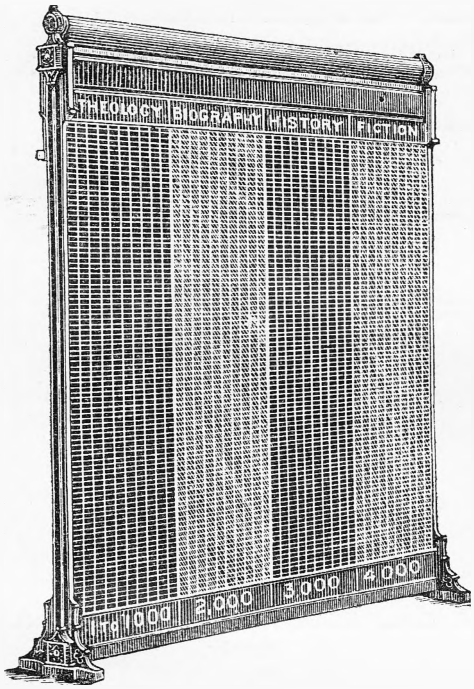
58. ábra. A könyv tábláján alkalmazott tarsoly.

Mindkét változatnál megkívántatik, hogy az olvasó számát s a kivitel napját a könyvben magában is feltüntessük. Ez adatok befogadására rendesen külön rovatos lap van a kötéstábla belső felületére felragasztva, a melyről már fentebb megemlékeztünk, de arra is van eset, hogy külön lap helyett a táblára erősített tarsoly felületét használják a följegyzésekhez.

2. A két törzslap közül csupán a könyvé marad a könyvtárban, míg az olvasóé belekerül a könyvben lévő tarsolyba. Ennek az eljárásnak az az előnye, hogy a könyvbe vezetendő adatokat megtakarítjuk, miután az olvasó törzslapjára írt följegyzések a könyvben nyernek elhelyezést. Természetesen ez esetben a tarsoly alakja eltér a fentebbi formától s úgy van megszerkesztve, hogy a beléhelyezett törzslap egykönnyen ki ne hulljon belőle (58. ábra).

d) *Az indikátor-rendszer.* Míg a laprendszer szülőhazája Észak-Amerika, addig az indikátor-rendszer Angliában kelet-

kezett. Az Egyesült Királyság területén sokáig nagy népszerűségnek örvendtek ezen rendszer különböző fajai, újabban azonban a lap-rendszer mellett mindinkább háttérbe szorulnak. Anglián kívül szórványosan előfordul még Kanadában s Ausztráliában is, továbbá a legújabb időben egy két németországi népkönyvtárban. Nálunk — legalább eddig — legföljebb csak hírből ismeretes; tüzetesebben e sorok írója foglalkozott vele.[1]

59. ábra. Cotgreave-féle indikátor.

Az indikátor — magyarul mutató — mint neve is jelzi, oly készülék, mely akár kizárólag a könyvtári személyzet, akár kizárólag a nagyközönség, akár végül mindkét fél számára megmutatja a könyvtár anyagának mindenkori állását. A közönségnek az indikátorok túlnyomó többsége csupán arról ad felvilágosítást, hogy a könyvkészlet egyes kötetei benn vannak-e vagy sem a raktárakban; a személyzetnek azonban az indikátorok még azt is jelzik, hogy a kiköl-csönzött kötetek kinél vannak s hogy mikor jár le határidejük.

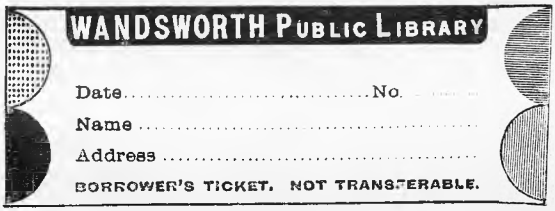
A nélkül, hogy a készülék történeti fejlődésének rajzára kiterjeszkednénk, csak annyit jegyzünk meg, hogy az első, igen szerény méretű készüléket Charles Dyall készítette 1863-ban Manchesterben. Ezt követte némi eltéréssel 1868-ban a glasgowi Mitchell-könyvtár mutatója, mely F. T. Barrett alkotása. Míg e két készülék csupán arról adott fölvilágosítást, hogy ez

[1] Múzeumi és könyvtári értesítő I—II. évf.

vagy az a kötet bent van-e a könyvtárban vagy nincs, az 1869-ben felállított Dent-féle indikátor már a kölcsönzés nyilvántartását is lehetővé tette.

A manapság legelterjedtebb készülék Alfred Cotgreave westhami könyvtáros találmánya 1877-ből s jelenleg közel 400 helyen van alkalmazásban.

A Cotgreave-féle indikátor (59. ábra) egy fa- vagy fémkeretből áll, melyet igen kisméretű horganypolczok számtalan rekeszre osztanak. Egy-egy oszlopsor rendesen száz rekeszből áll s tíz oszlopsor alkot egy osztályt. Mindegyik rekeszbe egy fémdobozba erősített könyvecske tolható. A doboz egyik vége

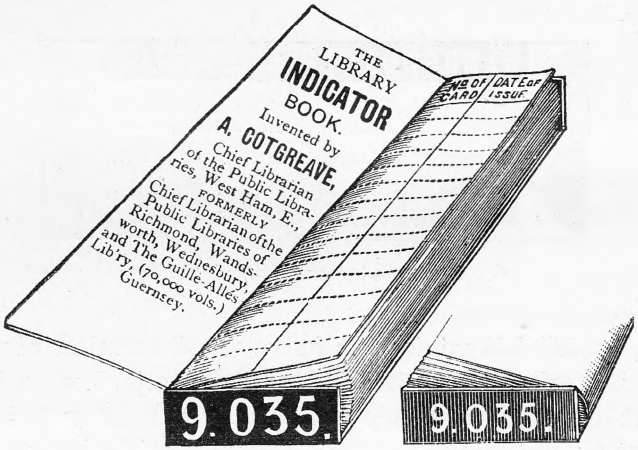

60. ábra. Cotgreave-féle olvasójegy.

vörös, a másik kék színűre van festve s fehér sorszámmal ellátva. Ha a kék szín látszik kívülről, ez azt mutatja, hogy a könyv, melyet egy-egy doboz képvisel, bent van a könyvtárban, ha viszont a vörös szín mutatkozik, az annak a jele, hogy a könyv ki van kölcsönözve. A készüléknek a közönség felé eső oldalát üveglap borítja. A teljesen felszerelt készülék ára ezer számonként mintegy 150 koronát tesz.

A készülék kezelése a következő. Az olvasó a nyomtatott könyvjegyzékből kikeres egy munkát s annak számát felkeresi a mutatón. Ha a szám kék alapon mutatkozik, ez annak a jele, hogy a könyv benn van a raktárban. Megmondja tehát az illető számot s egyidejüleg olvasójegyét is átnyujtja a könyvtárosnak. Az olvasójegy (60. ábra) keskeny kartonlap, mely épen ráillik az indikátor könyvecskéire. Négy sarkán mindkét oldalán sárga, fekete, vörös és zöld színekre van festve. E színes sarkok mindegyike a hónap egy-egy hetét jelzi s az a czéljuk, hogy megfelelő elhelyezésükből a könyvtáros a könyv kiköl-

csönzési idejét ellenőrizhesse s a késedelmeskedőket könnyen feltalálhassa. Rendesen a könyvtáros jobbja felől eső sarok szine az irányadó. A könyvtáros már most kiveszi az indikátorból a megfelelő számú könyvecskét (61. ábra), mely első lapján a könyvtár idevonatkozó darabjának czímét s helyrajzi fekvését is feltünteti, kihozatja a megfelelő kötetet s a kis könyvecske rovatos lapjaira följegyzi az olvasójegy számát és a kikölcsönzés dátumát. Azután az olvasójegyet ráfekteti a könyvecskére s úgy helyezi vissza az állvány megfelelő polczocskájára, hogy vörös végével kerüljön a kívül álló szemlélő

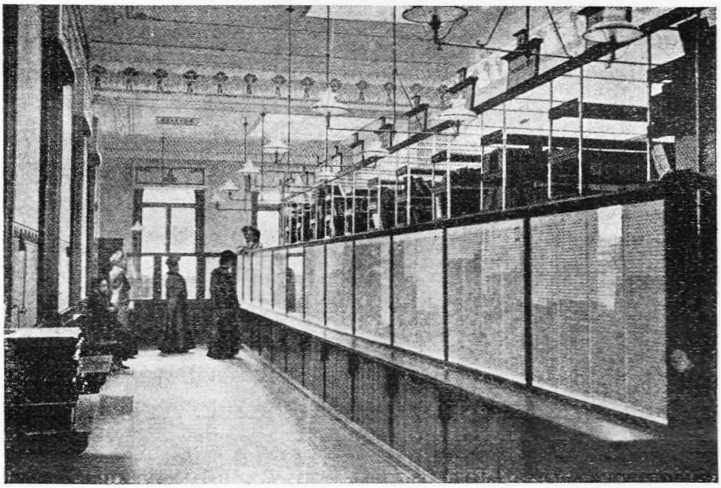

61. ábra. Cotgreave-féle indikátor kikölcsönző könyvecskéje.

elé. Ha az olvasó a könyvet visszahozza, a könyvtáros visszaadja neki az olvasójegyet s ismét visszafordítja az indikátor megfelelő könyvecskéjét.

Egy másik elterjedtebb készülék, mely azonban a Cotgreave-félével népszerűségben távolról sem versenyezhet, a Chivers-féle mutató. E készülék fatömbökből áll, melyek mindegyike előlhátul 250—250 számmal van ellátva olykép, hogy egy-egy szám alatt megfelelő nyilás van, egy a fölötte álló számmal ellátott s a könyv czímét is feltüntető lapocska befogadására, melynek végei vörös vagy fehér színüek. A fadúczokból 4—4 egymásra helyezve s 1—1000-ig terjedő számozással ellátva

alkot egy oszlopot s minden oszlop a megismétlődő számsoron felül egy-egy nagy betüvel A. B. C. stb. van megjelölve, a melyek a könyvtári szakok jelzésének felelhetnek meg. Az oszlopok a közönség felől üvegfallal vannak elkerítve. Ha a számok az alájuk helyezett lapocska folytán vörösen vagy fehéren aláhúzva tűnnek szemünkbe, ez annak a jele, hogy a könyv bent van, ha a nyilás üres, akkor viszont a könyv ki van kölcsönözve. A kikölcsönzésnél ugyanis a könyvlapot a kezelő kiveszi, a napi dátummal lebélyegzi s az olvasó zsebbel ellátott

62. ábra. Schülke-féle indikátor.

jegyébe helyezve olyformán kezeli, a mint azt a laprendszer leírásánál már elmondottuk. Ha a könyv visszakerül, lapja ismét elfoglalja helyét az indikátorban.

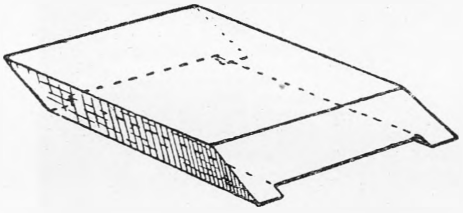
Angol mintára készült, de tetemesen javított formában a hamburgi népkönyvtárak *C)* állomásán alkalmazott könyvmutató. (62. ábra.)

A hamburgi indikátor Rudolf Schülke ottani polgárnak, a könyvtárbizottság tagjának, találmánya. Az új találmányt Hallier dr.[1] a következőképen írja le:

[1] Blätter für Volksbibliotheken VII. évf.

»Az indikátor egy 24 méter hosszú, szekrényalakú faállványból áll, melynek alsó része a közönség felől 89 centiméter magasságig fával, azonfelül pedig tükörüveggel van borítva. Ez üvegfal mögött, megfelelő fakeretben, előrefelé lejtős rézlemezekkel egymástól elválasztva számos fadúczocska van elhelyezve. Ezek a géppel kivágott dúczok teljesen egyforma nagyságuak s két lejtős haránt-oldalukon annak a könyvnek czímét viselik, melynek képviselői. (63. ábra.)

A dúczok alján kétoldalt keskeny falécz áll ki, úgy hogy a dúcz alatt egy kis üres tér marad. E dúczokból a rendes méretű indikátor-állványban 50—50 darab van egymás fölé helyezve. Az egyes dúczokat a már említett rézlemezkék választják el egymástól. Egymás mellett öt ily sor fekszik; ezután egy keskeny, függőleges falécz következik, melyben éppúgy, mint az állvány oldalfalaiban, kis lejtős bevágásokat találunk, hogy a rézlemezkéket odaillesztheссük. Az egész állvány mindig négy ily osztályt tartalmaz, úgy hogy egy indikátor-állvány 1000 dúczot foglal magában. Az állvány felső részén, minden dúczsor fölött, egy-egy betü áll, *a*-tól *aa*-ig, oldalt pedig s minden függélyes faléczen a sorok 1—50-ig meg vannak számozva.

63. ábra. Schülke-féle indikátor egyik dúcza.

A dúczok két haránt-oldalán, tehát elől és hátul, keskeny papirsáv van felragasztva, melynek a néző felé eső oldala világos nyomtatásban az illető könyv rövid czímét, hátsó oldala pedig a mű könyvtári jelzését is mutatja. Pl.:

elől:

Jókai Mór.
Az új földesúr.

hátul:

Jókai Mór V. C. 6.
Az új földesúr.

Az indikátor-állvány mögött 70 cm-nyi távolságban vannak felállítva a könyvespolczok, még pedig úgy, hogy azok iránya az indikátorral derékszöget képez.

A könyvek egymásutánja a polczokon határozza meg a dúczok elhelyezését is. A németnyelvű (eredeti vagy fordított) szépirodalom a szerzők betürendjében lévén pl. felállítva, az indikátor is betürendben tartalmazza a czímeket s a pótlások beékelése czéljából minden dúczoszlop alján néhány üres dúcz marad tartalékban. A tudományos szakok szisztematikusan vannak felállítva s ennek megfelel az indikátor elrendezése is, melyen a főszakokat vörös felírások teszik könnyebben megtalálhatókká.

Minthogy az indikátor üvegalatti része 89 czentiméternyire kezdődik a föld felett s csak 80 czentiméter magas, minden kistermetű, sőt rövidlátó ember is fáradság nélkül használhatja.«

A használat vagyis a kikölcsönzés lefolyása a következő:

Az olvasó akár a kitett czédulakatalógusból, akár magából az indikátorból kiválasztja azon könyv czímét, melyet olvasni akar s annak az indikátorban betüvel és számmal meghatározott helyét bemondja a kölcsönzést végző könyvtári közegnek, például *V. indikátor c6.* A könyvtáros hátul leolvassa a mű czímét s jelzetét, benyúl érte a szomszédban álló polczra s a könyvet kiadva, beszedi a 5×6 cm nagyságú, erős kartonból készült olvasójegyet, melyet színes papirba burkolva úgy dug be a *c6* dúcz alatti kis közbe, hogy a beüvegezett oldalon a czím színesen aláhúzva jelenik meg, a mi annak a jele, hogy a mű ki van kölcsönözve. A színes lapnak a könyvtáros felé eső vége kissé kiáll s a napi keltet viseli magán, a mely dátumot gummibélyegzővel a könyvtábla belsejére ragasztott papirlapra is rávezetnek. Ha valamely műből több példány áll rendelkezésre, a mi főleg keresettebb szépirodalmi kiadványoknál gyakori eset, a színes czédula csak a legutolsó még benn lévő példány kikölcsönzésekor helyeztetik a főindikátor megfelelő dúcza alá, a többi példányokról pedig pótindikátorok vannak a könyvtár belső részén felállítva, melynek beosztása s kezelése a főindikátoréval megegyezik.

A színes lapocska, mely a könyv kikölcsönzését jelöli meg, vörös-, ibolya-, zöld- és sárgaszínű s hetenkint felváltva hasz-

náltatik, a mi a kikölcsönzés lejárati idejének nyilvántartását megkönnyíti. Az ötödik héten, midőn a négy hét előtti szín ismétlődik, a hátralékosokat följegyzik s olvasójegyüket másszínű borítékkal látják el, melyre a büntetés kiszámíthatása czéljából a kikölcsönzés napját s ellenőrzés miatt a kezelő tisztviselő nevét is fölírják.

Az indikátor főerőssége abban áll, hogy rendkívül meggyorsítja a kiszolgálás lebonyolítását. Ha pl. valaki Jókaitól akar olvasni valamit, oly helyen, ahol nincsen indikátor, 4—5 Jókai-regény czímét, illetve jelzetét is kikeresi és fölírja, illetve bemondja a kezelőnek, a ki a helyszínén vagy pedig a könyvlapok alapján maga állapítja meg, hogy bent van-e a kért kötetek egyike. Ha a kért könyvek közül egy sincs a helyén s az olvasó előre meg szeretné rendelni a kint lévő kötetek valamelyikét, ismét a nyilvántartási lapokhoz kell folyamodnia a könyvtárosnak, hogy megadhassa a lejárat idejére vonatkozó felvilágosítást. A Schülke-féle indikátornál mindez adatokat, a Cotgreave- vagy Chivers-féle mutatóknál pedig legalább azt, hogy bent van-e valamely kötet vagy sem, maga az olvasó állapítja meg, hiába nem zaklatja a kezelőt s egy tizedrész annyi idő alatt kiszolgálják, mint minden más rendszernél. A munkamegkímélés tehát tízszeres, azaz tízszerte kevesebb személyzet szükséges ugyanoly forgalom lebonyolítására, mint a minő egyéb rendszerek mellett kellene. Minthogy pedig a népkönyvtárak egyik legsúlyosabb gondját épen a személyi kiadások teszik, azok egy tizedrészre csökkentése oly előny, mely az indikátor felállításával járó kiadásokat csakhamar fedezi.

Természetesen ez csak az esetben áll, ha a forgalom tényleg rendkívüli arányokat ölt s napi több száz kötet kiadását és beszedését kell lebonyolítani. Kisforgalmú könyvtáraknál az indikátor csupán költséges játékszer s alkalmazása — mint Brown találóan megjegyzi [1] — olyan volna, mintha gőzgéppel akarnók megfaragni a czeruzánkat. Sőt nagyforgalmú könyvtáraknál is csupán a könyvkészlet aránylag legkisebb terjedelmű, de leginkább használt részére vagyis a szépirodalomra szorítkozva bizonyult gazdaságosnak. A szép-

[1] The small library. 141. l.

irodalmi rész ugyanis az általános gyakorlat szerint a könyvkészletnek alig 30—40 százalékát, a forgalomnak viszont több mint három negyedrészét teszi.

Ily megszorítás mellett az indikátor elleneseinek két legfőbb érve is erejét veszíti. Alkalmazása ellen u. i. egyrészt azt szokták felhozni, hogy a készülék a könyvtáros és olvasó közti érintkezést a minimumra redukálva, ez utóbbi irányítását teljesen meghiusítja. Ezzel szemben legyen elég a gyakorlati élet ama jelenségére hivatkozni, hogy a legtöbb olvasó sokkal önérzetesebb, semhogy a könyvtáros által hagyná igazgattatni magát, főként szórakoztató olvasmányai megválogatásában. De különben is oly könyvtárban, a hol a beszerzések kellő kritikával történnek, nem igen kell tartanunk attól, hogy az olvasó a jó izlés rovására elégítse ki szellemi szükségleteit. A másik érv, melyet ellene folyton hangoztatnak az, hogy felállítása, ha a könyvtár rohamosabban fejlődik, rendkívül sok tért vehet igénybe. De ez a körülmény csupán ott jöhet számításba, a hol az egész anyagról állítanak fel könyvmutatót.

Az indikátornak egy primitiv, de a könyvek kint- vagy bentlételének kimutatására elég alkalmas formája az, a melyet Biró István a munkácsi népkönyvtár kezelője szerkesztett meg. Az ő könyvmutatója rajzpapirlapokból készített táblákból áll, melyek mindegyike 100—100 3×3 cm nagyságú négyzetekre van felosztva. A négyzetek 1—∞ folyószámmal vannak ellátva s minden szám a könyvtár egy-egy kötetét képviseli. Az ekként felosztott s megszámozott papirlapok a falra függesztett deszkákra vannak fölerősítve. Minden négyzet közepébe egy kis szögecske van verve, a melyre egy 2×2 cm méretű kartonlapocska akasztható olyanformán, hogy a számot eltakarja. Valahányszor egy könyvet kivisznek a könyvtárból, az olvasó befödi az illető számot, s ha visszahozza, ismét leveszi a lapocskát. A kezelő állítása szerint készüléke teljesen bevált.

c) *Keverék-rendszerek.* Ez elnevezés alatt foglalhatjuk össze a könyvkölcsönzés nyilvántartásának azon igen különböző módjait, melyek az előbbi tipusok keveréséből, kombinálásából állanak. Számuk szinte légió. Mi csak néhány leggyakoribb formáját ismertetjük egy pár szóban.

Első helyen említjük a napló- és térítvényrendszer kombinálását, mely az Orsz. Tanács által adományozott könyvtárak nagy részénél van alkalmazásban. Előnye a két rendszer különálló alkalmazásával szemben a sokoldalú nyilvántartás lehetősége. Míg ugyanis a kettős térítvényrendszer könyvczímek, illetve olvasók szerint adhat gyors felvilágosítást, a mellette alkalmazott napló egyúttal a lejáró határidőről is áttekintést nyújt. Pusztán térítvényrendszernél erről csakis a könyvczímek, vagy az olvasók betűrendes elrendezésének rovására szerezhetünk tájékozást, olykép, hogy a térítvények egyik részét a kiadás kelete szerint rendezzük el. Ha a térítvényrendszert a naplórendszerrel egyesítjük, szükséges a térítvényeket folyó számozással látni el, mely a napló tételszámozásával vág egybe. Főhátránya nehézkességében rejlik, miért is forgalmas könyvtáraknál alig jöhet tekintetbe.

Az olvasólap és naplórendszer keveréke a nyilvántartás azon módja, mely a párisi városi népkönyvtáraknál van alkalmazásban. Az olvasólap itt egy 12 oldalas könyvecskéből áll, melynek lapjai a 65. ábrán feltüntetett rovatolással vannak ellátva.

Sorszám	A kötet száma	Kiadatott		Visszahozatott		Megjegyzések
		(nap)	*(hónap)*	*(nap)*	*(hónap)*	

65. ábra. Olvasó-könyvecske Párisban.

A könyvecske, mely czímlapján az olvasójegy számát s a tulajdonos aláírását is tartalmazza, minden könyv kivitele és visszahozatala alkalmával felmutatandó, de állandóan az ol-

vasó birtokában marad. A könyvtáros ezenkívül a kölcsönzésről naplót is vezet (mintáját l. a 66. ábrán).

Nap : .....

Olvasó-könyv szám	A mű száma	A mű címe	Szerző neve	Visszahozta		Megjegyzések
				nap	hónap	

66. ábra. Nyilvántartási napló Párisban.

E napló sokféle rovatát nagyobb torlódáskor a könyvtárkezelő természetesen nem birja kitölteni. Éppen azért a szabályzat megengedi, hogy ily esetben a mű címe s a szerző neve befogadására szolgáló rovatok kitöltetlenül maradjanak.

A keverék-rendszer egy harmadik faja a laprendszernek az indikátorral való kombinálásából áll. Lényege az, hogy a forgalom nyilvántartása és lebonyolítása a laprendszer valamelyik formája alapján történik s az indikátor csupán arra szolgál, hogy jelezze, mi van benn s mi van kikölcsönözve a könyvtár anyagából.

A nyilvántartási rendszertől függetlenül szabályozható az olvasmányok megválasztásának a módja. A közönség könyvtáraink túlnyomó részében közvetett úton jut olvasmányaihoz. Az olvasó a nyomtatott, vagy a kikölcsönzőhelyiségben kiállított kéziratos jegyzékből kiválasztja azt a művet, a melyet használni óhajt s vagy élőszóval mondja be címét s könyvtári jelzetét a kezelőnek, vagy írásban nyújtja át neki. Az élőszóbeli közlés csak kisforgalmú könyvtáraknál alkalmazható, a hol nagyobb torlódás nem fordúl elő ; látogatottabb könyvtáraknál az írásbeli érintkezés elkerülhetetlen. Az óhajokat vagy egyszerű papirlapocskákra, vagy külön rovatos nyomtatványokra irathatjuk. Ez utóbbiakhoz az olvasóteremben használt kérő-lapokhoz hasonló ürlapok szolgálhatnak s esetleg pénzért is árúsíthatók.

Irásbeli óhajoknál szigorúan kívánjuk meg, hogy az olvasó a rövid czímet s könyvtári jelzetet pontosan jegyezze fel. Pontosságra leghatásosabban azzal neveljük olvasóinkat, ha a hiányosan vagy rosszul kitöltött kérő-lapokat visszavetjük. Az ily lapokat czélszerű »téves jelzés« feliratú bélyegzővel ellátva visszaadni. Gyakorlatlan olvasónak természetesen kezére is járunk eleinte s megmutatjuk neki, hogyan tölti ki helyesen az ürlapokat.

A helyesen kiállított kérő-lapokat a tisztviselő gyorsan osztályozza a könyvtári szak-, illetve számcsoportok szerint s így csoportosítva kiosztja segédei között, a kik a könyvtárból kikeresik a könyveket. Magától értetődik, hogy ez az eljárás csak oly könyvtárakban alkalmazandó, a hol néhány óra alatt *pár száz* kikölcsönzést kell lebonyolítani.

A várakozó közönséget a csalódástól lehetőleg megkímélendő, kérjük fel az olvasókat, hogy egyszerre 4—5 czímet is írjanak fel, mert könnyen megeshetik, hogy a kívánt mű éppen ki van kölcsönözve. Ilyenkor a feljegyzett könyveket a feljegyzés sorrendjében keressük ki s a legelsőt, a melyet közülük megtalálunk a könyvraktárban, kiszolgáltatjuk az olvasónak.

Az indikátor alkalmazásánál, mint láttuk, ez a tapogatózás elmarad.

Elmarad továbbá ott is, a hol az olvasó nem a kezelő közvetítése útján, hanem közvetetlenül jut a könyvekhez. Ezt a módszert, mely amerikai találmány, *szabad bebocsátás* (free access) vagy *nyilt polcz rendszernek* (open shelf) nevezhetjük. Lényege az, hogy az olvasó maga választja ki a raktárban a könyveket. Kis könyvtáraknál, a melyek egész állománya 1—2 szekrényben elfér, e rendszer minden különösebb óvintézkedés nélkül életbeléptethető. Több ezer kötetes könyvtáraknál azonban a rendszer meghonosítása bizonyos előfeltételektől függ. Igy a könyvtárakban a polczok közti folyosókat ki kell kellőképp szélesítenünk, hogy a közönség czirkuláczióját torlódás nélkül lehetővé tegyük. Azután a könyveket okvetlenül tárgy szerint kell a polczokon elhelyeznünk s közérthető mutatókkal útbaigazítanunk az olvasókat. Végül kellő felügyeletről kell gondoskodnunk, hogy a közönség esetleges visszaélései lehetőleg korlátoztassanak. Magától értetődik, hogy

a felügyeletet lehetőleg leplezzük, mert rendőri szigor éreztetése erkölcsi szempontból nem jó.

A szabad bebocsátás nagy előnye, hogy az olvasó lapozhat a könyvekben, s hangjukról, tárgyalásuk módjáról jobban tájékozódhatik, mint bármiféle jegyzetes katalógusból. Megkíméli az olvasót attól a bosszantó kellemetlenségtől is, hogy a czím által félrevezetve olyan művet kérjen, a mely egyáltalán nem érdekli, vagy olyasmit vegyen ki, a mit már elolvasott, a nélkül, hogy czíme emlékezetében megmaradt volna. Végül rátereli az olvasó figyelmét oly írókra, vagy ismeretszakokra, a melyek eddig merőben ismeretlenek voltak előtte.

Az olvasókra háramló ez előnyök mellett a kezelőszemélyzetnek is megkönnyebbülést szerez a szabad bebocsátás rendszere, a mennyiben felszabadítja a legterhesebb munka, a könyvek kikeresése s kézbesítése alól.

Ez előnyökkel szemben természetesen meg vannak a maga hátrányai is, a melyek nagyrésze azonban okos eszközökkel legyőzhető. Ilyen hátránya pl. az, hogy a könyvek jobban ki vannak téve az elpiszkolódás s az eltulajdonítás veszélyének. Ez a legsúlyosabb ellenvetés, melyet a rendszer ellenségei felhozhatnak, miután e hátrányok megszüntetése csak részben függ a könyvtári személyzettől. A közönség tisztaságszeretetének s becsületességének itt épp oly, ha nem nagyobb szerepe jut, mint a gondos ellenőrzésnek. A hol a közönség a könyvtár kulturális jelentőségével még nincs egészen tisztában s nem érett meg annyira, hogy azonosítsa magát az intézmény érdekével, ott a rendszer alkalmazása nem is tanácsos s életbeléptetése csak fokozatosan, pl. egyelőre a pénzbelileg legkevésbé értékes, de leginkább igénybe vett szaknál, a szépirodalomnál foganatosítható s csak ha már itt jól bevált, terjeszthető ki az ismeretterjesztő szakokra is. Nagyobb pénzértéket képviselő műveket azonban ez esetben is czélszerűbb zár alatt tartani.

A másik komoly ellenvetés az, hogy a könyvek kivételénél s visszarakásánál a közönség könnyen zavarokat okozhat. E zavarokat azonban feltünő szakmegjelölések alkalmazásával, melyek eltérései a laikus publikumnak is legott szembeötlenek, ha nem is szüntetjük meg teljesen, szerfölött csökkenthet-

jük s az ellenőrzést rendkívül megkönnyíthetjük. Igen bevált módszere a feltünő szakmegjelölésnek az, a mikor minden szaknak más-más színű s alakú címkét készíttetünk s a könyv hátát annyi mezőre osztva, a hány polcz van egy-egy könyvszekrényben, a címkét mindig azon mezőre ragasztjuk fel, a mely a könyv befogadására szolgáló polcznak megfelel.[1]

Ekként megismertetve a könyvkikölcsönzés egész menetét, rátérünk a használati statisztika ismertetésére.

A külhasználat statisztikájának egybeállítását több szempont irányíthatja. E statisztikának a használókra, a használt könyvekre (forgalomra) s a forgalom időbeli megosztására kell kiterjednie.

A legegyszerűbb s legkevésbé tökéletes statisztika úgy készül, hogy hónapról-hónapra, illetve évről-évre megállapítjuk, hány esetben hány kötetet kölcsönöztünk ki. Az esetek száma itt az olvasók száma gyanánt szerepel, a mi éppen nem helyes dolog, mert a forgalom tényleges megoszlásáról nem nyújt képet. Az a helyes eljárás, mely az olvasók számát a kikölcsönzések számától függetlenül állapítja meg s minden jelent kezőt, bármily sokszor vegye is igénybe a könyvtárt az év folyamán, csupán egynek számít. A hol az olvasókról évről-évre külön jegyzéket vezetnek, ez a szám könnyen megállapítható; a hol azonban az időrendi kölcsönzési napló, vagy a térítvényrendszer van egymagában alkalmazásban, az év végén külön kell összeszámolni az olvasókat, a mi bizony eléggé fárasztó. Fejlettebb viszonyok mellett az olvasók kimutatásánál nem érhetjük be az egyszerű számmal, hanem az olvasók foglalkozására, nemére s esetleg korára is ki kell terjeszkednünk. A foglalkozás szerinti összeállításnál Greve[2] a hivatalos népszámlálásnál felállított csoportok betartását ajánlja. Mi nem valljuk e nézetét, mivel a hivatalos rubrikázás oly sokoldalú, hogy nagyon is elaprózná az olvasók összességét. Az 1900. évi hazai népszámlálásnál pl. nyolcz főcsoporton belül 336

[1] Bővebb leírását e módszernek l. a könyvanyag feldolgozásáról szóló fejezetben.

[2] Problem der Bücher- u. Lesehallen. 252. l.

foglalkozási ág van megkülönböztetve. Éppen azért mi részünkről egy külön csoportosítást kisérlettünk meg, mely a következő tizenkét főágat különbözteti meg :

1. Őstermelők.
2. Gazdasági cselédek.
3. Iparosok.
4. Ipari munkások.
5. Kereskedők.
6. Kereskedői alkalmazottak.
7. Köz- és magánhivatalnokok, szabad foglalkozásúak (pap, orvos, ügyvéd, író) főiskolai képzettséggel.
8. Ugyanaz közép- vagy szakiskolai képzettséggel.
9. Altisztek és szolgák.
10. Magánzók és háztartásbeliek.
11. Tanulók.
12. Ismeretlen foglalkozásúak és egyebek.

A férfiak és nők minden egyes csoportban elkülönítendők.

A használók korát illetőleg számos könyvtárban az ötéves korszakok (pl. 16—20, 21—25, 26—30 stb. évesek) vannak használatban. Greve [1] czélszerűbbnek tartja e teljesen schematikus felfogás helyett az életviszonyokat jobban szem előtt tartó következő korszakok alkalmazását :

1. korszak (a 13. évig), a melyben az ifjúsági könyvtár használható.

2. korszak (14—19. év), a melyben az iskola szigorú gyámkodása megszünik.

3. korszak (20—30. év), melyben az olvasók élethivatása véglegesen kialakul.

4. korszak (31—65. év), melyben a tanultak gyakorlatilag értékesíttetnek.

5. korszak (65. évtől feljebb), melyben a produktiv munkásság javarészt szünetel.

A használt könyvek statisztikája legegyszerűbb formájában az évi forgalom számszerű kimutatására szorítkozik. Megállapításánál szabály, hogy a könyvtár minden egyes önálló darabját annyi kötetnek számítjuk, a hányszor az év folya-

[1] U. o.

mán tényleg kikölcsönözték. Oly könyvek tehát, a melyeket az év folyamán igénybe nem vettek, a forgalmi kimutatásba nem kerülhetnek bele. Ellenben, ha valamely kötetet tízszer, vagy ötvenszer kölcsönöztek ki egy esztendő alatt, az tízzel, illetve ötvennel gyarapítja a forgalom számszerű adatát.

Ha a könyvkészlet különböző szakokba van beosztva, a forgalmat minden egyes szakra nézve is kimutatjuk. A kikölcsönzések szakszerinti csoportosításának előnye, hogy általános képet nyújt az olvasók érdeklődése irányáról s útmutatással szolgál az egyes szakok fejlesztésénél.

Végül az egyes könyvek használatára vonatkozó adatokat is összeállíthatjuk s ekként lehetővé teszszük a leginkább olvasott művek lajstromának az elkészítését. A legtöbbet olvasott művek fogalma természetesen csak relativ lehet. Kis közönséggel bíró könyvtárakban pl. e forgalom alsó határa évi tíz, vagy ennél is kevesebb kikölcsönzés, míg nagyobb s rendkívül látogatott könyvtáraknál a száznál többször kiolvasott művek számíthatók e kategóriába. A legkeresettebb könyvek megállapításának az a gyakorlati jelentősége, hogy útmutatással szolgál arra nézve, mily fajta könyvekkel gyarapítsuk könyvtárunkat, vagy melyekből szerezzünk be többes példányokat. Ilyneműkövetkeztetéseink levonásánál azonban a divat és időszerüség szeszélyes ingadozásait is figyelembe kell vennünk. Tegyük fel pl., hogy az 1909. évben a legolvasottabb könyvek sorában igen előkelő helyre kerül Bulwer Pompéji utolsó napjai cz. regénye. Ez adat értékelésénél mindenesetre igen nyomósan esik a mérlegbe a messinai katasztrófa, mely a Bulwer-féle regényre ismét ráterelte a közfigyelmet.

A forgalom időbeli megoszlására vonatkozólag a következő statisztikai megállapítások bírhatnak fontossággal: egyrészt az egyes hónapok forgalmának a kimutatása, másrészt a forgalom napi átlagának a megállapítása. A napi átlag kiszámítása akár egy-egy hónapon belül, akár az egész évre kiterjesztve történhetik. Az átlagot úgy kapjuk, hogy a havi vagy évi összes forgalom számát a havi vagy évi könyvtári napok számával elosztjuk. Az az eset is előállhat, a mikor a nap egyes szakaira, óráira eső átlagforgalom kimutatásának is van jelentő-

sége. Igy pl. akkor, a mikor a kikölcsönzési idő megrövidítéséről, vagy a kezelőszemélyzet gyarapításáról van szó.

Az Országos Tanács a fenhatósága alá tartozó könyvtáraktól a legegyszerűbb forgalmi adatokat kívánja be. Kérdőíve 8. pontjában az olvasók számát, 9. pontjában az évi forgalom kötetszámát kell feltüntetni. A 12. pont pedig arra vonatkozik, hogy mely munkákat olvas a közönség legszívesebben. A legtöbb könyvtárkezelő ezt a pontot általános megjegyzésekkel tölti ki, a melyek teljesen értéktelenek. A Tanács nem arra kíváncsi, hogy teszem azt regényeket, meséket, történeti műveket olvas-e legszívesebben a közönség, hanem hogy melyik 4—5 művet olvasta legtöbbször a publikum s miféle konkrét számadat igazolja ezt. Helyesen tehát e pontra akkor felelünk, ha arra a néhány műre terjeszkedünk ki, mely a forgalmi statisztikában tényleg a legtöbbször szerepelt s felsoroljuk, hogy pl. Benedek : Mese és mondavilágát 30-szor, Jókai : Új földesurát 16-szor, Varga : Magyarország történetét 9-szer stb. használták.

C) *A forgalom fokozása.*

A könyvtári forgalom lebonyolításával kapcsolatban azon eszközökről is meg kell emlékeznünk, melyek a forgalom fokozását mozdítják elő.

A jó könyvtárosnak minden lehetőt el kell követnie, hogy könyvtárát a lakosság minél szélesebb köreivel megkedveltesse, a közönséget minél nagyobb számban magához szoktassa. Az a kívánságunk, hogy a könyvtárkezelő egyúttal jó üzletember is legyen, elsősorban itt, az agitatorius munkánál jő számításba.

Azt a régi elvet, hogy jó bornak nem kell czégér, világért se tegyük magunkévá. Ellenkezőleg éppen arra törekedjünk, hogy a kezünk alatt lévő, bármily szerény intézményről minél több szó essék, áldásos működése minél szélesebb körben váljék ismeretessé. A helyi lapokban hozzuk gyakran szóba a könyvtár létezését, ismertessük működését, adjunk hírt nevezetesebb gyarapodásáról, havi vagy évi forgalmáról.

De ne csak a hirek rovatát, hanem a vonal alatti részt is vegyük szorgalmasan igénybe. A ki közülünk némi novellisz-

tikus tehetséggel van megáldva, jól teszi, ha Hallier dr. tanácsát követve,[1] a könyvtárban lejátszódó apró jeleneteket, melyek képzeletét megragadják, eleven rajzokban rögzíti meg; míg viszont azok a könyvtárkezelők, a kik a tudományok mívelésére éreznek magukban hajlamot, egyes szépírók rövid jellemzését, történeti vagy egyéb ismeretterjesztő elmefuttatást, esetleg egyszerű könyvismertetést adhatnak a helyi lapok tárczarovatában, persze mindig kiemelve, hogy a tárgyalt írók művei, vagy a felvetett tudományos kérdésekre vonatkozó tanulmányok közül mi van meg a községi népkönyvtárban. Az e fajta ismeretterjesztő tárczák hatása, kiváltképp akkor, ha megírásukban az élet egyik főkövetelményét, az időszerűséget is számba veszszük, a legtöbb esetben nem marad el. A felköltött kiváncsiság, melyet a tárcza csak részben elégíthet ki, arra fog ösztökélni nem egy olvasót, hogy bővebb felvilágosítást szerezzen a tárgyalt problemákról, vagy olyan szépíró műveit is kezébe vegye, a kit eddig csak azért nem keresett — mert nem tudott róla.

Az irott szó hatalmas segítőtársa az élőbeszéd, a közvetetlen érintkezés, mely különben kisebb helyeken, a hol helyi sajtó nem áll rendelkezésünkre, egyetlen, de éppen nem megvetendő eszköze a szélesebb propagandának. Hireinket, rövid közlendőinket a kisbiróval doboltatjuk ki, a tárczák helyett pedig az olvasóteremben, vagy a hol ez nincs, az iskola tantermében, mely a könyvkiosztásnak amúgy is rendes színhelye, időről-időre rövid, alig félórás csevegéseket tartunk, — persze mindig könyvtárunk készletéből merítve előadásunk anyagát. Ez ingyen-előadásokra vonatkozó könyveink jegyzékét ez esetben kifüggesztjük a teremben s a megjelent érdeklődőket azon melegében, mindjárt előadás után kielégítjük, kiosztva közöttük a készenlétben tartott könyveket.

Nagyobb városokban a meghitt csevegések helyett formaszerű előadásokat is rendezhetünk, esetleg a tudományt népszerűsítő egyéb intézmények (minők a szabad lyceum, Uránia, munkás-gimnáziumok stb.) bevonásával. A tárgyra vonatkozó könyvlajstromot ez esetben is elkészítjük s kiosztjuk a hallgató-

[1] Blätter für Volksbibliotheken u. Lesehallen. 1903. 160—161. l.

ság között, megjegyezvén, hogy a felsorolt művek az előadás után tartandó könyvkiosztásnál kivehetők.

Területileg kiterjedtebb városokban a könyvtári forgalmat igen kedvezőtlenül befolyásolhatják azok a távolsági viszonyok, melyek a még oly ideálisan központi fekvésű könyvtár s a külső kerületek lakossága között fennállanak. Ismerve az emberek kényelemszeretét, nem fog túlzásnak tetszeni, ha 20—25 percznyi távolságot már elegendőnek tartunk arra, hogy visszariaszsza az olvasókat a könyvtár használatától. S ezen a sajnálatos körülményen a legékesszólóbb ujságczikkel, a legvonzóbb előadással sem tudunk segíteni.

Csak egy mód van arra, hogy a könyvtártól távolabb eső városrészek közönségét is belevonjuk a forgalomba: ha megrövidítjük a távolságokat. Ezt kétféleképp érhetjük el, vagy úgy, hogy a város különböző pontjain *fiókkönyvtárakat* állítunk fel, vagy pedig úgy, hogy fiókkönyvtárak helyett *kikölcsönző-állomásokat* létesítünk.

A fiókkönyvtár és a kikölcsönző-állomás közt az a lényeges különbség, hogy míg a fiókkönyvtárnak saját könyvkészlete van, melyet a központ időről-időre egyes állandó vagy kölcsönsorozatokkal kiegészít, s külön kezelőszemélyzet útján bonyolítja le a forgalmat, addig a kikölcsönző-állomás egyszerű közvetítő a távolabb lakó olvasó s a központi fekvésű népkönyvtár között, mely arra szorítkozik, hogy a nap bizonyos órájában átveszi a kiolvasott könyveket, s az olvasók újabb óhajtásait, továbbítja a központba s az onnan küldött könyveket a nap egy másik szakában ismét átszolgáltatja az értük jelentkező olvasóknak.

Mindkét rendszernek megvannak a maga fény- és árnyoldalai. A fiókkönyvtár legfőbb előnye, hogy az olvasónak csak egyszer kell megtennie az utat s legott kielégíti a fiók kezelője. De ez egyetlen előnynyel szemben igen sok hátránya van. A fiókkönyvtár anyaga természetszerűen jóval kisebb, mint a központié s így a választék is fölötte korlátolt; felállítása több helyet, kezelése gyakorlott személyt igényel, beszerzése és fentartása pedig meglehetős költséggel jár.[1] A kiköl-

[1] Ez aggodalmak természetesen elsősorban hazai szegényes viszo-

csönző-állomásnál mind e hátrányok elenyésznek ; az olvasó a központ nyomatott jegyzéke alapján bármely meglevő művet igénybe vehet, s a közvetítés minden előképzettség nélkül, könnyen lebonyolítható. Amerikában például,a hol a kikölcsönző-állomás gondolata megszületett s először öltött testet, javarészt szatócsboltok vagy rövidárúkereskedések bonyolítják le a közvetítés munkáját, még pedig teljesen ingyenesen. Az a kis fáradság, mely a könyvek s óhajok átvételével, illetve kiszolgáltatásával jár, bőven megtérül azzal, hogy boltjukba édesgetik a közönséget, s előzékenységükkel saját vevőkörüket is kiszélesítik. A könyvek és kérőlapok továbbítását vagy ez üzletek maguk látják el, vagy pedig a könyvtári személyzet bonyolítja le. Egyetlen hátránya a könyvkikölcsönző-állomásnak az, hogy az olvasónak kétszer kell megtennie az utat : akkor, a mikor kijelöli az óhajtott műveket s akkor, a midőn elviszi őket. Ez a hátrány azonban a gyakorlatban határozott előnynyé is válhat. Ha ugyanis az óhajok bejelentésének idejét a reggeli vagy délközi órákra teszszük, a könyvkiadást pedig az esti órákban foganatosítjuk s az állomás a főforgalmi útvonalon fekszik, a kétszeres út számba se jöhet, mert az olvasó úgyis arra felé megy vagy kerülhet hivatalába, vagy műhelyébe, illetve tér meg otthonába. S e mellett még attól a gondtól is megszabadúl, hogy idegen helyekre hurczolja magával olvasmányait s kitegye az elkallódás veszélyének.

Tekintve ez előnyöket, a kikölcsönző-állomás életbeléptetését nagyobb városaink jelentősebb könyvtárainak a lehető legmelegebben ajánlhatjuk. A kikölcsönzés nyilvántartása legegyszerűbben a törzslaprendszer alapján valósítható meg, a következő módon : Az olvasó először a könyvtárhelyiségben jelentkezik s kiváltja a szokott módon törzslapját és igazolójegyét. Esetleg mindjárt igénybe is veszi a könyvtárat. A kötetet, kiolvasása után, a legközelebbi kikölcsönző-állomáson adja be,

nyainkkal szemben indokoltak. Oly külföldi városokban, a hol a népkönyvtári ügy fejlesztésére tetemes anyagi eszközök állanak rendelkezésre, az anyakönyvtárral gazdagságban vetekvő fiókkönyvtárak létesítése nem csak kívánatos, hanem egyenesen szükséges is. De ez intézetek fiókjellege csakis az egységes vezetés s tervszerű fejlesztés központosításában áll, míg működésük egészen önálló.

s egyúttal a katalógus alapján 4—5 művet följegyez, a melyek közül egyet olvasni óhajt. Az állomás közvetítője a nap folyamán a központba küldi a visszakerült könyvet s az óhajok jegyzékét. A könyvtárkezelő pedig kikeresi az olvasó törzslapját, melynek száma a könyv első táblájára ragasztott lapon föl van tüntetve, s rávezeti az újabban óhajtott művek közül azt, a melyik éppen bent van s a törzslapszámot rávezetve az újonnan kért könyvre, átküldi a közvetítő-állomásra. Itt az esti órákban a kikölcsönző magához veszi a könyvet igazoló jegye ellenében, melynek száma törzslapja számával azonos. A törzslapszám mellett a könyvbe ragasztott rovatos táblázaton czélszerű a kikölcsönzés lejárati idejét is bejegyezni, hogy a közvetítő a késedelmeskedőktől a birságot is behajthassa, a mikor azok a könyvet visszahozzák. A birságpénzről nyomtatott s a könyvtár bélyegzőjével ellátott nyomtatványok bocsátandók a közvetítő rendelkezésére, a ki naponkint vagy félhavonkint számol el velük.

X. FEJEZET.

A könyvek egészségtana.

A KÖNYVEK ÚTJÁN való fertőzés kérdése aránylag nemrég került a könyvtári problémák sorába. Greve [1] szerint először a chicagói könyvtár igazgatósága vetette föl a kérdést 1879-ben egy határozott eset kapcsán. De az ügy fontossága csakis napjainkban ment át a köztudatba. A legutóbbi évtizedben alig mult el esztendő, melyben akár könyvtártudományi, akár orvosi szaklapokban újra meg újra szóba ne került volna a könyvek útján való fertőzés s be ne számoltak volna azokról a kisérletekről, melyek akár a fertőzés mértékét, akár a fertőtlenítés módszereit vannak hivatva megállapítani. Ezzel a kérdéssel G. Wesenberg foglalkozott valamennyiök közt talán a legkimerítőbben.[2] Fejtegetéseit, az újabb megfigyelésekkel kiegészítve, a következőkben foglalhatjuk össze.

Hogy a könyv, ép úgy, mint minden más használati tárgy, mely közvetetlen érintkezésbe jut a ragályos betegekkel, alkalmas a betegség csiráinak terjesztésére, szinte magától értetődik. Elsősorban persze azok a betegségek jöhetnek tekintetbe, a melyeknek baktériumai a légzőszervekben, a szájüregben, vagy a bőr felületén székelnek.

A szájüregből, illetve a légzőszervekből a csírák beszéd, köhögés, tüsszentés alkalmával rakódhatnak le a könyv lapjaira, még pedig annyival is inkább, mivel a legtöbb ember, a mikor a köhögés vagy tüsszentés ingere elfogja, zsebkendő helyett

[1] I. h. 254—55. l.
[2] Blätter für Volksbibliotheken 1903. évf. 3. s köv. l.

szinte ösztönszerűen az éppen kezeügyébe eső tárgyat, olvasás közben tehát a nyitott könyvet tartja maga elé.

A baczillusok terjesztésének egy másik módja a legtöbb olvasó azon rossz szokása, hogy nyálas ujjával forgatja a könyv lapjait s ilykép az érintett felületet alaposan inficziálja.

E két úton rakódhatnak legelsősorban a tüdővész, torokgyik s a hagymáz baczillusai, míg a bőrbetegségek terjesztői a kezek, melyek talán közvetetlenül a könyv használatba vétele előtt érintették a beteg bőrfelületet.

Az ekként lerakódott baczillusok azután ismét ez utakon terjednek jovább s fertőzhetik meg az egészséges olvasókat. A köhögés, tüsszentés alkalmával kivált nyálkában rejlő baczillusok összekeverednek a könyv lapjaira lerakodó finom porréteggel s akár a lapozás, akár a könyv összecsukása alkalmával támasztott levegőáramlat útján találnak utat légzőszerveinkbe. A lapszélekre lerakódott fertőzőanyagot pedig a nyálas újjal oldjuk fel s visszük a szájüregbe.

A sokat használt könyvek baktériumtartalmára vonatkozó vizsgálatok szinte megdöbbentő adatokat tártak fel. Míg az új könyvek csaknem teljesen csiramentesek, Lion megállapította, hogy egy nagyon használt könyv legpiszkosabb felületén 100 cm^2 területre 3700 baczillus esett, kötéstáblájának ugyanekkora felülete pedig 7550 csirát tartalmazott. Az ekként lerakódott csirák veszélyességét Krausz kisérlete igazolja, a ki erősen használt iskolai s kölcsönkönyvtári kötetekből egy-egy papirszeletkét juttatott három tengeri malacz gyomrába s ime a szegény állatok valamennyien hashártyagyúladásban pusztultak el. Viszont nyolcz masik kísérleti állatka, melyek gyomrába új könyvekből kiszakított papirszeletkét juttatott, egészséges maradt.

S hogy az inficziált papiros romboló hatása az emberi szervezettel szemben mekkora lehet, arra klasszikus példa az a lansingi iroda (Michigan, U. S. A.), a hol egymásután húsz alkalmazott pusztult el tüdővészben, még pedig oly akták útján, melyek egy előrehaladott tuberkulózisban szenvedő tisztviselő kezén mentek keresztül.

Megjegyzendő azonban, hogy a kiszáradt mikrobák hatóereje korlátolt. Krausz kisérletei szerint a kolera baczillusa

48 óra, a diftériáé 28 nap, a tifuszé pedig 40—50 nap mulva veszti el életképességét.

Miként védekezzünk az ekként fenyegető veszély ellen, oly kérdés, mely sokat foglalkoztatta a szakköröket, a nélkül, hogy teljesen kielégítő megoldása sikerült volna. A védekezésnek két útja van : az egyik megelőző intézkedésekkel eleve elhárítani, vagy legalább is csökkenteni a könyvek fertőzését ; a másik fertőtlenítéssel megsemmisíteni a könyvekben lerakódott baczillusok csiraképességét.

A megelőző intézkedések közt első helyen áll az olvasóközönség kioktatása. A könyv táblájára ragasztott nyomtatott olvasási szabályok, kifüggesztett hirdetések s élőszóval tartott előadások útján figyelmeztessük a közönséget a fertőzés lehetőségére s igyekezzük leszoktatni a könyvbe tüsszentés vagy köhögés s az ujjnyálazás káros szokásáról. Ezenkívül kössük olvasóink lelkére, hogy a családban előforduló ragályos betegség kitörése után tartózkodjanak a könyvtár igénybevételétől s hogy e tilalom betartását kellőkép ellenőrizhessük, lépjünk érintkezésbe a tiszti orvossal s kérjük fel, hogy a fertőző betegségekről napról-napra, illetve hétről-hétre értesítse a könyvtár vezetőségét.

Az olvasóteremben Badia és Greco franczia orvosok a következő megelőző intézkedések életbeléptetését ajánlják : [1]

1. A bejáratnál állítsunk fel fertőtlenítő mosdó-készülékeket, melyek használata minden látogatóra kötelező.

2. A helyiségek padlózatát s butorzatát napról-napra mosassuk fel fertőtlenítő oldatokkal (pl. karbóloldattal).

3. Az asztalokon állítsunk fel sterilizált nedvesítőket, az ujjak megnyálazásának elkerülésére.

4. Az olvasók közt osszunk szét a nyitott könyv egész felületét beborító üveglapokat, melyek a könyv fölé helyezve, annak tüsszentés vagy köhögés útján beálló fertőzését akadályozza meg.

Csupa aranyszabály, de hogy a gyakorlatban mily mértékben vihető keresztül, arról nem szól a krónika. Annyi kétségtelen, hogy életbeléptetése tetemes költséggel jár.

A megelőző intézkedések közé sorolható a könyvek táblái-

[1] V. ö. Magyar Könyvszemle 1907. 378—379. l.

nak mindenkori beborítása is, mivel mint láttuk, a baczillusok tetemes része épen a kötésre tapad. Az esseni Kruppkönyvtárban e czélra többször tisztítható (mosható) papirborítékokat használnak, melyek gyakori megujítása jelentős pénzkiadást okoz. Másutt a könyveket dermatoid-vászonanyagba köttetik, a melyet időről-időre szublimátoldattal mosnak le. Ajánlható a franczia népkönyvtárak eljárása is, a hol a szabályzat előírja, hogy minden olvasó tartozik a könyvet átvételekor tiszta papirossal beborítani s ezen állapotban a könyvtárba visszahozni.

Végül a legradikálisabb megelőző intézkedés az volna, ha a könyveket minden használat után fertőtlenítenők. Ez az intézkedés azonban a gyakorlatban nem vihető keresztül.

A fertőtlenítést éppen ezért csak oly esetben alkalmazzuk, a mikor biztos tudomásunk van, hogy az illető könyv ragályos betegségben sinylődők kezébe került (ez az eset áll elő pl. akkor, a midőn oly családban tör ki a ragály, mely előzőleg vitt ki könyveket s csak a betegség beállta után küldi vissza őket), vagy a mikor a könyv elpiszkolt állapota a fertőzés veszedelmét szemmelláthatólag bizonyítja.

A fertőtlenítésre használt gázanyagok közül a könyveknél csupán a formaldehyd (CH_2 O) jöhet szóba. Az erre szolgáló készülékek közül, a Magyar Könyvszemle nyomán,[1] az ú. n. »hamburgi készüléket« ismertetjük. E készülék két részből áll, ú. m. a tulajdonképeni fertőtlenítő készülékből s egy szelep útján azzal összeköttethető párologtatóból, mely utóbbi a vízzel kevert formaldehyd befogadására szolgál. Mindkét részben a levegőt a levegő-gőzfujtató segélyével oly mértékben megritkítjuk, hogy a formaldehyd-oldat 75—85° C mellett forrásba jő. A párologtatóból a mondott szelepen át áramlik az ekként keletkező formalingőz a fertőtlenítőbe, a hol legalább 30, de legfeljebb 90 perczig ki van neki téve a fertőtlenítésre váró kötet. Miután a gőzök fertőtlenítő hatása csak közvetlen felületi érintkezés esetén áll be, a könyvek úgy helyezendők el, a készülékben, hogy összes lapjaik szétálljanak. A formaldehyd kellemetlen szagát pedig azzal ellensúlyozhatjuk, hogy fertőt-

[1] I. h. 379. l.

lenítés után a könyveket ammoniákgőz hatásának tesszük ki s azután jól kiszellőztetjük.

A könyvek kötése e kezelés mellett állítólag semmit sem szenved, papirosa pedig szélein kissé megvetemedik ugyan, de megfelelő nehezék alkalmazásával ismét visszanyeri eredeti formáját.

Legújabban Ferdinand Berlioz [1] párisi orvos kisérletezett e téren s a könyvek fertőtlenítésére a következő saját találmányú készülékét ajánlja: a készülék szétszedhető falakból álló fémszekrény, melynek ürtartalma 1—10 m^3 közt váltakozik. Melegítésére kőolaj- vagy gázlángot használhatunk. Az égő fölött csésze van a fertőtlenítő folyadék, az »aldeol« elpárologtatására. A belső terület hőmérséklete 90—95° C közt tartandó s az eljárás időtartama két óra. Berlioz tanár készülékét a párisi Société de désinfection économique állítja elő. Kis könyvtárak részére a »sebészeti kamra« (étuve chirurgicale) felelne meg, melynek befogadóképessége 30—40 kötet s ára 250 korona.

Napi 4—5 ezer kötet fertőtlenítésére A. Gärtner a Zeitschrift für Hygiene-ben [2] a következő kipróbált módszert ajánlja. A gördíthető állványokra elhelyezett könyvek — egyszerre vagy ezer kötet — külön készülékben 50—60 fokra felmelegíttetnek s így előkészítve egy külön szerkezetű vakuum-készülékbe továbbíttatnak, melybe a lég kiszivattyúzása után a forrponthoz közel felhevített alkohol- és vízkeveréket bocsátanak, hogy a zárt térben elpárologjon. Az egész készülék 50—52 fokra hevíttetik s ily hőfok mellett a könyveket mintegy másfél óráig kell az alkoholos vízgőz hatásának kitenni. A könyvek állítólag semmit sem romlanak, csupán a bőrkötés szárad ki többszöri fertőtlenítés után s válik törékenyné.

E kísérletekkel szemben nem hallgathatjuk el a berlini városi népkönyvtárakban folytatott fertőtlenítés meddőségét. Mint egy 1906-ban megjelent közleményből olvassuk, [3] e könyvtárak vezetősége megállapította, hogy a fertőtlenítő eljárás a

[1] Blätter f. Volksbibliotheken 1908. évf. 180—181. l.
[2] V. ö. Frankfurter Zeitung. 1909. jul. 29. sz.-a al.
[3] Blätter f. Volksbibliotheken 1906. évf. 207. l.

tuberkulózis baczillusát nem ölte meg teljesen, ellenben a könyveket tetemesen megrongálta. Éppen azért kimondta a vezetőtőség, hogy további fertőtlenítéstől eláll, s a helyett időről-időre átvizsgálja a könyvtári készletet, hogy a nagyon elpiszkolt köteteket, tekintet nélkül arra, mióta voltak használatban, egyszerűen elégettesse.

Hasonló eljárást követnek a londoni könyvtárak, melyek a ragályos betegségek terjesztésének elkerülése végett összeköttetésben állanak a közegészségügyi hivatallal, mely minden ilyen esetet bejelent az érdekelt könyvtár vezetőségének. A könyvtáros a hír vétele után legott felszólítja az illető családfőt, hogy a nála lévő könyveket szállítsa be a kerületi közegészségi hivatalba, mely megsemmisítésükről gondoskodik s egyben eltiltja a könyvtár használatától mindaddig, míg a levelében csatolt nyilatkozatban a kerületi orvos hitelesen be nem bizonyítja, hogy a betegség már elmult, a lakás fertőtlenítése pedig végrehajtatott.

Ez a radikális eljárás kétségkívül a legczélravezetőbb s alapjában nem sokkal költségesebb, mint a jobbára igen bonyolult, s mint látjuk, kétséges sikerű fertőtlenítő módszerek alkalmazása; falusi s kisvárosi könyvtáraknál pedig, a hol a fertőzés veszedelme csak szórványosan jelentkezik s a készülék beszerzése, vagy kezelése komoly nehézségekbe ütközik, a megelőző intézkedések gondos megtartása mellett, csakis ez jöhet szóba.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

A lapszám mellé tett csillag azt jelenti, hogy az illető lapon ábra van.

Abonyi Lajos 126.
Ábrányiné Katona Klementin 126.
Adományok 62. könyv — 106—108.
Aeschylus 126.
Ajánlati lap 179, *180.
Alak l. rétnagyság a.
Alapleltár 118—20.
Alapszabályminta 37—45.
Alexander B. 119.
Alighieri l. Dante a.
Államsegély 45, 57—61.
Álnév 126, 127.
Átdolgozó neve 127.
Ambrosiana l. Milano.
American Library Association l. Amerikai könyvtárszövetség a.
Amerika l. Egyesült Államok a.
Amerikai könyvtárszövetség 102, 104, 105.
Anderson 157.
Angelica l. Róma a.
Anglia 12, 15, 49, 73, 82, 90, 95, 105, 149, 152, 153, 172, 178—180, 186, 198, 201, 202.
Antikváriusok 111, 112.
Anyakönyvtár 30.
Appel 25.
Arany János 129.
Aranyosmarót 17, 50.
Aranyozás 166.
Arouet l. Voltaire a.
Aschrott P. F. 15.
Asztal, kezelői *87, 89; olvasótermi — *89, 90, 92.
Ausztrália 202.
Ausztria 13.
Athenaeum r.-t. 110, 130, 162.

Bacon of Verulam 143.
Baddingh 25.
Badia 224.
Badics Ferencz 132.
Balke Ferencz 103.
Ballagi Aladár 158. — Géza 158. — Mór 125.
Baltazár 158.
Baltimore 13.
Balzac 98.
Bánóczi 158.
Bartóky József 104.
Barrett F. T. 202.
Bécs 12, 62.
Beékelés 156.
Belgium 154.
Benedek Elek 184, 217.
Beniczkyné 97.
Beöthy Zsolt 132, 173.
Beregszász 17, 50.
Berczik Árpád 104.
Berlin 13, 16, 28, 49, 103, 179. *180, 185, 187, *193, 195. 226, 227.
Berliner Tonkünstlerverein 105.

Berlioz Ferdinánd 226.
Berzeviczy Albert 19—21.
Beszerzés l. könyvbeszerzés a.
Beszterczebánya 17, 50.
Bethnal-Green l. London a.
Betürendes fölállítás 156—159.
Betürendes katalógus 139—142.
Bicske 57.
Birch-Pfeiffer 125.
Birge E. A. 16.
Bíró István 209.
Bírságpénz 61, 185—187.
Bismarck Ottó 125.
Blätter für Volksbibliotheken und Lesehallen 97, 103, 148, 150, 166, 167, 205, 218, 222, 226.
Bloch Mór l. Ballagi a.
Blum Miksa 103.
Bode könyvkötő 9.
Bodleiana l. Oxford a.
Bonnange 136, 137.
Bonn 10.
Borromäus-Verein l. Verein a.
Boston 15, 55.
Boz l. Dickens a.
Bőrkötés 165, 166.
Brehm 153, 173.
Brown James Duff 5, 71, 72, 87, 115, 138, 157, 162, 208.
Brüsszeli kir. könyvtár 120. — nemzetközi bibliográfiai intézet 112, 135, 136.
Bube Vilmos 103.
Budapest 16, 17, 129; —i kereskedelmi és iparkamara könyvtára 136; —i IX. ker. nép- és iskolakönyvtár 62; —i könyvtáregyesület 12, 55, 56, 178, *179, 196, *197; —i műegyetem könyvtára 86; —i X. ker. nép- és iskolakönyvtár 62; —i tud. egyetem 152; —i tud. egyetem jogi karának könyvtára 86.
Bulletin des bibliothèques populaires 103.
Bulwer l. Lytton lord a.
Butorzat 80—93.

Camarano 132.
Camberwell l. London a.
Carnegie András 12, 13.
Charlottenburg 16, 78, *79, 146, 195.
Chelsea l. London a.
Chicago 13, 104, 222.
Chivers-féle indikátor 204, 208.
Cicero Marcus Aurelius 126.
Clerkenwell l. London a.
Comenius Gesellschaft 10, 49.
Comte Ágoston 143.
Corvina-könyvtár 7.
Cotgreave-hágcsó 82, *83. — indikátor 159, *202—*204, 208.
Crerar John 13.
Crunden 48.
Cutter 97, 145, 146, 157, 158.
Czédulakatalógus 135, *136, *137, *138, *139, 140.
Czédulatartó 137—139.
Czédulatartó-fiók *136.
Czédulatartó-szekrény 136, *137.
Czím (teljes és rövid) 128, 129.
Czímfölvétel 124—139.
Czímtározás 124—139.

Dachelhäuser 25.
Daniels 157.
Dante 126.
Délmagyarországi Magyar Közmüv. Egyesület l. DMKE a.
Dent 203.
Dermatoid 166, 225.
Deutsche Dichter Gedächtnis-Stiftung 103.
Dewey 144, 146, 191, 192.
Dickens 127.
Díjazás, könyvtárkezelői —. 50, 51.
DKE 12, 18, 20, 23, 106.
DMKE 12, 20, 23, 106.

Dóczy 156.
Doyle A. Connan 125.
Drótfűzés 165.
Dunántúli Közmiv. Egyesület l. DKE a.
Düsseldorf 148.
Dyall Charles 202.

Edwards Passmore John 13.
Egyert 167.
Egyesült Államok, Északamerikai —. 12, 15, 16, 32, 49, 95, 105, 149, 152, 153, 172, 186, 198, 201.
Egyesült királyság l. Anglia a.
Eigl Nándor 62.
Előadások 218, 219.
Előjegyzés 189.
Elszámolás az államsegélyről 60, 61.
EMKE 11, 12, 20, 21, 23, 106.
Eötvös József br. 153.
Erdélyi Pál rendszerű vasállványok 83—86, *84, *85.
Erdélyrészi Magyar Közmívelődési Egyesület l. EMKE a.
Érköbölkút 17, 50.
Erzsébet népakadémia 6.
Essen Krupp-féle könyvtár 95, 225; —i városi könyvtár *196.
Eszter szerzője l. Jósika Miklós a.
Ewart William-törvény 14.
Ex-libris *122, 129.

Felállítás (a könyvek —a, 153—169.
Felhasználási tervezet az államsegélyről 58, 59.
Felsőbánya 17, 50.
Felsőőr 17.
Felügyelet az olvasóteremben 175.
Felvidéki Magyar Közmív. Egyesület l. FMKE. a.
Ferenczi Zoltán 5, 21, 27, 30, 31, 49, 68, 80, 104.
Fertőtlenítés 225—227.
Fertőzés könyvek útján 222—227.
Finsbury l. London a.
Fiókkönyvtár 30, 219—221.
Flaubert 98.
FMKE 12, 20, 21, 23, 106.
Folyóiratállvány 92, *93.
Folyóiratok 112.
Folyóirattartó 92.
Folyóirat-terem 73, 74, *91, 171.
Folytatásos művek naplózása 120, 121.
Fordító neve 127.
Forgalom l. statisztika a.
Forgalom fokozása 217—221.
Formaldehyd 225, 226.
Formátum l. rétnagyság a.
Földmívelésügyi minisztérium 23, 24.
Fölszerelés 80—93.
Fraknói Vilmos 20.
Francziaország 18, 154.
Frankfurt a. M. 105, 162, — a. O. 166.
Frankfurter Zeitung 226.
Franklin-t. 173.
Free access l. nyilt polczrendszer a
Freytag G. 96.
Fűtés 78.
Fűzés 164, 165.

Gács 17.
Galgaguta 17.
Garamkelecsény 17.
Gärtner A. 226.
Gazdasági népkönyvtárak 23, 24.
Gencs 17, 50.
Gesellschaft für ethische Kultur 10, 28.
Gesellschaft für Verbreitung von Volksbildung 10, 103.
Glasgow 202.
Glorid 166.
Goethe 140, 156.
Graesel Ármin 5, 122.

Granitol 166.
Greco 224.
Greve H. E. 6, 25, 48, 49, 54, 55, 96, 214, 215, 222.
Guild-hall l. London a.
Gulyás Pál 7, 104, 142, 154, 163.
Gyarapodási napló l. növedéknapló.
Gyári kötés 164, 165.
Győr 50.
György Aladár 19, 21, 173.
Gyulai gimnáziumi könyvtár 97.
Gyulai Pál 134.
Gyüjteményes vállalatok 128.

Hagerstown 30.
Hallier 149, 150, 205, 206.
Hamburg 12, 16, 52, 53, 61, 95, 123, 167, 184, 185, *186, 189, *205 ; —i készülék 225.
Hammersmith l. London a.
Hangjegyek 105, 106, 132, 133, 153, 162.
Harris W. T. 25.
Használat 171—221.
Határidő 184—187.
Határidőmegújítás *188.
Határidő-űrlap *187.
Hasznos ismereteket terjesztő egyesület (Svédország) 10.
Hegedüs István 10.
Heimann Hugó 13 ; — könyvtár l. Berlin a.
Heinrich G. 173.
Helyiség 67—80.
Helyrajzi napló 156, 159.
Helységnévtár 173.
Hetilapok 112.
Hirdetés-tartó *92.
Hírlapok 112.
Hódmezővásárhely 17, 50.
Hodrusbánya 17.
Honvédelmi minisztérium 21.
Horace l. Horatius a.
Horáczius l. Horatius a.
Horatius 126.
Horvát-Szlavonország 21.
Hottinger 49.
Huppert 25.
Huszt 17, 50.

Idegen nevek 125, 126.
Ifjúsági könyvek 26, 104.
Ifjúsági olvasóterem 73, 74. *88, 89, 90, 171.
Igazolvány l. Olvasójegy a.
Illemhely 73.
Indikátor-rendszer 201—209.
Intőlap 182, *183.
Iparművészet könyve 173.
Irország 14.
Iskolai könyvtár 26, 27.
Islington l. London a.
Ismeretterjesztő irodalom 99—101.

Jaeschke Emil 6, 76, 78, 103, 143.
Jegyzetes katalógus 152, 153.
Jelzet. könyvtári —. 158, *159, *160, 161.
Jókai 134, 156, 206, 208, 217.
Jósika Miklós 126, 156.
Jótállás 178—181.
Jövedelem 52—62.
Jutalom, könyvtárkezelői —. 50, 51.

Kanada 202.
Kanitz-czég 81.
Kaposvár 17.
Karzatos könyvtár 78, *79.
Kassa 17, 50, 56, 57 ; —i Kazinczy-kör 6, 12, 50, 56, 57, 65 ; —i közmívelődési egyesület 50.
Katalogizálás l. czímtározás a.
Katalógus l. könyvtárkatalógus a.
Katona Klementin l. Ábrányiné a.
Katonai könyvtár 21.
Kazinczy-kör l. Kassa a.
Kecskeméti városi könyvtár 86.
Kékkő 17.

Keller 97.
Kemény 97.
Kerneyi népkönyvtár *74, *75, *77.
Kérőlap 175, *176, 211, 212.
Késedelmezők büntetése l. bírságpénz a. — nyilvántartása 192.
Kettősigazolvány 184, 185.
Keverék-rendszerek 209—214.
Kézikönyvtár 173.
Kiadás helye 129.
Kiadás megjelölése 131.
Kiadó 129, 130; —i kötés 162, 163.
Kielland 148.
Kikölcsönzés 176—214.
Kikölcsönzőállomás 219—221.
Kikölcsönző-helyiség 70, 73, 74, *75—77.
Kína 152.
Kiselejtezés 114—117, 121.
Kisfaludy Károly 132.
Kistapolcsány 17.
Kollaczionálás 163, 164.
Kolligátum 162.
Kolozsvár 50; —i tudományegyetemi könyvtár 87.
Korhatár 172, 177.
Kozma Ferencz 11.
Kölcsöndíj 62, 63.
Költségvetés 59.
Königsberg 9.
Könyvadomány l. adomány a.
Könyvanyag megválogatása 94—105.
Könyvállvány 72, 76, 82—85.
Könyvárusi engedmény 110.
Könyvbeszerzés 106—114.
Könyvbélyegző *121, *124.
Könyvcsere 113, 114.
Könyvesház 31.
Könyvjegyzék,népkönyvtári minta — 20; l. továbbá könyvtárkatalógus a.
Könyvkötés 162—167.
Könyvnyomtató 129—130.
Könyvolvasóterem 171.
Könyvpaizska 160—162.
Könyvrendelés 109—112.
Könyvszekrény 21, 80, *81; — foliánsok részére *86, 87.
Könyvtárépület 71—79.
Könyvtári adó Angliában 14, 15, 95; — Északamerikában 15, 56, 57, 95.
Könyvtárkatalógus fajai 139—153.
Könyvtárkezelők főfoglalkozás szerint 47.
Könyvtárosképzés 49.
Könyvtárszemélyzet 47—51.
Könyvtárszervezés 32—46.
Könyvtárszervezői állások 32.
Könyvvásárlás 108—112.
Kötelespéldányok (nyomdai —) 95.
Kötet-katalógus 133, 134.
Kötetszám 131.
Kötés minősége 132.
Középkori nevek 126.
Közmívelődési házak 69.
Központi könyvtár 30, 219.
Községi javadalom 56, 57.
Krausz 223.
Krupp-féle könyvtár l. Essen a.
Kultur der Gegenwart 7.
Kun S. 111.

Lafontaine 94.
La Fontaine 125.
Lak- és czímjegyzék 173.
Lamberg 148.
Lambert 82.
Lambeth l. London a.
Lansing 223.
Laprendszer 196—201.
Lapszám 131.
Lebas 143.
Leibnitz 8, 9.
Leltározás 110—124.
Lenyomat megjelölése 131.

Leo tanár 13.
Leo Wilh.'s Nachfolger czég 166.
Lesehalle 31.
Leseverein für bildende Lektüre 10.
Lesmusea 31.
Létra *83. 87.
Leydeni katalógus *138.
Libetbánya 17.
Library Journal, The — 13, 102, 191.
Lingel-czég 136.
Lion 223.
Lipmann-féle czédulatartó 138, *139; — könyvállvány *81, 82.
London 227. Bethnal-Green 13. Camberwell 13. Chelsea *88, 89, 90, *91. Clerkenwell 173. Finsbury 61, 178, 179. Guildhall 176. Hammersmith 53, 54, 61. Islington *89, 90, *92, 180, 187. Lambeth 13. Stepney 153. Westminster 14, 15, 61, *122. Whitechapel 180, *181.
Lope de Vega 125.
Lopes Ferreira 125.
Luther 8.
Lytton lord 126, 153, 216, 217.

Mackh l. Walter a.
Magyar Kereskedők Könyve 173.
Magyar könyvkiadók alkalmi szövetsége 22, 110.
Magyar Könyvszemle 32, 95, 142, 224, 225.
Magyar Könyvtár 128.
Magyar Minerva 24,
Magyar Nemzeti Múzeum 49, 95, 124.
Magyarország 16—24.
Maire 163.
Manchester 15, 202.
Marburgi könyvtár 8.
Marczali H. 173.
Marlitt 97.
Márton Ferencz l. Abonyi Lajos a.
Marvin Cornelia 6, 75, 90.
Mátyás király 7.
Massachussetts 15.
Mazarin-könyvtár, Mazarine l. Páris a.
Megelőző intézkedések a fertőzés elhárítására 224, 225.
Meisser Paul czég 166.
Mellékletek 131.
Metszés 165.
Mezőtúr 17, 33, 50.
Michigan 223.
Mihalik József 6, 19.
Milanói Ambrosiana-könyvtár 8.
Mintakönyvjegyzékek 102—105.
Mitchell-könyvtár l. Glasgow a.
Mohács 17, 50.
Munkács 209.
Munkásgimnáziumok 218.
Montecuculi 52.
Morel Eugène 31, 57.
Muraszombat 50.
Musset Alfréd 125.
Múzeum 73.
Múzeumi és Könyvtári Értesítő 12, 27.
Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelősége. 18—20, 37, 45, 49, 104.
Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsa 5, 6, 13, 17—24, 34—36, 47, 49, 50, 57—61, 68, 80, 98, 101, 104, 106, 107, 110—114, 117, 121, 131, 146, 154, 157, 162, 169, 174, 177, 184, 190, *191, 192, *194, 195, 210, 217.
Müller Ottó 13.
München 105.
Műveltség Könyvtára 173.

Nagybélicz 17.
Nagykároly 17.
Nagy Magyar Atlasz 173.

Nagyvárad 50.
Napikérdések irodalma 174.
Napló-rendszer 190—193.
Németország 13, 16, 82, 95, 103, 166, 179, 184.
Népiskolai Ifjusági Könyvtárakat Intéző Bizottság 104.
Népkönyvtár elnevezése 31; — és az iskola 25—27; — fajai 27—30; — feladata 25—27.
Newbury 13.
New-York 32.
NIKIB 104.
Norwich 15.
Nők könyvtári szolgálatban 48, 49.
Növedéknapló 118—120.
Nyilt polczrendszer *71, 155, 212—214.
Nyilvántartás 175, 176; — a kikölcsönzésekről 190—214.
Nyitási órák 171, 177.
Nyomtatás helye 129.
Nyomtatott katalógus 150—153.

Oeser-féle festéklapok 167.
Ogle J. John 6, 7.
Ókori nevek 126.
Olcsó Könyvtár 128.
Oldalági könyvtár 30.
Olvasási szabályok 123.
Olvasójegy 182, *183.
Olvasók lajstroma 180—182.
Olvasókönyvecske *210.
Olvasóterem 70, 73, 74, 77, 170—176.
Open shelf l. nyilt polczrendszer a.
Orazio l. Horatius a.
Oromszegő 165.
Országos Múzeum- és Könyvtárbizottság 19.
Otlet 94.
Ottendorfer 13.
Oxfordi Bodleiana-könyvtár 8, 129.
Őrlap 164.

Padlózat 78.
Palais de lecture 31.
Pallas lexikon 173.
Pápai ref. főiskola könyvtára 86, 87.
Párisi közs. népkönyvtárak 68, *69, 103, 105, 151, *210, *211, — société de désinfection économique 226; —i Mazarin-könyvtár (Mazarine) 8; — szabad népkönyvtárak 155.
Patriotische Gesellschaft l. Hamburg.
Peabody J. 13.
Petőfi S. 110, 126, 134.
Petrovits l. Petőfi a.
Pécs 50; —i ingyenes népkönyvtár-egyesület 12, 56.
Péczeszó l. rendszó a.
Pellisson Maurice 6—7, 16.
Pénzbiztosíték 180.
Pénzbírság l. bírságpénz a.
Pénzkezelés 63—66.
Pénztárkönyv 65.
Pénztárvizsgálat 66.
Pert J. & Comp. czég 167.
Pfeiffer dr. 18.
Philadelphia 13.
Pintér Pál 62.
Plummer W. Mary 6.
Polcz l. könyvállvány a.
Porosz könyvtári utasítások 131.
Pósta Béla 37.
Porzsolt Kálmán 19.
Pótjegyzékek 151, 152.
Pozsonyi Toldy-kör 6, 12, 56.
Préselés 164.

Quincey Josiah 15.

Radákovics József l. Vas Gereben a.
Raktárhelyiség 70, 71, 73.
Rendelési napló 109.
Rendszó 127, 128.
Rétnagyság 130, 131, 153—156.

Revizió, könyvtári — 167—169.
Revue des bibliothèques 163.
Reyer Ed. 6, 7, 62, 97.
Ribáry 141.
Római Angelica könyvtár 8.
Rostock 9.
Rozsnyai Károly 111.
Rudolph-féle könyvmutató *134.
Ruhatár 70, 73.
Rush James 13.

Sajtó a könyvtárügy szolgálatában 33, 217, 218.
Sándor József 11.
Savage 152.
Schiller 96.
Schülke-féle indikátor *205, *206, 207, 208.
Schlick 83.
Schönherr Gyula 19.
Schultze Ernő 97, 103.
Schwartz J. 143.
Sebestyén Gyula 104.
Skótország 14.
Société de désinfection économique l. Páris a.
Société Franklin 10, 103.
Société pour l'émancipation intellectuelle 10.
Sopron 17.
Staderini 137.
Stampfel 173.
Statisztika a használatról 175, 176, 214—217.
Stepney l. London a.
Stockholmi munkásegyesület 12.
Stuttgart 103.
Svájcz 96.
Svédország 18.
Szabad bebocsátás l. nyilt polczrendszer a.
Szabad Lyceum 218.
Szabályzat, kikölcsönzési — *176; olvasótermi — 191.
Szakrendszerek 142—149.
Szalay Imre 20.
Számlálógép 176.
Szászország 16, 18.
Szathmáry József l. Szigligeti Ede a.
Széchényi Orsz. Könyvtár 13.
Szegzárd, Tolnavármegyei múzeum 87.
Szék *90.
Szelcse 17.
Széll Kálmán 18, 19.
Személyazonosság 178—181.
Szépirodalom megválogatása 95—99; — osztályozása 148, 149.
Szervezés l. könyvtárszervezés a.
Szerkesztő neve 127.
Szerzőjelzet-táblázatok 157, 158.
Szerző neve 124—128.
Szigligeti Ede 126.
Szilágyi, Kunos és társa 111.
Színes nyomás könyvkötéseken 167.
Szinnyei József, ifj. 152.
Szombathely, Vasvármegyei múzeum 87.
Szótárkatalógus 149, 150.
Szövegképek 131.

Táblázás 165, 166.
Tagdíj 62, 183.
Tanfolyam, könyvtári — 49.
Tárgyi katalógus 142—150.
Tate Henrik 13.
Temesvár 17, 50, 56.
Tan Brink 125.
Térítvény-rendszer 193—196.
Terjeszkedő rendszer 145, 146.
Tews J. 6, 25, 26, 33, 46, 48, 63, 70, 96, 100.
Thackeray Makepeace 125.
Thewrewk 140.
Thott Rezső 104.
Tinta használata 174.
Tiszafüred 17, 50.
Tizedes rendszer 144—146.
Toldy-kör l. Pozsony a.

Tótpelsőcz 17.
Török l. Thewrewk a.
Törzslap 193, 196, *197 — tartó tarsoly *200, *201.
Tudományos irodalom 99—101.

Ugró számrendszer 156, 157.
Uj Idők 132.
Ujságterem 171.
Ujvidék 17, 33.
Uránia 218.
Ügyrend 45.

Vagyonleltár 63, 64.
Vagyonmérleg *64.
Vallás- és közoktatásügyi ministerium 19, 21, 68, 69.
Van der Velde 125.
Vándorkönyvtár 21, 28, *29, 30, 32.
Váradi Endre 128, 129.
Varga 217.
Várnai S. 142.
Vas Gereben 126.
Vas József 111.
Vasállvány l. könyvállvány a.
Vasárnapi Ujság 132.
Vasúti menetrendek 173.
Vászonkötés 165, 166.
Védőboríték 225.
Velics Antal 152.
Verdi 133.
Verein vom Hl. Karl Borromäus 10.
Verein zur Verbreitung guter volkstümlicher Schriften 103.
Versecz 50.
Veszteségnapló 168.
Világítás 77, 78.
Viselkedés az olvasóteremben 172.
Voltaire 126.
Vörösmarty Mihály 129.
Vries 125.

Walter & Mackh czég 166.
Washington *29, 30.
Wenker 82.
Wesenberg G. 222.
Westham 203.
Westminster l. London a.
Whitechapel l. London a.
Wlassics Gyula 6, 19, 21.
Wolfenbütteli herczegi könyvtár 8, 9.
Wolfstieg 49.
Württemberg 16.

Zapon 167.
Zárószámadás 65, 66.
Zeitschrift für Hygiene 226.
Zenekönyvtár 105, 106.
Zeneművek l. hangjegyek a.
Zentralbibliothekverein l. Bécs a.
Zsámoly 82.
Zürich 9.
Zwittau 13, 54, 55.

TARTALOM.

		Lap
	Előszó.	5
I.	A népkönyvtári ügy fejlődése és mai állása.	7
II.	A népkönyvtár feladata és fajai.	25
III.	A népkönyvtárak szervezése.	32
IV.	A népkönyvtár személyzete.	47
V.	A népkönyvtárak jövedelmi forrásai és vagyonkezelése	52
VI.	A népkönyvtárak helyisége és berendezése.	58
VII.	A könyvanyag beszerzése és kiselejtezése.	94
VIII.	A könyvanyag feldolgozása.	118
IX.	A népkönyvtár használata.	170
X.	A könyvek egészségtana.	222
	Név- és tárgymutató.	228

ÁBRÁK JEGYZÉKE.

		Lap
1.	Vándorkönyvtárkocsi Washingtonban	29
2.	Vagyonmérleg mintája	64
3.	Zárószámadás mintája	65
4.	Olvasószoba gyanánt használt községi tanácsterem Párisban (II. ker.)	69
5.	Egyetemes könyvtárhelyiség alaprajzvázlata	70
6.	Kéttermes könyvtárhelyiség alaprajzvázlata	70
7.	Nyiltpolczrendszerű könyvraktár alaprajzvázlata	71
8.	A kerneyi népkönyvtár alaprajza	74
9.	A kerneyi könyvtár kikölcsönző- és raktárhelyisége	75
10.	A kerneyi könyvtár külső képe	77
11.	A charlottenburgi városi könyvtár belseje	79
12.	Lipmann-féle redőnyös könyvszekrény	81
13.	Cotgreave-féle hágcsó zárt és nyitott állapotban	83
14.	Erdélyi-féle könyvespolcz részlete	84
15.	Erdélyi-féle állványokkal berendezett raktár vázlata	85
16.	Könyvtári létra	86
17.	Széles folio kötetek őrzésére szolgáló szekrény vázlata	86
18.	Kezelői asztal melső része	87
19.	Ifjúsági olvasóterem Chelseaben (London)	88
20.	Olvasótermi asztal Islingtonban (London)	89
21.	Szék kalap- és esernyőtartóval	90
22.	Hirlap- és folyóirat-olvasóterem Chelseaben	91
23.	Keretek ujsághirdetések befogadására	92
24.	Folyóirat-állvány	93
24b.	Rendelési napló	109
25.	Hetilapot nyilvántartó könyvtári czédula	112
26.	Alapleltár és növedéknapló mintája	119
27.	Ideiglenes napló folytatásos művek számára	120
28.	Időrendi napló kiselejtezett művekről	121
29.	A Tanácsi könyvtárak bélyegzője	121
30.	Ex-libris	122

Lap
31. Könyvbélyegző 124
32. Rudolph-féle könyvmutató 134
33. Czédulatartó-fiók 136
34. Czédulatartó-szekrény 137
35. Leydeni katalógus 138
36. Kulcsra járó angol katológustartó 139
37. Lipmann-rendszerű czédulatartó elzárása 139
38. A jelzet külső alkalmazása 160
39. Veszteségnapló mintája 168
40. Kérőlap mintája 176
41. Fölvételről szóló értesítés mintája 179
42. A berlini városi népkönyvtárak ajánlati lapja 180
43. A whitechapeli (London) könyvtár ajánlati lapja tanulók részére 181
44. Olvasók lajstroma 181
45—46. Olvasójegy elő- és hátlapja 183
47. Első intő késedelmes olvasók részére Hamburgban 186
48. Második intő ugyanott 186
49. Határidő-ürlap mintája 187
50. Ürlapminta határidő megújítására 188
51. Ürlapminta előjegyzésre 189
52. Az Orsz. Tanács könyvtárainak kikölcsönzési naplója 191
53. Berlini térítvény 193
54. Az Orsz. Tanács térítvénye 194
55. Az esseni térítvény 196
56. A budapesti könyvtár-egyesület törzslapja az olvasók részére 197
57. Tarsoly az olvasó és a könyv törzslapjával 200
58. A könyv tábláján alkalmazott tarsoly 201
59. Cotgreave-féle indikátor 202
60. Cotgreave-féle olvasójegy 203
61. Cotgreave-féle indikátor kikölcsönző könyvecskéje 204
62. Schülke-féle indikátor 205
63. Schülke-féle indikátor egyik dúcza 206